

AZ ISMERETLEN MINDSZENTY

Impreso en Argentina. — Printed in Argentina.
Reservados todos los derechos. Minden jog fenntartva. All rights reserved.
Alle Rechte vorbehalten. — Copyright by Carlos Maróthy-Meizler, by
Pannonia, Buenos Aires, Av. Velez Sarsfield 1670.
Queda hecho el depósito que marca la ley 11.723.

MARÓTHY - MEIZLER KÁROLY

AZ ISMERETLEN MINDSZENTY

ÉLETRAJZ ÉS KORRAJZ

EDITORIAL PANNONIA, BUENOS AIRES
1958

ELŐSZÓ

Az 1956-os világhírü magyar szabadságharc kiszabadította a kommunisták örökös fogságából Mindszenty József bíborost. Ám Szovjetunió tankhadosztályai tragikusan vérbefojtották az ország függetlenségét, hercegprímását pedig arra kényszerítették, hogy egy követségen keressen menedéket. A nép nyakára ültetett terrorkormány egyik főproblémája: miképen tudná kivonni magát e megfélemlíthetetlen férfiú ellenőrzése alól, hogyan tudná őrhelyéről eltávolítani. Erre vonatkozó hírek újra és újra körülfutják a világot.

Ez az izgató, új helyzet s a szabadságharcra állandóan visszamutató mementó a hercegprímás személyét újra az érdeklődés centrumába vonta és önkéntelenül felkelti mindenkiben iránta a közelebbi megismerés vágyát, felveti a kérdést: Ki volt ez az ember a bíborossága, a Moszkvával való harca előtt? Hogyan fejlődtek ki és miképen jelentkeznek előző életében azok a jellemtulajdonságok, amelyek a világ első szabadsághősévé emelték?

Bár a Mindszentyvel foglalkozó irodalom már könyvtárnyi terjedelmüre nőtt, de erről nem beszél, inkább csak a kommunizmus elleni harcáról.

Az igy nyitvahagyott kérdésre: ki volt hercegprímássága előtt e világhirű főpap, ad feleletet ez a könyv!

Emelkedő életútját tárgyalja a paraszttarisznyától a mártir bíborig. Bemutatja származását, családikörében, diákként, teológusként, mint káplánt, tanárt, plébánost, szerkesztőt, tudóst, írót, társadalom- és karitász-szervezőt s mint püspököt. Szellemi fejlődését, előképeit, amelyek lelke élő szövetébe nemesedtek. Ismerteti

a könyv fogságait, kemény harcait népéért: a marxizmus, a nemzetiszociálizmus, a kormányhatalmak ellen. Történelmi, társadalmi és politikai hátteret fest Mindszenty egész élete mögé, hogy ebből annál élesebb konturokban emelkedjék ki. Igy derül ki, hogy Mindszenty, már prímássága előtt is, a legeredetibb, legmarkánsabb egyénisége korának.

A könyv megírása előtt egy előkérdést kellett magamban tisztáznom: szabad-e analizálnom ezt a férfiút, aki már „életében lerázta, ami benne földi, éltető eszmévé finomult s kinek nőttönnő tiszta fénye?" Nem profanizálás-e egy világszimbolummal a nyilvánosság előtt megismételtetni pályafutását, kisebbszerű életét, visszaküldeni szerkesztőnek, plébánosnak, diáknak? Szabad-e megbontani azt az ismert, tiszta képet, amely mögött körmenetekben sorakozik fel Nyugat? Embernek bemutatni az élő szentségtartót? Bíbor nélkül — a nagy bíborost?!

De ahogy együtt volt a könyv anyaga, ez az előkérdés feloldódott: áttekintett életéből láttam, hogy Mindszentyt bíbor nélkül bemutatni nem is lehet, mert — b í b o r b a n s z ü l e t e t t !

Azt is láttam, hogy a bíborosnál több, nagyobb: Mindszenty, maga az ember! Láttam, hogy a régebbi korának megmutatása nélkül Mindszentyt még életében — az elszobrosodás veszélye fenyegeti! Az egyoldalu beállítás csak a kommunizmus sárkányával viaskodó új Szent György-lovagot vetíti elénk, mig a másik kora: az ezerarcú magyar élet minden hús- és vérproblémáját tükrözi! A havasok hideg fenségéből, ahova mi szürke embermilliók követni nem tudjuk, igy a mindennapi élete tökéletes példáival leszáll közénk, gondjaink, szenvedéseink, hibáink, tökéletlenségeink közé. A világhőssel szemben a „kisember"-Mindszenty a mi külön lelkünkből-lelkedezett magyar speciálitásunk is! Azt mutatja, hogy már otthon milyennek kellett volna lennünk s hogy most hogy kellene élnünk.

*

Ernszt Sándor prelátustól a keresztényszociálista párt vezetőjé-

től, mint a párt titkárja, 1918 utolsó napjaiban ezt az utasítást kaptam:

— Van Zalaegerszegen egy fiatal hittanár, őt keresd fel legelőször!

Mire lejutottam Zalába, a hittanár már fogságban volt.

Amikor 1944 nagycsütörtökén a hittanárból lett püspöknél utolsó otthoni látogatásomat tettem, — újra fogságban volt.

Most, hogy e sorokat írom, a hittanár-hercegprímás — újra fogoly.

Mindszenty József egyetlen ember, akit a Károlyi-forradalom is, Kun Béla is, a nyilasok is, a második „proletárdiktatúra" moszkvai helytartója, Rákosi, is letartóztat. Most újfajta börtönbe, követségi épületbe zárva, kivülről őrzik, lesik Moszkva fegyveresei.

Édesanyja már az ország minden fegyházát ismeri.

Magyarország Nyugat és Kelet peremén a nagyállamok játékszere. Ennek a rendkívüli embernek pedig az a bűne, hogy hisz a nemzetek önrendelkezési jogában s ellenáll minden külföldről jövő, idegen erőszaknak. Népét meg akarja őrizni ősi erkölcseiben, régi szent királyának tanításában.

Most a világ legértékesebb fogylya, aki az 1956-os forradalom óta Moszkva egész keleteurópai hódoltságát veszélyezteti. A sorsa aggasztó, a ragadozó államszörny aligha engedi ki többé karmai közül.

A felfegyverzett, farkasszemet néző, kétfelé vált világ élet-halál-kérdése a Kárpátmedencében, e férfiú körül sarkosodik. E jelentéktelennek látszó nép főpapja, az utolsó kétezer év kulturered-ményei védelmében, az emberiség legnagyobb drámáját írja életével. Történelmi pályafutása mindenképen kortársai fölé ivel, de a jövő kor fölé is, amely élete-példája szerint nevelődik át. Általa talán egy új Szent Ferenc hatáskibontakozása előtt állunk. Új Madáchra vár, hogy az ember tragédiájának új szinét alkossa meg — Mindszentyről.

Az emberek százmillióihoz nem a szellemóriások, hanem a

jellemóriások állanak közel. Ezek maradnak minden korok minden emberének örök utitársai. Mindszenty ezeknél is több: titokzatos isteni világterv eszköze. A legvonzóbb, legizgalmasabb hős, akinek életén át még a jövőnk fátyola mögé is szeretnék bepillantani.

Ennyit a könyv hőséről. Magáról a könyvről is valamit: Kronológiai előadása Mindszenty hercegprímási kinevezésével, 1945 szeptemberével, zárul. Ezen a dátumon csak egyes kiemelt tárgykörök teljességéért, befejezéséért, kivételesen nyul át. Kiemel problémákat, amelyeknek a jövőben is lesz jelentőségük.

A tudományos kutatás szokott forrásait csak részben sikerült pótolnom. A könyv fogyatékosságaival szemben legyen szabad az emigráció könyvtárhiányára és a hazulról való adatbeszerzés lehetetlenségére rámutatnom. Viszont ötven szemtanu adatait dolgoztam fel, a magamé mellett.

A trianoni kor rajza — nem tetemrehívás, nélkülözhetetlen háttérfestés Mindszenty mögé. A kora befolyása alól senkisem vonhatja ki magát. A hely, dátum, alkalom, környezet átszinezi a szót, a gondolatot és az ítéletet. Mindszenty leginkább feszül szembe kora szellemével. A könyv egyes fejezetei dialógok, gondolatláncok. Ezek korfestők is. Mindszentyt is jellemzik. Terjedőben van az a felfogás, hogy a kommunistákkal szemben vegyük védelmünkbe a két háborúköz Magyarországát, hibáival együtt. De meg a mindent megszépítő messzeség is átretusálja régi emlékképeinket, délibábba vonja a multat. Mégsem hinném, hogy helyes lenne: megalkudni az igazsággal. Hamis premisszákból hamis következtetéseket vonhatunk csak — a jövőre is. Ellenségeink is ismerik rólunk a valót. Az otthoniak is. Előttük még azt a látszatot keltenénk, hogy mi a régi világot akarjuk hazavinni. Mégis vigyázok arra, hogy ne későn-okos, mai szemmel, a ma bírálatának szignaturáját nyomjam a multra. Ezért a korrajzot idézetek hídpilléreire állítom, az idézeteket sokszor egyháziaktól szerkesztett lapokból veszem. Ezek frissen tapadnak a kor eseményeihez, közkontroll, kormányellenőrzés alatt jelentek meg, igazságukhoz szó sem férhet,

Mindszenty szellemi vérképletének megfelelnek, az ő cikkei hasábjai mellől valók.

Még talán a könyv szerzőjéről kell írnom.

Mindszenty megyéjének, Zalának voltam keresztényszociálista párttitkárja, országgyűlési képviselője, a Katolikus Népszövetség országos ügyésze, szerkesztője, később egy 1943-ban megszünt szélsőjobboldali napilap főszerkesztője. Másfélévtizeden át Mindszenty munkatársa, később, pár évig, politikai ellenfele, de mindig közvetlen szemtanúként, negyedszázadon át ismertem. Parlamenti beszédeimet 1945 márciusáig gyorsírók jegyezték, a kommunisták háborúsbűnösként kértek ki hadifogságomból.

Harcban és békében igyekeztem ember maradni.

Cromwell Olivér, amikor Lelynek ült, ezt mondotta:

— Fess úgy, amilyen vagyok! Ha forradásaimat, ráncaimat el hagyod, egy shillinget sem fizetek!

Mindszentynek ennél szigorúbb figyelmeztetését hallottam: e könyv írása közben.

Kötelezettséget éreztem, hogy „hamisat ne állítsak, igazat mondani ne rettegjek".

Buenos Aires, 1958 hamvazószerdáján.

M. M. K.

Mindszenty József hercegprímás szabadságharcos jelvénnyel.

A hercegprímás a néphadsereg két tisztjével. Tankjaikkal kiszabadították az ÁVO-sok karmaiból.

Mindszenty misét mond az U.S.A.-nak az ÁVO-soktól körülvett követségen.

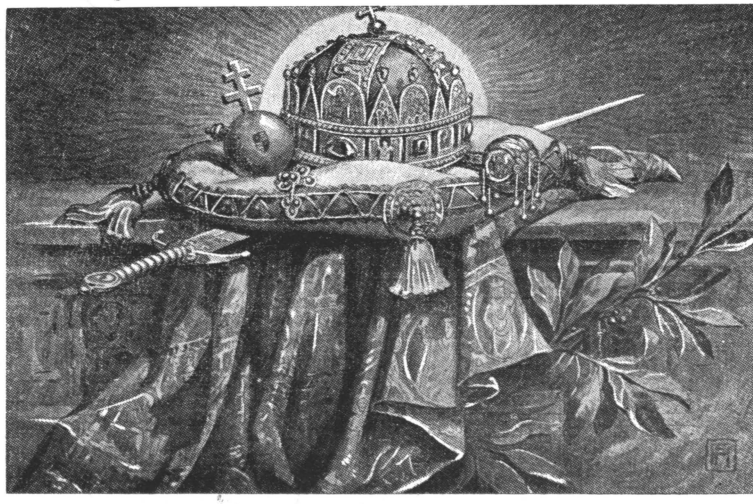

A magyar Szentkorona a felségjelvényekkel.

A néphadsereg tankjai védik a hercegprímást ősi rezidenciájában, a budai Várban.

ŐSZI VIHAR
MINDSZENTYTŐL — A SZABADSÁGHARCIG.

... Paizs és páncél az Úrnak hűsége.
Ne félj a rémtől, mely éjszaka jár...
Ezrek hulljanak bár balod felől
És tízezrek jobbfelől:
Baj meg nem érhet tégedet...
Angyalaidnak parancsolt felőled,
Hogy oltalmazzák minden utadat.
Tenyerükön fognak hordozni téged,
Kőbe ne üssed lábadat.
Aspiskigyókon jársz s baziliszkuson majd,
Oroszlánkölykeket típorsz szét és sárkányokat...
(90. Zsoltár).

Az 1956-os őszi magyar vihar fekete felhői a látóhatár szélén gyülekeztek. Berlin és Poznan felől villámok futottak át az égbolton. Moszkvából a 20. pártkongresszus desztálinizáló eseményei torlódtak Budapest fölé. Keletről a monszún, nyugatról az atlanti szelek, Róma felöl a főn — mérkőzött az ország felett, amely maga is tele volt az elkeseredettség robbanó légkörével. A lavinaszerüen növekvő ólomfelhők egymásbaomlottak, véres ciklonba robbantak ki. Felnyögött a magyar föld, az áradat elborította az országot..

Ha keressük, hogy a külső eseményhatásokon túl, belülről milyen erők segitették az örök magyar szabadságvágyat, akkor két szellemi mozgalomra találunk: Mindszenty József hercegprimás 1945-től 1948-ig támasztott *vallási reneszánszára,* mint alapmotivumra és a magyar *irók* közvetlenül ható *„lázadására"*. Ez a magyarság lelkében lezajlott két belső forradalom előzte meg a fegyveres felkelést.

A vallás szent tüzét, amelyet az ország főpapja gyújtott s amelyet Moszkva igyekezett hamvába hamvasztani, a tíz éves szenvedés felszította. A moszkvaiak börtönébe vetett hercegprimást már éppen a vörös néphadsereg katonái szabaditották ki. Öt nap mulva a szovjet tankok után Budapestre újra benyomuló ÁVÓ-s osztagok legelőször Mindszentyt akarták letartóztatni, Kádárék állampolgárságától fosztották meg, kiszabaditóját, Pálinkás őrnagyot, itélet nélkül felakasztották. Mindszenty titkárját elfogták, ellene s a Központi Szeminárium papjai ellen újabb kirakatperre gyüjtik az adatokat, mert bizonyitani akarják, hogy a forradalom tényleges előkészitésében magának a kardinálisnak volt főszerepe. A szolgakormány igy szeretné őt a politikai menedékéből kikérni, fegyházra vetni, vagy az ország elhagyására kényszeriteni.

Ebben a legújabb kommunista vádban pontosan csak annyi igazság van, mint annak az embernek a vádjában, aki magagyujtotta erdőtüzért a — Napot okozza, amely az erdőt felnövelte. Mindszenty lelki újjáébresztése ősi hitében erősitette meg országát. 1948 karácsonyától kezdve a külvilágtól már úgy elszigetelték Rákosiék, hogy évekig ő maga sem tudta, az ország melyik fegyházának lakója, sőt még akkor is fogoly maradt, amikor Rákosi bukása után már legtöbb politikai üldözött előtt megnyiltak a börtönkapuk. A győztes forradalomhoz pártolt néphadsereg tankjai, katonái rohanják meg október 30-án Felsőpetényt, szabadítják ki egy sereg ÁVÓ-s karmából a primást, hogy könnyel, virággal teli diadalúttal hozzák Budapestre.

Mindszenty az ország lelki újjáépitését még fogsága előtt befejezte:

a vallás dogmáit szegezte szembe a sztalini dogmákkal, a kommunista könyveket kitiltja az iskolából.

A szabadságharc most széttöri a kommunista dogmákat, elégeti könyveit.

1948-ban százezerek ütemesen üvöltötték a rájukturmált jelszót:

Mindszenty túlhaladta korát!
Államositjuk az iskolát!

Most a kor visszatért Mindszentyhez: a vörös Csepel első szabad ténye: visszaigényli az elorzott vallásos iskolát.

„A hazugság hazugság marad, ha milliók hirdetik is!" — mondotta fogsága előtt Mindszenty.

„Hazugságországa helyett az igazság országát akarjuk!" — irja most a Néphadsereg cimü lap. A megtért kommunista költő a kardinális szavait énekeli:

... (Korbácsos Krisztus a földünk rójja)
Inog már a Hazugság tornya, ... (Tollas Tibor)

Mindszenty legelső követelése volt 1945-ben a közkegyelem és megbékélés. 1955-ben a kommunista irók veszik át, hirdetik e tételeit.

„A hitetlenség nem más, mint menekülés a felelőtlenségbe!" — mondotta akkor a primás. Most feltámad a hit és felelősségrevonás a tömegekben is.

„Likvidáljuk a fekete reákciót!" — fenyegetett a Rákosi-Gerőklikk 1948-ban a kardinális felé. Most a szabadságharc likvidálta a klikket.

„Nem a párt a biró, hanem Jézus Krisztus a biró!" Mindszenty e régebbi tételére a forradalom most válaszol: leleplezi a kirakatperek ördögi színjátékát, vádat emel a pártos bírák és miniszterek ellen.

„Keresztény családok! A ti kötelességetek a kommunistává tett iskola helyett gyermekeiteket Krisztus hitében nevelni!" — hirdette a hercegprimás fogsága előtt. Fogsága alatt eldőlt a harc a gyermek lelkéért a család és az ő győzelmével: a gyermek benzinesüvegekkel Moszkva tankjait égette ki.

A szovjet propaganda milliókra kényszerithette rá akaratát, csak a kardinálisra nem. A kommunista tömegek nagy vereségek után visszatértek az igazságaihoz. Egy évtized rabszolgasága kellett hozzá, hogy a kommunista-nevelésü új generációba is beleégjenek ezek az igazságok.

A szabadságharc másik, közvetlen előkészitőjeként az irók „lázadása" jelentkezett 1955-től: a kommunista irók szövetségének

gülésein, lapjában, az Irodalmi Újságban és a Petőfi-körben. A költők kezdetben a kommunizmus élharcosai, dicsőitői, igy felelősei is voltak, most már ők döbbentek rá legjobban, hogy a vak párthit, az idegen erőszak milyen mélységbe taszitották a nemzetet. Először csak pártvonalon belül a Rajkot kivégző Rákosi ellen lázadnak, majd az egész önkényuralom ellen. Irásaikban egymásután cserélik fel a kommunista pártszempontokat etikai értékekkel: humánummal, igazsággal, szabadsággal, népérdekkel. Felfedezik az ember lelkét és táplálékát, a hitet. Felsorolják a hiányzó szabadságokat: a igazmondás, a birálat, a nem-marxista gondolkodás, az emberiességért sikraszállás, az Isten mindenhatóságában való hit szabadságának a hiányát. (Háy Gyula) Lázadnak a mozgásban való korlátozottság, a titkos minösitések, a családba is behatoló állami mindenhatóság ellen. (Fehér Klára) — Szétkiáltják, hogy ez a rendszer: csalás, erőszak, de már:

Ne félts engem, nem hál velem
többé egy ágyban a rima,
a mosolyát cserélgető,
elvriszáló Politika.
Ne félts, oly gőgös lettem én,
mint hajdan koldus piktorok,
kik csak I s t e n és mű előtt
tanultak alázatot.
Mert nincs alább! nem semmiért
lázadt szivem, ha már fellázadott! (Zelk Zoltán).

A kommunizmus élköltői egymásután tartanak bünbánatot, közgyónást, bátorságukban eljutnak az önfeláldozásig, csak „hitványak" ne legyenek és kimondhassák, hogy *moralitás* nélkül, nemzeti értékek nélkül nem lehet igaz ügyet szolgálni (Zelk). Leleplezik a kommunistapárt új arisztokratáit, akik „a föhercegeknél is nagyobb kiváltságokkal különülnek el a néptől" (Máriássy). Az irók után már az élpolitikusok is *bevallami kényszerülnek*: a talpnyalást, a karriérizmust, a történelemhamisitást, a *törvénytiprásokat.* (Münnich Ferenc).

A pártos lira ebben a lázadásában visszatér a keresztény martirológia hangjához:

... kötél sem fojtja el dalom,
mert szerettünk, s gyümölcsös élet
vár ránk az örök hajnalon. (Tollas T.)

Már *Krisztust,* Szent *Ferencet* állitják verseikben *mintaképül,* a magyarok *Nagyasszonyáról* s a *Pünkösdi Láng-ról* irnak meghatóan szép himnuszokat: „Üdv néked, hét — fájdalmú sziv!" — „Virágcsengők királynéja." — „Csillagpályák asszonya, Mária". — „Könyörögj értünk, Boldogasszony!" (A Csillag c. folyóiratban, Jobbágy Károly, Wermes Sándor. E rész idézetei: Report on Hungary, F. E. C. 1956. —4 - 5, 9.)

A kommunista költőknek ez a megtérése félreérthetetlenül beszél Mindszenty hatásáról, amelynek évszázadok óta nincs mása. Beszél a magyar nép e mesebeli királyfiáról, aki varázslatos erejével felkeltette álmából a tömegek hitét, kibontotta e hit hatalmas erőit, százezres, félmilliós tömegmegmozdulásokban keltette fel a lelkimegújulást s bizonyította be, hogy e hit nagyobb erő a világbiró szovjet hadseregnél, a bábkormánynál, amely szintúgy mindent tehet a szuronyokkal, mint a régi tiránnusok, csak tartós uralmat nem tud rájuk épiteni.

Amikor a főpapság, papság nagy része már börtönbe került s a „békepapok" árnyéka borongott az egyház felett: akkor kapott az ellenállás legerősebb utánpótlást a kommunista költőkben és magának a népnek a felkelésében.

Mindszenty tanitása fogsága alatt érett be, végezte el körforgását a nemzetben: a népből felszívódott a kommunista szellemi emberekbe, az irodalomba s ezen keresztül ismét visszahatott a tömegekre. A magyar milliók hirét sem hallották Nonnátusz Rajmundnak, aki hajdan mások szabadulásáért önként ment a mórok fogságába s amikor itt sem szünt meg tériteni, a mórok a szó szoros értelmében lakatot vertek a szájára, de még igy is, most már borzalmas martiri némaságával beszélt tovább Istenről. (Prohászka: Soliloquia.)

A magyarság mégis úgy látta, hogy a bebörtönzött megkinzott, lakat alá tett főpapja a fegyháza súlyos nyolc esztendeje alatt is tovább tériti népét — hősi példájával.

A kommunista irók a szabadságharc alatt maguk mondják el megtérésük okát a külföldi publicisztáknak: oly fokban érezték a tömegek ellenséges gyülöletét, hogy ez sodorta el őket a kommunizmustól, ez kényszeritette őket, hogy a nép lelkét, hitét keressék, eszerint irjanak.

Igy találkozott a hit és szellem világa s fonódott össze népünkben. Mindszenty imahadjárata igy jutott el — akarata nélkül — a fegyveres gyözelemig, igy hatálytalanitotta Moszkva hatalmas propagandasugárzását és ajándékozta meg a világot azzal a tudattal: a kommunizmus legyözhető.

Volt egy örökké felejthetetlen jelenete a magyar szabadságharcnak, amely megmutatta a lelkét és összefüggését a főpapjával. Rákosiék 1946-ban Budapest egyik legszebb templomát, a Regnum Marianumot, bontatták le, hogy helyébe állithassák Sztálin kolosszálisméretü szobrát. Ugyanazok a munkások, akik felépitették e félemetes jelképet, a szabadságharc legelső tényeként leolvasztották talapzatáról a mamutszobrot, darabokra zúzták Sztálint és döntése közben százezer ember kiáltotta:

— A templomot akarjuk! A Regnum Marianumot akarjuk!

Az őszi vihar e villámfényénél látszott meg, hogy e pogány emlék lerombolása is, az egész szabadságharc is: Mindszenty küzdelmeinek, áldozatainak a koronája!

•

A győztes népfelkelés által hivatalába visszahelyezett hercegprimás tartózkodott minden politikumtól. Csak mikor már a szovjet tankok körülzárták Budapestet, elözönlötték az országot, függetlenségének tizenkét napjából már csak négy órája volt hátra, *intézett rádiószózatot a nemzethez.* Ebben az ország sorsdöntő helyzetét jól mérlegelte, őszintén feltárta, mégis bizakodóan mutatott irány:

Nyugatnak megköszönte részvétét, segítőszándékát. Fegyveres segélykérését Himnuszunk szavaiba rejtette: Isten, áldd meg a magyart... nyújts feléje védő kart, ha küzd ellenséggel. De mi — folytatta a hercegprimás — még e rendkivül súlyos helyzetünkben is reméljük, hogy — nincs ellenségünk!

Ezután a fejlődés útjáról beszélt: a régi nacionálizmusokat át kell mindenütt értékelni. A nemzetiérzés ne legyen többé a harcok forrása országok között, hanem az igazságosság fundamentumán békés együttélés záloga. Kifejezte a nemzet szándékát, hogy barátságban, zavartalan, békés kölcsönös megbecsülésben kiván lenni az Egyesült Államokkal és az orosz birodalommal egyaránt. Jó szomszédi viszonyban Prágával, Bukaresttel, Varsóval, Belgráddal s a testvéri magatartást tanusitó Ausztriával. Majd igy folytatta:

— Egész helyzetünket azonban az dönti el, hogy a kétszázmilliós orosz birodalomnak mi a szándéka határainkon belül lévő katonai erőivel. Rádiójelentések adták hirül, hogy ez a fegyveres erő növekszik. Mi *semlegesek* vagyunk, mi az orosz birodalomnak nem adunk okot a vérontásra. De nem merült-e fel az orosz birodalom vezetőiben a gondolat, hogy sokkal jobban fogjuk becsülni az orosz népet, ha nem igáz le bennünket? Csak ellenséges népre szokott rátörni a megtámadott másik ország. Mi most nem támadtuk meg Oroszországot. Őszintén reméljük, hogy az orosz fegyveres erők mielőbbi kivonása az országunkból megtörténik.

Belső helyzetünket azonban az is válságossá teszi, hogy az előbbmondottak miatt a munka, a termelés országosan megállt. Közvetlen éhinség fenyeget. *Szabadságharcát egy csontig soványitott nemzet vivta;* ezért a munkát, a termelést, a helyreállítási feladatok elvégzését mindenütt azonnal fel kell venni, saját összességünk, nemzetünk érdekében; a nemzet életének folytatásához szükségesen: haladéktalanul. Amikor ezt megtesszük, nem tévesztjük szem elől a következőket: tudja meg mindenki az országban, hogy a lefolyt harc nem forradalom volt, hanem szabadságharc.

1945-től, egy vesztett, számunkra céltalan háboru után, *erőszak-*

kal épült ki az itteni rendszer, amelynek örökösei most a megtagadás, megvetés, undor és elitélés izzó bélyegeit ütik annak minden korszakára.

A rendszert az egész magyar nép söpörte el; az örökösök ne kivánjanak erről még egy bizonyságot. Világraszóló, páratlan szabadságharc volt ez, a fiatal nemzedékkel népünk élén. A szabadságharc azért folyt, mert a nemzet szabadon akart dönteni arról, hogy miképen éljen. Szabadon akart határozni sorsa, államának igazgatása, munkájának értékesitése felől. Ennek a ténynek valóságát maga a nép semilyen mellékcélra, illetéktelen előny érdekében nem engedi elcsavarni, kihasználni. Új, visszaélésmentes választás szükséges, amelynél minden párt indulhat. A választás történjék nemzetközi ellenőrzés mellett. Én pártokon kívül és állásom szerint felül is vagyok és maradok. Figyelmeztetek ebből a tisztemből minden magyart: a gyönyörü egység októberi napjai után ne adjanak helyt pártviszályoknak és széthuzásnak. Ennek az országnak sok mindenre van most szüksége, de minél kevesebb pártra és pártvezérre. Maga a politizálás is ma másodrendü ügy; a nemzet léte, a mindennap kenyér a mi gondunk.

A bukott rendszer örököseinek eddigi leleplezései feltárták, hogy a törvényes felelősségre vonásoknak minden vonalon és pedig független és pártatlan bíróság utján kell bekövetkezniök. Magánboszszukat el kell kerülni és ki kell küszöbölni.

Ám hangsulyoznom kell a tennivalók tárgyi foglalatát; jogállamban élő, osztály nélküli társadalom, demokratikus vivmányokat fejlesztő, szociális érdekekből helyesen és igazságosan korlátozott magántulajdonon álló, kizárólag kulturnacionalista szellemű nemzet és ország akarunk lenni.

Ez akar lenni az egész magyar nép.

Mint a magyar katolikus egyház feje viszont jelentem, hogy amint azt a püspöki kar 1945-ben közös körlevélben kijelentette, mi nem helyezkedünk szembe a történelmi haladás igazolt irányával, sőt az *egészséges fejlődést mindenben előmozditjuk.* Azt a

magyar nép természetesnek találja, hogy nagy multu és nagy értékü intézményeinkről gondoskodni kell.

Végezetül egy kérdés: mit gondolnak a bukott rendszer örökösei? Ha az általuk megbélyegzett elődeik valláserkölcsi alapon álltak volna, elkövették volna-e mindazt, aminek következményei elől menekülni kényszerülnek?

A keresztény hitoktatás szabadságának azonnali rendezését, a katolikus egyház intézményeinek és társulatainak, köztük sajtójának visszaadását joggal elvárjuk.

*

A magyar szabadságharc a világtörténelem új fejezetét nyitja meg.

A szovjet iga alatt nyögő népek számára epekeserű tanulságokat tartalmaznak azok a rádióüzenetek, amelyek a vérbefojtott magyar forradalom után Budapestre befutottak:

Az Egyesült Nemzetektől:

— Mindent elkövetünk értetek és mindhalálig — tanácskozunk!

A „Nyugat" ezt üzente:

— Akarjuk a rabnemzetek szabadságát. Enélkül gúnyszó — a szabadság. Tiszteljük is a martirokat, de mi inkább a szabadság *fokozatos* kifejlődését mozditjuk elő. A kisnemzeteknek különben sincsen függetlenségük. Világtervekbe vannak belesorolva és a sorból nem ugorhatnak ki. Világháború nincs Magyarországért, nincs a vasfüggöny-államokért, nincs Németországért sem! Mi nem kockáztatunk, hanem saját életünket prolongáljuk.

Moszkva ezt irta tankjaira:

— Egyszer már felszabaditottunk benneteket!

Vegyétek tudomásul a tényleges helyzetet, az erőt és a „békés együttlétezést". A szatellitállamok kérdésében hajlíthatatlanok vagyunk.

Tito — Gomulkáék átszóltak a határon:

— Moszkva meztelenre vetkőzött Budapesten. De ti is! Túlmesszе akartatok futni Moszkvától!! Az antibolsevizmus nincs engedélyezve számotokra! A mi szisztémánk Nugatnak is kedve-

sebb. Varsó - Budapest - Belgrád tengely nemzetikommunizmusa surlódást csökkentö átmenet a szembenálló két félteke között.

Kinából az ötszáz milliók és Indiából a háromszáz milliók üzenete csak ennyi volt:

— Nem tudtuk, hogy felétek ez a koegzisztencia!"

A tiz napig szabad tizmillió magyar csak Nyugat felé válaszol:

— Szép, hogy megbélyegeztétek a Szovjetúnió erőszakát. A bojkott, vagy a diplomáciai szakitás szebb lett volna! Nehéz tagadnunk, csalódtunk bennetek! A munkásaitok többet tettek értünk, mint kormányaitok: a szovjet hajókra kikötöitekben megtagadták az árúfelrakást és felgyújtották a kommunista pártházaitokat, szerkesztőségeiteket. Nagy önzetlenség volt ez munkásaitoktól, mert saját kapitalista államuk iránt való ellenszenvüket és saját hatalmivágyukat kellett legyözniök. Mi tudjuk, hogy a világkommunizmus, mint gyözelmes ideológia, Budapesten most halálos sebet kapott, de a csodatévő propaganda még a halottat is feltámasztathatja! Az idő, Európát kivéve, Moszkvának dolgozik!

— Ti a nagy francia forradalommal és az amerikai szabadságharccal emlegetitek együtt a mi harcunk hatását. Mégis tűritek, hogy országunk Moszkva támaszpontja és urániumtelepe maradjon. Igaz, hogy mi a tankok hernyótalpa alatt is gyöztünk. Sorsunk újra lehet éhbér, börtön, akasztófa, Szibéria, de aki magyar volt, ha kommunista, ha szociálista, ha keresztényszociálista, most — egy lett. Huszezer ember kivételével — egy lett. A kommunistapárt az ÁVÓ-sokra olvadt le. Moszkva hübéres államából csak — a tankok maradtak. A proletárdiktatura — proletárok elleni diktatura lett.

— Bennünket cserbehagytatok, de önmagatokat is! Hogy a kommunizmus nemcsak a mi bajunk, hanem az egész földkerekségé, azt Moszkva elég magasra irta a fejetek fölé: — műholdakkal az univerzumba!

— Hogy kockázat és áldozat nélkül nincsen győzelem, azt pedig életével irta meg nektek az a csodálatos ember, aki Budapesten csak népével együtt akar szabad lenni.

NÉGY HERCEGPRIMÁS

(Preludium)

Ez Időből maradjon meg az:
Mégis voltunk itt némi jobbak,
Kiket népünknek bűneiért
Nemes tűszokként ostoroztak
Nemtelen, kínzó végzetek.
(*Ady*: Örökkön így volt.)

Habent libri sua fata. A könyveknek is megvan a maguk sorsa. Hogy aztán e sorsban mennyi a „véletlen", ezt nem könnyű kibogozni. Elődeink, akiktől származunk, a kultúra, a társadalom, a hely, amelybe beleszületünk, legalább annyira alakítják életünket, mint saját magunk.

E könyvet felidéző okokban is mutatkozik ilyen fátumszerűség, amely azzal a tájjal látszik összefüggeni, ahol születtem. A keszthelyi gimnázium, amely rám sugározta szellemét, nevelte Deák Ferencet és Vaszary Kolost. Mint Zala keresztényszociálista titkárja jártam, Ernszt Sándor kíséretében, Csernoch Jánosnál. Utóda: Serédi Justinián azért fogadott kitüntető bizalommal, mert öreg tanárját, Koller apátot Zalaapátiban látogatván, közvetlenül ismerte meg a zalai nép politikai harcait s jómagamat. Végül Zala földje kapcsolt össze negyed századra a zalaegerszegi plébánossal, a későbbi Mindszenty József bíborossal.

A négy hercegprímás: Vaszary, Csernoch, Serédi, Mindszenty: négy korszak. Vaszary a szentistváni birodalom két utolsó évtizedét, Csernoch az első világháborút és az összeomlást jelenti. Serédi a trianoni két évtizedet. Mindszenty a második világháborús katasztrófából és a szovjetigából kinőtt vallási megújhodást és új magyar világmissziót. Vaszary és Csernoch a szabadelvűség és a marxizmus anyagi kulturájának hamis fényjeleit látja, Serédi átmeneti, hanyatló korszak tanúja, Mindszenty alatt gyúlnak ki a

lélek fényei, az anyagi kultura romhalmaza alól, két évszázad után, feltör újra a diadalmas krisztusi világnézet.

E négy történelmi név együtt az ezer éves ország legviharosabb, legnagyobb feszültségű hatvan esztendejét jelenti.

E könyv Mindszenty életútját kíséri végig a hercegprímási székig. De több helyütt beszél Serédiről is. Vaszaryról és Csernochról pedig legyen szabad e helyen elmondanom személyes emlékeimet.

*

Azt, hogy a püspökök között is van első, a hercegprímás, apámtól hallottam 1907-ben először. Keszthelyen, a Zámor nevű dülőn mentünk át és közel a Balatonhoz három jegenyére mutatott, melyek összefonódó ágaikkal egymással szemben állottak.

— Tudod-e, ki született azoknak a fáknak a tövében?

— Nem én!

— Hercegprímásunk: Vaszary Kolos! Az apja itt volt szegény szűrszabó Keszthelyen. Látod-e a három fa körül azt a kis kertecskét? Az volt a földjük. Itt kapálgatott az édesanyja s itt szülte meg fiát...

Megbámultam a három hatalmas jegenyét. Ez ám aztán a bölcső! Aki ide születik, az csak magasra emelkedhetik.

Kis kertek közt tücskök cirpeltek, méhek döngicséltek, a három dús nyárfa hárfázott a szélben, idecsobogott a Balaton hullámverése. Királyibb altatódalt száz hegedű pianója sem suttoghatott volna a szűrszabó fiának...

Pár év múlva a gimnáziumban megkaptam Vaszary alapítványának stipendiumát. Újabb pár év múlva megláttam magát a prímást is. Keszthely város küldöttségével apám átment Füredre, engem is magával vitt. Az évben tanultuk Vaszary millenniumi beszédét.

Elém képzeltem a nagy primást, a tüzes szónokot. Bizony más volt. Fáradt, szomorú öregúr volt már.

Visszafelé a vonaton hallottam, hogy Füredre nyugalomba vonult a primás és hogy Tisza István mondatta le.

1915 őszén hadbavonulásom előtt pár nappal táviratot kaptam Berkes Ottótól, a premontrei igazgatótól: jöjj Vaszary temetésére!

Másnap a keszthelyi templomban, Vaszary koszorúerdőtől dí-

szes ravatalánál, Kohl Medárd püspök kezembe adott egy bíborpárnát, tele a primás kitüntetéseivel:

— Ezt te viszed fiam, a gyászkocsi előtt.

Tömött sorokban állott a nép a templomból a temetőig, végig a hosszú főuccán. A kápolnában nyitott kripta várta a koporsót. Csendes őszi nap volt, a Balatonról odahallatszott a hullámverés ritmusa. Messze a párázó napsütésben egy másik, gigantikus koporsó kéklett: a bazaltüveghegy, a kialudt vulkán, a Badacsony. Itt a közelben, a keszthelyi öböl másik partján pedig ott hullatta levelét az a három öreg jegenye, amelynek tövében a szegény szűrszabóné megszülte Magyarország milleniumi hercegprímását.

Ilyen rövid egy nagy úr hosszú élete is. És koporsójával visszakanyarodik a bölcsőjéhez. Vaszary akarta igy. Meghagyta, Keszthelyen temessék. De szebb is itt, mint az esztergomi bazilika hideg, sötét márványkriptái között. Felzúg ide a Kisbalaton rejtelmes nádtengere, a bakonyi hegyek rákönyökölnek a fényes víztükörre, Zalavár, Csobánc, Tátika idézi itt a multat, a kék üveghegykoporsó mögül pedig minden hajnalban bíborban születik újjá az örök Fény...

Délután elbúcsúztam Medárd püspöktől, aki Esztergomból érkezett a temetés rendezésére s titkára volt Vaszarynak. A premontrei kolostor óboltívei alatt keresztet rajzolt homlokomra és messze nézve a múltba és sokat megérezve a jövőből, ezt mondotta:

— Most is, a jövőben is, szép de terhes örökség lesz magyarnak, kereszténynek lenni... De sorsrendelés. Vállalni kell... Ha visszajössz a háborúból látogass el Esztergomba...

Terhes örökség? Akkor 1915-öt irtunk. Csak két évvel előbb robbant Debrecenben a bomba, a görögkatolikus püspök három munkatársát ölte meg. A pánszláv és román irredenta küldötte ruténeket magyarosító püspöknek. S miről Medárd püspök nem beszélt, neki is majdnem életébe került ez az örökség: a liberalizmus gyűlölethulláma pedig Vaszary ellen zúdított gyilkos merényletet, amikor az egyházellenes törvényekkel szembeszállt s csak Medárd püspök önfeláldozó bátorsága mentette meg a prímás életét.

— Azon a helyen, ahol én állok, nem ismeretlenek a

megpróbáltatások — mondotta Vaszary harmadik utóda, Mindszenty bíboros 1948-ban, most már a marxizmus halálos gyűlöletorkánja közepette s röviddel az életfogytiglani fegyházbüntetése előtt...

*

1918! A Károlyi forradalommal szemben Prohászka Nemzetvédelmi Tanácsot alakít, ennek látható központja Budapesten a ferenciek templománál a keresztényszociálista szervezet. A frontról hazatérve ide jelentkeztem szolgálatra: a „terhes örökség" legveszélyesebb civilfrontjára. Egyik ködös reggel, karácsony előtt, Ernszt Sándor prelátus ezt mondotta:

— Most Csernochhoz kell mennem, Esztergomba. Ha akarsz jönni, útközben referálhatsz.

A zsúfolt prímási aulában felvidéki, bánáti, erdélyi papok kértek utasítást Csernochtól. A szentistváni birodalom szétbomlóban, a részek leválóban voltak... A csehek, románok befelé lopakodtak. Budapest felelőtlen, kótyagos felforgatók kezén, ezek leszerelték a hadsereget, épen most, amikor élet-halál kérdése. Egyetlen ép ideghálózat még a céltudatosan legyengített egyház. Más társadalmi erő nincs az összeroppanó állam mögött. Ó, hacsak egy fél primási bandérium táboroznék is itt Párkány alatt, dehogy léphetné át egyetlen cseh, román katona is a Kárpátokat!

Csernoch látja a nemzet katasztrófáját, legszívesebben átrohanna a Keresztény Múzeumba, felkötné Tomori kardját... A kétméteres Szmrecsányi Györgyöt, az egri érsek öccsét, úgyis előre küldte már pénzzel, szerelje fel az érsekújvári gazdákat és verje ki a prágaiakat. Szmrecsányi egy hirtelen teremtett népfelkeléssel fel is tartóztatta őket hetekre. De aztán Pogány elvtársék Budapest felől szétszórták a népfelkelést, utat nyitottak a cseheknek...

Hirtelen megélénkült a primási fogadóterem: zajongó nőcsoport élén, — Bédi-Schwimmer Róza gesztikulált be, Károlyiék svájci követe. Most a radikális nők küldöttségét vezeti a primás elé.

Ernszt — épen Csernoch kíséri ki szobájából — meglepetten nézi Róza hangos csoportját. Odasúgja a primásnak:

— Janó, ezek megesznek Téged!

— Ellenkezőleg! Háztűznézőbe jöttek!

— Hozzád?

A primási titkár már jelenti is Rózáékat, a forradalom e csudabogarait, e tragikus percek furcsa grimászait. Róza memorandumot lobogtat kezében és darálja tartalmát: a háborúban elpusztult férfiak helyébe, pótlásképen, engedje meg a primás papjainak a nősülést! Hosszú statisztikai adathalmazzal árasztja el a prímást. Már húsz perce beszél. A várakozók hosszú sora még. Csernoch végre is elkapja Róza egyik mondatát. Nagy diplomata: az ügy lényegét kerülve könnyeket előcsaló, megható választ ad. Hirtelen meglátja a sarokban Szalay Mátyást, magához inti. Alacsony, ripacsos arcu csúnya kis emberke fúrja előre magát. Meglepetten nézem: ez volna a kitünő költőpap?

— Ime, Szalay főtisztelendő úr. Ő az egyetlen, aki papjaim közül — nősülni akar. Ha tetszik a hölgyeknek...

A komoly, fényes fogadóteremben felderülnek az arcok. A prímás ismeri a radikálisokat: e súlyos szociáletikai és egyházi kérdés avatatlan felvetésével a nemiséget szeretnék becsempészni az egyházba. Tehát a radikálisok trójai falovát áttolja a könnyed, egyszerűbb elintézés, a tréfa terére.

Szalay zavartan játszott cingulusával.

— Ezek az új radikális dolgok különben is a főtisztelendő úrhoz tartoznak, mint a papi-tanács elnökéhez. Kérem a hölgyeket, vele tárgyalják meg a dolgot! — és visszavonúlt...

Bédi-Schwimmer Rózáéknak ez az esztergomi látogatása tipikusan hozzátartozott a vértelen, de országpusztító forradalomhoz. A népi demokrácia pálinkabűzös, géppisztolyos, zárdákba is betörő, második látogatása ugyanebben a teremben, Csernoch utódjának: Serédinek az életébe került. Rákosi martalócainak harmadik népi demokratikus látogatása: 1948 karácsonyán, ugyan e teremből Serédi utódját: Mindszenty bíborost hurcolja el!

Budapest és az államhatalom: a politikai viharok könnyebb játékszere. Még mindig erősebb szikla az ősi székhely, ahol az Egyház áll örök őrhelyén.

MINDSZENTY SZÜLŐFÖLDJE, SZÁRMAZÁSA

„Virágos kert vala híres Pannónia,
Mely kertet öntözé híven Szűz Mária" ...
(Szent István királyról való ősi ének.)

Irodalmunkban, történelmünkben, szellemiségünkben Mohács óta van és talán mindig is lesz: transzilvánizmus, amely Erdély földrajzi helyzetéből, évszázados állami önállóságból folyik. Dunántúlunk külön államot sohasem képezett, sőt mindig inkább országcentrum volt, nem fejlődött benne tartományi lokálpatriótizmus, mégis van pannónizmus, nyugatmagyar szellemiség. Azon a területen, amelyet a Duna és a Dráva körülfolyik. Ez az országrész a pannon őslakóktól vett Pannónia néven négyszáz éven át a művelt, gazdag római világbirodalomnak volt a tartománya. De a történelme sokkal régibb! Mindszenty veszprémi püspökipalotája magas sziklákon épült, ablakai a szédítőmély Séd völgyére néznek és e völgy falmeredek partjaiban, barlangjaiban a kőkorszak embere lakott. Szülőföldjéhez közel már háromezer év előtt dolgoztak a bronzkor ötvösműhelyei és születtek városok. Pécs helye öt évezrede lakott. A kulturát a változó, de folyamatosan itt élő lakosság a földdel együtt adja át egymásnak.

Sőt a krisztuselőtti évezrednek a folyó-, város- és táj-nevei is átöröklődnek: keltából latinra, avarra, végül magyarra. A Duna neve is kelta. Ez a táj a központja a nagy hún birodalomnak is. Nagy Károly híres keresztény császárságának pedig Ostmarkja. Még a népvándorlás vihara sem söpri el innét a kulturát. E csodás természeti szépségekkel is gazdag táj ősemberének emlékeit ekéje nyomán a magyar földműves gyűjti össze ritka kultúrérzékkel és viszi muzeumba, amely oly bőven van itt, hogy autóval egy óra alatt ötöt is találni.

A magyarok honfoglalásakor is csak Pannónia lakott, az or-

ság öthatoda lakatlan: hegy, őserdő, mocsár. Itt már a magyarság teremtett kulturát.

Bámulatos vidék ez olyan mohó gyermekszemek, könyvetfaló gyermekagynak, minő Mindszentyé volt. Édesatyja tízéves korában magával viszi Vasvárra, a járásszékhelyre. A fiucska az úttal párhuzamosan gyeppel takart földszalagot vett észre.

— Ott régen vasút lehetett! — tanakodik Jóska.

— Az ám! Az a rómaiak országútja volt. A tájt, mikor Krisztus Urunk a földön járt.

— Hová vezetett ez az út?

— A Szentföld, Balkán, Pécs, Keszthely felől jött és Szombathelyre, Bécsbe ment.

Ekkor az őszi vásárra tartottak, de a kisdiák otthagyta a vásár minden csodáját, besettenkedett a barátokhoz és könyvet kért Pannóniáról. Pár nap múlva pedig kis pajtásaival expediciót szervezett: ásóval, kapával lebontották a földet a római útról. Az „archeológiai" ásatásoknak hamar véget vetett a csordás hosszúszőrű pulija.

De ettől fogva olthatatlan vágyat érzett szülőföldje történelmének megismerése után. Egyik öreg barát megmutatta neki Vasvár ősi várfalait, amelyeknek alapjait még Szent István rakatta. Egyszer járt Szombathelyt is. Ez volt Pannónia székhelye és keresztény vértanúk földje. Az ősegyház történelme beszél ott. Hát még amikor az ősi múlt két arany folyama: a kereszténységé és a magyarságé találkozik, összeömlik! És e találkozás, a tizedik században, épen az ő szülőföldjét hullámozza körül. E múlt varázsa egész életére foglyul ejti. Mint papnövendék és mint plébános éjszaka kinyitja könyveit és ezekből megindul feléje Pannónia történelmi szellemjárása. Még nem sejti, hogy ez lesz a végzete. Bár az a szerelmes sóvárgás, amellyel a Szentírás, a szentek élete, vagy a magyar mult kötetei felé nyúl, az az áramütés, amelyet az ősi emlékek láttán érez, az a szenvedélyes vágy: a megismerésben mindig gyökérig, forrásokig hatolni — máris tisztázza önmaga előtt: Pannónia ősi hagyatékának, a magyar és keresztény hősiességnek folytatására érdemes akár az életét is feltennie! Ő még nem tudhatta, de mi már láthatjuk abban a sorsszerűséget, amikor tíz éves fejjel a kétezeréves római útra rálépett: azon az úton indult el,

amely a huszadik század Rómájába vezet, hogy onnét bíborral, a vértanúság színével, térjen vissza...

A kisfiú patakparti játékai közben tünődve nézi a gyorsan futó vizet és a kékelő hegykoszorút. Látja a Kisalföldet, ahol egykor a Pannon-tenger hullámzott. Egészen idáig nyúlnak messze nyugatról a jeges-havas Alpok előhegyei. Onnét jönnek a hűvös szelek és a nagy esők. Arra van a három országkapu, most három város áll a helyén: Sopron, Kőszeg, Szombathely. Ezeken át cserélt árút Ázsia, Keleteurópa — Nyugattal. A tanítója jutott eszébe, aki Vörösmartytól olvasott valamit a kelet és a nyugat között álló árva magyarról, aki testvértelen ága nemének.

Később, nagyobb diákkorában végigjárta a szombathelyi, soproni, keszthelyi múzeumokat, megtalálja a régi, római pogány istenségek szobortöredékeit, amfiteátrumok, kapitóliumok oszlopemlékeit, de Mitrás perzsa napisten szentélymaradványait is. Hallotta, hogy milyen drágán fizetett áruk voltak egész Európában a pannóniai kocsidíszek, ékszeresládikák és figurális díszek. Itt készültek Diokleciánus császár Nikodémiában talált díszkocsija díszei is. Itálián kívül itt és Rheimsben, Trierben találják csak meg az őskeresztény katakombaművészet díszítési motivumait is. Szülőföldje közelében krisztusmonogrammos kőoszlopok, szimbólikus állatrajzok, temetőkápolnák, teremtemplomok kerülnek elő. Mint teológus vizsgálja a kelta-római hatásokból képződő pannonművészetet. Ebbe vegyül bele később a Szent István előtti, római és bizánci eredetű keresztény művészet.

De mind e hatásokat magába fogadja a pannonőstalajból fakadó iráni eredetű kultura, melynek bizonyságai az avar germán ékszerek híres fonatos díszitményei. Csak évtizedek múlva Esztergomban, mint prímás, látja meg a múzeumban az ókori mithosz örjöngő Menesz szobrát és már magyar, pogány hatással keveredő érdekes ótestamentumi jelenetet a királyi várpalota oszlopfején: Sámson harcát az oroszlánnal.

Mindszenty a magyar Sion hegyén talált őspogány és ótestamentumi hatást egyszerre mutató képben önkénytelenül is szimbólumot lát: a magyar szellemiség kifejezőinek, a hercegprímásoknak örök harcát a mindenkori pogánysággal.

A népvándorlási és a magyar ősemlékek között is ott találja a perzsa-kínai és ős-szkita hagyományokra utaló, az agancsát hátára hajtó, iramló szarvas rajzát, mely a mondai magyar aranyszarvast tárgyazza.

*

Zalaegerszegen 1937-ben, egy kereszténypárti gyűlés után, míg Mindszenty sűrü embergyűrü közepén még tanácsot, tájékoztatást osztogatott, nagy dolgozószobájában vártuk és könyvtárában szemelgettünk. Fejér György Codexe, Ipolyi mithologiája és Marosi-tanulmányok köteteit, s az apát úr ezekbe írt széljegyzeteit nézegettem. Friedrich István kikapja kezemből Ipolyit, diadalmasan lobogtatja Ernszt Sándor prelátus felé:

— Sándor, Sándor, ez a ti bajotok, a múltban éltek...

S mikor bejött Mindszenty, nem állhatta meg:

— Nos, apáturam, levizsgáztattad-e a földműveseket a Codex Diplomatikusból?

— Ellenkezőleg, ők vizsgáztattak engem — szövetkezettanból.

— Szép! De mond, minek archeológia az egerszegi plébánosnak?

— Minek? A huszadik század némely kérdésére csak például a negyedik század kövei adnak választ!...

Nem tagadom, magam is inkább Friedrich-el tartottam. Akkor és még egy évtizedig. Pontosan addig, mig nem olvastam 1947-ben a hercegprímás hetilapjának, az Új Embernek védekezését a szovjet tudomány ellenében. Ekkor már egészen mélyre tör a történelmi materializmus és kétezer év mélységeiben a magyar etnikum gyökereihez nyúl. A marxista tudósok — Moszkva talpnyaló szolgálatában — elmossák a magyar származástan, etnogenezis, eddig tanította finnugor-török hatásait, ezek helyébe egyeduralkodóvá hamisítják a szláv hatásokat és a magyarságot egy jelentéktelen szláv törzs kulturvazallusává igyekeznek lefokozni.

Hóman börtönben, Szekfű épen nagykövet Moszkvában. De hol vagytok ti fiatal historikusok, kikhez egykor annyi reménységet

fűztünk? Nektek kéne megmondani, hogy az a morva-szlovén anonim szláv törzs, amelynek hatását úgy felhamisítja a szovjet tudós, beolvadt, felszívódott, sőt épen ez volt az egyetlen szláv törzs ezer év során, amely beolvadt s ezt is épen a magyar etnikum diadalmas ereje győzte le.

Nem mondja ezt senki. De az apátúr mint prímás is előszedi etnogenetikai tudását és a szovjet rabulisztikát ráállítja az igazság vonalára. Ahogy a német és orosz politikai befolyást távoltartja népétől, az idegen tudományos teoriákat is. Visszautasítja, hogy műveltségünk nyugatról, a „kultúrlejtőn" gurult volna ide a bécsi kapun át, de vissza ezt az elszlávosító törekvést is! A pannón mélyrétegekben csírázott ősmagyar magból a kereszténység érlelt gazdag termést. A nemzet — a vérségi és kulturbeütéseken túl — mégis csak szellemiség és lelkiség! És ennek függetlensége éppen oly fontos, mint a politikai függetlenség!

*

Mindszenty bölcsője: a falu. Itt születik, az egyénisége itt kezd alakulni. E zárt közösségbe, szüleihez, mindig visszatér. Ők mélyen gyökerezve, kimozdíthatalanul élnek itt. Faluja minden lakóját, földjének minden barázdáját ismeri. Az evilági dolgokról való véleménye kialakításában döntő szerepe van a falunak. Számára ez az ok, a cél, indíték, kontroll, mérce, kánon. Gyökér: erős, mély, eltéphetetlen. Biztonságot, alapot ad. Itt érik, kristályosodik ki a széles rokoni körben: a hamisság, önzés óceánjának e kis, különéletű, őszinte, igaz szigetén.

Amikor már megharcolta nagy harcát, a sötétség fiai foglyúl ejtik, testi torturákon át lelkét is deformálni törekszenek, a moszkvaiak „néptörvényszékén" összetörve, kifosztva, pár perccel ítélete előtt, amelyről nem tudja, nem halálos lesz-e, az utolsó szó jogán ezt mondja:

—Nem volt és nincs bajom a magyar munkással, a magyar földművelőtársadalommal, amelyhez családdommal együtt tartozom!

Nagyon sok rászórt vádpont közül külön csak ezzel foglalko-

zik, ez égeti, ezt akarja feloldani, lehetetlenné tenni, megsemmisíteni, hogy vétett volna a földművesek, munkások, a föld szociális rendje ellen. Ezt is csak a megkínzott ember magábaroskadtságával teszi, erre még, de csakis erre, futja ereje.

Amikor az apjától örökölt Pehm név helyett magyar nevet vett fel, a faluja nevét veszi, utal e faluval való rokonságára. Aláhúzza a származását. E falu: a forrás. Az ér, ahonnét elindul és ahonnan befut a nagy, szent óceánba. A szimbólum tökéletes: az ér valóban itt kanyarog a falu alatt és fürge hullámocskái a Zalán, a Balatonon, Dunán át eljutnak a tengerbe. Ady is Mindszenten született, de Érmindszenten, Szilágyban. Az ország sok Mindszent-je megkülönböztetésül előnevet kap. A mi Mindszentünk így lesz Csehiminszent. Csehi önálló község, tőszomszéd, de semmi köze a prímáshoz. Ám Rákosi nem mulasztja el Csehit vonatkozásba hozni Mindszenty családi nevével: Pehm-mel és kész ellene a vád, nem magyar, hanem csehnémet eredetű! Az persze nem zavarja őt, hogy sem Mindszenten, sem Csehiben nem laktak sohasem se csehek, se németek. A falu neve az első falutulajdonos nagybirtokos nevét őrzi, ahogy a környék többi falvai is: Kozmafa, Botkaháza, Dénesfa. Esetleg ezer év távoljából való. Az sem zavarja Rákosit, hogy Mindszenty ismert hosszú családfájában a Pehm név az egyetlen idegen. Maga Mindszent árpádkori, ősmagyar település, amely ezer éven át családjaiban alig változott. De azért ez az egyetlen idegen Pehm név sem megvetendő! Rákosi biztosan királysága felét adná érte. Ez a Pehm-ős Kiskomáromnak a törökt**ől** való visszafoglalásakor bátorságával tűntette ki magát és kapott nemességet. Amikor az idegen származás gyanúja ellen, perében, megemlíti ezt a nemességet, a kommunista lapok üvöltenek: még most is nemességével dicsekszik! A többi apai ősei: Mátyás, Rigó, Molnár, Varga. Édesanyja rokonságában e nevek szerepelnek: Csáky, Szalay Takács, Zrinyi, Szijjártó, Vass, Eöry-Szili. Két őse negyvennyolcas honvédtiszt. Az egyik: Kemenes Ferenc a perlászi ütközet hőse.

Amikor ez adatokat 1946-ban az Új Ember leközölte, a nevetséges vád elhallgatott. Évekig kutatták, helytállók-e. Végül is az adatokat a közzétevő cikkírónak, Nagy Miklós katolikus lelkész-

nek, három évi börtönnel „nyugtázták". Odaültették a Mindszenty-perben ötödik számú vádlottnak.

A törpetestű és törpelelkű államfő, Tildi Zoltán, kit népünk találóan nevezett el „palástos hóhér"-nak, volt mindig a legkérlelhetetlenebb fajvizsgáló. Dunántúlt svábbá gyalázta s csak ő, a viharsarki beseny-böszörmény-ivadék volt csak megbízható, törzsökös magyar és talán még: Rákosi-Róth és Gerő-Gross. Az igaz, hogy a török után Déldunántúlon telepítettek svábokat, de Vas-Zalában a közel hétszáz községből öt sincs német és ezek neve is Németfalu, valamilyen előnévvel. Ezek mind távol vannak Mindszenttől, mely körül szláv nevek sincsenek. Ellenkezőleg csupa ősmagyar helynevekkel találkozunk. A szomszédos községek: Csipkerek, Pötyi, Endréd, Kisbér Zalavég, Zalafő. A környék televan egyszótagu többnyire még ázsiai eredetű szavakkal, mint helységnevekkel: Bél, Bócz, Bőd, Bér, Cser, Kám, Kócs, Cséb, Csősz, Fok, Ják, Gál, Kér, Bükk, Őrs, Szög, Ukk, Und, Vörr, Vág, stb.

E nevek igazolják, amit a történelem tanít, hogy Vast és Zalát közvetlenül a honfoglalás első éveiben szállták meg Bulcsú és Kál vezérek, akik legelsőnek vették fel a kereszténységet is, Bizáncban, Szent István előtt nyolcvan évvel. E két vezér nevét, nem messze Mindszenttől, még ma is sok község őrzi: Káld, Sajtoskál, Mindszentkál, Köveskál, Dióskál (Virág Benedek születési helye) Szentbékál. Bulcsú nevét egész közel: Bucsu, Bucsa. A hún király nevét viselő két község sincs messze: Budafa és Óbudavár. Igric, Iborfa és két Koppány is van a közelben. Ezerötven esztendő immár sok-sok generációjának élő folytonossága és dokumentációja von védőgyűrüt Mindszenty bíboros és községe ősi magyarsága köré.

Az 1941-es népszámlálás adatai is igazolják, hogy e táj mindmáig megőrizte érintetlen magyarságát. Mindszent Vas és Zala határán van, mindkét megye országhatárán némi vend-horvát szórvány él, de Vas 94, Zala 97.5%-ban magyar. Mindkét megye majd ugyanily arányban őrizte meg Bulcsú és Kál vezérek vallását is. Rácáfol e táj statisztikája azokra is, akik a szaporább katolikusokat kulturában hátrább-állóknak tartják. Épen ellenkezőleg látszik: az ország egész területén található száz százalékban

írástudó öt falu közül négy: szomszédos Mindszenttel (Megyer, Ukk, Kisgamás, Kiscsősz), közülök kettő tőszomszédja. Ez az öt község 98 százalékban katolikus. Az ország ötvennyolc legműveltebb, 98%-ban írni-olvasni tudó községből huszonegy található e két megyében, ezek közül a többség közvetlenül Mindszent körül sorakozik fel, egy: Alsóoszkó, pedig nyugati tőszomszédja.

Mindszent: Vasvár és Zalaegerszeg között, kissé keletre fekszik, az elsőtől lovaskocsival egy, a másodiktól két órányira. Csehiben 740, Mindszenten 943 a lélekszám. Mindszent egyetlen nagyobb utcából áll, amely a kis barokktemplom körül terecskét képez. Ezen áll a hercegprímás kétszobás szülőháza, amely semmiben sem különbözik a falu többi házától. Olyan az udvara is, gazdasági épületei is.

Mindszent, Szombathely, a diákvárosa, és Zalaegerszeg, a plébánoságának helye: ölelik át Mindszenty életének ötvenkét évét. Mégis központja a kisfalu és itt földi szerelme: édesanyja. Őt utazza körül életével. Innét indul a gimnáziumba paraszttarisznyával, ide érkezik vissza bíborral. Püspöki székhelye: Veszprém 80, prímási székhelye: Esztergom 96 kilóméterre van, édesanyjának nem kell messze utaznia fia után. Mindszenty élete kompasza ez: diákvárosa: nyugatra, apátsági székhelye: délre, püspöksége: keletre; Esztergom: északra fekszik a centrumtól, az édesanyjai szívtől számítva.

A prímás szülőföldje és félszázados élettere legősibben magyar, legősibben keresztény, népi műveltségben egyedülállóan kiemelkedő kulturtája hazánknak. E legeredetibb mivoltában megőrzött népünk leggyönyörűbb virágbaborulása pedig maga Mindszenty hercegprímás csodálatos egyénisége.

A CSALÁDIKÖR MINDSZENTEN — APJA: A FÖLDMŰVES

...s védd meg karszti földedet,
Azt a sírodnak is kevés humuszt,
Azt a pár négyzetméternyi földet
S azt a fölséges isten-lábnyomot,
Mit a lavina minden rohama
Eltörölni még sohasem tudott. . .
De azt aztán foggal, tíz körömmel,
Démoni dühvel és őrült örömmel —
Ahogy lehet. . .

(*Reményik*: *Ahogy lehet.*)

A hercegprímás 1892 március 29-én született. Szülei az előző évben kötöttek házasságot. Édesapja, P e h m J á n o s ekkor 23 éves, édesanyja, K o v á c s B o r b á l a 17. A földműves-család tizenöt holdon gazdálkodik, a három gyermekre már csak öt-öt hold jut. Ezek közül a két leánynak már tizennégy felé kell bontani a tíz holdat: az egyiknek hat, a másiknak nyolc gyermeke van. Így lesz a kisbirtokból törpebirtok, majd csak „nadrágszíjj"-föld, földmorzsácska: kert, házhely. Hányszor megbeszélik ezt a nehéz kérdést otthon: a növekvő család és a fogyó föld kérdését. A népes családok s vastörvénye itt mégsem a gyermeket pusztítattja, hanem a földet művelteti egyre nagyobb gonddal, hogy többet teremjen a sok éhes szájnak. E törvény intenzív gazdálkodásra, állattenyésztésre, kert- és szőlőkulturára kényszerít. Elhagyni a földet nem lehet: kisebb hazaárulás számba menne ez e tájon, ahol öröklött regula az egyetlen költözés — b e l e a f ö l d b e.

A sok erdő, hegy és nagybirtok is összezsúfolja a népességet, a majorok szinte megfojtják: István, Rózsa, Dénedi, Rikárd, Margit, Tóth, Horváth majorok, Jelihálás, Pötyi, Endrédi, Vegedi, Kistilaj puszták, a Derczeg Vince, Botkaháza, Sárvölgy. Sok, nagyon sok! A Farkas- és az Erdődy-erdő tizenhat falu határát vágja le! Hol marad itt föld a folyton növekvő népnek? Azt meg minden földműves ember látja, hogy a majorokban mily kevés em-

ber él, egy faluhatár háromszor annyi embert is eltart. Aki innét, Mindszenty szülőportájáról, vele együtt nézi az életet, dehogy mer tiszta szívvel olyan bolondot mondani, hogy ő nagybirtokrendszert akar! Ő, aki saját vérei aggódásából, gondjából gyermekkora óta szenvedi a birtokeloszlás igazságtalanságát! Hát talán saját húgai családjától vegye el a földet, a tizennégy gyermektől a tíz holdat és ajándékozza tán — Esterházinak?! De a magyar föld szent, maga a haza: moszkvai propagandát nem lehet vele játszani! Sem pártpolitikai csecsebecse, sem vásárfia, ajándék vagy jutalom pesti párttitkároknak!

Egy ilyen kisközség: egyetlen nagy család. Nem osztály-, vagy szakszervezeti-összetartás ez, hanem testvéri kapocs. Születés, betegség, halál, lakodalom: az egész falu közös eseménye. Együtt lakik, dolgozik, egy a papja, a tanítója, temploma, iskolája. De egy az ítélete is. Egészséges, józan, igazságos.

Ilyen helyen a falu vezetője, a bíró: családfő, nemzetségfő is. Egy évtizednél tovább apja, Pehm János, volt Mindszent bírája. Egész nap gazdaságában fáradott, délben, este a falu dolgát intézte. Fia, a kis Jóska, órák hosszat elhallgatta apját, amint kiadta a parancsot a közmunkákban, útépítésben, amint kiáll a cselédekért, akik nem kapják meg rendesen bérüket, ahogy odamondogat a nagyobb gazdáknak is, ahogy megpártfogolja a gyámoltalanokat, az özvegyeket, árvákat, rendbeszedi a csőszöket, intézkedik a termés védelméről, adószedésről, kezeli a községi és a közbirtokossági vagyont. Községháza, jegyző nincs Mindszenten, mindent a bíró intéz. A kis Jóska, itt anyja szoknyája mellől hallgatja és kapja tőle a közélet első iskoláját.

Áhitattal néz fel erre a kemény, de melegszívű, őszinte, becsületes, sokat olvasott, széleslátókörű fáradhatatlan, szorgalmas, áldozatkész emberre. Faluja ma is emlegeti, mint tanácsadó, segitő, józangondolkozású vezetőjét, akihez még akkor is első sorban fordultak, amikor már letette a bíróságot. Igazságossága, fedhetetlensége, okossága miatt nemcsak falujában, de a környékén is köztiszteletben állott.

A kis József gyermekévei itt teltek el közvetlen részeseként annak a kemény, szakadatlan munkának, amely a magyar földműves minden családtagjának örök sorsa. Mert még az

ilyen kis legénykének is megvan a maga munkabeosztása: anyjának segít a baromfiudvarban, őrzi a libákat, teheneket a legelőn, fát hord be a tűzhelyhez, krumplit ültet, gyomot tép, szüretelésnél, gyümölcsszedésnél segít, a lovakat vezeti szántásnál, elszalad a boltba és a maradékidejében — iskolába is jár. Szülei igen nagy szeretettel foglalkoztak a kis nyiladozó elmécskéjével. Nem csatangol hétszám a kertek alatt, a mezőn, napközben is, ha nem az iskolában, velük van. Este, ha a szomszédok átlátogatnak, a nagy tereferének nyitott füle és bámuló szeme a kisfiú. Hamar megismeri a falusi gyermek törvényét: amíg vendég van, nem szólhat, csak ha kérdezik. Szeretet és fegyelem neveli. Ellentmondást, nemtetszést, durcásságot nem ismer. Igaz, hogy szülei tudnak bánni vele, hamis, valótlan, illetlen szó nem hangzik el a házban. Szülei is kölcsönös szeretettel, tisztelettel, figyelemmel vannak egymás iránt. Még a parancsot is úgy kapja tőlük, hogy inkább engedélynek látszik s ő örömmel teljesíti.

Az iskolában hallottakat este a családikör kiegészíti. Apja beszél neki a vasvári békéről, amit itt a járásszékhelyen kötöttek s amely kijátszotta a nemzetet. A negyvennyolcas szabadságharcról. Kossuth friss emlék, amikor Turinból meghozták, Mindszent koszorúját, — Nagykanizsán apja tette fel a gyászvonatra. Képe ott függ a falon, a feszülettől és Szűz Mária képétől balra, jobbra meg Deák Ferencé. A bíró tudja, hogy a tisztelet egyformán dukál mindkettőnek. Téli estéken elmeséli Kinizsit, aki közel lakott ide, Hunyadit, Mátyást, a Zrinyieket, akik alatt ősei is vitézkedtek. Anyja pedig varrogatás közben Jézusról, Máriáról, István és László szent királyokról és Sz. Imréről regél. Ez az ő *szülői öröksége*: anyja vallásos lelke és apja tudásszomja. A világ dolgaiban való tájékozódás, az emberekkel való bánnitudás művészetét, a közösségi élet kezdetleges elemeit is tőlük nyeri. Amikor anyja palatáblára rajzolja eléje a betűket, forradalmi változást hoz életébe és a legnagyobb izgalmat, az irodalom és tudomány csodás világát nyitotta meg számára, amelyért elhagyja szüleit, szülőföldjét is.

Az a falusi ház, amely nagykorúságáig otthona volt s hova hercegprímásként is hazavágyott, semmiben sem különbözött a többitől. E házak nem királyiak, szegény verejtékes munkásoké. Építésében, butorzatában, méreteiben a legtökéletesebb igényte-

lenség, egyszerűség és a tisztaság a jellemzője. Hivalkodásnak, fényűzésnek, de mégcsak a kényelemnek sincs itt nyoma. A földműves kemény életének volt ez illő kerete, de talán jelképe is. Szülőháza puritán egyszerűségét választotta életformájának. Hierarchiában, társadalmi állásában a legmagasabbra emelkedhetett, de személyi kényelmét, táplálkozását, ruházkodását igényesebbé nem tette. A mestergerenda réseiben tartott imakönyvek, a Szentírás és a Szentek Élete voltak a ház egyedüli díszei.

De még az iskola épülete is csak azért nagyobb a többi falusi háznál, mert a „mester" lakása is ott van. E kisközségek egytanitós iskoláiban, egyetlen tanteremben zsúfolódik össze a falu minden gyermeke, néha 80-90 is. A tanító párhuzamosan, egyszerre, oktatja az összes osztályokat, a kicsinyek betűket rajzolnak, a nagyok már alkotmányt tanulnak. De a mester itt egy egész életre osztályozott: a fiú értelmi és szülők anyagi képessége szerint döntötte el, hogy kivel érdemes többet foglalkoznia, mert — ha lesz miből — gimnáziumba megy a tanítványa. Rengeteg költség az, hogyan birná az a pár hold! Megélhetésre sem elég. Ötévente ha egy indulhatott neki a városnak. Ez a szomorú szelekció évente ismétlődő kulturális Mohács volt.

Öt télen hordta hónalja alatt a kis Jóska is a vágott fát, az iskola nedves és rosszúl fűthető, a szél behordja a havat és ellopja a meleget. Kis csizmácskájáról lekotrogatta a havat, néha fülig havas lett, a suhancok belehempergették a hóba. De sohasem panaszolta be őket, pedig hej, nem utolsó nevelőszerszám a mester somfája sem!

Apja kis szánkót faragott neki: a Szeretődomb oldalában, a peresztegi úton, befut vele a faluig. Hát még azon a furcsa fakorcsolyán, csak az éle vas, milyen finom futás esik a patakkiöntéseken.

Adventben részt vesz a betlehemes játékokban. Édesanyja hosszú, fehér gyolcsinget ad rá, a ruhája fölé: Ő az angyal, kis barátai a pásztorok, kifordított ködmenben, hosszú láncos botokkal, az egyik öregapó kenderszakállal és viszik a fából készült, gyertyákkal fényes kis kápolnácskát házról házra és énekelik zala-vasi kiejtéssel:

Pásztorok, kellünk föl!
Hamar indullunk el
Böt-löhem városába,
Rongyos istállócskába!
Siessünk, ne késsünk,
Hogy még ezen éjjel ott is lehessünk
S mi Urunknak tisztöletet tehessünk.

Hát még a lucázás, meg aprószentekkor a korbácsolás! De meg maga a roráté is gyöngyörűség. Dehogy maradna az ágyban. Édesanyja jól beköti a nagykendőbe, csak az orra látszik. Apja tapossa elől a havat, lóbálja a viharlámpát, a vaksötétből csak a templom fénye szöremkedik át a havazáson. A szentesték is feledhetetlenek számára az éjféli misével és előtte a vendéglátással, amikor még a mindig komoly apja is így kínálta a szomszédnak a bort:

Elszáradt a szöllő fája,
Huncutt a német fajtája!
Nó még egyet — igyunk rája!

De még anyjának is jó kedve volt, így biztatta a komaurát:

— Ez a jó bor, tessék! Jézus dicsértessék! Jézus neve dicsértessék!

Ilyenkor még Jóskának is kijutott a tréfából. Apja leckéztette:

— Hát azt Jóska, tudod-e, miért kell a földművesnek sokat dolgozni? És hogy épen Szent Péter benne a hibás?!

— Szent Péter-e? szepegett a fiucska.

— Azám biz a! Úgy történt, hogy Krisztus Urunk a szenvedők ügyében fáradozott s a sok esenkedésének lett is láttatja, a jó Isten megengedte, hogy a boldogulásra eztán elég legyen két órai munka. Krisztus ki is adta a parancsot, hogy ezután csak öttől hétig dolgozzanak.

Péter sietett is tudósítani az embereket, de már az első magyar faluban elakadt a jó hírrel, mert az örvendő parasztok nagy áldomást tettek tiszteletére. Mikor aztán mégis elengedték, a következő faluban már, nehéz fejjel, nem ugy hirdette ki Krisztus parancsát, hogy öttől hétig, hanem hogy héttől ötig kell dolgozni. Ezt nyögjük ma is! Most már tudod-e, Jóska?

— Ezt ne hidd el, Jóska, ezt csak a népek találták ki! — intette anyja.

Jóska még a kisiskolában minisztrálgatott a plébános úrnak. Egyszer a keresztes vitézekről olvasott, akik pajzsukra Ave Mater Dei feliratot tették. Megkérdezte mit jelent ez.

— Üdvözlégy Isten Anyja! — felelte a plébános. Ettől kezdve ő is felrajzolta játékpajzsára a latin felírás három kezdő betűjét: A. M. D.-t.

Ez időtájt katonának készült. De anyja kiigazította:

— Katona leszel ám, de Gergely katonája! — az ő vidékükön még élő Gergely-járásra célzott. Ugyanis az iskoláztatást elrendenlő Nagy Szent Gergely tiszteletére, napján az iskolásfiuk kardot kötnek, csákót tesznek fejükre s úgy járják be a falut. Ám Mindszenty plébános korában sem felejtette el anyja szavait és Egerszeg környékén felújíttatja ezt a feledésbe menő kedves szokást.

Igen nagy öröme tellett a búcsújárásban. A vasvári, sümegi, celli búcsú ritkán esett meg nélkülök. Plébános és hercegprímás korában is maga vezette a búcsúkra népét, nem egyszer 15-20 kilómétert is meggyalogolva.

Magyarsága, kereszténysége ebbe a faluba és családjába ereszti le gyökereit. Krisztus megismerése, Mária tisztelete, a magyar hősiesség szelleme, a vallásos iskola szeretete örökre itt véső dik a nyiladozó értelmébe. Amikor a moszkvaiak vértörvényszéke előtt áll, az utolsó szó jogán ezt mondja:

...Félszázados adottságokkal állok itt; egy határozott neveléssel és alapelvekkel. Ez a nevelés és ezek az alapelvek ugyanúgy vannak beépítve egy emberi életbe, mint ahogy a földre rá van építve a vaspálya. Ez a vaspálya visz és megmagyaráz sok mindent...

Ő élete e legválságosabb pillanatában falujára, a családi körére gondol, ahonnan az ő vaspályája elindult. Ime itt vannak a félszázados adottságok, a határozott nevelés, az alapelvek, a szellemisége vaspályája. Ide mutat vissza a családi tűzhelyre, amely a karaktert kiötvözi. Örök példa és figyelmeztetés minden korok minden szülőinek: gyermeketek lelkét ti alakítjátok! Úgy vigyázzatok, úgy neveljetek! Esetleg tíz éves korában eldöntitek sorsát.

•

Fia születése után négy évvel: 1896-ban az ország ezeréves ünnepségeire felutazik apja Budapestre. Pár napot tölt fenn. Az a sok fény, pompa, bármily büszkeséggel töltse is el, nem való a szegény pórnak. Áradozva számol be feleségének, de nem hallgatja el azt sem, amit egy földije meglátogatásakor, egy külvárosi nyomortanyán látott. Az a varázslatos fejlődés, amely amerikai tempóban építette ki a fővárost, sok munkaalkalmat teremtett és a mezei munkások közül sokat szívott fel az építkezésekhez és a gyárakba. A drágaköves díszruhák, kardok, a káprázatos hintók és a belváros, a körutak ragyogása mellett az elővárosok és külvárosok fekete nyomorúsága megdöbbentette. Két külön világ ez, mintha nem is egy országban volna! Hát még a vidék szörnyűséges elmaradottsága és úttalansága, sártengere. A nagy fellendülésből ugyan mi jutott ide? Nem is hallgathatta el véleményét: a felesége előtt:

— Meglásd, Borcsa, jövőre megint több lesz az adónk!

A falu népe bizony alaposan kimaradt a liberális konjunkturából! Amerika a mezőgazdaság gépesítésével és olcsó szállítással betört Európába és tízforintos buzát hatra morzsolta le. A magyar buza és bor itthon rekedt, a falu pedig jövedelmének majdnem felét elvesztette, míg terhei adóban, kamatban jóformán megnövekedtek. Népünk főtápláléka a kenyér, lisztfogyasztásunk mégis majd a legutolsó helyre hanyatlik Európában. Csak állatkivitelünk emelkedik, haszna a kereskedelem kezén marad, viszont a hus itthon megdrágul, kiesik népünk szájából. A régi patriarchális viszony megszűnik a mezőgazdaságban, újonnan bevándorlott nagybérlők kihasználják a földet és munkaerőt, a munkások száma csökken, az eltartottaké nő. A munkanélküliség lenyomja a béreket és a faluból menekülnek a városokba vagy Amerikába. Népbetegségek elviszik a falu gyermekeinek felét!

A fiatal János gazda, prímásunk édesapja, megállapítja, hogy a jobbágyság alatt jobb dolga volt a népnek, kormánya elfeledkezett róla. Gazdatársaival megtanácskozza ezt. Úgy találják, hogy ha Szent István most feltámadna, nem ismerne az országra: a katonák német szóra sorakoznak, a pénz kétféle nyelvű, a gyepükön nincs vám, a király Bécsben lakik, a főurak nem tartanak katonát, de a jobbágy katonáskodik és nyomorog.

Hallgatja a kis Jóska, hogy nem tudják eldönteni, hol a baj. Nem tudnak rá választ adni. A tömegek nem ismerik fel sohasem saját helyzetüket, sem tudásuk, sem ítéletük nincs a helyes tájékozódáshoz. De ha volna is, a közvélemény hatása alatt állanak, amelyet legkevésbbé alakít a falu. Aztán mégis kezébe kerül az Alkotmány című lap s abban Zichy Nándor és egy bizonyos Molnár János cikkeit, beszédeit olvassa. De nehéz először megérteni, hogyan beszélhetnek olyan szent dolog ellen, mint a szabadelvűség. Aztán sok-sok magyarázat után értette meg, hogy a szabadelvűség nem az a szabadság, amire a népnek van szüksége, ez inkább az urak, a tőkések szabadsága, amellyel elbánhatnak a néppel. Arra is rájött, hogy az állam és a nemzet nem egy, a kormány sem az állam és az adóztatás sem igazságos. Ha a gróftól földet vesznek rögtön felmegy annak az adója. Nézte az adóíveket, a kataszteri becslést, milyen különbség, az ezerholdaknál és az öt-tíz holdaknál. Meg az is igaz, hogy mért szól bele az állam a házasságba, mikor ezt Krisztus, Szent István is a templomra bizta. Ha ezeket a liberális állam csinálja, akkor ő más államot akar.

Egyszer azt olvasta, hogy Zichy Nándor és Molnár János Vasvárra jönnek gyűlésre. Áthajtott Csipkerekre a plébánoshoz, hogy kikérdezze alaposan, mit gondol felőlük.

— Mint Zrinyi, olyan hős ez a Zichy is! — magyarázta a plébános. Deák úgy hívta: a leggazdagabb magyar paraszt. Igaza volt, mert a császári önkény ellen támadván, megfosztották grófi, sőt nemesi rangjától, így paraszt lett. Börtönbe zárták. Most meg Európa legyőzhetetlen korszellemével, a liberálizmussal száll szembe. Pedig politikai orkán ez, mely előtt fű, fa, bokor földig hajol. A civilizált népek hivatalos és kötelező politikai formaruhája a liberalizmus, amely nélkül nem lehet fórumra sem lépni. Ő pedig szinte papi ruhát ölt elveivel, szembe száll az egyházellenes javaslatokkal, bátran vállalja a politikai bélpoklosság bélyegét. A képviselőházban azt vágták a szemébe, hogy a „pápa uszályhordozójává aljasodott".

— És mit tanít ez a bátor ember?

— Azt hirdeti, hogy a társadalom és az állam bajai a közerkölcs felforgatásából erednek és erkölcsi alapot sem szurony, sem erőszak nem ad, csak visszatérés Krisztushoz. A tőke szer-

vezetten és tervszerűen fosztogathatja a tömegeket és munkásságot, ezt pedig az állam hit, szeretet és társulás nélkül, szervezetlenül hagyja.

— Akkor érdemes lesz bemenni Vasvárra és meghallgatni.

— Feltétlenül!

János gazda összetoborozta barátait és öt kocsival mentek be Vasvárra. Megérte a fáradságot! Hazafelé meghányták-vetették azt, amit hallottak. Róluk beszélt, akik verejtékkel termelnek és vérükkel védik a hazát.

Megegyeztek abban is, a párt neve is jó: Néppárt. S mivel a választás nem volt messze, elhatározták, hogy melléje állanak. Három jelölt is indult Vasvárott. Jánost az évben választották először bíróvá. A főszolgabíró behivatta, hogy okosan beszéljen vele. A kormányjelölt érdekében.

— Nézze, itt a pénz, a zászló és a tollak. Mindszent községet maga vezeti be szavazni. Remélem fehér zászlóval jön annak jeléül, hogy tiszta kormánypárti a falu. Nehogy szégyent hozzon rám!

— Főbíró ur, én ezt nem tehetem, néppárti vagyok.

— Micsoda? Néppárti? Bíró léttére? Elment a jó dolga?! Ne beszéljen ostobaságokat! Vigye holmijait, ahogy mondtam!

De János ott hagyott mindent, köszönt és ment. A főbíró visszaparancsolta:

— Mi dolog ez? Nem érti, hogy hivatalos kötelességünk a kormányt támogatni, fel is esküdtünk neki!

— Megkövetem Főbíró Urat, én a törvényre esküdtem, nem a kormányra!

— Ne beszéljen! Azonnal felfüggesztem s nem lesz többet bíró!

— Szívesen veszem.

— Nézze, a kormány hatalmas, akire lecsap, az nem sok kenyeret eszik!

— Az lehet, hogy a Főbíró úr kenyerét elveheti, de az enyémet aligha, mig két kezemmel dolgozni enged az Isten! — aztán ott is hagyta a főbírót.

Ez azonnal telefonált a jegyzőnek:

— Legyen gondja erre a szemtelen parasztra. Meg kell tanítani kesztyűbe dudálni. Költség nem számít, Mindszent tisztán jöjjön be! A bírót felfüggesztem, de magát is, ha nem így lesz!

A jegyző kezébe vette a falut. A pénz, bor, pörkölt és az adóintés megtette hatását. Még csak a bíró van hátra. A választás előtti estén meglátogatja:

— Nézze, mit okoskodik. Nem is szavazhat, be sem engedi Vasvárra a főbíró.

— Tudom, mit mond, jegyző úr. Lefogatnak. Az sem baj! A meggyőződésemet még sem hagyom! Hiszen a jogomat adnám el, hogy sorsomba és népem sorsába beleszólhassak!

A jegyző dühösen távozott. János pedig, ahogy kifordult a jegyző, be fogta a lovakat. Kalapja és fia kalapja mellé tűzte a néppárt zöld tollát, fiát maga mellé ültette a kocsiba, kezébe adta a párt nemzetiszínű zászlaját, ezzel:

— Úgy markold meg, Jóska, hogy se ember, se vihar ki ne tépje a kezedből! Megértetted?

Azonmód, még éjjel, áthajtott Oszkóra komájához. Reggel pedig behajtott Vasvárra, — Jóska magasra tartotta és erősen fogta a Néppárt zászlóját! — és egyesegyedül Mindszentről, de leszavazott a pártjára!

A csendőrök reggel négy órakor hiába keresték Mindszenten, a portáján.

A kis Jóska pedig még akkor is jól fogta a nemzet zászlaját, amikor az ország első zászlósura lett: hercegprímás korában...

KATONA VAGY PAP? — DIÁKÉVEK SZOMBATHELYEN

Engedd, irgalmas Isten, hogy azokat, amik Neked kedvesek, hévvel kívánjam, ügyesen kutassam, valósággal megismerjem és tökéletesen megtegyem a Te neved magasztalására és dicsőségére.
(Aquinói Sz. Tamás imájából.)

János gazda Borbála asszonnyal és a gyermekkel kiment a „hegybe". A falun túl, ahol a szántók már elfogynak és még nem kezdődik az erdő, a hegy oldalában van a szőlő. Van vele elég fáradság tavasztól őszig. Ilyenkor télen csak borért jönnek ki, meg hogy átnézzék az eltett almát, diót, szőlőt, nem romlik-e? A férfiak egy kis tereferére szoktak télen itt összeülni és hogy megkóstolják az újat meg az ót.

Szép hely ez nagyon. Ahogy emelkedik az út, tágul a látóhatár és a présház meg a mellette épült szobácska ablakából már látni az egész vidéket: a két falut, Mindszentet és Csehit, a két templomot, a két patakot, amint Széplaknál összekigyózik, ott két malmot is hajt. A patak távolabb a Zalába fut. Zala tavasszal kiönt a rétekre és egész tengert mutat. De látni körül a hegyeket is, sűrű erdővel, szőlőkkel, völgyekben a szántókat és réteket, a bűbájos táj tele ligetekkel, bokrokkal.

Már hazafelé készülődtek, amikor beszólt a tanító:

— Hát Boriska lelkem, a Józsi felől mit végeztek?

— Nehéz teher a gimnázium szegény embernek, mester úr! Nyolc esztendő! Bírjuk-e majd?

— Egy pár év múlva Józsi is belesegít, tanít más diákot. De úgy látszik, nehezen válik meg tőle?

— Nincs messze Szombathely.

— Ha már én nem tanulhattam, — szól bele az apja, — legalább ez el ne kallódjék. Majd csak összekuporgatjuk, ami telik szegénységünkből. De ugy-e, katona leszel?

— Kaszárnyába küldené a kis ártatlant? Templomba inkább! — szól az anyja.

— Magyar tisztek vezessék a magyar legénységet! — ugy-e mester úr? — Meg hát egyetlen fiú!

— Hát te, Józsi, mi szeretnél lenni?

Józsi apjára nézett, elpirult, anyjára nézett, még vörösebb lett. Ők ezt már anyjával eldöntötték volna, mióta ministrálgat a plébános úrnak. De anyja meghagyta: ne haragítsd apádat, ne mondj neki ellent.

— Majd eldől később! — segíti ki az anyja.

De ő érezte, hogy a tanítójának felelnie kell. De, hogy apját ne haragítsa, mit is mondjon? Hirtelen mentő ötlete támad. Ki is vágja rögtön:

— Katonapap leszek!

Ezt aztán mindnyájan megkacagták.

— Jól kivágtad magad, Józsi! — így a tanító.

— A katonapap is csak pap! — elégedetlenkedett apja.

— Dehogy, apjuk! Ugy lesz, ahogy maga akarja, — csitította az anya.

Aznap este mégegyszer szóba került a dolog, otthon. Az apja sokat matatott a szekrény tetején, mig a porosodó ujságok közül kiemelt egyet:

— Ezt olvasd el, Jóska!

A dátuma: 1897 szeptember 21. Az első oldalon nagy cím: A német császár látogatása Budapesten: Jóska olvassa a lap beszámolóját az előzőnapi nagy eseményekről: a világ akkor leghatalmasabb uralkodója jött el Budapestre, a millenneumi ünnepségek utolsó aktusaként. A Ferenc József által tiszteletére adott udvari ebéden nemzetünket köszöntötte: „E nép hazaszeretete közmondásos. Nem habozott soha javát, életét feláldozni a kereszt védelmében... Zrinyi és Sziget: az ilyen nevek ma is feldobogtatják minden német ifjú szívét!"

— Hallod, Jóska! Minden német ifjú szívét! Hát akkor a magyar ifjú szívével mit művelnek e nevek? Szégyelném, ha nem katona lennél!

Az anya elkomorult. Ugy érezte, csatát veszít. Felkelt, a szekrényhez ment és az összerakott, levasalt lepedők alól az „Alkotmány" című lap egy példányát vette elő. 1896 május 4.-ről.

— Nekem is van újságom! Ezt neked tettem el, Jóska. Ez is a millenniumról szól. Olvasd, Jóska!

Jóska olvassa: „Tegnap, május 3.-án, a Mátyástemplomban, fényes segédlettel tartotta az ország hálaadó istentiszteletét Vaszary Kolos hercegprímás. A királyi pártól kezdve mindenki állva hallgatta végig beszédét:

— Elhangzott a hálaének ajkainkról. Király és nemzet együttesen borult le előtted: Mindenható Isten, kinek tekintete ronthat, és teremthet száz világot. Előtted, Örökkévaló, kinek szemében ezer év annyi, mint tegnap, Előtted, jóságos Atyánk, ki bár vétkeink miatt büntető kezeddel sújtottál, erényeinkért áldásoddal is boldogítottál... Ezer éves létünk határkövénél állunk, melynek egyik oldalán arany és vér-betűkkel vannak felírva a múlt eseményei, a másik a beláthatatlan jövő számára üresen áll... Kard foglalta el, kereszt tartotta fönn e hazát..."

— Látod, fiam, a kard ! — szólt az apja.

— Látod, fiam, a kereszt! — szólt az anyja.

Borbála asszony erős akaratú, de urának ritkán mond ellent. Ám ami a fiát illeti, ez az ő ügye. Belső ügye. Fogadalma: Jóskát — Istennek szülte, a két lányt a hazának.

Jóska tovább olvassa: „Vigyázzatok! A letünt nemzetek legtöbbjének nem külellenség, hanem önfia vágta sebét!..."

Itt megállt Jóska. Mélyen megrendülve gondolkoztak el a mondat felett, ...S mintha e mondat villámfényével messze Budapest től, a Bakony legnyugatibb lejtőjén, egy kicsi faluban egy szegény paraszti család sorsa kapcsolódott volna bele a nemzet végzetes sorsába.

— Nem külellenség, hanem önfia! — ismételte a fiú! — Hiszen akkor inkább papra van szükség.

Eldöntötte a kérdést! Ő maga, végleg.

*

A falusi fiut ötödik, hatodik elemi után szokták gimnáziumba vinni: Hadd erősödjék még! De valójában a szülőknek kell erősödniök — anyagiakban. Nem kis gond az! Édesanyja már előtte télen megkezdte a varrogatást, nyáron meg az élelmiszer-gyűj-

tést. Boldogasszonyra már három láda tellett meg. Vége az lett, hogy vonat helyett kocsival kellett menniök egész Szombathelyig. Anyja már előre megegyezett a kosztosasszonnyal, amikor előjegyeztette fiát a gimnáziumban. Terményben fizetnek mindent, igy könnyebb.

— Ha nyolc évig akarsz itt maradni, nagyon becsüld meg magadat! — simogatta meg fejét a premontrei gimnázium igazgatója.

Jóskának tetszett a hatalmas, világos épület, a tágas, frissen festett termek, a ragyogó tisztaság, a rend és fegyelem. Kicsit szégyenkezve gondolt a mindszenti nedves, öreg kisiskolára. Úgy gondolta, hogy az az úri sors is, amelynek kapuja e gimnázium, olyan magasan áll a paraszti sors felett, mint e nagy középiskola a falusi felett. De ő nem sorsot változtatni jött ide, visszamegy ő falura, hogy nevelhesse, emelhesse, ha már lesz hozzá tudása, ereje. De meg itt soha eszébe nem juttatta senki, hogy honnét jött. Legfeljebb a saját ruhája, mely ha tiszta és rendes volt is, bizony elég szerény volt a társaiéhoz képest. Még se cserélte volna el, mert ennek megvolt az a szívbéli nagy kedvessége, hogy — édesanyja vette.

1904-ben, a falusi gazdafiú a gimnáziumban ritka, mint a fehérholló. A földműves anyagi szintjénél csak társadalmi lenézettsége, osztálybecse volt alacsonyabb. Az ipari civilizáció, városaink gyors fejlődése mellett a falú száz év előtti elhagyatottságában maradt, por és sártengerben. A liberális osztályértékelés, a sajtótól, színháztól, kabarétól irányítva, lenézett, kinevetett, kifigurázott, önhibájából elmaradt réteget látott e legmagyarabb, leghűségesebb népességünkben. Valóban anyagi helyzeténél, kiszolgáltatottságánál fogva a föld örök robotosának látszott, jogtalan páriának. A falusi kisdiáknak osztálya lebecsültségével, kisebbrendüségi érzetével, a városi élet pallérozottságának hiányával és ezek nyomán jelentkező félelemérzettel kellett helyét elfoglalnia a középiskola padjaiban.

A mi Jóskánkat azonban nem ilyen fából faragták! A munkában edzett, napon barnult, izmos, nyúlánk fiucska derült tekintetében, mosolygó nagy szemében anyja hite, szelídsége, türelme, finomlelküsége mellett ott villogott apjának öntudata, önbizalma, megingathatatlan önállósága, határozott ítéletformálása is. Aki

szeretettel közeledett hozzá, azzal szemben szolgálatkész, udvarias, de méltánytalanságot, lebecsülést nem tűrt.

A premontrei atyákat olyanoknak találta, amilyennek a plébánosa leírta őket, szigorúaknak, jóságosaknak. A kezdeti félelmét csendes öröm, megelégedettség váltotta fel. Hazaírt levelei megnyugtatták szüleit.

Első éve a város csodáinak megismerése közben, nagyon gyorsan telt el. Szombathely ekkor negyvenezer lakosságú iskolaváros, nyugati kulturcentrum. A város negyedei, terei, utcái vonzók, tele fával, parkkal, sétánnyal. A várost átszelő két patak, a Gyöngyös és Perint, festői részleteket adnak. Legjobban mégis az öreg templomok és iskolaépületek érdekelték. A bazilikát kívülről meglepőnek, belül fényűzőnek találta: a fehérmárvány szentségházát, oltárképeit, mennyezetes trónszékét, kanonoki stallumait, meisseni porcellándíszeit. Honnét is sejtené a kisdiák, hogy negyven év múlva, a „felszabadítók" bombái nyomán, e gyönyörű bazilika is füstölgő, fekete romhalmaz lesz és az újjáépült katedrálist Ő szenteli fel — mint Magyarország hercegprímása.

Honnét is sejtené a kisdiák, hogy a gimnáziumának volt növendékei, negyven évfolyamból, az ország minden tájáról gyülekeznek majd össze, hogy a régi iskolájuk dísztermében meghallgassák az ő szavát, az akkori kor diákjaihoz:

— Csak az erős és a tiszta marad győztes! Légy szemérmes, mint a szűzlány, de bátor, mint az oroszlán! Ilyen légy, magyar ifjúság! Ne hagyjátok el a Szűzanyát, ne engedjétek szétzúzni lelketek templomát, mert minden romba dölhet, de a jog és igazság mindig diadalmaskodni fog!

A hercegprímás negyven év bőséges élettapasztalatain át is visszanyúlt a maga diákkorára, dehogy mondaná, de mi már tudjuk, hogy ő volt ilyen erős, tiszta, szemérmes és bátor, amilyennek Szent Imrét állítja például. Ő még egyik nyáron azért gyalogol végig a bűbájos Balaton mellett Veszprémig, hogy megnézze a helyét annak a Szentgyörgy-kápolnának, amelyben Imrének látomása volt és hallotta a szózatot, mely testi és lelki szűzességre szólítja fel. A jövő magyar diákja Veszprém után felkeres egy bakonyaszéli kis falut, annak parasztházát is, ahol az egykori szombathelyi kisdiák világraszóló életútja kezdődött...

Megismerkedik Szily János nevével, akinek nagyszerű fellendülését köszönheti a város. Ő építette a püspökvárat, szemináriumot s a könyvtárat is. A nagy püspök szobrának a leleplezése 1909-ben egyik jelentős diákélménye volt. Sokat barangolt a déli városrészben, az iskolanegyedben, ahol a domonkosok és ferencesek ódon, háromszázéves klastromai és iskolái állanak.

Anyja hiányát kitünő vallástanárja pótolja, aki felismerte a mélyen vallásos fiu értékét az értelmiségi családok kevésbé búzgó fiai között. „Erre lehet építeni — gondolta — és rajta keresztül a jót szélhullámoztatni". A következő években már tanítványokat biz rá, főleg olyanokat, akiket nevelni is kell. Ettől kezdve sportra, játékra csak annyi ideje marad, amennyit a tanrend kötelezően előír.

A tanévvégek a jólvégzett munka derüs nyugalmát hozták számára. Szent Norbertkor, a premontrei rendalapító ünnepén, kezdődtek a vizsgák, ezek még fokozott munkát jelentettek: a tanítványai előkészítését. Aztán vizsgák után Péterpálig, a „csavargó napok" alatt összegyüjtötte nyári olvasmányait. Az évzáróünnepély dicsőségének a napja volt. A díszterem nagy zöldteritős konferenciaasztalát félkörben a tanárikar ülte körül, vele szemben pedig a város „lelkes tanügybarátai", volt tanítványok és szülők sorakoztak, Mikes püspök is ritkán maradt el. Az igazgató beszámolt a tanév eseményeiről és eredményeiről. Kiosztotta az ösztöndíjakat, jutalmakat és az önképzőköri pályadíjakat. Amikor Jóska már ösztöndíjat, jutalmat és pályadíjat kettőt is nyert, s a harmadik jeligés levélből is az ő díjnyertes neve hullott ki, nagy taps fogadta, amint a díj átvételére az igazgató elé lépett. A szerény fiu számára ez a kiállás volt a legkellemetlenebb. Belepirult.

Önálló, külön kis diákvilág volt a gimnázium önképzőköre, amelyben a jövő papjai, tanárai, ügyvédei, bírái előadókészséget, öntevékenységet, közszereplést tanultak. Egy felügyelő tanár mellett a titkosan választott tisztikar önállóan vezette a kör szellemi, anyagi ügyeit. A kör üléseit irodalmi viták, szavalatok, nyilvános előadások, színdarabok rendezése, bírálata, osztályozása, a viták szavazással való eldöntése tette élénkké és vonzóvá. Az ülések jegyzőkönyvei közel százéves diákemlékeket és tradiciókat őriznek.

Mindszentyt szellemi kiválósága, találó ítéletei, bírálatai igazságos és méltányos hangja népszerűvé, elismertté és a kör vezetőjévé tették. Ez időből emlegetik egyik kis tréfáját:

Volt a körben egy Gyulay Pál szigorúságát is lepipáló, bírálatával mindenkit ledorongoló „nyolcadász", aki kegyetlen, gúnyos kritikájával valósággal elrettentette a kör tagjait. Semmiképen sem tudták ártalmatlanná tenni. Egyszer azonban Mindszenty mint elnök egy tizenkét soros kis verset osztott ki neki bírálatra. Epeúrfi persze tönkresilányította az ismeretlen szerzőt, akinek bőrében senkisem szeretett volna lenni, amikor a jeligéslevélből kihullik a ledorongolt új költő neve. Ám az elnök a felbontott boritékból — általános derültség és tapsvihar közben — P e t ő f i S á n d o r nevét olvasta fel. Epeúrfi bordóvörösen búját el az előtte ülő feje mögött. Amint beszélték, a kegyetlen fickónak ezt a jó leckét maga Mindszenty adta Petőfi egy kevésbbé ismert és címét megváltoztatott versének bírálatul osztásával. A léprement Epeúrfi pedig végre — elhallgatott.

A premontrei tanárok minden igyekezete az volt, hogy a kitünő diákot megnyerjék rendjük tagjának. A nagytekintélyű, jómódú, tudós kanonokrend tagjának lenni gondtalan szép poziciót jelentett. De tanárai rábeszélése elől kitért. Amint később a teológián kitér az elől is, hogy külföldi egyetemre menjen, amelynek lehetőségével püspöke tüntette ki. Pedig a külföldi egyetem teológiai tanárságot és magasabb egyházi méltóságok kandidátusságát jelentette. Válasza mindkét esetben igy szólt:

— É n f a l u s i p a p a k a r o k l e n n i!

Semmi nagyravágyás nem volt a szívében. Az elhanyagolt, lenézett kisember lelkigondozása volt egyetlen ambiciója. De erre aztán úgy készült, mintha királyfiakat akarna nevelni.

*

Édesanyja elválaszthatatlan Mindszenty személyétől: földi gondviselője. Addig boldog, amig fia tanul, hivatására készül, amig mellette van, amig vigyázhat reá, amig közel van, könnyen felkeresheti, amig rövid, hosszú vakációkon fia is visszatérhet hozzá. Háttérben működik, de messziről is mindenre gondol, pályáját előkészíti, az akadályokat fáradhatatlan, szívós munkával

elhárítja. Amíg tanul, tizenkét éven át, minden hónapban utazik Szombathelyre, kocsival, vonattal, télen-nyáron, cipeli a nagy csomagokat s helyezgeti a harmadik osztály csomagtartóiba, pad alá a ládácskát. Szombathelyen már várja fia és a másik gondozó, az egyszerű iparosasszony, aki kölcsönös megelégedettség mellett, szelid egyetértésben szállás- és koszt-adója a fiának. Ragyog a két asszony szeme, ha róla beszélnek:

— Tudja, Hugomasszony, Jóska a tizedik diákom már, de nem volt egyik sem ilyen komoly, rendtartó, kedves. Hiába küldöm játszani, sétálni, visszatér a könyvhöz. Csak most, mióta a rőfös fiát tanítja, mozog este egy órát: elsétálgat vele karonfogva Olad felé és vissza, közben elvégzik a tanulnivalót. Engem kétszer elvitt a múzeumba, megmagyarázta, mely korból valók és milyen épületekből a kövek. Azt tudtam, hogy drága város ez a Szombathely, de Józsi mondja, hogy szent város is. Szégyenlem, hogy a város vértanúpüspökéről Kerényről csak tőle hallok először. E város volt egykor a római Pannónia székhelye. Akkor a kormányzó lezáratta Kerényt, mert a pogány isteneknek nem áldozott:

— Az én hitem nem törik meg a kínokon és a halál félelme lelkemet nem zavarja meg! — mondotta a püspök, akit a helytartó a rabszolgák halálával büntetett, malomkővel a nyakában a megáradt Gyöngyösbe dobatta. Amikor kigyúladt arccal és elfényesedett szemmel ezt elmondotta, kérdeztem Jóskát, hogy lennél-e te is ilyen bátor? Tudja-e mit válaszolt? Hogy: sajnos a mi korunkban már nincs alkalmunk bebizonyítani azt, ha bármennyire szeretjük is az Istent! Vigyázzon rá, Húgomasszony, mert ez Krisztusért még tűzbe is megy.

— Hát aztán azt hiszi, hogy én visszatartanám? — s napbarnított, mosolygószemü falusi asszony szégyenkezve morzsolt össze egy hirtelen kicsordult könnyet.

Fia nagy erőtartalékja édesanyja volt, mindig az ő szemével nézte önmagát. Édesanyja Istennek szánta, ő sem adhatta magát soha másnak.

A nyolc esztendőt ugyanannál a koszt-adó asszonynál töltötte ki. Anyja volt anyja helyett. Dehogy ment volna más, talán jobb helyre is. A megszokott mellett kitartani igazi magyar szokás. Zalaegerszegről huszonhét év után se kívánkozott el. Mint plé-

bános első terméséből szállásadónéját jutalmazza meg, halála után pedig a többi kosztosdiákkal misealapítványt létesít üdvéért.

Amikor anyjával együtt elbúcsúzott a derék asszonytól, a szabónál télikabátot rendeltek Jóskának. Anyja jobb, a fia a legolcsóbb anyagból akarta. Anyja nem akart fiának ellentmondani, ráhagyta, de később visszament, hogy mégis a jobb anyagból varrják. Ezért a kiadástöbbletért fia szemrehányást tett neki. Pázmány takarékosságát hozta fel például. Elmondta róla a következőket: Egyízben két ferences barát várakozott palotájában alamizsnára. Végre megjelent a prímás. De ahogy kijött, a szobát megvilágító két gyertyához lépett, az egyiket eloltotta. Látván ezt a barátok, szó nélkül kifelé indultak. Pázmány visszahivatta őket:

— Tévedtetek fiaim, ha a takarékosságomból keményszívüségemre következtettek! Éppen ezért tudok nektek adni, mert kicsinyben, nagyban takarékos vagyok! — és gazdag alamizsnát adott nekik. — Látja, Édesanyám — folytatta a novicius, — én is a szegények javára szeretnék ily takarékos lenni!

Az anya és fia mit sem sejtettek abból, hogy a legnagyobb magyar prímást nemcsak takarékosságában, de székében is, sőt jelentőségében is követni fogja e földművesfiu. De mégkevésbbé hihették volna azt, hogy még e pázmányi takarékosság mellett is egykor üres lesz a prímás pénztára, de még a kamrája is és egy fejkendős parasztasszony látja el még bőjtös élelmével is...

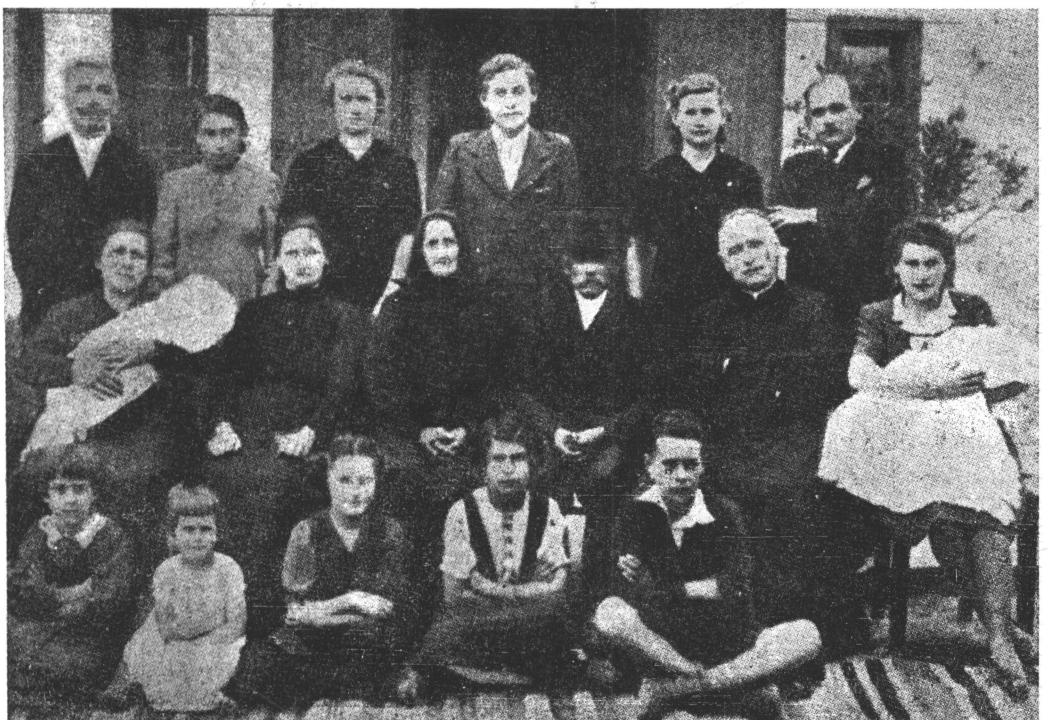

Az apátúr szülőházában családja körében 1939-ben. Vele egysorban szülei, két huga. A tizenhéttagú „nagybirtokos" család összesen — tizenöt holddal.

A hercegprímás pere s fogsága előtt.

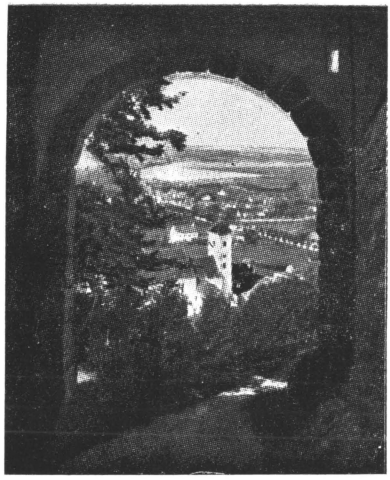

A hercegprímás szülőföldje: Rábavölgy.

Pápa város plébániatemploma.

A templombamenők.

KRISZTUS BÖLCSESSÉGÉBEN ÉS TUDOMÁNYÁBAN

Lemondásunk szent éneke
Legyen az Ur dicsérete.
(Az egyház reggeli imájából, a Primából.)

Mindszenty gyermekkorának első példaképe: a szülői, akik jellemének kezdeti és fő kialakulása idején nemcsak a maguk példás életével állanak mellette, de az ismeretségi köre szigorú kiválasztásával is csak a kedvező hatásokat engedik hozzá jutni. Apjában, a bölcs, okos községi bíróban, legszembetűnőbb karaktervonásaként, az igazságosságát csodálja meg, azt a részrehajlatlan, személyre, érdekre nem néző ítélkezést, amely határozottságának és jellemszilárdságának a fundamentuma volt. Anyjában pedig az örök jóság és tevékeny szeretet megtestesülését látta. E két erénynek állandóan feléje hullámzó árja által oly boldogan töltekezett meg és oly szívesen engedte magát elragadtatni. Úgy látta, hogy a szeretetben, ennek Isten felé sugárzásában, a másik két isteni erény, a hit és remény is feloldódik, mig az igazságosság, mint a mindennapi élet leggyakorlatiasabbja, a többi sarkalatos erényt is dominálja. Mióta önnevelése, hittanára segítésével, tervszerüvé vált, a mindennapi életének kis próbáit, erénygyakorlatait az igazságosság és szeretet felé irányította és ezek jegyében oldotta meg. Ha későbbi egész életét tekintjük is át, akkor is cselekedeteinek két főrugóját ezekben találjuk meg. Az igazságossága tüzétől lángol fel benne Krisztusnak, Egyházának, nemtének, a kereszténységnek, az üldözötteknek hősi védelme. Szeretetéből felfénylik a nehéz sorsban élő társadalmi rétegekkel való állandó és odaadó együttérzése, népet felemelő, nemzetépítő, mély szociális érzéke és szüntelen kariativ tevékenysége. Az igazság és szeretet glóriájában látja a világot és ez a látás hozatja

vele egész élete áldozatát a maga népének és Középeurópa népeinek a krisztusi életformájáért.

Belső élete e két nagy mozgatóerejét nyíltan is megvallotta és kifejezte, amikor ezt az örökölt és tovább nevelt két erényét hercegprímási jelmondatának egységébe foglalta: „Igazság és szeretet!"

Renan, aki tagadta Krisztus istenségét, de a vallást nélkülözhetetlennek tartotta és ezt az ellentmondást soha áthidalni nem tudta, azt mondja, hogy az ember értéke egyenes arányban áll azzal a vallásos érzéssel, amelyet első neveltetésekor kapott. A csehimindszenti paraszti család tűzhelye lángja, amely az igazságosság és szeretet fényében égett, szétsugárzik minden magyar családra, túl Trianonon, túl a Kárpátokon, az egész világra.

Izaiás próféta ajkát Isten parázzsal tisztította meg. Mindszenty e két erény tüzében égeti el életét a krisztusi szolidaritásért, amely a kapitalizmus és kommunizmus között egyetlen járható útja a jövőnek.

E szolidaritást, szemben a gonoszság és gyűlölet világával, sóvárogják évszázadok:

Egy új irány tört át a lelkeken...
S uralkodjék igazság, szeretet.
Hogy a legalsó pór is kunyhójában
Mondhassa bizton: nem vagyok magam!
Testvéreim vannak, számos milliók.
Én védem őket, ők megvédenek engem.
Nem félek tőled sors, bármit akarsz!
(Arany: Gondolatok a könyvtárban).

*

Az elhívás Isten szolgálatára nem egyszerre, nem látomásszerűen jött, nem dörgés-villámlással, mint Saulé. Fokozatosan: kezdetben értelme növekedésével, később olvasmányai, tanulmányai során, visszatérőleg. Ez is kegyelem kérdése, akár maga a hit. Mégis amint a szélvész zúdul a fiatal facsemetére és forgatja, földig hajlítja: így éri gyermekkora környezetében, Krisztus életpéldájának vihara. Elébe feszíti kis gyermekszíve hurjait és e hatás kipengeti rajtuk egy végig kegyelmi élet szimfóniáját. A szülőföldjének a pietászban gazdagsága, a kálvária stációi, képek,

virágdíszes oltárok, az otthon egyszerű szentképei, az egyházi év ünnepsorozata, anyjának tanítójának, papjának felvilágosításai: segítik a hívást. Tisztán hallotta hangját a minisztrálásakor. A mise lépcsőimájának a refrénjét már megértette: Ad Deum, qui laetificat iuventutem meam. Az Istenhez jöttem, aki boldoggá teszi a fiatalságomat. Valóban boldog is volt s ebből virágzott ki a vágya: Hátha még az áldozatot is én mutathatnám be! Ha majd mögöttem csengett a minisztráns s én mondom az Istent idéző szent szavakat: Hoc est enim corpus meum! Ez az én testem! És én oszthatom szét Krisztus élő testét az elesett, szegény nép között. Más vigasza aztán úgy sincs! A szentek, mártirok őspéldája ez az áldozat, amely az Istené: az emberért, Alkotóé: a teremtményért, a Mindenség Úráé: a szolgájáért. Gondolatnak is fenséges, felemelő: feltárni, kibontani ezt a tévelygők, fáradtak, terhelve lévők előtt, feléjük kiáltani az isteni hívó szót: Jőjj és kövess engem! A hívószót, amely forró és friss, mint a kenyér a sütőben és varázslatosan zeng a légben, mint egykor a teremtés pillanatában. A szó, amely istenéhessé, istenszomjassá tette a világot és értelmet adott életünknek, mely az örökélet, a szeretet és igazság csodáit oltotta belénk, és megmutatta a Szívet, mely úgy szerette az embereket!

Amit a kisdiák rajongva érzett, azt a főiskolán a tanárai, könyvei tudatosították, racionalizálták, elmélyítették. Nem! Nincs nagyobb boldogság, mint a népének, amelyből vétetett és amelyért élni parancsoltatott, megmagyarázni az isteni törvényeket, a szentségeket, erényeket, főigazságokat, az irgalmasság testi, lelki cselekedeit, a Szentlélek hét ajándékát és a nyolc boldogságot. És megvédeni őket a bűnöktől! Hogy az ő népe ne a rablóvezért, Barabbást, hanem Krisztust válassza.

Teljes csak így lehet az élete. Ezekhez kell hűnek lenni — mind haláláig, az utolsó csepp vérig. Így érzi, így tudja, így fogadja, így teljesíti. Jutalma: az öröm a hívás felismeréséért.

Ez a főpályatest, fősínpár, amelyre életét tudatosan ráállította. Amelyről nem beszélt, de amelyre mindig gondolt. A fővonal, amely alatt a pályatest nem kanyarog, nyílegyenes amelynek végén — a kitártkarú, fényesarcú Krisztus vár, akinek egy csepp vére elég az egész világ válságául. És ettől a pálya-

testtől jobbra, balra viharos tenger, amelynek hullámain még Péter is süllyedni kezdett, amikor hite megingott.

És boldogan hallja felhangzani a Prima himnuszát:

Ragyogva fénylik már a Nap:
Az Úrhoz szálljon énekünk!...

*

Otthon a mezőgazdasági munkában való segitésével, Szombathelyen tanév közben napi három órai tanításával megteremtette a tanulásához szükséges anyagiakat. 1912-ben leérettségizett és felkerült a hittudományi főiskolára. Ezzel szülei terhei enyhültek, de maga is a szemináriumi élettel együttjáró egésznapi lekötöttség miatt tanítványokat nem vállalhatott, így osztatlan idejét fordíthatta tanulmányaira.

Életének legnagyobb élménye volt a reverendába öltözése. Felelősségérzete a tiszteletreméltó öltözékkel szemben kezdetben is teljes volt, de évről-évre még növekedett is. A rosszindulat néha egyéni büszkeséget és rátartiságot látott abban a tiszteletben, amelyet másoktól is megkívánt a krisztusszolgálat e külső jelvényével szemben. Pedig ez csak aggódó féltése a papiságának. Valóban magatartása, viselkedése mindig méltóságteljes és tiszteletet parancsoló volt és reverendáját az apostoli palást rangjára tudta emelni.

Professzorai majd mind ismerték még a gimnáziumból. Olyan presztizzsel érkezett, amit már könnyű volt gyarapítania. Mégis fiatal tanárai hamar inkább barátjukként szerették és inkább csak eligazításra szorítkoztak vele szemben, akinek felkészültsége, kiforrottsága már az első években feltűnt. Teológiai tanulmányai alatt legnagyobb hatással Rogács Ferenc tanára volt rá, kinek ragyogó lelkitulajdonai még a Mikes érsek figyelmes szelekciójával összeállított tanárikarban is kiváltak. Ez a nagytudású, prohászkáslelkületű, modern tanár, lelkes, szerencsés modoru nevelő és példáséletű, aszkétikus férfiú felismerte Mindszenty képességeit és ambicionálta ezek kifejlesztését. Mindszenty pedig tiszteletével, elismerő hálájával viszonozta tanárja figyelmét. Felszentelése után is mint hálás, hű barátját és gyóntatóját sokszor kereste fel.

De nem felejtette el e kíváló papot akkor sem, amikor prímás lett, előterjesztésére a pápa a már pátriarkakorú Virág pécsi püspök mellé segédpüspökké nevezi ki és Mindszenty szenteli fel volt tanárát.

A szemináriumból reverendában elsőéves teológusként először 1912 karácsonyán utazott haza szüleihez. A diákváros pályaudvara tele volt elutazó szülőkkel, tanulókkal, teológusokkal. A befutó budapesti vonatból kiszálló utasok közül pár vigéc, ügynök reverendások felé csipekedett:

— Nézzétek a fekete denevéreket!

— A csuhások miatt nincs fejlődés az országban!

— A parasztot végleg elbutítják!

Mindszenty arca tüzelt a felháborodástól és legszívesebben azonnal felelősségre vonta volna őket. De Rogács szavai jutottak eszébe: Mindent tűrni, csak botrányt ne! És legyőzte magát.

A harmadosztályu fülkében aztán megbeszélték a dolgot: az akkor indult, szabadkőmüves lapot, a Világot, amely a Huszadik Század, A Hét és a Nyugat mellett rendszeresen támadta az egyházakat s a tanitóságra vetette rá magát. A naturalisták, az impresszionisták és a szocialisták az irodalom és a sajtó közös frontját építették ki — egyházellenes éllel. Az is igaz, hogy sok közöttük a tehetséges. Radikálisok és reformokat akarnak. De ami magyar és keresztény, azt megvetik, leszólják. Budapest csak nyelvében lett magyar, de nem lelkében. Hát még az új erkölcs, a dicsfénybe helyezett szexuálitás! A szinház- és kabaré-morál! Molnár Ferenc, Szomory, Biró Lajos, Lengyel Menyhért! S ha mégcsak a fővárosra izolálódnék e szellem! Az újmilliomos bőrgyáros és borkereskedő felvásárolja a vidéki lapokat és a tehetségesebb íróinkat. Az éhbéres kenyér Szegeden ugyanazon szerkesztői asztalhoz kényszeríti egymásután Mikszáthot, Tömörkényit, majd Móra Ferencet. Ha kievickélnek a krajcáros vidéki gondokból a liberális Tiszák fullajtárjai lesznek. Mikszáth a keresztényellenes egyházpolitikai törvények támogatására megírja a Különös Házasságát és regénye összes szemenszedett történelmi hazugságaira írói kvalitásának hitelét üti és hihetetlen rombolást végez nem azzal, hogy papokat bűnbe plántál, hanem hogy minden

papot, sőt az egyházat magát úri és papi szemétdombnak tünteti fel. S mily közeli, könnyű a szennyet az egyházaiakról az egyház tanítására, a szentségekre is átvinni!

— Igen! És a „katolikus" Gárdonyit olvastátok? — veszi át a szót Mindszenty. — Feketeszívű pápista pogányoknak és krisztustalan szívű népnek titulálja a papokat „Az a hatalmas harmadik"-ban.[1]) Mit várjunk akkor a napilapoktól? Ki áll ma a nemzeti hagyományok vonalán? Budapesten tán csak az Akadémia és a Kisfaludy társaság, de ezek is nyakig ülnek a liberális szószban. Prohászkát még levelezőtagnak sem veszik be! A kereszténység olyan nekik mint az ördögnek a tömjénfüst! A sajtó pedig társadalmi revolúciót készit elő, de lesz még ebből politikai forradalom is!

— Ez a korszellem. Aki szembeszáll vele: maradi, ostoba, nevetséges.

— Csak Prohászkától félnek még. A szellemóriástól a törpék. Még szerencse, van kire felnéznünk!

— Vasvár! — kiált a kalauz.

Itt az „apostolok oszlása". Erős, nehéz parasztkocsik várják őket és apáik, a csontos, izmos, barnasült földművesek, akik hosszú generációkban váltják egymást az ekeszarvánál, a harctereken és temetőkben. Őrzik az ősi rögöt, az ősi erkölcsöt és az ősi templomot, melynek alapjait még az Árpádok alatt, vagy a rómaiak alatt rakták. A hegyek, vizek is őrzik itt a multat, az időből, mikor Krisztus a földön járt, aki hitükben, legendáikban oly közel van hozzájuk, mintha átszegezett szent lábát itt mosta volna a Rábában, a Zalában. És nincs-e ott most is feszülete minden falúvégén? Keresztútnál? Onnét:"... A falu népét nézi csendesen, — Amint ballagva munkából megyen. — Az ősi népet, mely az ősi föld — Zsellérje csak és vária az időt. — Mikor saját portáján úr leszen, — Mikor az élet néki is terem —.... A magyar Krisztus, a falusi szent, — Hiszen nekik is megváltást izent..."[2])

De az új fényes nagy eszmék a falura nem sok gyümölcsöt mosolyogtatnak. Szabadság? — Megszokták már a függést, tűrést! Egyenlőség? Ez nincs! Se a világban, se falun. Testvériség? Ezt is csak maguk között érzik és gyakorolgatják. Szeretnének több földet, több jogot, jobb bánásmódot, jobb árakat és utakat. De ezekért sem adják cserébe semmiféle korszellemnek a lelküket,

Krisztust, meg az iskolát. A falu és kisváros robotosai képezik zárt soraikkal az ő népét. Ezek adják Neki fiaikban pásztorait. Ők a hitfolytonosság. A világ felfordulhat, de ők mezeikben és műhelyeikben — az Ács Fiának nyugalmával — dolgoznak tovább. Tudják, nekik mindig csak a szüntelen munka rendeltetett.

Most is átveszik a fiúk ládáit, beemelik a kasba, megsuhintják az ostort a lovak felett, elindulnak falvaik kis házai felé.

József elmondja apjának a szombathelyi incidenst.

— Sok féle népek vannak mostanában. Az ilyen nem a mi fajtánk... Hanem annak mégis örülök, hogy pap leszel... Ha majd itt falun összefogunk, mi leszünk az ország!

Odacsördített a lovak felé, mintha gyorsabban szeretne már beleérni a b b a az időbe. Nem gondolja, talán csak sejti, hogy abban a nagy „összefogásban" majd az jár elől, akit most kocsiján visz. Egy ilyen vezér vagy király féléről álmodnak, aki vér a vérükből és ha magasra kerül is, mindig velük marad...

Anyja még melegebben ölelte keblére, mint máskor. Jaj, menynyit is harcolt ezért a reverendáért! A falu tamáskodva figyelte ezt az igyekezetet. Amikor először készítette elő az első gimnáziumba a fiát, nem mondta senkinek! ...Amikor harmadév mulva eladták a két ökröt, kifogytak a pénzből, megbotránkozott a falu: „Ők tudják, mire végzik. Majd megbánják!"

Most a győzelem örömével, büszkeségével csókolta meg fiát. Mégis, nagyobb boldogsággal azért, mert a régi f o g a d a l m á t látja teljesülőben...

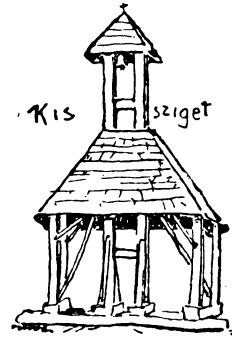

HŐSÖK ÉS SZENTEK IGÉZETÉBEN

Mi vagy Te nékem? Szomjamra ital,
Sebemre ir és bánatomra dal,
Tűzhely, amelyhez térni sohse késem,
Márvány, amelybe álmaimat vésem,
Át égen, földön, folyón, tengeren,
Rögön, hanton, koporsófedelen:
Szeretlek mindhalálig, n e m z e t e m!
(*Reményik: Mindhalálig.*)

Munkás életének külön jutalma, szívbéli gyönyörüsége volt mindig — a könyv. Még később is, mikor minden perce nehéz szellemi elfoglaltságban telt el, mindig megajándékozta magát egy negyedórával, amikor egy filozófiai, történelmi vagy szépirodalmi könyv után nyúlt. Ilyenkor sokszor órákkal is megtoldotta a negyedórát, éjjeli pihenése rovására.

A szombathelyi pályaudvari inzultus sokat foglalkoztatta és egy hosszú tanulmánysorozatra ösztökélte. Kutatta, hogyan juthatott el eddig az egyházellenességig a világ. Igy kerültek sorra a racionalista bölcselők, a francia forradalom, ennek magyarországi áthatásai, a Martinovics-összeesküvés, a liberalizmus, a nemzetiség ébredése, a nemzeti államok kialakulása, a mi nemzetiségeink, a francia, német és magyar kulturharc. Az egyházpolitikai törvények, ezek hatása. Aztán átnyult egy másik problémakörre: közjogi kapcsolatunkra Ausztriával. A kiegyezés. A nagy triász: Széchenyi, Deák, Kossuth. Majd a politikai kérdések és az irodalom nagy könyvélményei, amelyekben „. . . .újabb veszélyt hoz minden percenetet. Itt mosolygás sírással vegyül, — Itt minden édes mérget rejt magában — S gigászi harcot minden nyugalom". Szülőföldjének háziköltőjét, Kemenesalja Berzsenyijét, kinek stilusa dinamikáját követendőnek tartja és a bölcselő Arany Jánost ismét előveszi. Szívéhez nőtt ez a katolikussá szeretett két protestáns. Újra gyönyörködik az irodalmivá emelt édes

dunántúli nyelve varázsában Vörösmartynál, aki „Nyugat gazdag esőjében dús vegetációvá terem minden szépet, amire a magyar psziché képes" (Szabó D.) De hát ezekről az édes emlőkről le kell szakadnia az epés újakért: itt sorakoznak már a Huszadik Század, a Figyelő, a Budapesti Szemle a Nyugat. Elrémül, mily más világ ez. Közben nem is birja másként: a most sarjadozó keresztény poétikát veszi elő, miszticizmus költőjét: Maeterlinkket és a belga szimbolikust, aki a századvég jóságos, békés, szelid papjairól, a Szűz naiv fiairól énekel, kik kék övegbura alatt élnek. Majd a szilaj papokról, akik őserdők iszonyából vagy sziklatömbökből harsannak a ködökbe. De annál boldogabban tér vissza a modern nagy lélekhalászához: Prohászkához, aki mélyre nyúl kora problémáiba és a polihisztor biztonságával egyedül áll a viharban és tartja Krisztus frontját minden világnézeti égtáj támadásai közepette. Dum spiro, spero! — mondja együtt vele, de a reménye — csak benne van.

Egyszer megrendezte magának szülőföldje irodalmi hetét, látni akarta, hogy ez a vas-zalai táj, amely szentekben, hősökben oly bő termést adott, hogyan tükröződik a magyar szellemiségben. Átvizsgálja akik itt éltek: Faludy Ferencet, Rájnis Józsefet, Sylveszter Jánost, Szenczi Molnár Albertet, Tinódy Sebestyént, Magyary István prédikátor uramat, a forradalmi költőt: Bacsányi Jánost, a nemzeti ellenállás szent öregjét és tüzes ébresztőjét, Virág Benedeket. Mindkét Kisfaludyt, akiknek szülőföldje Sümeg a szomszéd járásban van, s akiket a helyi emlékek szinte a kortárs közelségébe vonnak.

S amikor látja, hogy milyen bő e táj irodalmi termése, tovább kutat a most már elmélyülő lokálpatriotizmusa e vidék régmultjában is. Mélységesen érdekli, hogy e föld fiai a változó korokban milyen karakterisztikumot mutatnak. Ugy látja, hogy az önfeláldozás, a vallásosság, a hazaszeretet ilyen minden generációban visszatérő mozgatóerők, amelyek e táj és nép mély kulturtalajából táplálkoznak. Ahogy a városok itt a régi római városokra, ezek latinfeliratos, díszesen faragott köveire épültek, a templomok a régiek alapjaira, a kulturák is egymás fölé, sohasem üres, vadon földre.

Csehimindszent a Bakonyalja, Kemeshát kis községe. Rámo-

solyognak a Somló, Ság és a tapolcavidék kialudt vulkánjai a Badacsony Csobánc, Szigliget. De a bükkös-makkos Bakony kanászokkal, betyárokkal teli romantikája már a multé. Pár év csak és Bakony sertés helyett bauxitot hizlal, aluminiumot gyárt, a tűzhányók bazaltja utat és házat épit, szene gépeket hajt, melegje hévvizeket táplál és tüzes borokat terem. Mégis ezek felszini változások csak. A kulturája és a népesség: karakterében változatlan. A fiatal teológus az ősi föld hősi multja igézetében él és a maga eleire gondol, akik a bátor önfeláldozás nagy családjának, a Zrinyieknek tisztjeiként ontották vérüket. Ezek utódjának folytatnia kell szellemiségüket. Vagy nem igaz, hogy: Csak sast nemzenek a sasok — S nem szül gyáva nyulat Núbia párduca?! Hiába választják el évszázadok: Csáktornya, Zala oroszlánjainak fészke, ma is itt van tapintató közelségben. Apja is, ő is úgy érzi, hogy édesanyja Zrinyi-rokonságán és a Zrinyi-tiszti-ősökön át beletartoznak ebbe a nemzetségbe. Szent számára ez a családi tradició! Mindszenty pár év múlva Zalaegerszegen, nemes szimbolumként, lapkiadó társaságát és nyomdáját nevezi el a Zrinyiekről.

Ebben az apokaliptikus korszakban kavarognak, felszín alatt dolgoznak a történelem csirái és a transzcendens erők — mint buvópatakok — új generációk új személyiségeibe költöznek, átalakulnak, századok multán újra hatnak.

Szigetvári Zrinyi! Szent név Nyugat előtt, de leggyűlöltebb a pogány török birodalomban. Egyetlen ember, aki miatt a magyar hódoltság még mindig kétséges. Kisérteties szavak ezek, amelyek mögött mintha nem is Zrinyi négyszázad előtti sorsa folynék, hanem — Mindszenty hercegprímásnak első élete. Akkor Szulejmán szultánnak hivták Sztalint, Szigetvárnak Esztergomot és a török világbirodalom hadicélja e kis magyar hangyaboly szétpiszkálása volt. S a hangyaboly megeszi a nagy császárt, Sziget utolsó ostrománál már halottan kötözik a lóra, mert máskép Sztambulig futna rettenetes hadserege. Fényes igéretekkel, majd fenyegetésekkel környékezik. Zrinyi tudja a sorsát: hódolni, vagy halni! De tudja azt is, hogy Sziget Nyugat kulcsa! Döntése: védeni az utolsó csepp vérig!

Amikor diákkorában, majd teológusként ezt olvassa, lehajtja

fejét. Rá a könyvre és — megcsókolja Zrinyi nevét, amint később a misekönyvekben Jézusét. Kicsordult hozzá a könnye. Nem lehet egyezkedni a pogány sátánfiakkal! A krisztusi hitnek minden korban csak egy következménye lehet: kitartani az utolsó csepp vérig.

...Zrinyi levágott fejét a török nagyvezér elküldte a császár táborába, amely Győr alatt összetett kézzel nézte a halálharcot. (Ó, ti nyugatiak! Még hány korszakban és hány generációban veszitek a magyarság fejét — magatok védelmére!)

A dédunoka Zrinyi (1620-1662) Sziget helyett saját pénzén, itt Zalában, a Mura-Dráva torokban felépíti az Ujvárat, Eszékig visszafoglalja az országot. Nyugat hálaadó körmeneteket tart, de Bécs alkuszik a törökkel és az elégedetlenkedőket: Zrinyi fivérét, rokonait, a Frangepánokat Nádasdyakat itt, Szombathely szomszédságában, Bécsújhely köves piacán lefejezteti.

Zrinyiek drámáját újra meg újra átéli Mindszenty és ez az előre megérzett előd komplexum karaktere kialakulásában dominánló jellegű lesz.

Mindszenty hercegprímás pásztorleveleiben és beszédeiben sokszor visszamutat az ősök e hősi áldozataira. Később is, amikor az iskolákat védi:

„Hitünk táplálja hazaszeretünket, mert arra tanít, hogy a hazaszeretet Istentől belénk oltott és Krisztustól megszentelt érzés és hogy a hazával szemben járó kötelességek Isten törvényeiben találnak megszentelést... A haza fennmaradását kívánjuk biztosítani, amikor ifjúságunkat vallásosan akarjuk nevelni, mert ...ha jó keresztényeknek neveljük őket, akkor magyarok is jók lesznek."

*

Teológus korában részletesen tanulmányozza szülőföldjének, Pannóniának a magyarok előtti hitéletét. Ezidőben két Szent Márton is születik és él Szombathelyen: az ifiabb mint Lusitánia (Portugália) apostola halt el 597-ben. Az idősebb, a híresebb, a katona a hideg téli napon kardiával kettévágott, félköpenyébe burkolta be a didergő koldust. Mint a felebaráti szeretet ősképét, Gallia megtérítőjét és pogányok elleni harc szimbólumát

ismeri az egész világ. Szent István is, amikor Koppányt legyőzte, Szent Márton zászlaját vitette maga előtt. Pannonhalmán pedig bencés kolostort épített tiszteletére. Ezek a bencések tanították meg népünket Krisztusra, írásra, kulturára és az európai földművelésre. A kolostornak Szent Istvántól kapott hetvenkét könyvéből a századok során százezres könyvtár lett. Nincs minden tragikomédia nélkül az, hogy Mindszenty bebörtönzése után, 1949-ben, dunántúli riportjában azt írja a Szabad Nép, hogy a „kommunistpárt falujáró tevékenységének kell kiszoritania Pannonhalma környékéről a — sötét babonát és rémhíreket"! E hegyi kolostor ormán Nagy Károly óta ott ragyogott a kereszt. A moszkvaiak most letörték és helyette a kivilágított vörös csillag rémitgeti e rettenetes kor magyar éjszakáit.

Mindszenty, a fiatal teológus, Szombathelyről Szent Márton lábanyomában megy át ennek a kedves imádkozó helyére: Pannonhalmára. Amikor itt egy fiatal bencés tanár megmutatta a zarándokoknak az apátságnak Szent Istvántól származó alapítólevelét, legszívesebben térdre hullott volna a szent ereklye előtt. Véletlen-e, vagy a magasabb erők rendelése- e az, hogy a teológus és a bencés tanár pár percre itt megismerik egymást. Harminc év múlva ez a bencés tanár, Serédi hercegprímásként veszprémi püspökké szenteli a teológust, Mindszentyt. Nemsokkal rá a prímás meghal, hogy székébe lépjen a veszprémi püspök s hogy a világ lélekzetvisszafojtott rettegései közepette tölhesse be azt a sorsot, amely részére rendeltetett.

Pannonhalmán már magyar szentek emlékét is felidézheti, itt volt főapát boldog Atanáz és a Szentkoronát kérő Asztrik apát. Itt tünteti ki Szent Imre léleklátó csókja barátját, a színmagyar boldog Mór pécsi püspököt, az első magyar írót. Aláírását őrzi a tihanyi apátság 1055-ben kelt alapítólevele együtt Koppány bíró aláírásával, a lázadó Koppány már keresztény leszármazottjáéval.

A teológus megcsodálja a negyedik század négy glóriás munkását, a négy pannóniai szent kőfaragót, akik megtagadták Eszkuláp szobrának elkészítését a pogány templom számára, inkább beleültek önként az ólomkoporsókba, hogy ezekbe zárva dobják őket a folyóba.

Bejegyzi e táj szentjei közé Ciril és Metód testvérpárt, akik Zalavárott alapítanak püspökséget és itt a pannonszlávok között alkotják meg görög betűkből a szláv cirilbetűs írásmódot. De még egy, nekünk fontosabb kulturhistóriai esemény: Kál és Bulcsú vezérek itt Zalavár körül ültetik át magyarra a keresztény hitéletre, az egyházra vonatkozó szláv szavakat.

Jegyzi tovább: Skócia patrónája és nemzeti szentje, a ma is uralkodó angol király dinasztia ősanyja, Szent István unokája: Szent Margit († 1093-ban) itt születik a rékavári kastélyban. Viszont Szombathelytől két óra autóval a pozsonyi vár, ott születik Szent Ferenc nagy követője, az Árpádház legnagyobb női szentje, az Egyháznak pedig legnagyobb szociális női szentje, a thüringiai fejedelem felesége: Nagy Szent Erzsébet (1207-31). A felebaráti szeretet és az önkéntes szegénység gyakorlásában senki sem hasonlítható hozzá. Rózsái csodás átváltozásáról ismeri a világ.

II. Endre unokahúga: Boldog Ágnes, IV. Béla öt leánya közül három szent — Kinga lengyel, Jolanta pomerániai királyné és Margit a nyulak szigetének apácája. Nagyszent Erzsébet leánya premontrei szűz, az utolsó árpádkirály III. Endre egyetlen ivadéka pedig: — méltó befejezője a szentek családjának — szűz boldog Erzsébet.

A fiatal teológus összegezi: P a n n ó n i a s z e n t j e i **nem** passzsiv pietikusok, hanem — akár katonái — h ő s ö k. A pogányok ellen vértanuk, a társadalom közfelfogásával szemben szociális szentek. Kelet és Nyugat ütközési pontján Krisztus bátor őrszemei.

Mindszenty e búvárkodása legkevésbbé volt multbafeledkezés, vagy épen multbamenekülés. Ellenkezőleg: a kora problémáinak vizsgálatából kiindulva jut el a szentekig, hősökig. Életproblémája — akár Prohászkának és Bangha Bélának — az egyház válsága volt. Visszafelé lapozva a történelemben megkeresi az okokat, amelyek ebbe a jelenbe vezettek. Az első világháború előtti évtizedekben az egyéni boldogulásnak korlátlansága, az anyagi javak túlbecsülése, a kapitalista és szociálista életszemlélet egyforma anyagelvüsége nem ismer eszményekért való áldozatot, hősi életformát.

De még a történelmi multunk tisztelete, a hazáért való önfeláldozás becsülése, amely Mindszentyt úgy rabul ejtette, hiányzik az újhangú újtémájú irodalomból. Sőt elégedetlenséget szít a multtal szemben. Népünket sem kíméli. Ady átveszi a lipótvárosi lekicsinylő, becsmérlő nézetet. („Piszkos, gatyás, szűkfejű, bamba nép!) Csak a proletár a minden! A földtől, multtól elszakadt forradalmár! Bár abban talán igaza van az új poézisnak, hogy radikális, csak ugyanakkor miért ad hangot az arany, a tőke előtti hódolatnak és erkölcsisége miért az aszfalté?!

Mindszenty most tanulja a morálist, a pásztorációt, retorikát, ezekhez hozzáadja történelmi tapasztalatait és eldönti: a papi funkciókban legfontosabb a prédikáció, ez ad eligazitást a társadalmi, eszmei káoszban, a hamis tanítások kavargásában, mikor új világnézetek viharai száraz avarként sodorják a lelkeket. Ugyis, már a szószék is egyre kisebb súlyú lesz, az előadótermek, egyetemek katedrái, politikai gyűlések pódiumai lenyomják, eljelentéktelenítik. A hírlapok pedig naponta behatolnak a keresztény családokba és ott prédikálnak — Krisztus ellen. Ami még fontosabb a szószéknél is, az a papság s z e m é l y e s p é l d a a d á s a, élete, Hiába szólnak Aranyszájú Szent János szájával is, ha az életük mást mond. A liberális erkölcsiség általános hatása alól nem minden pap tudta magát kivonni. Tehát Prohászkával megállapítja, hogy szent papok kellenek, mert a szószék: családok, tömegek, a nemzet ítélőszéke s csak az ítélkezhet a hivők konszenzusával, aki maga feddhetetlen. A másik ítélőszékben, a gyóntatószékben is ez a helyzet.

A köz- és magán-erkölcs lazaságát csak az emberi lélek átnevelésével lehet megszüntetni, új embert csak új pap teremthet. Az egyháziakat is kikezdte a világias gondolkodás, a szabadelvű pap helyett krisztusi papokra van szükség. Sőt még ez sem elég! Nem csak gyenge pap nyája züllik szét. de azé is, aki templomon kívül nem érez együtt hiveivel. A templom már nem elég, a nép lelki, anyagi ügyeivel hétköznapokon, a munkahelyeiken, a fórumon mindenütt törődni kell. Röviden, Prohászka szavával: s z o c i á l i s papok kellenek! Ő mindig ilyen hivatást érzett. Vannak, akik a sűrű tömjénfüstbe és az Úr fenséges, magasratartott Teste mögé rejtőznek. A magasra tartott fejnek le kell hajolnia a köznapok szen-

vedőihez, elesettjeihez, az egyes ember szürke, nehéz életéhez is. A teológus a kor orvosait, a szent és szociális papokat kereste a múltban. É megtalálta a maga életeszményeit is.

*

Főiskolai tanulmányaiból kiemeli és egész kis könyvtárt gyűjt össze Pázmány Péterről. A kort, előtte Mohácsig, rajta keresztül vizsgálja. Mohács véres árnyéka mérhetetlenül hosszú, négy évszázadokon át napjainkig ér. Következményei még élnek: Ausztriával való kapcsolatunk, amelybe a török elől menekültünk, csak tegnap szünt meg. A közjogi közjátékunk, provizóriumunk 1919 óta ma is fennáll. De tragikusabb: a Mohács nyomában szaporodó nemzetiségek robbantják szét Trianonban az országot. Mohács él a nemzet vallási megosztottságában is. Szent István főpapjai a nemzeti nagytemetőbe kerültek, az általa adott egyházi birtokok világi főurak prédájaként viszályok szülőanyjává váltak. Az ötszáz éves egyház államvallási helyzetéből az egyház és állam szétválasztásának légüres terébe pottyan, majd forradalmi, liberális áramlatok fagyzónáiba — egészen napjainkig.

Pázmányban nemcsak az ellenreformáció nagy prímását látja, hanem a viharos korszak fölé, az örök magyarságba emelkedő szellemóriást és a magyar sorsproblémákat megoldó, támadások örvénylésében helytálló nemzetvezért is.

Pázmánytól és mögötte Bellarmintól, a Disputationes szerzőjétől, megtanulja Mindszenty, hogy nem elég az egyház tanításába merülni, a győzelemhez az ellenfél fegyvereit is ismerni kell, hogy nem a tudás fitogtatása a cél, de az, hogy „az emberek akarata édesedjék a jóra", hogy a néppel kell foglalkozni és hogy „nem a bölcs emberekhez, de a parasztságba sült emberek tompa és botor élméjéhez" kell mérni a mondanivalókat. Mindszenty megerősödik abban, hogy világos, tiszta zamatosan népi stilusát sohase cserélje fel mesterkélttel és finomkodóval.

„Elég nyomorúság, hogy a keresztény vér, melyet a pogány ellen kellene tartani, egymással ontatik" — olvassa Pázmánynál. Jól megszívleli és amikor utódja lesz prímásként legelső dolga

kibékülést sürgetni a politikai ellenfelek között és amnesztiát, hogy a keresztény erőket az új pogányság ellen koncentrálhassák. Ahogyan Pázmány jóban van a protestáns Erdély fejedelmeivel, szövetkezik velük s megakadályozza, hogy a világi katolikus főúr Eszterházy Miklós háborút viseljen ellenük, ugyan ez a meleg testvéri szív dobog Mindszentyben is, boldogan látogat el a kálvinista Rómába, Debrecenbe. Még haragjuk is egyforma, amikor ellenfeleik magyarságukat merik kétségbevonni, egyformán hivatkoznak régi magyar nemességükre. De egyek apostoli lelkületben, szónoki felkészültségükben, nagy tömegekre való hatásukban, kifejező, pompás nyelvezetükben, intézményeket alapító, lázas tevékenységükben, őszinte, kemény, nyílt kiállásukban. Legnehezebb időkben kell egyházukat reorganizálni nagy körültekintéssel, tetterővel. Pázmány 1630-ban proponálja a királynak a keresztény államok összefogását, a protestáns--katolikus ellentétek kiküszöbölését. Mindszentyt Moszkva vértörvényszéke vonja felelősségre és bünteti a keresztény államok federációjának a tervéért.

Szombathely főtere Mindszenty diákkorában.

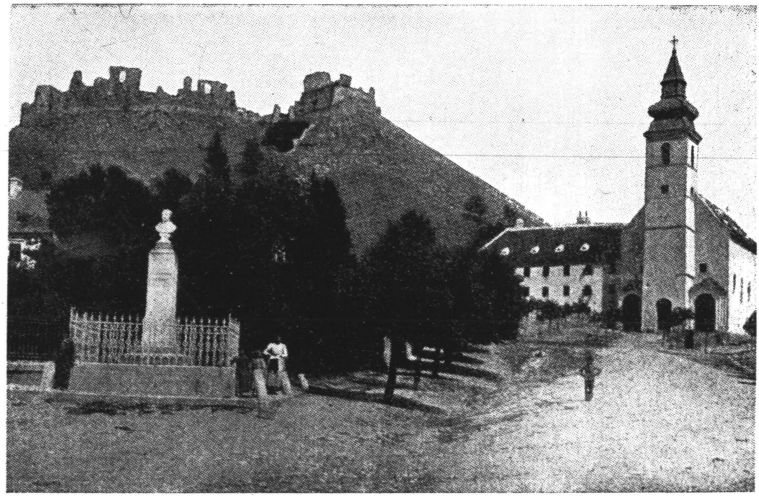

Sümeg, Zala ősi búcsújáróhelye.

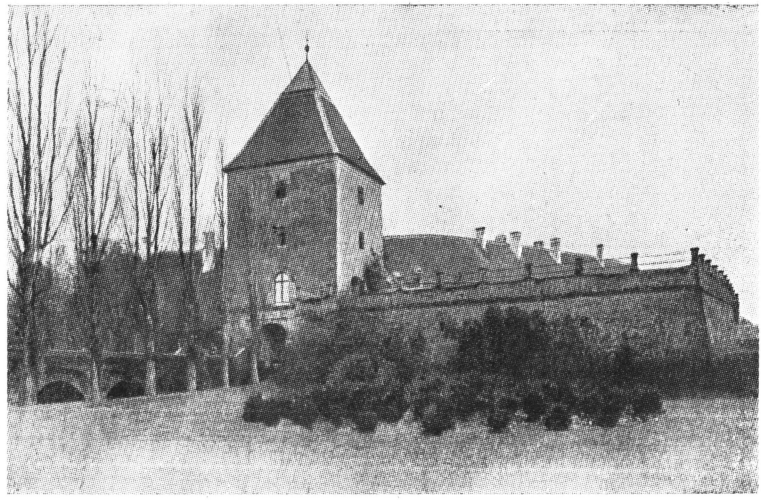

Sárvár vára. Ennek tövében, Felsőpatyon káplán.

Esperesi kerületének, az ezerötven éves Göcsejnek egyik falva.

1917: VILÁGOMLÁSBAN KICSI FÉSZEK

„Most konferenciáznak a nagy szélhámosok,
hogy csírájában megöljék, mi újra él, mozog...
S míg lakomákon dőzsöl, ki milliókat ölt:
vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld!"
(*Mécs László*)

A huszadik század első évtizede alatt Európában átrendeződnek az erők. Anglia rendületlenül gyarmatosít, parlamenti váltógazdasága jól prosperál, a német ipari versenyre szlávbarát külpolitikával válaszol. Németországban II. Vilmos tengeri haderejét növeli, eltávolodik Oroszországtól, az Osztrák-Magyar Monarchiával szövetkezik. Franciaország szabadkőműves kormányzata XIII. Leó minden engedékenysége ellenére bezáratja a vallásos iskolákat és kolostorokat, a cári Oroszországgal katonai szövetséget köt. A cárt — Japántól szenvedett veresége — nyílt parasztlázadások után, látszatalkotmány bevezetésére kényszeríti. A török uralom alól felszabadult Balkán új függetlenségű államai türelmetlen nacionalizmusukkal tűzfészkei Európának.

A perszonális unióban társunk, Ausztria, nem bir nemzetiségeivel, alkotmánya szükségparagrafusával kormányoz, államterülete széthullóban. Magyarországon az epigonok: a Tiszák, Wekerle, Bánffy nem építik tovább Deák kiegyezését. Végnélküli liberális uralmuk nem engedi felszínre a magyarság végzetes sorskérdéseit: a nemzetiségi, a szociális kérdést, a politikai és gazdasági demokráciát.

Igy jutottunk bele a század első évtizedébe, amelyet jól jellemez e négy sor·

Ezüstösen hullt a tél zuzmarája.
Öreg-apóként ült nagy trónusán
Az agg király, mi kávéztunk Budán
S a végtelen békére nyílt a pálya..
(Kosztolányi: Szonett.)

Buda kávézott, Pest indusztriál-merkantil jellegű, idegen lelkű sajtója varázslatos hatalmában tartotta a közvéleményt és még az értelmiségünk is csak a — kávésfindzsájáig látott.

A zsákmányoló liberálkapitalizmus ugyan megleli a maga materiális foltját a marxista munkásságban, de mindkettő felett a sajtó s ebben egy gyökértelen forradalmi réteg veszi át az irányítást. Az új tőke felvásárolja, tárcájában összegyűjti az egész magyar sajtótradiciót. Az 1910-ben megindult Az Est cézárja, Miklós Andor megszerzi Deák Ferenc s Kemény Zsigmond lapját, a Pesti Naplót, később a függetlenségi Holló Lajos és Lovászi Sándor lapját, a Magyarországot. Kossuth lapja címét a Légrádi család veszi cégérnek. A marxizmus magyarnyelvű lapját Mayer Rubsics Jakab, majd Weltner Jakab szerkeszti, a Magyar Hirlapot Fenyő Sándor, Márkus Miksa, Budapesti Naplót Vészi József, Braun Sándor, a szabadkőmives Világot Purjesz Lajos. Az izraelita hitközségek lapalapítását: Az Újságot Ágai Adolf szerkeszti. A lapok a liberálizmus védelmét látják el, a háború végén innét lendülnek át a forradalom szolgálatába. Az egyházellenesség e szélviharában kicsi mécses a plébániákon is csak dugva olvasott, néppárti Alkotmány. Van még egy konzervativ, öregedő lap: Rákosi Jenőé, de ez a nemzetiségeink asszimilációjától remélt harminc millió magyar vágyálmának csillogtatásával bele segit a liberális félrevezetésébe. „Több magyar ugyan nem lett, de annál több vakult a magyarok közül" (Prohászka)

Ez az a sajtófront, amelynek vissza kellene tartania az ezeréves országot legválságosabb éveiben a tragédiától!

Ez az a sajtófront, amelyet figyelemmel kisér a teológus Mindszenty, naponta jegyzeteket készít róla. E sajtó készteti a „Vigyázzatok az újsággal" című tanulmánya megírására, amelyért a kommunista vérbíróság harminc év múlva is felelőségre vonja.

Akik tisztán látták két évtizeddel előbb már a magyar sorsproblémákat s akik reformtörekvéseiket kellő időben meghirdették, Zichy Nándor és Prohászka Ottokár, hiába kiáltják bele az országba, hogy minden embernek joga van munkához és kenyérhez s ha ezt nem biztosítjuk, megrendülnek a társadalom örök bázisai.

De vannak föld- és nép-közelben protestáns vezetők is, akik

figyelmeztetnek a veszélyre. (Bernáth István, Buday Barna.) „Tegnap jött egy idegen, megvette a földet. Nyomába jött más, aki hangzatos jelszavakkal megvette a népet. Holnap jöhet valaki néhány millióval, néhány revolverrel — és megveszi a közvéleményt."[3])

Egy év mulva Károlyi Mihály és Kun Béla csakugyan igy vette meg az országot.

*

„A liberalizmus világtörténeti missziója abban állt, hogy a kiváltságos társadalmat megtörje. Ám ...a szociális szabadság eszközlésében csütörtököt mondott és a monopóliumos társadalmat új alakban s vele a szolgaságot még rémesebb kiadásában léptette életbe!" (Prohászka, 1896. A liberalizmus utópia.)

Prohászka már a mult század utolsó éveiben, Keleteurópa prófétájaként, előre látta a liberális államrend bukását és hirdette meg a harcot az új, szociális államért. IX. Pius (Syllabus) és XIII. Leo (a szocializmusról, szabadkőmüvességről, államok keresztény szervezéséről, emberi szabadságról, keresztény demokráciáról) kiadott körlevelei által kezdeményezve, de mégis önállóan a kor kérdéseiről új világképet először Prohászka Ottokár teológiai tanár, majd székesfehérvári püspök alakít ki. Mint minden emberi probléma nagymestere izgalmas megoldásokban tudja szintézisbe hozni, összeegyeztetni a tudomány és a hit őelőtte ellentétesnek kikiáltott tételeit. Az új világképet mint bölcselő, teológus és szociológus, de az összes tudományok biztoskezü kutatójaként is tudja megalapozni és mint a világ egyik legnagyobb szónoka varázslatos hatással tudja a hallgatóba átültetni. Zsenialitásával, a szó és toll egyedül álló művészetével, egyéniségének ellenállhatatlan erejével lenyügözi kortársait és nem tudja magát hatása alól kivonni sem kora, sem az utókor. Nem könnyü eldönteni, hogy mint szónok, iró, szociológus, bölcsész vagy próféta volt-e nagyobb, avagy egyéniségét magát, a szent életü papot, a nagy gondolkodót a tudóst, az államférfiut, az egyházfőt, a szellemi tekintély megtestesítőjét tiszteljük-e benne jobban? A szellemiség királyi fensége ragyogott homlokán, megjelenése, méltósá-

ga provokálta azt a gondolatot, hogy az ember valóban Isten képmása.

Keleteurópa a század első három évtizedében az ő felkészültségével és hangszerelésével harcol a tőke és marxizmus tüze között a krisztusi megoldásért. Megbélyegezte a „pénznek nemzetközi, őrületes és teljesen amorális" uralmát, megadta a diagnózist és az orvoslás módját.

Az emigrációban közzétett, még a századfordulóban kelt római levelei igazolják, hogy a liberalizmus szellemétől megrontott „világias és nagyúri" klérust nem tartotta katolikusnak s ha hatalom van a kezében, a reformokat épen az egyháziaknál kezdi. Ezek a szabadelvű aulikusok viszont két kisebb filozófiai művét a modernizmus vádjával indexre tudták helyeztetni — a latin fordítás bonyolult terminus technikusainak félremagyarázható beállításával. A egyház új közszellemétől és a keresztény demokráciától egyformán rettegtek! Bár X. Pius később sajátkezü soraival fényképét küldötte Prohászkának, ez az index joggal maradt örök sebe. A halála után széles társadalmi rétegekben megindult szenttéavatási mozgalom az egyháznak is, a magyarságnak is kárára maradt abban. Lehetséges, hogy a fajvédő és földreformos szent túlságosan intenziv hatást gyakorolt volna közéletünkre?! De talán most már, mikor próféciái és igazságai minden vonalon oly tragikusan derültek ki, talán nem lesz akadálya kanonizálásának. Emigrációnknak szép feladata volna ennek újrakérelmezése, épen napjainkban, amikor születésének századik évfordulója amúgy is figyelmeztet e kötelességünkre. 1937-ben, amikor halála tízéves fordulóján, a székesfehérvári fogadalmi templomba átszállították, a természetfelettiség kitüntetésének félreismerhetetlen bizonysága máris méltóan tanuskodott mellette: a „napba öltözött embert" balzsamozatlanul is teljes épségében és nemes szépségében találták kinyitott koporsójában! De akik ismerték, tudják, hogy már életében is homlokon jelölte „Isten a kiválasztottság fényes jegyeivel" őt, akinek írása is „fénybenúszó liliommező, szónoklása pedig: csillageső volt a sötétségben". (Gárdonyi Géza.)

Prohászka és Mindszenty, e két rendkívüli főpap között, életkorban egy emberöltő: harmincnégy év áll. Amikor Mindszenty

a gimnázium utolsó évében jutalmul kapja Prohászka A diadalmas világnézet c. könyvét, a szerző 52, a diák 19 éves. Mindszenty ezután még két évtizeden át figyeli, olvassa minden írását. Szellemi fejlődését végigkíséri e kivételes zseni átsugárzása. Ekkor már a materiálizmusnak harcképes ellenpólusa támadt a keresztény bölcseletben. A két világháború között a keresztény szellemiségnek jelentékeny tudósai, nevelői, írói, szónokai, politikusai, akciói, szervezetei támadnak, de Prohászka folytatója, a milliókba átültetője csak Mindszenty prímás lesz.

A Gondviselés elküldötte Prohászkában prófétáját, a nemzetnek pedig öt évtizedet hagyott, hogy életét próféciáihoz igazítsa. S amit a nemzet nem reformált önmaga javára, azt külhatalom fegyveres ereje vitte keresztül a nemzet hátrányára. Igaz, hogy a pesti sajtó a koncentrált támadás tűzfüggönyét vonta Prohászka köré, tanítását a templomba internálta, a fórumra nem engedte ki. Mégis, úgy tünik fel, hogy a keresztény értelmiség, amelynek tanítása szólt, ezt áldozatosabban tehette volna magáévá. Most bünhődik ezért. Helyébe a nemzet örök vastartaléka: a parasztság és munkásság lépett. Új prófétával az élen, aki véréből való vér. Ami Prohászkának három évtized alatt nem sikerülhetett, Mindszentynek, a sors súlyos kereke alatt, négy év alatt, igen: a nemzet egy lett a napszámostól a hercegprímásig.

Prohászka zseniálitásában, hatásában is emberi, érthető. Mindszenty hatása, eredménye oly teljes és általános, a kommunistákra is ható, hogy nem lehet egyedül az övé, természetfeletti erők nélkül — nem érthető meg.

Prohászka: Mert a világtörténeti káoszok felett a hitnek szeme mindig az Isten lelkét látja.

Mindszenty beleveti magát ebbe a világkáoszba, önmagát sem kímélve, a hit jelét magasra tartja.

Prohászka: Ne féljünk az új időktől! — A szegényeknek van igazuk, mert kifosztották őket! Kevesen elrabolják milliók keresményét! (Modern szegénység, 1895!)

Mindszenty: Ha ilyenek az új idők, térjetek vissza a múlt erkölcseihez! Ha ki is fosztottak benneteket, ti ne bántsátok másét!

Prohászka: A papoknak a nép mellett a helyük!

Mindszenty: A népnek az egyház és iskola mellett kell felsorakoznia!

Prohászka: A lélek világa mellé oda kell tűzni a földi jólét méltányos igényeit!

Mindszenty: A földi jólét semmi Krisztus nélkül!

Mindkettő a materiálizmust vádolja, annak két formáját: a tőkés rendet az első, a bolsevizmust a második. Ugyanazt más fogalmazásban. Prohászka szociális ideológiájával a korszellem áramába viszi népét. Mindszenty a bolsevizálódás áramával szemben konzervál és a tömegek hibáival szemben mutat a tízparancsolatra. Mégis Prohászka a kezdet, a magvetés, csak a templomokat tölti meg. Mindszenty a befejezés, az aratás: kilép a templomból, övé az utca, a tér, a park, a hegyoldal, betölt minden teret, a hangja már nem éri el tömegei széleit!

Prohászka, Banga, Tóth Tihamér, Serédi elmennek. Helyükben egyedül lép Mindszenty, hogy hadirendbe szedje és imahadjárattal rohamra vezesse a fegyvertelen országot: a mozgó tankmezők és az állig fegyverzett, ázsiai embercsordákkal szemben, oly időben, amikor még a puszta gondolat is életveszélyes. De minél veszélyesebb, annál szükségesebb és hóditóbb a példaadás!

Örök Prohászka, örök Mindszenty! Az egyik mégis gazdagabb a vér bíborával. E bíborban benne fénylik a ma világproblémája.

Prohászka 1927-ben, az egyetemi templom szószékén összeroskadva hal meg. Épen két évtized múlva, 1947-ben ledöntötték budapesti szobrát. Tízezrek zarándokoltak el a csonka szoborhoz. Mindszenty is megjelent a tömegben és ezt mondta:

— Prohászkát nem döntötték le, szelleme ezzel még csak emelkedett! Később, igy folytatta:

— Prohászka, az ország tanító mestere, most is ott ragyog mult jelen és jövő felett. Ő volt arra küldve, hogy Krisztus megnyitott szívéből a meleg szociális érzés tüzeit kigyújtsa az emberi szívekben.

*

Mindszenty utolsó két teológiai éve már az 1914-ben kitört első világháború alatt telt el. Szombathely tele hadikórházakkal

sebesültekkel, Mindszent ről egyre több jóbarátja, osztálytársa haláláról értesül. Látja falú hősi kiállását, az ősi virtus fellobogását, a város kezdődő nyomorát, kenyér, zsír, cukor drágul és eltünik, a budapesti nagytőke felvásárolja, síberek, lánckereskedők keze dolgozik. A hadiszállítók könnyű vagyonharácsolása élvezethajszolása, papirbakancs- és posztócsalók, a gyorsan, lelkiismeretlenül gazdagodó galiciai menekültek zúdulnak az országra. A nyomor kikezdi a közerkölcsöket. Megrendítő élmények egy felszentelése előtt álló pap számára. Hadikórházakban a sebesülteket vigasztalja, ápolja, leveleket ir helyettük, előkészíti őket a szentségek felvételére.

A spirituális is sokat foglalkozik az eseményekkel: a háborúról beszél, amely a béke szelid emberében felveri az ősvadságot. Választóvíz ez az emberi indulatok számára. Sokakat meg is térit. Mégis félelmetes és borzalmas a jövő. Hogy tisztító vihar lesz-e, vagy mindent elpusztító ciklon, talán az egyháziakon is függ, hogyan tudják irányítani a lelkeket. A nyomor, vér, békétlenség, fájdalom, halál csatornái nyíltak meg, de itthon is front van: az aggódóké, a gyászolóké, a szenvedőké. Az igazi pap nem várja, hanem megtalálja most a maga munkakörét és ellátja, ha kell napi huszonnégy órán át is...

Az utolsó hetek mozgalmasak, izgalmasak voltak a teológián. Búcsú a diákvárosától, a főiskolától, tanáraitól, pappászentelés, a püspök külön fogadása és végül a legfelemelőbb: ú j m i s é j e.

Mindig ugy beszélték meg édesanyjával, hogy Mindszenten fogja elmondani.

De most ez a háború fenekestől felforgat mindent. Most nem illik első mise után olyan nagy ebédet adni, ahogyan az Mindszenten elkerülhetetlen. Hiszen nem lehet senkit sem kihagynia meghivásnál. Mindenki ismerős, jóbarát, de nagyon költséges, ujra szüleit terhelje még ezzel is? Ez nem lehet. Majd elmondja csendben Szombathelyen, szülei feljönnek ide. Meg is írta ezt, mint végleges elhatározását. Pedig szép lett volna abban a kis falusi templomban, amelyben keresztelték, annál az oltárnál, ahol minisztrálgatott, szüleinek is ott lett volna igazán ünnep. De már itt is a válasz: életük legszebb napját nem tudják abban a közömbös városban tölteni, amikor Mindszenten együtt örül velük

az egész falu. A hosszú és költséges tizenkét esztendő mennyi utazgatása, munkája, takarékoskodása, reménye, sóhaja torlódott bennük össze vágyakozva erre a napra! Nem, ezt az örömet nem szabad szüleitől megtagadnia! Boldogan utazott le.

Édesanyjának eszébe jutott fia első szombathelyi útja és az előkészületei. Eltitkolta mindenki előtt, de meglátta a póstás a nagy készülődést és „széltében-hosszában beszéli: Pehmék n a g y f á b a v á g t á k a f e j s z é t! — Az édesanya hallgat tizenkét éven át, járja a szombathelyi utat, hordja az ennivalót, pénzt a tanulásra. Tizenkét év után a primáciaebédre ugyanaz a póstás hozza az üdvözlőleveleket és a sürgönyöket. Az édesanyja most először töri meg a hallgatást, megszólal csendesen: Látod, n e m h i á b a v á g t u k a f e j s z é t a f á b a, a jó Isten megsegített."[4])

Végtelenül jellegzetes zala-vasi népi sajátság ez, amely Mindszenty karakterének is alapvonása: sohasem dicsekedni, szószátyárkodni, hanem hallgatag, szívós, ernyedetlen, évtizedes munkával kiművelni először az eredményt s ha már megvan, akkor is a legszerényebben közölni csak annyit: számontartottam, hogy kételkedtél bennem, de Isten megengedte bebizonyítanom, hogy tévedtél.

Másnap visszautazott Szombathelyre, összeszedett egy láda könyvet, elindult első állomáshelyére, hogy teljesedjék régi álma, a falusi papság.

*

Elsülyedsz a sárban! — mondták újmisés társai, amikor megtudták első beosztását: Felsőpatyot. Nagyon világias szempont! De meg sár minden faluban van. — gondolta. Annál szebb, minél nehezebb a szolgálat. Többet törleszthetünk roppant adósságunkból!

— Katonák, hátra! Utolsó kocsik! — kiabálta a kalauz.

Vöröskeresztes vonatok robogtak el mellette. A kórházak öntötték a szabadságolt lábbadozókat. Otthon, családi körben gyorsabban gyógyulnak. Mennyi béna, roncs van közöttük! Hát az a szegény ott!... Szalad is, hogy felsegítse a lépcsőkön. Két mankós.

— Erre jöjjön! Itt le is feküdhet, van hely.

Egy állomáson szállnak le. A plébánia egyik falujában lakik.

— Tudok már járni, majd hazabaktatok! — szabódott a kétmankós. De az új káplán maga mellé ültette a kocsiba s először őt vitte haza.

Bemutatkozott a plébánosának. Átbeszélték teendőit. Négy leányegyház. Mindszent is csak filia volt. Hozzáedződött a két órai gyalogláshoz, ha misére mentek. Most már tudja, mily nehéz a leányegyházak gondozása, amelyekben csak havonta van mise. Ugy látja, hogy ez az évszázados pásztoráció nagyon idejét multa. Ekkor a régi országban, ötezer falu öt millió katolikusa élt misenélküli faluban. Városi ember nem tudja, mi ez. Némelyik még kényeskedik, ha a közeli templomok korán felharangozzák. Ezek szegények mennyi önkéntes, ingyenes napszámosmunkát, kocsifuvart, pénzbeli áldozatot vállalnak, hogy templomot építhessenek maguknak. Sok falu nem is birja egyedül felépíteni, gyalogapostolai gyűjtik össze a pénzt szerte az országban. De minél szegényebb a falu, annál jobban kapaszkodik az Istenbe és a templomba. Csodálatos igénytelenségükben egyetlen igényük, hogy mielőbb templomuk legyen, istenszomj és kulturszomj lobog nyomorúságukban. . Jobb ezek között, mint városban. Ezek érintetlenek még a nagyváros romlottságától.

Másnap megkezdte a hitoktatást és temetést a filiákban. Egy hét múlva átvette a falu két szövetkezetének a vezetését. Közel volt az ostfiasszonyfai fogolytábor. Az őrök és a foglyok pásztorációja külön papot igényelt volna. Ez az én munkatöbbletem a háború terhéből — gondolta és nagy buzgalommal látta el a szokatlan munkakört. Este, amikor végre lepihent, majd kiesett a könyv a kezéből a fáradságtól. Pedig a könyv délzalai speciálitás volt: Szent Jeromosról! Zalai Stridóvár! Te láttad születni Krisztus után 340-ben az ókor legkiválóbb tudósát, a Szentírás művészi fordítóját, legfőbb korrektorát: Szent Jeromost. Vulgátáját ma is általánosan használja az Egyház! Itt függ az ebédlő falán Jeromos képe, Stidóvárról hozta plébánosa, ahol tisztelete még másfél évezred után is él. A szigorúéletű Jeromos keményen megróta az elvilágiasodott római papságot. Figyelemmel olvassa Jeromos írását a negyedik századi húnok hősiességéről. (Jeromos adatai vezetnek egy későbbi Ungorda nevű hún-magyar

király nyomaira 527 táján, kit egy Magyeri nevű hún-előmagyar király ölet meg kereszténysége miatt. Papp Gy. A magyarság és bizánci kereszténység kezdetei, Nyiregyháza, 1938.)

Itt ismerkedett meg gyakorlatban, közelebbről a földesurak kegyúri jogával, amelyet templomok, vagy egyházi javadalmas földek ajándékozásáért ellenszolgáltatásul kapnak. Ennek lényege a plébános kiválasztásának a joga. De nagy úr azért a kegyúr, mert tőle függ a templom restaurálása is.

Le is vizitelt a kegyúrnál, de őt magát a templomban egy vasárnap sem látta. Plébánosa pedig arról panaszkodott neki, hogy cselédjeit sem engedi misére, vasárnap is dolgoztatja őket.

— De hát, plébános úr, miért nem jár el szigorúbban vele szemben?

— Voltam már szigorúbb is, de épen ennek az eredménye, hogy most ő maga sem jár misére.

— Engedje meg, hogy én próbáljam ezt a dolgot elintézni.

Az új káplán a következő szombaton alkonyattájt megjelent a kegyura kastélyának az udvarán — egy nagy seprővel. Körülnézett és hozzálátott a szombaton szokásos hétvégi takarításhoz. A cselédség csodálkozva és szégyenkezve nézte. Jelentették a furcsa esetet a kegyúrnak, aki sietve jött és tudakolta:

— Hát tisztelendő úr, mit csinál?

— Az Ön cselédeit szeretném kisegíteni munkájukban, hogy holnap idejük legyen misére jönni.

A kegyúr nyelt egyet és bement. De másnap ő maga, családja és cselédei is mind egy szálig ott voltak a templomban. A prédikációt az új káplán tartotta és ez volt a tárgya: Ünnepnap misét becsületesen hallgass![6])

Plébánosa: Gleislinger Béla irodalmi műveltségű pap, falusi magányában tekintélyes könyvtárt gyüjt össze. Olvasmányait átbeszéli vele. Ő adja kezébe Gasparich Kilit, a negyvennyolcas szabadságharc katonapapjának életrajzát. A délzalai parasztfiu kilencven évvel előbbi élete Mindszenty szülőföldje körül bonyolódik. A közeli Türjén káplán, Szombathelyen rajong érte a város, szegények, diákok istápolója. Egerszegen pedig, az ő későbbi vármegyeházi nagytermében, mond tüzes beszédet a nemzetőrség

megszervezéséért, Muraköznek Jellasichcsal szemben való megvédéséért. A szenttamási hires ütközetet ő vezeti kereszttel a kezében. A bécsi önkényuralom a budai vérmezőn felakasztatja. — Éljen a haza! — kiáltotta a bitófa alatt is. A budaiak áttörték a katonai négyszöget és a rettenthetetlen páter kihülő kezét csókolták...

Mindszenty 1941-ben a horvátszármazású Gasparich hősi szellemét idézi ugyanazon egerszegi gyűlésteremben és Muraköz visszacsatolási mozgalmát ezzel indítja el.

*

Egy borús, ködös, didergős reggel beutazott Szombathelyre. Fekete zászló lengett a városházán. A rendőrtől kérdezte, ki halt meg.

— A király! — válaszolta.

Futott a püspök napilapjához, a Vasvármegyéhez.

— Varga úr! Jöjjön be azonnal! Külön kiadás lesz. — hallotta Lékay szerkesztő hangját a telefonnál.

— Igaz? Hihetetlen!

— Várható volt, mégis meglepetés. Örökéletünek látszott. Országok és generációk születtek és haltak el élete alatt.

— Hatvannyolc évig uralkodott.

Asztalon Ketterle udvari orvos jelentése:

„A császár 1916 november 21-én 9 óra 5 perckor az Urban elhunyt."

— Mi lesz most?

— Igen, félszáz millió ember kérdezi ezt Bosznia-Hercegovinától Galiciáig, Romániától Csehországig. Első évtizedeit már csak a könyvekből ismerjük, személyes élménye már nincs senkinek sem róluk. De a Népeimhez! a „mindent meggondoltam, megfontoltam" plakátra annál inkább emlékszik mindenki.

— Károlyt, az új királyt, nem terheli a mult.

— Fiatal ember, nagy változást hoz.

— De ezek vajjon ellensúlyozzák-e a külső erőket?

— Mielőbb béke! Ez menthet meg bennünket. Németország Bismarck után összeügyetlenkedte egy táborba az ellenségeit.

Most mi fizetünk rá. A monarchia nem akarta a Balkánra beengedni az oroszt, Európát akartuk kímélni, most ő szorít bennünket két tűz közé az orosszal.

Lékay összeállította a különkiadás táviratait. A fiatal káplán boldogan nézett körül a szerkesztőség két kicsi szobájában. Szeme megsimogatta a könyvtárt, a Vasvármegye bekötött évfolyamait. A két íróasztalt. Ócska és kopott mindkettő, de magasabb a katedránál és szószéknél: Távolabb is és naponta is hallják a hangját. A szószéket a szerkesztő asztalaival kell megerősíteni! Először gondolt arra, hogy a falu nem minden, papja szava egyedül gyenge. Még a templom harangjának érces szavát sem hallják már a harmadik falu határában. A hírlapok szava pedig egész országokat tölt be...

A püspöke váratlanul és kéretlenül áthelyezte — Zalaegerszegre. Méghozzá hittanárnak. Kinevezéséhez egy üzenetet is kapott püspökétől:

— Gondolj arra, amit Krisztus Urunk a szorgalmas Mártának mondott és — ne dolgozz annyit!

Pár nap múlva elhagyta Felsőpatyot, azt a Sárvár melletti, rábaparti sáros kicsi fészket, amely pályája első stációja volt.

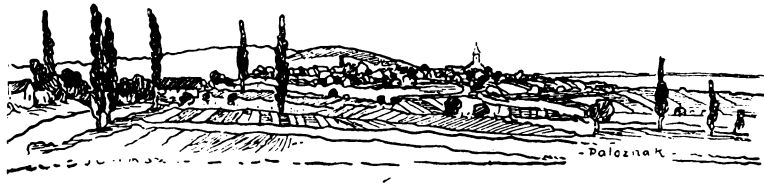

1919: KAROLYI MIHÁLY ÉS KUN BÉLA FOGSÁGÁBAN

Eszmét neveznek — és a föld bitókkal fölfakad;
Jövőt — és viszik halni a gyenge fiukat...
Népjavát — s a nép új nyomort lát...
(*Babits*: 1919 *július*)

Megelégedetten, boldogan teljesítette kötelességét falun: hetente kétszer is végigjárta a leányegyházak iskoláit, hittant tanított, prédikált, szentségeket szolgáltatott ki, szentmisét mondott, temetett, szövetkezetekkel bajlódott, betegeket látogatott. Még sokat olvasott és tanult is. Püspöke ismerte és figyelte: falun csak tettvágya, energiája volt lekötve, de sem széles érdeklődési köre, sem magas intellektusa nem volt foglalkoztatva. Egy megyeszékhely gimnáziumában, a hittanári katedrán, inkább.

Álmodni sem merte volna, hogy Egerszegre helyezze a püspök. Szülőfalujának ez a legközelebbi városa. Szinte otthon van szüleinél. Város, megyeszékhely! Gimnáziumi katedra! Érdekes új beosztás. Most huszonöt éves. Egészen közel a maga diákkorához. És tanítványaihoz is. Mégis fölényes szellemi képessége és nagy gyakorlata a tanításban áthidalja a kezdetet: a nyolc osztály, nyolc évfolyam nyolcféle oktatási anyagát és feladatát.

A megye is igen érdekes, egész történelmi múzeum. Első székhelye a Kisbalaton és Zalatorok mocsaraiban könnyen védhető Zalavár. Szent István legelsők közt szervezte e megyét és alapította apátságát. Később a nagy Kanizsay-nemzetség Kanizsáról, a Zrinyiek Csáktornyáról igazgatták a megyét. A török alatt húzódott a székhely Egerszegre. Deák Ferenc idején az ő kúriája, Kehidán, volt a megye. Vezérmegye volt akkor Zala, az ország Kehidára nézett.

Örült, hogy a megyeszékhelyet most megismeri, de méginkább feladatának: a jövő magyar értelmiségét nevelheti. Egykettőre átállította magát új feladatkörére. Bölcseletet, fejlődéstant, apologetikát tanult, a tudomány és hit vonatkozásait vizsgálta és elmélyedt Prohászka könyveiben. A Pázmány-alapította egyetemen ateista tanárok is tanítanak, igy tanítványaik, a gimnáziumi tanárok egy része is az volt

Előveszi a nagy nevelőket és fegyelmezőket. Loyolai Szent Ignácot. Néri Szent Fülöpöt, aki először szervez élharcos gárdát, katolikus elitet, mely síkra mer szállani hitéért. Prohászka pedig a közvetlen és korszerű magyar indítást adja. Két évet tölt a hittanári katedrán. Tanítványai mellé magához vonzza a háborúból megjötteket és így e két év elég ahoz, hogy a megyeszékhelyről jelentékenyszámú katolikus fiatalságot indítson útba Budapestre. Megszervezetten engedi el őket. Kiválasztott egy tisztalelkű, nagytudásu ifjút, Tátray Istvánt, akin keresztül később is együtt tartja a zalai egyetemistákat. Sőt tanítványai országos mozgalmat indítanak meg: a keresztény egyetemisták első életerős szervezetét: a keresztényszociálista főiskolások Dunántúli Blokkját létesítik. Ez jelentékeny időn át végtelenül sokoldalú társadalmi és szociális működést fejt ki. E szervezet földrajzi tájak és gimnáziumok szerint fogta össze az egyetemi ifjúságot s az otthon, a szülőföld összetartását, tradicióját és kontrollját vitte magával a fővárosba. Ez az egészséges, tiszta lelkű vidék feltörése volt a a Galilei-kör és más marxista ifjúsági egyesületekkel szemben. Ezek a zalai fiuk kezdeményezik a Károlyiforradalommal és proletárdiktatúrával szembefeszülő országos mozgalmat, minden főiskolást egyesítő Piros-Fehér-Zöld Blokkot.

A Dunántúli Blokk és különféle alakulatai két évtizedig működnek. A tagok családjai is ismerik és segítik egymást. E szervezet, alapgondolatát és első alakulatait Mindszenty építi ki. — Átvette a falusi paptól a szegény diákot, végigkísérte figyelmével a középiskolán és átadta a fővárosi szervezetnek, amelyben a régi tagok közben már pozicióba jutott értelmiségiekké válva várták és segítették lakás, koszt, menzahelyek, tankönyvek szerzésében. A „napokatevő" diákok ingyen étkezőhelyeinek szervezett kiépítése nem maradt el a vidéki közép- és főiskola-székhelyeken sem.

Pénzkölcsönöket is folyósítottak, ezeket tanulmányaikat végezvén, az állásbajutottak fizettek vissza többszörösen az új diákok számára.

Ezek a paraszti, munkás, kisiparosi rétegekből feltörekvő fiatalok nem tudták megfizetni a Szent Imre-kollegiumok magas dijjait, de igy egymást támogatva, hárman-négyen egy-egy hónaposszobában, napi egyszeri melegkoszton, avasodó szalonnán, tepertőn, instruálásokkal tengődték át a pesti nehéz éveket. De ez a szeretet- és önsegélyhálózat jellemeket nevelt és olyan barátságokat teremtett, amelyek az iskolapadokban kezdődtek és a temetőkben sem értek véget, még fiaikra is átöröklődtek.

Ezt a tájakra és családokra épített szervezési módot később az Emerikána vette át, általánosította, de már kevesebb gyakorlatiassággal és a segítés sokkal kisebb intenzivitásával.

A blokkisták összejövetelein később — az alapítóra emlékezvén — ez volt a szokásos köszöntési mód:

— Mi újság Zalában? Mit csinál az apátúr? (Mindszenty).

Együttemlegetése a megyével tekintélyét, de az iránta való hálát és szeretetet is egyformán jelentette.

Hittanári működésének e jelentős eredményén túl több tanítványából nevelt papot, de e szervezetéhez tartozók felett is a lelkipásztori ébersége még távolból is őrködött.

Ez idejéből emlékszem egy jellegzetes ítélkezésre egy volt tanártársával szemben, aki pedig nem volt más, mint a századelő legnagyobb magyar írója: Szabó Dezső. Szabó pár évvel előbb Zalában, a közeli Sümegen segédtanárkodott az állami reálban. A nagy botránkoztató egyszer egy nyolcéves szöszke parasztleányka nyakában egy Mária-érmet látva, nem állhatta szó nélkül:

— Te kislány, kit ábrázol ez? — kérdezte.

— Szűz Máriát! — volt a válasz.

— Hja, azt a zsidó asszonyt? — mondta fitymálva.

A kislány megdöbbenten nézett rá, majd könnybelábadt szemmel mondta:

— Nem zsidóasszony, hanem a mi Urunk Jézus Krisztus édesanyja!

Egy évtizeddel később Szabó elmondotta nekem ezt. Hozzátette:

— Az a mélységes gyermeki hit, mely kiragyogott a sümegi kislányka könnyes-fényes szeméből és durvaságom felett való hirtelen bánat: szíven ütöttek. Megsimogattam arcát és kérleltem:

— Ne sírj, kislányom! Jól mondottad: a mi Urunk édesanyja ő!

Az esetnek mégis hire ment. Amikor az első proletárdiktatura bukása utáni napokban, 1919 augusztusában , elvittem Szabó Dezsőt Keszthelyre, hogy az előbb említett Dunántúli Blokk gyűlésén előadást tartson, az egyik egyházi férfiú — a sümegi incidensre hivatkozással — tiltakozott előadása ellen, majd engem bepanaszolt Mindszentynél. Mindszenty ezt kérdezte tőle:

— Főtisztelendőséged olvasta Az elsodort falu-t?

— Még nem.

— Akkor szíveskedjék elolvasni, a sümegi esetet pedig elfelejteni!

Szabó Dezső, e nagy szellemi értékünk, nagyrabecsülte a katolicizmust. De Zala népének forró hite sem maradt hatás nélkül az erdélyi kálvinistára. Maga mondja, hogy 1919-ben nagy regényt készült írni a forradalmakról, de e balatonmenti falvak, ahol nyaralgatott, „megfogták a kezét és szelid regényt bimbóztak ki belőle", katolikus főhőssel: a Csodálatos élet-et.

*

Az Alföldön nincsenek örök dolgok. Elfut a homok, városromok eltünnek, vizek is változnak. Dunántúl arcán nem hagynak ráncot az évezredek. Hegyek, vizek, városok itt voltak már Krisztus előtt is. A rómaikori provincia neve, Pannónia, ma is él a nép ajkán. Mindszenty első miséjén is énekelték: Virágos kert vala — Hires Pannónia. Zala és a Balaton e római tartomány kellős közepén feküdt. Később jöttek keletről vadász és pásztor-népek, katonai és szervezeti fölényükkel hetek alatt meghódították az itt talált jámbor földműveseket. De aztán a föld és kulturája őket hóditotta meg. A húnok, avarok eltüntek, a magyarok megkapaszkodtak Krisztus keresztjében.

Zala tájképi szépségekben dúsgazdag. Balaton felett a Bakony, a tapolcai völgy tele bazalt vulkánokkal, a keszthelyi, egerszegi szőlős, gyümölcsös erdős hegyek, a Zalafolyó völgye, a göcseji szelíd dombok, a muraközi lapály: szívet-lelket gyönyörködtető, változatos, bűbájos tájak.

Klimája is kedvező: csapadéka bő, hőingadozása nem nagy. Az Atlanti óceánról jövő nyugati szelek mérséklik a klimát. Keletről a monszun, délről a főn mérkőzik itt. Akárcsak most az ugyane három irányból jövő, háromféle szellemi hatás is mérkőzik itt: a nyugati kapitalista, a római keresztény és a moszkvai szovjet hatás. De igy ütközik itt évszázadok óta e három égtáj-irány három kulturhatása is: a germán, a latin és a szláv. De még a flórájában is megtalálható ez a hármasság: a balatoni hegyek napsugárzási többlete a borospincék déli fala előtt Dél mandaláját és fügéjét érleli, az északi oldalán az északi vidékek repkénye és vadborostyánja, a pince tetején pedig az orosz sztyeppék növénye, az árvalányhaj díszlik. Legkevesebb gondot és bajt eddig mindenesetre ez a florahármasság okozott.

Az egerszegi új hittanárt közelebbről mégis az országhatár mentén húzódó három táj érdekelte: Őrség, Hetés és Göcsej. Mindhárom ősmagyar település, határőr-vidék a Rába és Mura kapui mellett. Őshonos fenyő is maradt még itt. A lakosság is, a vizes völgyektől védetten, megmaradt töröktől-tatártól érintetlenül, ősi művészettel, tájszólásokkal, szokásokkal. Élő néprajzi múzeum, nemzeti rezerváció ez a táj. Feszületein, ház-, kapu-díszitésein, hímzésein látszik, hogy a székellyel rokon törzs ez, a szentkirályok buzgó népe, de igaz gyönyörüsége és szemfénye a hittanárnak is, a későbbi apátúrnak. Ezek védelmében ingerült és haragos a — nyilasok ellen.

A táj képe csak a legutóbb változott: telenőtt fúrótornyokkal. A folyékony arany innét Lispéről, Budafáról csöveken fut szerte az országba. E három táj városa: Egerszeg. Csupa törpefalu ez mind. Az ősi „szer"-ek és „szeg"-ek (pl. Cserzőszer) egy-egy családi bokra nőtt fel 5-800 lélekszámú faluvá. A lombok közé bujt csendes telepek a hegyek párkányairól mosolyognak le. És maga Zalaegerszeg? (Ez is „szeg".) Bűbájos kis városka a hegyek tövében, a Zala síkján. Fásitott széles utcáival, gondo-

zott ligeteivel, virágos tereivel, házablakaiban diszlő virágokkal, derüslelkű, megelégedett lakosságot sejtet.

Mindszenty előbb is sokszor járt itt. Örömmel látja viszont az évszázados megyeházát. De most megnézi belül a Dorfmeister híres freskóit és a nagyterem históriai arcképeit. Aztán a három szobrát, amely jelképezi a város vallásosságát és hazafiságát: a Szentháromság, Deák Ferenc és Csányi László vértanú szobrát. A város kezdetben királyi birtok, majd a veszprémi káptalané, később a hires-neves Kanizsai családé. A török alatt végvár.

Vakációjában végigutazta a Balatont. De kár, hogy a nagy tó nem nyúlik Egerszegig! Megállt a keszthelyi mólón, nézte a hullámok játékát. Vitorlások futottak, vásznaik pattogtak a friss szélben. A hajó kirándulókat öntött partra, távol a kék vizen nehéz halászbárkák hálót vonszoltak.

Füreden meglátogatta az ottani fiatal plébánost: Luttor Ferencet. Összemelegedtek. Többször találkoztak Egerszegen is. De aztán ismét csak évtizedek múlva: 1945-ben: Rómában. Luttor ekkor már a szentszék tanácsosa és élete legizgalmasabb napjait tölti egykori füredi látogatója várásában, a pápa titkárjának telefonja állandóan őmiatta cseng, mert az új bíborosok avatása már megkezdődött és egyedül ő, Mindszenty József a magyar hercegprímás hiányzik. Lehet, hogy nem is engedik ki?! A diplomaták és régi bíborosok tisztelgő látogatása az új bíborosok lakásán már is megtörtént... Végre a harmadik napon jelenti a repülőtér, hogy egy amerikai katonai gép, két papi személlyel, átrepülte az Alpokat...[8])

De most két fiatal pap még egyenlőre a füredi mólón búcsúzik. Szemük az ősi tihanyi apátság templomtornyaira téved és azon mosolyognak, hogy kilencszáz évvel ezelőtt, amikor Endre király alapította az apátságot, a husz ekényi földhöz, husz vincellérhez, husz katonához és tíz halászhoz adott még a barátoknak — két tréfacsináló mestert is: mert a jó nevetés, jó egészség! Nyilván a mohácsi nagy siradalomba veszett oda a két tréfacsináló is. Azóta ugyis hiába mesterkednének. De meg újabban — az 1917-es orosz egyházüldözés óta — másféle mesterek szoktak buzgólkodni a papok jókedve körül — fegyházőrmesterek és ítéletvégrehajtómesterek.

Mindszenty ezen mosolygott még a Kisfaludy-gőzösön is, mikor együtt ingott a hullámokkal s megpillantotta szemben Fonyóddal — gondolatai illusztrációja képen — a Badacsony tetején, a hatalmas kőkockákból emelt keresztet. Mintha hitbuzgó vármegye égbenyúló szimboluma lenne a Balaton végtelen tükre felett. Ranolder veszprémi püspök építtette és szentelte is fel.

Felnézett a szelid hegyekre, melyeket sötét erdők zöldje koszorúzott, lábuknál szőlők, présházak, vén borok, vén hordók csendes tanyái. Himfyt idézte. Ott írta a kereszt alatt a verseit. A lenyugvó Nap bearanyozta a vizet, aztán sötétkék lett, majd a holdfényben ezüstösen csillogott a tó. A sűrű Bakonyból és a sümegi erdőkből fuvó szél borzolta a vizet. Nézte a kicsi parti halászfalvakat, népeiket leparancsolták a vízről s súlyosan büntetik, ha egy-egy sügért, kárászt fognak. Kis nadrágszíj-földecskéjükből kell most élniök. Mégsem forradalmár e nép, mozgalmai is mindig a törvényes utat keresték. Itt a keleti vér és a kereszténység végleg és fátumszerűen olvadt össze. Nézte a várromokat. A török alatt nyugat végvárai voltak ezek. De még ma is kulturdemarkációs vonalat adnak, ahol hosszan ült a török, ott káromkodós a nép. Tőle tanulták. Túi a várakon, északra már nem.

*

Mindszenty, a fiatal hittanár, naponta átfutja a lapokat, benéz a könyvkereskedésekbe, az új könyveket figyeli. Elborzad, hogy mennyi az isten- és egyház-ellenes írás.

Zalaegerszeg mellett, a hadifogolytáborban, tízezrek zsúfolódnak össze. Primitiv barakokban, gyenge koszton. Szíve, keze mindig tele, ha ezeket látogatja. Nagy kollekció ez: Oroszország, Szibéria Balkán népeiből. Segit a pasztorációjukban, falusi gazdákhoz munkára kiadásukban. Olvasnivalót szerez nekik, levelet ír helyettük, szentképeket visz. Kis könnyítésekkel igyekszik tűrhetőbbé tenni életüket. Ha már a mieinken nem segíthet, akik hullahegyekké torlaszolják magukat az Izonzónál. A nyugati fronton most kezdi meg diadalmas pályafutását az új harciszekér, a tank, és az új tömegirtó gáz.

Könyvtárakban tervszerűen kutat Zala és Vas történelmi és iro-

dalmi emlékei után. A földműves-ősei láncolatán át gyökerezik a magyar földbe, tanulmányai, könyvei láncolatán át e föld történetébe. Földműves fia, de a föld fia is: ha ideje engedi, haza megy és segít családjának a sürgős mezei munkákban. De a történelmet is úgy műveli, mint a földet. A múlt fia is. A népé is, amellyel egy s amelyet mindig meghallgat és tanít. De tanul is tőle. De gyökerezik Krisztusban is, az ősei hitében, amelyet megörökölt, de újra fel is épít magának, világnézetté és egyetlen földi és természetfeletti logikává. Látja a földet, ez adja az életet, ezer év óta tartja el őseit, a szentkirály jobbágyait. De másik életüket Krisztus teste táplálja. A Föld, a Nép, a Mult és Krisztus: e négy gyökér, e négy bázis itt az egerszegi tanárkodása alatt szilárdul egybe, kapcsolódik elszakíthatatlan egységbe: egy nagy misszió-felismerésben, küldetésmeglátásban. A négy gyökér tanulságai, igazságai fonódnak össze benne és formálják együtt életeszményeit. A szabadelvű és marxi ateizmus e korában e bázisokon kereste nemzete jövőjének az útját. Ezen az ősmagyar, őskeresztény tájon e gyökerek kapcsolatai is ősiek voltak...

Magyarország: a központi hatalmak kaszárnyája és gabonatára kimerülőben. IV. Károly egymásután hét békekísérletet kezdeményez. Magáévá teszi a néppárt választójogi reformját. Tisza István elutasította Rakovszky István javaslatát a hősök választójogáról. A király kéziratban szólítja fel Tiszát új választójogi javaslat benyújtására. Károly Európa legfiatalabb miniszterelnökével, Eszterházy Móriccal kisérletezik. Károlyi Mihályék ragadják magukhoz a választójogi harcot. Pesten zsirtalan, hústalan napok, a cukor eltünik, tüntetések, sztrájkok. A vidék csodálkozik a két új miniszteren: Vászonyi Vilmoson és Hazay Samun. A választójogi blokkban Jásziék és a szocialisták vezetnek. A csehek légiókat toboroznak a monarchia ellen. Masaryk „csehszlovák" aspirációkkal házal Nyugaton. Itthon panamák, hadisegélyvisszaélések és hadigazdagok bontogatják a társadalmi rendet. A fronton vereségek, ellenséges propaganda. Wilson üzen! Oroszországból a foglyok új pestist hurcolnak be: a bolsevizmust. A császár federativ állammá nyilvánítja Ausztriát. A pesti sajtó izgat és hatalomba iktatja a Nemzeti Tanácsot. Tiszát meggyilkolják. Károlyi miniszterelnök lesz. Akad egy „magyar" hadügyminiszter,

aki nem akar katonát látni és leszereli őket. A nemzetiségeink és az anyaországaik bezzeg akarnak! Ők éppen csak egy ilyen derék, jó pacifistára és elmebetegre várnak száz év óta. Besétálnak a fegyvertelen országba és szétrabolják. Megérkezik Kun Béla is, moszkvai pénzzel: Vörös Ujság, Vörös Katona.

Ezek az események olyan súllyal zuhognak a fiatal hittanárra, ő pedig úgy reagál ezekre, mintha egyedül neki kellene helytállania, összetartania a széthulló országot. Neki történelmi tanulmányain át személyes élménye és ügye Szent István birodalma és királysága.

1919 január 11-én pártucat ember muzeumba helyezi az ezeréves államformát, a Szentkoronát, köztársaságot kényszerít a nemzetre. Kétségbeesetten figyeli az eseményeket és felkiált:

— Hiszen itt is minden bolsevista mintára megy!

Vasárnapi prédikációjában nyíltan megkérdezi, hogy kinek volt ehhez joga, a nép és a törvényhozás beleegyezése nélkül?

Talán egyetlen ember a vármegyében, aki a piszkos áradattal szemben mindig az élővizek forrása felé úszik. Most is, később is, ellenszegül minden rendszerváltozásnak, amely az ősi alapról letér.

1919-ben Károlyi Mihályéknak szegül ellen. Ekkor béke kellett, mégha az ördög is hozza. A sajtó azt harsonázta, hogy a béke és boldogság kulcsa Károlyinál van. Az antant embere: a vesztes háború egyetlen győztese. Lábainál az ország. Hogy ezen ne múljék, mindenki esküt is tesz neki. Az egerszegi hittanár nem. Ez a hős és aszkéta pap mindig meglátja a szakadékot, amely felé a nemzetet viszik, és a szakadék szélére áll — élő tilalomfaként. Sohasem másokat, mindig önmagát áldozza fel. Azt sem mérlegeli: célt ér-e?

De annak kell kiállania, akinél a hit: élet és cselekedet.

A Károlyi-Berinkey-kormány letartóztatja Szurmay tábornokot, Szterényit és Mikes János szombathelyi püspököt. A zalai kormánybiztos, dr. Briglevics Károly, a miniszteri jóváhagyást várja — Mindszenty letartóztatásához. A prédikációi annyira kihangsúlyozzák a mult tiszteletét, hogy súlyos ítéletek voltak a haza és közerkölcs bomlasztóival szemben.

A kormánybiztos válaszul népgyűlést tartott a piactéren, szem-

ben a templommal és a plébániával. Ő maga beszélt, és felemelt ököllel fenyegetett a templom felé:

— Vigyázzatok hecckáplánok, mert a népharag és a népkormány kérlelhetetlenül lesújt azokra, akik felkelést szítanak ellene!

Az öklök nem félemlítették meg. Még szorgalmasabban járt a gazdakörbe, legényegyletbe, beszélt paptársaival, vidékkel, s megállapította, hogy párszáz marxistán kívül nincs talaja a kormánynak.

Csak a sajtó szédítése támogatta. Összeszedte a sajtóra vonatkozó jegyzeteit, hogy kiadja figyelmeztetésül. A kézirat első íveivel a nyomdászok szaladtak a főispánhoz. Megírta, hogy a katolikus sajtóvállalat induló és megvásárolt lapját, a Déli Hirlapot, fegyveres matrózokkal elkommunizálták, hogy Pogány elvtárs feldúlja fegyvereseivel az Uj Nemzedék, Uj Lap, a Szív, Magyar Kultúra, katolikus lapok szerkesztőségeit.

— Meg kell állítani ezt az őrületet! — s amint meghallotta, hogy Mikest letartóztatták, nem töpreng. Felhívja Szombathelyt, felderíti, hogy melyik vonattal szállítják püspökét. Összetoborozza hű legényeit, és az egyik őrháznál megállítja és megtámadja a vonatot, hogy kiszabadítsa Mikest.

Letartóztatják, a budapesti gyüjtőfogházba viszik, majd amikor kitör a proletárdiktatura, ez ügyének letárgyalására az illetékes szombathelyi néptörvényszékhez szállítatja át.

Ez volt a szerencséje. Igy került el Szamuellyt, a főhóhért, aki akasztóvonatával Zalát is felkereste és Nagybakónak kizgazdái közül sokat felköttetett. Ügyének főtárgyalását vádlott-társai előkerítéséig elnapolták. Igy menekült meg a biztos halál elől. Augusztus 3-án a győztes ellenforradalom kinyitotta börtöne ajtaját.

Az egész Zalaegerszeg nagy boldogsággal fogadta a hős hittanárt.

Az első vasárnapi prédikációjában elmondotta, mit látott, hol volt:

— Börtönből jöttem, láttam a parlament mennyezetig vérrel befrecskelt pincéit, a vízvezeték csöveire akasztottakat, hallottam a teherautók motorjainak berregtetését a halálpincék előtt,

hogy a megkínzottak segélykérését ne hallják künn. Megnéztem testvéreimet a cellában, akiket a kínzók szakkifejezése szerint „félangolosra" és „egész angolosra" vertek. Hallottam új szótárukat „gajdeszbe küldeni", „hidegre tenni" haza küldeni" „fa alá állítani" stb. Láttam Icigovics orosz hóhér kozákkését, amelylyel egyetlen kanyarítással vette ki a „burzsuj" szemét. Mert megcsonkították a kivégzettjeiket, hogy ezek orrával, fülével rémítsék foglyaikat. Az októberi forradalmárok börtöneiben ez még nem volt, csak amikor Kun Bélával megérkeztek az ázsiaiak, akik a pesti öröm- és hintás-legényeket megtanították szögetverni a köröm alá, a besózott élve-nyúzásra, a kihúzott nyelvnek az orra szögelésére.

Benézett börtönömbe Szamuelly, aki kézlegyintéssel intézett el husz-harminc magyart. Láttam Korvin-Klein Ottót, a púpos gnómot, aki éjjel a Lánchídon lövette agyon és a Dunába szórta áldozatait.

A vörös börtön kapuja a vörös pokolnak, amelyen át belátni a Szovjetbe. Most még a saját népüket gyúrják át ezekkel a fegyverekkel, kínzásokkal, gyilokkal, akasztófával, géppuskával. De meglátjátok, eljön az idő, amikor felrobbantják a világot és megkínozzák ezekkel az eszközökkel. Véres utópiát építenek a keresztény kultura romjain. Az én szavam gyenge: Nyugat nem hallja meg. Talán megértenék Nyugat államférfiai is, ha a vörös börtönökön át néznének be ők is a Szovjetbe! Igy nekünk magyaroknak most még nem hisznek. Azt gondolják, miért fogjanak össze a Szovjet ellen, hiszen még nem az ő hazájukat gyújtogatja, csak a magyárokét! Nincs annyi eszük, mint a magyar parasztnak, aki a hetedik határból is hazaszalad tüzet oltani, ha meghallja a félrevert harangja szavát. De legalább ti higyjetek nekem! Te magyar értelmiség! Ne engedjétek el a földműves és a munkás kezét! A ti bűnötök lesz, ha magatoktól eltávolodni engeditek őket. Magyar munkás, térj észre! Azt hitted, hogy láncaid helyébe az egész világot megnyered. Most láthattad, hogy nagyobb nyomort kaptál a proletárdiktatúrától és lelkiismeretfurdalást, hogy ezt a fúriát te segítetted. Földműves, te hű maradtál, földreformot kell kapnod, mert ez nem a vörösök találmánya, Prohászka indítványa, husz év óta. És a te igazságod, magyar nép, Krisztus népe,

légy egységes, egymás testvére, nagy megpróbáltatások előtt állsz még!

Megrendűlve hallgatták beszédjét.

Édesanyja a sekrestyében hozzásietett:

— Édes fiam! Mintha a válladat kissé ferdén tartanád? Nem történt veled valami?

— Semmi, Anyám, semmi. Ne mond senkinek, csak a lapocka és kulcs-csontom törték el. De már összeforróban van...

*

Az első kommün emigránsai Bécsben és később Amerikában rémmeséket terjesztettek a magyar klérus ellenforradalmi szerepéről. Legutóbb ezeket a „tudományos" szovjet folyóiratban, a Századunkban (43. évf. 1-4.) Balázs Béla újította fel. Nem állít kevesebbet, mint hogy a klérus egyes tagjai gyilkosságokban vettek részt. Ez a kommunisták hálája azért, mert — ahogyan Mindszenty Zalában, a klérus az egész országban — lefékezte a kitörő népharagot és a direktóriumok tagjait, épen a plébánosok mentő vallomásai alapján, enyhén ítélték el, vagy felmentették.

Göndör Ferenc nem átallotta megrágalmazni még a martir bíborost sem. Pedig épen Mindszenty nem engedte meg, hogy bárki saját ügye birája legyen. A törvény útjára terelte azokat, akiknek a kommunista basáskodókkal szemben panaszuk volt. A zsidók és kommunisták elleni haragot fegyveres járőrökkel fékezte le. Az u. n. „fehérterrornak" nyoma sem volt az egész Zalában! Amikor a Somogyon átvonuló szegediek jelentkezésére kérdést intéztem Mindszentyhez telefonon, szüksége van-e karhatalomra, ezt válaszolta:

— Tudtommal rend és béke van az egész megyében. A rendet ezután is magunk tartjuk fenn!

Valóban a megyében alakult falusi, iparos és tiszti századok példás rendet teremtettek.

Briglevics, a Károlyi-kormány biztosa, a kommünben nem vállalt szerepet, igy Mindszenty közbenjárására, rövidebb internálás után kiszabadult. Később az egyik legderekasabb híve lett.

Szent István napján a kommunizmus bukását — jellemző módon! — egész Zalában tömegdemonstrációkká szélesedett egyházi körmenetekkel ünnepelte a lakosság.

A zalaegerszegi hadifogolytábor 1918 végén kiürült. A hadifoglyok helyébe 1919-ben a társadalomra veszélyes kommunista agitátorok kerültek. Mindszenty szorgalmas látogatója lett a tábornak: gondozója és lelkivigasztalója a megtévedetteknek. A vesékbe látó emberismeretével hamar megállapította, kit érdemes pártfogolnia, ezek az ő kezességével hamar visszatérhettek családjaikhoz és áldották a fiatal papot. kinek megtérésüket és lelkiismeretük nyugalmát is köszönhették.

A MEGYESZÉKHELY HUSZONHÉTÉVES PLÉBÁNOSA

Mikor pedig Jézus a Galileai-tenger mellett járt, látott két testvért, Simont, ki Péternek hivatik és Andrást az ő testvérét, amint a hálót kivetették a tengerre, — mert halászok voltak — és mondá nekik:

— Jöjjetek utánam és én emberhalászokká teszlek titeket! (*Máté* 4,18-19.)

A két forradalom villámgyorsan kerítette hatalmába az országot: 1918 október 25-től, 1919 március 21-ig, öt hónap alatt. IV. Károly királytól Károlyi Mihályig, Kun Béláig, Szamuelly Tiborig. Az egésztől a csonkaországig. A vidéknek mi köze sem volt hozzá. A munkásoknak se. Egyrészük eszköz volt. „A kijátszott milliók fojtott dühe morajlott". Amint e kor egyik publicistája írta, a két forradalomban „győzött a pesti vicc, a pesti kávéház, az óbudai matróz, a hirlapíró az Otthonból és a galileista diák." Nagy tanulságokat hordozott magában ez a nemzeti tragédia. Különösen a felelősségérzettől áthatott, lelkiismeretes, történelmi áttekintéssel is biró emberekben.

— Mohács győzött! — mondta a fiatal hittanár Egerszegen. Most is, mint akkor, széthullottak a nemzeti erők és szemben álltak. Most a romokon is bizakodva össze kell gyűjteni erőket és felépíteni a társadalmat és az országot!

Az új célokhoz új hatáskört is kapott. Huszonhét éves fejjel plébánosa lett Zalaegerszegnek, a megyeszékhelynek. Kinevezését csak azok találták meglepőnek, akik nem ismerték. Önfeláldozó bátorsága, nehéz időkben férfias helytállása, okos mérséklete, vezetőképessége: egyedülálló volt. A közvéleménynek ez az általános és tárgyilagos ítélete fogságának ideje alatt, mig élete veszélyben forgott, rajongó szeretetté és féltő aggódássá változott, Kinevezését mindenki a maga örömeként, nyereségeként fogadta.

Megelégedettség, biztonságérzés lett urrá az emberekben: ez a nagy érték, kiváló jellem a mi tulajdonunk marad! Nem viszik el. Felpezsdíti ezt az álmos várost lelkiekben, kulturában, de még fejlődésében is!

Az előző plébános, Legáth Kálmán, régimódi, idős pap, akinek prédikációi és plébániavezetési módszere mögött már hiába tologatott nagy eseménykulisszákat a történelem, ezek nem tükröződtek az ő lélekvezetésében. A fáradt papok „békén" élni mindenkivel" stilusa nem egyszer inaktivitást takar s ezt a tespedés, lazaság, szétesés, az események csendes, ijedt szemlélése követi. Az üldözöttség liberális évtizedei félelemben nevelték papjainkat. De nincs tovább! Honesta mors turpi vita potior! Inkább dicső halál, mint dicstelen élet! Ha a pogány Tacitus eljutott eddig, akkor nekünk, kiknek a becstelenség megvetéséért örök élet a jutalmunk, hogy szabadna félreállanunk?

Mily boldog és megelégedett volt önmagával a börtönben. Megtette, ami kötelessége volt. Igaz, egyedül tette annyi közül. De valakinek el kell kezdenie. Mily mélységes, üditő álmai voltak a kemény priccsen! Ha elveszik életét, eggyel több a hősi áldozat! De ha nem, mennyi teendője lesz, ha kiszabadul. A kényszermagányának e hónapjai termékenyek voltak: részletről-részletre átvette munkatervét. Bécsbe, vagy Szegedre szökik és a felszabadító nemzeti hadseregnek Kapisztránja lesz. Aztán Egerszegen az újság lesz az első. Hiába neveljük mi a fiatalságot Istennek, ha aztán kiengedjük a kezünkből és átadjuk a liberális vagy marxista sajtónak. Szépek, kellenek a katolikus körök, szervezetek is, de koronájuk: az újság. Krisztus propagandistájának lenni, rikkancsának, szerkesztőjének! Mindennap és mindenkinek figyelmét újra Őreá terelni! A napi események tükrében is Őt mutatni. Mennyi csoda ismétlődik ma is. Ezeket nem harsonázza senki az emberek fülébe, amely tele van pillanatnyiértékű földi dolgokkal. Azzal foglalkozunk legkevesebbet, aki értelmet és örökcélt ajándékoz rövid életünknek. Lélektelenül, izgalommentesen úntan és langyosan beszélünk Krisztusról és nem tudjuk összerázkódtatni az embereket a világegyetem egyetlen és kolosszális Isten-drámájára! Mindennap csatát nyerni Ő érte! Felfakasztani a hála és szeretet könnyeit Érte!

A tömlőc sötétében átgondolta, hogy jutott el az ország a forradalomig: az irodalmon, sajtón át, Lenin nyilt dicséretén át! Tragédiánk magva, hogy nincs oly magyar értelmiségünk, amely idegen hatásoktól függetlenül vezetné a nemzetet. Deák irányát a liberális hurráhazafiság, a pesti sajtó sovinista versenye kisiklatta. A felületes asszimiláció a katolikus mérséklésben és a nemzetiségek iránt való figyelemben nemzetárulást látott. Bezzeg az orosz pánszlávügynök Kiriloff és Jorga professzor irredentája látta és Debrecenbe a görögkatolikus püspöknek küldött bombával honorálta a katolicizmus magyarosító működését! A pánszlávizmus és dakóromanizmus céltudatosan, együtt tört Budapest felé. Az erdélyi román és szász takarékok kiárverezik a földet a magyar alól. Az erdélyi fejedelmek ivadékai, a magyar arisztokrácia románnak parcelláztatják földjüket! A székely pedig vándoroljon ki! Csak féléve — a református konventben — mondotta Tisza: a háborút ugyan elvesztettük, de van annyi érintetlen hadosztályunk, elálljuk a határokat s a madár sem repülhet be az országba! A sajtó szétfújta a hadosztályokat. A nemzeti tanács a románokat látta el fegyverrel és vonatot adott, hogy elszakadásukat kimondhassák! Ellenben a szerb értelmiség a paraszttal és királylyal együtt tervezi Jugoszláviát! A vezérkari tiszt diákkal, vasutimunkással együtt hajt végre merényletet. Ezek győznek, mi pusztulunk!

No, de most aztán fel a munkára! Ha öt példányban lett volna, az is kevés lett volna. A háborús romokat eltakarítani, a forradalmak sebeit gyógyítani, Trianont — megyéből is elvitték Muraközt — reparálni. Hát még a legközvetlenebb munka: a k o r s z e r ű p á s z t o r á c i ó megalapozása! Társadalomszervezés. Az újság is hirtelen a nyakába szakadt. Segített neki mindenben a forradalmak felett érzett általános megdöbbenés. A forradalmi garnitura asszimilátlan személyi összetétele ellenszenvet keltett, nemzeti öntudatot, szervezkedési vágyat s egy alulról jövő, spontán keresztény demokráciát hozott. Ezeket a feltörő népi indulatokat, hangulatokat ő fogta össze, gyüjtötte, válogatta és öntötte az alkotás formáiba. Ez a keresztény megújhodás legtöbb helyen futó hangulat, gyorsan leeső láz, kurzus maradt, melyet keserű kiábrándulás követett. Egerszegen nem!

A pár száz ember s a moszkvai rubelek csinálta forradalom, az ország szétdúlása és kifosztása, az akasztóvonatok garázdálkodása, a nótórius bűnözők terroruralma, alkotmányunk felforgatása nem maradhatott ellenhatás nélkül. Mégis legjobban az döbbentette meg az országot, hogy a proletárnak nevezett diktatura a vallás és egyházak likvidálását is elhatározta és megkezdte. Keresztülvitelével egy aposztata papot bízott meg, ez kiadta rendeleteit a szerzetesek, apácák clűzésére, iskoláikat, kórházaikat el kellett hagyniok. A szerzetesrendek Szent István óta földmüvelésre és kulturára tanították a nemzetet, most feloszlatták, vagyonukat elvették, kenyértelenül utcára tették őket. De a lelkészkedő papság sem járt jobban az egyházi vagyon elkommunizálása folytán. A hívek azonban, a háborús nyomor ellenére is, ellátták pásztoraikat és olyan ragaszkodó hűséggel vontak védőgyűrüt egyházaik köré, hogy a tervbevett további lépéseket, a templomok bezárását, zenetermekké, színházakká alakítását az egész ország fenyegető magatartása elhalasztatta.

De a munkásság is érezte, hogy a nemzetellenes kalandjával, ha akaratlanul is, de hozzájárult az ország szétdarabolásához, saját munkaterületeinek az elvesztéséhez is. Őszinte volt a vágya visszailleszkedni a többi társadalmi osztályba s velük a nemzetbe. A marxi kereteket tömegesen hagyták ott, a kereszténységi szakszervezetek pedig nem győzték regisztrálni az új tagokat: összlétszámuk 1919-ben egész közeljárt a kettőszázezerhez, mig a marxi keretekben csak 30,000 munkás maradt. Itt volt a pillanat, hogy a keresztény demokrácia a dolgozó tömegek megszervezésével történelmi szerepkört vállaljon!

A kereszténységi szocializmus, az anyagelvű és forradalmi, marxi szocializmussal és a tőkésuralommal szemben, valláserkölcsi alapon oldja meg a társadalmi és politikai kérdéseket. Ketteler mainzi püspök már 1864-ben vallási kötelességnek ítéli a kapitalizmus elleni harcot. Angliában, Németországban is hamar alakulnak protestáns ker. szoc. szervezetek. Mégis Marx fellépésének jelentőségével csak XIII. Leo híres körlevele 1891-ben ért fel, amely a papságnak *megparancsolja a munkások ügye mellé állást* és keresztény állam alapelveit körvonalazza. Egyidejüleg már Prohászka Ottokár, előtte Zichy Nándor kifejtik

a keresztényszociálista államtant. E század elején Huszár Károly, Ernszt Sándor és Giesswein Sándor Néppártja a dolgozók társadalmának kiépítését követeli (munkásvédelmet, családibért, földreformot, titkos választást). Most 1919-ben e párt alakul át Keresztényszocialistává és felduzzad annyira, hogy Friedrich Istvánnal és Huszárral az élen kormányt alakít. Ekkor és még egy évtizedig a keresztény egyházak papjai ezt a pártot támogatják, ez volt az egyházak politikai vetülete.

Amikor 1918 végén Ernszt párttitkári megbízásomat aláírta, ezt mondotta:

— Van Zalaegerszegen egy fiatal hittanár, nála kezd a párt szervezését!

Megnézett alaposan és kutatóan, bozontos szemöldöke alól, a sovány prelátus, aki a párt kasszáját, puritánságát és eszét őrizte és e pillanatban a Károlyiforradalom káoszában az új nemzeti állam tartópilléreit szerette volna leverni.

A párt ekkor a Ferenciek háztömbjében volt és a Nemzeti Tanács, az ellensúly, csak pár lépés volt ide: az Astóriában tanyázott. Amikor nagy kerülőkkel levergődtem Egerszegre, már nem volt ott a fiatal pap. Letartóztatták. Ez annyira megfélemlítette a várost, hogy a párt röplapjait, szervezését senki sem merte vállalni. Így csak Kanizsán, Keszthelyen, Tapolcán jutottunk el a párt alakulógyűléséig s ezt verték szét a vörösök. A kommün bukása után 1919 augusztusában kerestem fel Mindszentyt a kereszténypárt központjának megbízásából, hogy vele a párt intencióit, szervezését megbeszéljem, kiadványait átadjam. Tőle viszont megkaptam akkor kiadott sajtókönyvét, melynek adatait népgyűléseken felhasználtam. Fogságáról beszélt, magam pedig Szegedre menekülésemről. Nem gondoltam, hogy ez az első találkozásunk negyedszázados kapcsolatot indít el.

Mindenki természetesnek tartotta, hogy a kereszténypárt zalai elnöke ő lett. Mint a párt titkárja örömmel dolgoztam vele. Az akkor tartott első nemzetgyűlési titkos választások a megye minden kerületében a keresztény demokrácia teljes győzelmét eredményezték.

*

„Vigyázzatok az újsággal!"

Ez volt a címe Mindszenty első nagyobb tanulmányának. Kiszabadulása után, egy sajtógyűlésen, beszédben publikálta, majd könyvben is kiadta. A moszkvabérenc bábkormány Budapesten harminc év múlva, 1949-ben, mint prímást vonja érte felelősségre. E könyv a pesti sajtó tükörképe 1910-1918 évek között. Szorgalmas, lelkiismeretes munkával összegyűjtött pontos idézet- és adathalmaz. A könyv azt bizonyítja be, hogy ez a sajtó nyíltan hirdet istenkáromlást, erkölcstelenséget, hazafiatlanságot és egyházellenességet. Világos, egy hittanárnak kötelessége tanítványait, híveit figyelmeztetni, hogy az ilyen sajtó olvasásától tartózkodjanak. Az igaz, hogy a pesti sajtó mindenhatóságával szembehelyezkedni, megtorlását kihívni őelőtte csak Prohászka, Bangha merte. Nyilván az sem tartóztatja vissza, ha előrelátja, hogy egy emberöltő múlva egy magát bíróságnak álcázott banditacsoport könyve „tartalmát és szellemét fasisztaízünek, a demokrácia és szociálizmus ellen gyűlöletre izgatónak" fogja ítélni.

De könyve mellé állították napilapját is és ezt is hasonló megállapítással tették ellene vád tárgyává. Ó, ezek a régi dolgok most oly kedvesen mosolyogtak a kardinálisra, fiatalságából egy kis derűt loptak ebbe az idegenszerű, ijesztő törvényszéki terembe, e vad arcok közé.

Igen, az úgy volt, hogy szólt az alispán: „Nincs lapunk! A megszünt kommunista lapnak maradt bőven papirosa. Indíts egy keresztény lapot!" — De hát az nem ilyen egyszerű! — tiltakozott. Szervezni kell szerkesztőséget, előfizetőket gyüjteni, hol a nyomda? stb. De aztán annyian sürgették. Akkor adta ki előljáróban azt a sajtókönyvet. Aztán fejest ugrott az ujságba. Tartott még egy sajtógyűlést, mert ha a rossz lapokat kiveszi hívei kezéből, jót kell helyettük adni. Valóban a lelkipásztor indította azt a lapot, evilági célok nem vezették. De ha a sajtó állította szembe a tömegeket az egyházzal, ez vitte el őket, akkor a sajtó hozza is vissza! A mindenható tőke mindenható eszköze volt a sajtó, s „ha vele szemben a kishalakat védeni akartuk, hogy be ne kapja őket a nagy csuka, a liberális sajtó ránk kiabált, hogy ez sérti a csuka — szabadságát!" (Buday Barna) De most már többről volt szó, mint a kisember kenyeréről, a — lelkéről! A liberálisok a

templomon belül megtűrték az Istent. De a kommün most testközelbe hozta az orosz szovjet céljait és eszközeit. Kétségtelen: olyan ördögi hatalom ez, amely vagy maga pusztul el, vagy ő pusztítja el a világot. Az evangélium ime az első tűzvonalba került már. Nagyot nézne Eötvös József, aki a XIX. század uralkodó eszméiről 1854-ben írva is már a kommunizmust tartotta a legnagyobb veszélynek, ha ma látná: az „eszme" ime hol tart már! Abban igaza volt, hogy mérsékelni a veszélyt csak „az ellenkező elvek hatalma által lehetséges". Ő mindenesetre a leghatásosabb gyógyszerrel: Krisztussal oltja be népét a bolsevizmus ellen. Oltótű: a sajtó.

De napilap? Naponta ölő gond! Milyen anyagi bázisa van egy kisvárosi napilapnak? Ezt kérdezte akkor a sajtógyűlésen. Közben arra gondolt, hogy a püspöki székhely lapját több száz plébánia elbirja, de egyetlen elbirja-e? A gyűlés hallgatósága nagyon lelkes volt, de ebből a lelkesedésből hány példány nyomdaszámláját tudja majd megfizetni? Aztán mégse várt tovább: alapított lapkiadó társaságot, kis nyomdát szereltet fel. Munkát szerez a nyomdának, hogy jövedelme legyen a lapra áldozni. Gondnak is, örömnek is végtelen, amikor kifutnak az első számok. Negyedszázadon át munkabirásának s jövedelmének nagy részét fordítja rá. Most felelősségre vonják érte. Ezek más nyelven beszélnek, nem értik meg. Mondja, hogy a hatalmas zalaegerszegi templomba nem férték be a hívek és ott csak hetente egyszer szólhatott hozzájuk? A lappal mindennap! Ez növelte híveit sok tizezerre? Nem furcsa-e, hogy mint plébánosnak huszonöt éven át volt napilapja, most mint prímásnak nincsen? Hogy megszokta az események napi ritmusát, a lelkiismeretes őrködést! Most mikor az egész világ hallaná: néma. Nehéz álmaiban, nagy veszedelmekben érzett ilyen mázsás terhet a szívén, amikor őrhelyén nem tudta kikiáltani a riadót. Most már negyedik éve szívén ez a nyomasztó teher! Most azok hatalmában van, akiktől mindig óvta híveit. Dehát tett-e mást, mint elsővonalbeli kötelességét? XIII. Leo az evangelizáció legfőbb eszközének mondja, X. Pius a védelem paizsának a sajtót, amely nélkül egészen hiába épülnek templomok és iskolák. Ketteler ugy vélekedik, hogy ha Szent Pál ma választana pályát, újságíró lenne. De biztos, hogy az ujságírónál is több a lapkiadó,

aki irányítja a hirlapírókat is. Mit is ér, ha mindenki tud írni és olvasni, de ítélőképességétől, nagykoruságától megfosztja a sajtó, amely helyette gondolkodik, sugalmazása szerint alakítja át életét, rádiktál egy hamis, fordított értékskálát, amelyen a sexualitás és bűn áll elől és az örök gondolatok — sehol. Eszközembereinek halhatatlanságot oszt, másokat az elhallgatás összeesküvésével az ismeretlenségbe taszít, vagy erkölcsileg megsemmisít...

Mindszenty sajtóteljesítménye valóban meglepő. A Zalamegyei Ujság huszonöt éven át mindennap pontosan megjelent, egy tizenháromezer lakosságu városban. Pedig a magyar vasutak centrális kiépítettsége mellett a fővárosi lapok előbb érkeztek meg a megyékbe, mint a megyeszékhelyek lapjai. A negyventagu szerkesztőségekkel is biró lapok érdekessége pedig vitán felül állott a legtöbbször egyetlen szerkesztővel rendelkező vidéki lappal szemben. S ha még egyedül lett volna a Zalamegyei Ujság a megyében! Ám kormányszubvenciókból még két napilap is megjelent! Mindszenty nagy organizátori képességeit először mint szerkesztő-lapkiadó bizonyítja be!

A JÓ PÁSZTOR

Én vagyok a jó pásztor. A jó pásztor életét adja a juhaiért... A béres pedig elfut, mert béres, nem törődik a juhokkal, ha jön a farkas.
(*János*, 10,11-13.)

A napilapját is a lelkipásztor szerkesztette, az újság templomon kivüli szószéke volt. Nemcsak evilági dolgokban adott eligazítást, lelkiekben is. Mégis bármennyire a hírlapja terjeszti ki egy egész vármegyére lelkipásztori hatáskörét is, az újság semmiképen sem pótolhatta sem hívei, sem a maga számára a templomot. Az irodalom, a betű nem jelenti a közvetlen kapcsolat melegét, magát az életet, a személyes megismerést és megismertetést, a négyszemközti bizalmasságot, az atya és gyermekei közötti kapcsolatot: a pásztor juhaira vigyázó áldozatos szeretetét. A szentségek kiszolgáltatása, a hívek tanítása, lelkiüdvük ápolása miatt a templomi szolgálat nélkülözhetetlen. Mindszenty sokféle szellemi képessége sokféle munkakörben tud kiválót teljesíteni, mégis centrális feladatának mindig a lelkipásztorságát tekintette. Huszonöt évet tölt az egerszegi paróchián. E kor már a sajtóé. A pesti sajtó még papoknak is a szerencse vagy balsors, mely játszva emel és mosolyogva ver le. Semmi kapcsolata nincs e sajtóhoz: mégis lelkipásztori munkásságát országos körökben is ismerik.

Egy emberöltő. Életének a java múlik el ebben a lelkipásztorkodásban, munkás, csendes, napsugaras évek ezek. Későbbi évei már ország-világ figyelmének reflektortüzében telnek el. Évek, melyeket vállalnia kellett, mert képességei egyedül predesztinálták ezek betöltésére. De szíve, nyugalma, emberi boldogsága ott maradt az egerszegi plébánián, a híveivel való naponta érintkezés lélekközelségben és szülei szomszédságában. Ez az apostol — Anteusz a magas sziklahegyen épült veszprémi várpalotában és a Magyar Sion ormán is úgy teljesítette kötelességét, ahogy emberi

kvalitások csak az isteni kegyelem sugárzásában engedik teljesíteni. Ugy, hogy jellemnagyságának méretei a görög-római világban a mitologia istenei közé emelték volna. Mégis visszavágyott Egerszegre plébánosnak. Zsenialitása csak az egyházfejedelemségben teljesedhetett ki, de itt állandó volt hiányérzete, mert mindennap minden órájában nem lehetett hívei között. Az egyházfejedelmi szék — érzése szerint — kiemelte nyájából, magasan föléje. Nyájából, amelyet egyedeiben, sorsaiban, lelkeiben teljesen ismert mint családfő. Ezt a családfőséget nem pótolta a nemzetfőség. Hiányérzetét hatalmas tömegmozgalmakkal igyekezett kitölteni. Protestáns vidékeken is százezreket tudott vonzani megjelenése. Megtalálta velük mint hitszónok azonnal a kapcsolatot: csodálatos szeme egyetlen áramkörré zárta, hangja egyetlen családdá kötötte ezt a tengernyi embert is. Mégis ezek — beszéde után — százkilométerek távolságába folytak szét, szerető, védő gondoskodásának köreiből kihullottak. Az fájt neki, hogy a személyes kapcsolatát nem állandósíthatja, hogy autóba kell szállnia és vissza kell térnie palotájába, ahelyett hogy közéjük vegyülhetne és velük gyalogolhatna házacskájukig és őrködő féltésével velük maradhatna. Hiszen a farkascsordák éjjel-nappal hihetetlen éhséggel és szívóssággal loholnak a nyáj után!

Az önmagával szemben roppant szigorú és érzékeny lelkiismerete rendkívüli felelősségvállalásra késztette. Mindenki terhét hordozni akarta, még a szomszéd népekét is. Még Kárpátalja és Ukrajna püspökpótlása is szívén feküdt. Látta, hogy a felelősség hiányzik korunkban legjobban. Ortega mondja, hogy a terror legpusztitóbb hatása az, hogy kizsigerzi a szellemi emberekből a felelősségvállalást és az igazmondást. Nos, Mindszenty épen e két erényből rendelkezett bőséges készletek felett s ezeket ráfeszítette kezdetben Zalára, majd Délkeleteurópa fölé. Kelet és Nyugat kapújában, ezer éves őrhelyén, az emberiség és fajtája védelmében, mindenkinél előbb és tisztábban ismerte fel az újpogány terror célját, módszereit, világveszedelmét és nem habozott önmagát elébevetni. De ez az áldozatkészsége is — a jó pásztoré volt.

*

Mindszenty már a huszas évek elején, legelőször alakított egyházközséget Zalában. Először választat híveivel tanácsot, a jelölőlistát maga állítja össze a városa és a leányegyházak minden társadalmi rétegéből. Legelőbb ez az egyházközség adóztatja meg önmagát. Erről mint kísérletről emlékeznek meg kezdetben Dunántúlon. Csak akkor követik példáját, amikor már sikerét is látták. Ez az egyháziadó különösen nagy dolog volt akkor. Hát már a papok is adóztatnak! — izgattak ellene. Ez Zalában különös veszélyt jelent. Hiszen még Deák Ferencet is megbuktatták a „nem adózunk!" jelszóval. A megye is, város is sűrün lakott és szegény. Mindszenty pedig sürgősen és alaposan akarta pótolni a mult minden mulasztását. Nagy építkezésekbe kezdetett a várossal, a katolikus körrel, az egyházközséggel. Ám a mezőgazdasági válság e vidék jövedelmét a felére csökkentette, a pénz eltünt, az építkezések leálltak. 1930 körül nehéz évek voltak a fiatal plébános számára is. Akadtak, akik ezt politikailag szerették volna ellene kihasználni, hogy független, tartózkodó álláspontjáról elmozdíthassák híveivel együtt. De az előrelátó, törhetetlen akaratu, szuggesztiv erejű férfiu ekkor már annyira kiépítette a lelkiek mellé társadalmi és gazdasági tekintélyét is, hogy maga jövedelmeinek lekötésével, rövidlejáratú személyi kölcsönökkel folytatni tudta az építkezéseket és megmentette a helyzetet. Pár év múlva azok az ellenfelei is, akik szívesen gáncsolták volna el, megkönnyebülten ünnepelték híveivel együtt, mert álltak már a hatalmas, hasznos középületek, templomok, zárdák, iskolák, melyek Isten dicsőségének hirdetésén tul, anyagi előnyöket és gyarapodást jelentettek a városnak.

Prédikációi nem missziós jellegüek, Zala mélyen vallásos, itt már a gyakorlati keresztényi életre nevelés a cél és ezért mindig határozott konkrét tételeket szokott fejtegetni és az ebből folyó teendőket sorolta fel. Igy nagyon sokszor szólott a középosztály vezető, példaadó feladatáról és a néppel szemben való felelősségéről. A nép azt teszi, amit „az uraktól" lát, amit városban tapasztal. Ostorozta a társadalom fonákságait, az osztálykülömbségeket és osztályellentéteket, a divat szélsőségeit, a pazarlást, a dáridókat, a felesleges költekezést. Ezek mellé odaállította a falu és a városi proletárság nyomorát, a nagycsaládok nélkülözését.

A szociális lelkiismeret felkeltése, a társadalmi kötelezettségek megmutatása, a közösségi munkába hivás, közdolgokban és karitásban való részvállaltatás: a konkrét célja. Nemcsak a lélek orvosa, de annak a társadalomnak is, amelyben a lélek él. Fel tudja idézni egyházközségével az ősi hit kereteit, szavai nyomán híveiben felsír a vallás ókeresztényi közössége iránt való vágy, mégha a kinyilatkoztatás egyháza tiszta arcán látják is kiütközni a szociális bűnök szeplőit, mégha hiányzik is az apostolok korának testvéri egymássegítése. Nem „úri' pap, aki uralkodni vágyik hívei felett, vér a vérükből, aki az ő bajaikat mondja. Nem kell itt senkinek sem szektába menekülnie, e vallásba burkolt forradalmi fészkekbe, hire sincs itt az arzén divatos tálalásának, a kapzsiság és földéhség e népes családokat végigmérgező eszközének! Az egerszegi plébános fülbegyónással megmossa hívei lelkét minden évben, velük van minden bajukban, szerető atyjuk közvetlen, bizalmat keltő, őszinte, akihez érdemes fordulni, mert választ, megnyugtatást, kivezető utat tud adni.

Amikor megjelenik hívei felett a szószéken, szerénységében is királyi méltóság van, alázatosságában is tekintélytartás, egyszerűségében is erő. Nagy, átható tekintetű szeme szuggesztiv, lebilincselő módon ejti foglyul hallgatóságát. Nemes test- és önérzetes fejtartása végig figyelmet parancsol. Hallgatói tömeglélektanát tökéletesen ismeri, mondanivalóit szigorú önkritikával eszerint méri ki. Nincs különösebb, hatásra pályázó hangjátéka. Hangja komoly, melegtónusu, kellemes. Gesztussal ritkán hangsúlyoz. Szóvirágokat, pátoszt kerüli. Mégis szinesek és tüzesek a mondatai, átizzik tőle maga is, hallgatósága is. A tulgyors, lehengerelő magával ragadó, külsőhatásra számító stilussal szemben, amelyet a hallgatóság figyelemmel kísérni alig tud, az érthetőségre gondolt, az értelmet kisebb szünetekkel hangsúlyozta ki és tiszta kiejtéssel segítette. Igy a gondolatokat nemcsak átvitte, de belevéste és rögzitette hallgatóiban. Beszéde szerkezetileg is világos, áttekintető, ezt még ismétlő összefoglalással tette plasztikusabbá. Stilusa magyarosságával, zamatosságával és megvilágositó példáival, hasonlataival tette prédikációit élvezetessé és hatásossá. Az egyházi és nemzeti ünnepeken beszédei élményszerűek, lelkiörömet okozók voltak és egyben azt is dokumentálták, hogy minden

tudományág iránt komoly érdeklődést mutató, könyvtárát mindig búvárló, univerzális képességű és lenyügöző tudásu nagy lélek.

Temploma két magas tornyú és terjedelmes méretű volt. A hívek számához és buzgóságához képest mégis kicsi. Addig is, mig új templomokkal segíthetett a térhiányon, szigorú templomi rend bevezetésére kényszerült, hogy lehetőleg senki se maradjon vasárnap mise nélkül. A híveket nemek és koruk szerint helyezte el, a gyermekeket és ifjakat legelől. A mise főrészei alatt a templomba már nem engedte meg a belépést. E nélkül a rend nélkül a zsúfoltság okozta tolongás és figyelmetlenség nem volt elkerülhető. Évek során mindenki megszokta ezt, sőt a templombajövő idegenek is alkalmazkodtak hozzá. Megtörtént mégis, hogy magának kellett e rendet megóvni. Emlegetik, hogy figyelmeztetett egy túldivatosan öltözött ékszerekkel dúsan megrakott hölgyet is, aki széles mosolyával és még szélesebb florentin kalapjával lejtett be a templomba és ruhája mély kivágottságával, lengeségével, de szabálytalan helyfoglalásával is egyszerre hivta fel magára a figyelmet. A plébános épen az irgalmasság testi cselekedetiről, a szegények felruházásáról szólott, amikor észreveszi, hogy a nagy kalap négy férfifejet is eltakar. Egy pillanatra megáll és leeresztett csendes hangon mondja:

— Ügyeljünk a templom rendiére. Ön ruházza fel magát kabátjával és a tuloldalon keressen helyet.

A dáma annyira el volt önmagával foglalva, hogy csak a ráeső tekintetekből kapott észbe. De hátrafordult. mintha azt keresné, kinek szólt az intés. Most már türelmetlenebb figyelmeztetést kapott:

— Igen! Ön abban a nagy kalapban!

A hölgy most már pirulva vette fel kabátját és ment át a tuloldalra, a plébános pedig nyugodtan folytatta tételét a szegények felruházásáról.

A leányegyházak, a filiák széles gyűrűje övezi Egerszeget. Ezek népe akkor látogatja a papját, amikor más dolga is van a városban. Hívei fogadásában különben sem tűzne ki hivatalos órákat. Soha senkit nem utasít el világi dolgaival sem, szívesen ad tanácsot. A falvak népében, izes beszédjükben a szülei szava szól hoz-

zá, gondjaikban az ő gondjaik. Temploma és mellette plébániája a város két főutcája keresztezésében, a piac tőszomszédságában, a vármegyeház és a bíróságok között, falvaknak a pályaudvar felé eső útján, úgy épült, hogy az ügyes-bajos emberek alig kerülhették el. De papja is olyan volt, hogy még az ellenségeit is vonzotta. Rövidesen a legjelentékenyebb személy lett a megyeszékhelyen, akinek véleményét lelkiekben világiakban, közügyekben, magándolgokban egyformán érdemes volt kikérni. Ezért legszívesebben az irodájába rögzitették volna, hogy mindig rendelkezésükre állhasson. Ám sokoldalú munkájával együtt járt a sokhelyen való megjelenés, ilyenkor akik keresték, a templomban várakoztak. A templom mindig nyitva volt, megszokták, megszerették, hétköznap is sokan látogatták.

Hivei nagy számát ösztönzi havi gyónásra, Jézus szíve különös tiszteletére. Az egyházi funkciókról és a templom látogatottsága mértékéről korán kezd statisztikát vezetni, hogy az évenként jelentkező különbségekről láthassa a teendőit. Már hajnalban beült a gyóntatószékbe, a jegyesek oktatását, az elsőáldozók tanítását, az oltáregyleti tagokkal való foglalkozást, a segélyosztást szívesen végezte maga is.

A templom rendjéhez hasonló figyelemmel vette körül az utcán is az Oltáriszentséget, ha beteghez vitték. Ha ő maga ment a haldoklóhoz, a karinget a télikabátja fölé vette, hogy az utca járókelői már messziről észrevehessék a Szentség közeledését és a kellő tiszteletet megadhassák. Csak nagyritkán fordult elő, hogy valakit figyelmeztetni kellett, egyébként mindenki térdenállva, várta be, mig mellette elhaladt. A szentséges körmeneteknél pedig a lehető legmélyebb tiszteletet készítette elő az Oltáriszentség számára: iskolák igazgatóival, egyesületek vezetőivel és a rendőrséggel egyetértve. Ablakokban égő gyertyasorok, a házak előtt zöld lomb-virág- és szőnyegdíszités, a lakosság sűrű sorfala és katonaság arcvonala fogadta végig az útvonalon Krisztus királyt, utána pedig a világi hatóságok fejei mögött vonult az egész város templomi fegyelemben és rendben. Egy-egy ilyen ünnepi körmenet érzékeltette némiképen, hogy a plébános mennyire Civitás Dei-vé, Isten városává tette Egerszeget.

Fiatalon, a huszas évek elején, lett apáttá. Az iránta megnyi-

latkozó általános tisztelet a megszólításánál „Apát Ur"-at, a két szót összevonta eggyé és távollétében is mindenki igy emlegette: az apátúr. Senkinek sem jutott eszébe csak apát-ot mondani, ha róla beszélt. De még a 1948-ban, az ellene indított rágalomhadjárat közepette a kommunista Szabad Nép is — egerszegi idejéről írva — igy emlegeti: az apátúr. Később még prelátusi méltóságát is árnyékba borította ez a családiasan megszokott apátúr.

A megyéje szinmagyar: 97.5%-ban az, 1.8% horvát és 0.5 % a német. Épenigy egységes vallásilag is: 92.5%-ban katolikus, református 3, evangélikus 2, izraelita 2.5 %. Ez a trianoni megye. Az 1941-ben visszatért Muraköz teljesen katolikus, de 80%-ban horvát. Az értelmiség az apátúr napilapján kivül katolikus folyóiratokat olvas, igy egyháza helyzetével, súlyával, közéleti jelentőségével tisztában van és együtt gondolkozik lelki vezetőivel. Az egyháziaknak és világiaknak ez a harmóniája mégis inkább az apátúr rendkívüli egyéniségén alapszik, aki vallási, közéleti tevékenységébe szivét, lelkét, egész magát beleadja. Ha irányit, szerkeszt, ha prédikál, világi beszédet mond, támogatást, alamizsnát oszt, sohasem az általa nyújtott szellemi vagy anyagi javak bősége, gazdagsága biztosítja csak ezek igazi becsét, hanem az, hogy ezekkel egész lelkiségét veleadja. Ennek természetes következménye az, hogy híveitől is ezt a teljes odaadást igényli egyházi és világi dolgokban. Alig is van langymeleg, közömbös híve, hatása alól senkisem, még ellenfelei sem vonhatják ki magukat. Sokaknak kényelmetlen is, hogy vallási dolgokban szabotálni, lazsálni vagy csak szundikálni sem lehet. Egerszegen tartozni kell valahová, valamilyen keretbe, aki kivül van, arról tudják, miért van kivül. Nem kell kartoték, személyilap senkiről. Személyszerint ismer mindenkit. Tudja, kinek mi a felfogása, hogy hozzá, mint szellemi iránytűhöz igazodik-e, általa tájékozódik-e, avagy ellene. Tudja, hogy ki mikor és hogyan tett eleget vallási kötelezettségeinek. Azt beszélték tréfásan, hogy az apátúr fejében főkönyv van, abban minden egerszeginek külön számlája, ahol a tartozik-követel rovatok állandóan vezettetnek. Belelát a lélekbe is. Nem kell találkoznia, beszélnie a híveivel, elég messziről ránéznie az utcán Kalmár Elemér szatócsra, már tudja, hogy ennek alázatos köszönésében most bocsánatkérés és magyarázat van:

— Apátúr, nem tehettem mást! Be kellett lépnem a kormánypárba, hetente jöttek nyakamra a finánсok.

Ő pedig a túloldalról szemrehányóan megdorgálta tekintetével, de azért tudomásul vette a botlást és meg is bocsátotta.

Csak a vallási kötelmekben, parancsok teljesítésében, ezek nyílvános negligációjában nem ismert tréfát. A vasárnapi misét az uradalmi cselédtől, az alispántól, vagy a hadsereg katonatisztjeitől egyformán megkövetelte. Egy eset e sok közül:

Az Arany Bárány a legnagyobb szálloda Zalaegerszegen és szemben van a plébániával. Hadgyakorlat volt a környéken, a fiatal tisztek világos reggelen túl mulattak az étteremben, épen vasárnapra virradóan. A zajos dáridó a különben csendes Egerszegen feltünést keltett, különösen amikor már az első misére is rég beharangoztak s az utcán is sokan jártak. Végre is az apátúr megsokalta a dolgot. Átment a Bárányba, rányitott a tulhangos mulatókra, ujjával feléjük fenyegetve, de szelid korholó szavával igy szólt:

— Főhadnagy urak, hadnagy urak! Igy aztán nem találkozhatunk a mai szentmisén!

Egerszeg plébánosának nagy tekintélyét respektálták a fiatal tisztek. Fizettek, hazaszéledtek, valamit aludtak is, de a tizenegyórai misén a mulatozók mind egy szálig — pontosan ott voltak. Mise után a rangidős főhadnagy „visszaadta" a vizitet az apátúrnak emigy tréfásan:

— Apátúr, alázatosan jelentem, parancsára a tizenegyórai misén megjelent tizenkét tiszt: tíz katolikus és két protestáns...

Ha valaki mégsem üdvözült Egerszegről, annak aztán nem az apátúr volt az oka. Ő mindent elkövetett minden hívéért...

Nemcsak az Arany Bárányba ment be hívei után, de a — tömlőcbe is. Gyilkosság történt Egerszeg mellett. A csendőrök három gyanusítottat szállítottak be a törvényszék fegyházába. Kihallgatásuk hetekig eredménytelen volt. Amikor a fegyházba bejáró káplántól értesült az esetről, engedélyt kért a három gyanusítottal való beszélgetésre az ügyésztől. Egy óra mulva visszament:

— Ügyész úr! Én holnap, majd behozom a gyilkost.

Délután telefonált plébánostársának a gyilkosság falújába. Más-

nap reggel a gyilkos jelentkezett az apátúrnál, aki bevitte az ügyészhez. De hozzá adta a tulnyomó enyhitő körülményeket is.

*

A gimnáziumi hittanársága idején kiépítette a szegénydiákok támogatását. Most mint plébános már több száz jómódú családot kért fel arra, hogy hetente egy-két napon át lássák el koszttal a rászorulókat. Elsősorban a gyermektelen vagy egygyermekes családokat kérte fel. Ezeket nem engedte kitérni a szeretetnek ez adója elől. Ezzel egyben a társadalmi és vagyoni kiegyenlitődés elvét is szolgálta a sokgyermekes szegény családok javára. Ez az egész jótékonysági hálózata alaposan túllépte a szokásos alamizsnálkodás jelentéktelen módját. A szerves és rendszeres karitászát állandóan ellenőrizte mindkét oldalon: a „napokatevő" diákoknál és a „napokatadó" családoknál. A diákok. az ő 30-40 fia, kéthetente megjelent nála és kiosztotta közöttük a tanáraiktól időközben beszerzett információi eredményét: a dícséretet, vagy a feddést. A vidéken távollévő családapákat helyettesítve átnézte ruházatukat, cipőjüket, a szükséghez mérten pótolta a hiányokat is. Evégből egy másik akciót szervezett: ezzel a kinőtt és már nemhasznált gyermekruhákat gyüjtette diákjai számára. Harmadik támogatása a tandíjmentesség és tandíjsegély volt. Ha nagyobb diákjainál nikotinos ujjakat fedezett fel, nem kerülték el feddését:

— Ha mások támogatását elfogadod, nem illik luxusdolgokra pénzt költened. Nem is egészséges. Szokjál le! Én sem dohányzom.

Viszont meg is védte kisdiákjait. Sorba kérdezte őket, hogy elegendő és ehető-e kosztjuk, nem konyhában étkeznek-e. Mert nemcsak kosztot, de szeretetteljes bánásmódot, a családi élet melegét is biztosítani akarta számukra: tehát a családdal való együttétkezésüket is. Ha panaszt hallott, nem volt rest a város végére is elgyalogolni, hogy helyre igazítsa a dolgot:

— Ti a jövő magyarságát nevelitek. A diákok most fejlődésükben egész életükre megsínylik a hiányos táplálkozást. Szeretettel azt adjátok, amit magatok esztek.

Egyik diákjával, Egyed Pistával, történt meg, hogy a heti egy napi kosztjáért a maguk nem jól tanuló gyermeküket instruálását követelték tőle. Az apátúr felkereste a családot:

— Hány órát tanított Egyed?

— Ötöt.

— Nos akkor fizessenek neki öt pengőt és önök többé nem kapnak diákot kosztra.

Egy napokat adó családnak nézte csak el, hogy nem magukkal étkeztetik a két diákjukat, hanem műhelyben. Ugyanis a család — cukrász volt és fiuk hús helyett is — tortát szerettek enni.

Legtöbb diákja jeles vagy jórendű volt. De az egyszerűbb képességű, de igyekvő fiútól sem vonta meg támogatását. Szívéhez nőttek, szerette őket, de szigorú volt hozzájuk. Nem egyszer megmondotta nekik, hogy „én éppen ilyen szegény földművesfiu voltam, mint ti! Iskolai bizonyítványaikat a kosztadóknál mindig bemutatta velük. A vizsgáikon részt vett. Az utolsó éves tanulókat maga látta el jótanácsokkal, gyakorlati példákkal az életre. De kioktatta őket egyházuk, nemzetük iránt való kötelességeikről, a társadalom alapját képező családról!

NYUGATI VÁROS NAPSÜTÉSBEN

Hiszek a szent Szívben
És szeretetében,
Hiszek hiveknek szent közösségében,
Hiszek a szeretet végső győzelmében.

(*Prohászka*)

Budapest, Eger, Pécs és még egy-két város folytatott kísérleteket, hogy szegénygondozását a társadalommal együtt és intézményesen oldja meg. A fedezet tulnyomó részét mégis a főváros és városok költségvetésébe tudták csak beleilleszteni. Ahol a városháza legkevesebb terhet vállalta és a társadalom a legtöbbet: az Zalaegerszeg volt. A támogatás mérve, terjedelme, a szeretet, a karitás palástjába betakart családok száma is és az adakozásban résztvevők száma is itt volt a legnagyobb. És a támogatott itt érezte magát legkevésbbé lealázó helyzetben. Az apátúrnak minden utcában volt őrszeme, aki jelentette és számontartotta a sokgyermekes, munkanélküli, beteg vagy elaggott, nyomorban lévő családokat. De jelentette a vadházasságokat, a vallástalan életüeket is. Nem volt olyan testi vagy lelki nyomorúság, amelyről az apátúrnak ne lett volna tudomása, s amelyet ne igyekezett volna orvosolni. Krisztus szeretete állandó szent türelmetlenségre és elégedetlenségre sarkalta. Missziós és szociális hiperagilitásra, túlteljesítményre. Nem írt könyvtárakba elsülyedő és porosodó szociológiai elméleteket, de a gyakorlati krisztusi élet első gyorssegélyét eljuttatta mindenhova. A keresztény társadalom élő, mozgó, ható lelkiismerete volt. Egyetemes felelősséget érzett minden teremtett emberi lényért, aki esperesi kerületében napvilágot látott. És ez a lelkiismeret nem sok időt hagyott a meditálásra, azonnali segítséget serkentett ki mindenkiből. Eszem-iszom és szórakozás céljából sohasem járt társaságba. Ha jómóduakat, gazdagokat látogatott, nem lakomára ment, hanem rövid vizitre, hogy valamely intézmé-

nye, szegényei, diákjai számára nyerje meg jóakaratukat. Az országban az ipari, feudális és az anonim nagytőkét nem tudták belehalászni a nyomorenyhítésbe, áttörte a szociális hálót és zsugori közömbös, részvétlen lelkével nézett el a nyomor tengere felett. Egerszegen azonban nem volt kibúvó. Ha zsörtölődve, érzékenyedve és neheztelve is néha az apátúrra, de megtanulták tőle a keresztények egymás terhét hordozni.

Ezidőben a fővárosi plébániák a hívők önként jelentkező kis hányadának az adminisztrációjára szorítkoznak, a liberalizmus, marxizmus által szétszélesztett nyáj újra összeterelésére még nincs elég pap és idő. Az apátúr nem a hányadoknak és törtszámoknak a plébánosa, hanem a teljességé, az egészé. Nem is osztályoké, csoportoké, klikkeké. Minden rendű és rangú családé. Az ő értékrendszerében a lélek számit s ennek nincs se foglalkozása, se társadalmi helyzete. De vannak erényei és hibái. Ezek alapján osztályozza híveit, emeli közel magához, segíti be az egyházközségi, városi tanácsba, vagy a megyéhez. Nagy hálózat központja ő s ha végig megy az utcán valóságos seregszemle az. Találkozik falusi, mezei, vincellér emberekkel, megyeháziakkal, városháziakkal, ipartestületiekkel, gazdaköriekkel, pénzügyigazgatóval, póstással, piaciárussal, tanárral, nyugdíjassal, szociálistával. Ez mind az ő hívének vallja magát s neki mindezekre gondja van, mindezekért számadással tartozik. Ez mind tagja a nagy organizációnak, az élő szervezetnek, melynek központja Krisztus, egerszegi feje: az apátúr.

De senki ne gondolja, hogy a legkisebb felekezeti psichózis is élne benne. Ellenkezőleg patrónusa a felekezetközi békének. A protestánsokkal és az izraelitákkal egyformán szivélyes viszonyt tart fenn. Bár a kálvinisták és evangélikusok száma szórványnak is csekély, azon buzgólkodik, hogy mindkét egyház templomhoz jusson.

*

Világi szempontok nem feszélyezték, ha az egyház törvényeinek megtartásáról volt szó. Példa rá a következő eset:

Mikes érsek bérmált Zalaegerszegen. A templom előtti hatalmas tér zsúfolva volt bérmálandókkal és hozzátartozóikkal. Az

érsek már közeledett szerpapjaival, az apátúr pedig előtte rendezte a bérmálandók és bérmaszüleik sorait. Egyszerre csak megpillantja a város egyik gazdag kereskedőjét, a tömeg felett egy fejjel kimagasló férfiút egy kisfiú mögött:

—És Ön, Sebestyén úr, milyen minőségben van jelen?

— Bérmaszülő vagyok, apátúr.

— Ehhez önnek nincs jogosultsága. Nem kötött egyházi házasságot. Keressen másik bérmaatyát a fiu számára!

Sebestyén úr a maga kétméteres magasságában elpirult a rengeteg ember előtt, a fiut, a szomszédjára bizta és eltávozott. De azonnal ügyvédhez szaladt és megszégyenítésért — beperelte az apáturat. A bíróság sem volt könnyű helyzetben. A panaszos a világi törvényeknek eleget tett a polgáriházasság megkötésével, viszont a plébánosnak kötelessége az egyházi törvényekre ügyelnie. A per vége valamilyen salamoni ítélet lett— jogilag. De hogy a vallás dolgában hiba nem eshetett Egerszegen, az is bizonyos!

Nemcsak vasárnapi pap volt. A hat hétköznapon át is érdekelték hívei. Nem is hagyta magát megtéveszteni az ünneplőruhával együtt felöltött, csak vasárnapra szóló, szagosmisés külsőleges vallásossággal. Nem is szünt meg ostorozni azokat, akik divatbemutatóra és barátnőik pukkasztására, új ruhával, új kalappal dicsekvésre használták fel a templombajárást. Lehet, hogy ezek kontrasztjaként öltözött oly szerényen .Hívei hétköznapjaiban is részt vett, minden keresztény családhoz tartozandónak érezte magát minden napon. Ezért sokszor látogatott el bejelentés nélkül híveihez, hogy munka közben, otthon is lássa őket.

Nem lepődtek meg rajta, ha váratlanul betoppant. Igaz, hogy néha ilyenkor aztán érték meglepetések is. Egyik nagy híve volt Kaszaházán a püspöki birtok bérlője: vitéz Jakabffy Antal. Amint egyizben benyit házába, éktelen ordítást és sírást hal. Megismerte a kisebbik, ötéves fiu hangját. Ijedten siet beljebb, látja, hogy a fiucska rázza ujját és bömböl.

— Mi történt veled, te szegény? kérdezte részvéttel.

— A rosseb egye meg — s még egy nagyon kacskaringósat káromkodott hozzá — az ajtó becsipte az ujjamat!

— Hát te kitől tanultad ezt a káromkodást, fiacskám?

— Kitől-e? H á t é d e s a p á m t ó l! — vágta ki büszkén.

Az apátúr ment is már Jakabffy felé, aki a kertből közeledett. Visszafordította és a kert végében sétáltatta egy félórán át. De a béresek messziről is látták, hogy uruk milyen bíborvörös volt szégyenében — az apátúr fejmosása miatt.

Egerszegtől nyugatra, Kaszaházán túl, a Zala folyó mellett van Neszele, ahová az öreg Vig bácsi papot kért. Az apátúr ismerte, maga ment, hogy ellássa utolsó útjára. A kis faluban épen mezei munkájukról hazatérőben voltak a népek, megismerték kocsiját, letették szerszámaikat és begyülekeztek a haldokló udvarára, hogy egy Miatyánkkal hozzásegítsék az öreget az üdvösséghez. Az apátúr ellátván az öreget viatikummal — dehogy ment volna még haza! — megimádkoztatta a falut a haldoklóért, majd pedig — éppen keresztjárónap lévén — elimádkoztatta a Mindenszentek litániáját. És ha már itt van, ritkán jut ide, áthívta a gyermekeket az iskolába, rövid oktatást adott. A felnőtteket pedig sorban kikérdezte családi viszonyaik, gyermekeik, anyagi helyzetük felől. Eléje került egy özvegyasszony három szép gyermekével.

— Miből élsz, leányom?

— Férjem után még a Deák uraság ad lakást, az aratókra főzök és napszámba járok.

— Mikor halt el a férjed? — nézi gyanusan a két nagyobbtól szőkébb, legkisebb fiut.

— Három éve.

— Három éve? — és ránézett az asszonyra, majd a kisfiura ragyogó, meleg, kutató szemével. Az asszony elpirult, lesütötte a szemét.

— Nemsokáig gyászoltad szegényt! Ennek a legkisebbiknek az apjával szeretnék most azonnal beszélni.

— Családja van,... — szégyenkezik az asszony.

— Igy nem maradhatsz, lányom!

Feljegyezte nevét.

Bizony csak éjfél felé került haza, de jókedvüen. Valamit megoldott.

Az özvegyhez három hét múlva, vasárnap délben egy deres haju vén és egy fiatal férfi kopogtat be. Illendően bumutatkoztak s elbeszélgettek, majd az öreg kalapját fogta:

— Andráshidán lakik a lányom, meglátogatom. A fiamnak pedig

még egy kis beszédje volna veled. Tavaly özvegyült meg...

Péterpálkor az egerszegi templomban az apátúr stólájával összekötötte a két özvegy kezét.

Az újmenyecske nyugatról délkeleti faluba került és a három édes mellé — még két mostohát kapott.

*

A búcsújárás ősi szokását nem hagyja feledésbe menni az apátúr. Búcsúszentlászló, a jezsuiták kapornaki, a ferencesek sümegi és vasvári temploma évszázados búcsújáró helyek. Egerszegtől nincsenek messze. Igaz, jókor kell kelni. A kényelmesek, lusták még a másik oldalukra fordulnak, mikor hallják a hajnali harangszót, amely a búcsúra indulókat gyüjti egybe.

— Mi az? Tűz van? Félreverik a harangokat? — kérdezik az álmosak.

— Dehogy tűz. A sümegi búcsúra vezet bennünket az apátúr.

Tüzes lelke ő az ilyen vallásos megmozdulásoknak. Még az öreg asszonyok is gyorsabban lépegetnek s nem maradnak le, ha ő velük van. Ugy megy minden, mint a karikacsapás. Rendezett, tömött sorok, olyan, akár a hadsereg. A friss szél vidáman pattogtatja a zászlókat. Templomi rend van itt is. Ének, olvasó és imák egész uton. Hátul hosszu kocsisor. Aki nem birja a gyaloglást, az felül.

Sokan indulnak, de sokan csatlakoznak útközben is. A falvak és templomok harangszóval köszöntik őket, amig átmennek a falun, zúg a harang. A templomoknál megállanak egy-egy fohászra. Itt csatlakoznak az új tömegek is.

Sümeg környéke már feketedik a sokaságtól. Az útvonalak tele emberrel. Sorfalat állva várják az újabb processziókat.

— Most jönnek az egerszegiek! Ezek a legtömöttebb, legrendezettebb sorok!

— Az ott az apátúr! Mily szépen énekelnek!

— Egyházi zene- és énekkaruk van.

Mert nagy énekverseny a búcsú. Ott a kántor mindenütt középen, körülötte a legjobb hangúak, akik felviszik, leviszik a hangjukat, ahogy illik.

A zalaiak nagy találkozója a sümegi búcsú. Eljönnek a balatoniak, kanizsaiak vonattal, de a vasmegyeiek is sokan. A gyerekek a toronyból figyelik az érkezőket és jelentik őket. Hát még aki a magas várba megy fel, az látja az összes égtájak felől érkezőket. De hiába várnak még egy olyan processziót, mint az egerszegi. Az apátúr dícséretét mondják a zalai hívek. Ami igaz, az igaz, sokat foglalkozik híveivel. Szeretik is. Talán még püspöknek sem engednék el!

Összeforrnak a szívek egyetlen nagy családdá a búcsújárás alatt. Tiszta szívvel, vidáman veszik útjukat haza felé. A szegény ember nehéz sorsa is könnyebb lesz e szép ünneptől...

Hívei lelkiüdve a legelső az apátúr előtt. Ezért minden kényelmetlenséget, kellemetlenséget is szívesen szenved el. Kerüljön bármilyen fonák helyzetbe is. Tekintélyére vigyáz de ez is csak személyi és földi dolog a hívei üdvével szemben. Még életét is szívesen kockáztatja, ha kell.

A huszas évek elején történt, hogy egy vadházasságról szerzett tudomást. Egyik utcaapostola jelentette, hogy Zalaegerszeg munkásnegyedében, az Olá-ban egy Budapesten tanult fiatal szociálista iparos visszaköltözött ide barátnőjével. Nincs szándékukban házasságot kötni, holott a leány már áldott állapotban van. Az apátúr levelet írt nekik. Majd egyik káplánját küldötte ki, de ez a keritéssel körülvett házukat nem tudta megközelíteni, a csengetésre pedig semmi választ sem kapott. A szomszédok figyelmeztették őket, hogy térjenek jobb belátásra, mert az apátúr nem tűr ilyesmit.

— Mi köze az apátúrnak, hogy én mit csinálok? Ha mégegyszer ide küldi papját, hát majd beleeresztek egy-két srétet.

A barátságos invitálásra maga az apátúr jelent meg. Hiába csenget, zörget. A szomszédok kérve-kérik, hogy hagyja az istentelent, mert még csakugyan kilő a kerti házából. Az apátúr két széket kért a szomszédoktól, hogy ezek segítségével közelítse meg renitens hívét. Az egyikre rálépett, a másikat — áthajolva a keritésen — a túloldalon engedte le. Elhülve látták, hogy kopott reverendáját feltürve átlép a magas keritésen s a kerten át a házhoz megy, ott zörget s majd tíz perc után kidugja fejét a konok hívő:

— Mit akar az apátúr?

— Mi lesz a gyermekkel? Te bitang!

A szomszédok szívszorongva lesték, mi történik.

Az apátúr egy félóra mulva távozott, de már a kapun keresztül. A kapunál rászólt az őt kísérő „bitangra":

— Azt a két széket töröld le, vidd vissza Böékhez és — köszönd meg! Holnap hétkor pedig pontosak legyetek!

Egy hét múlva megáldotta házasságukat. Két hónap múlva pedig megkeresztelte a fiucskát és maga lett a keresztapja...

Nem félt a népszerűtlenségtől sem. Az egyház jogát olyan nagy közösséggel szemben is, mint Zalaegerszeg városa, megvédelmezte. Bizonyítja ezt a temetőügy. A régi városi temető már betelt. Újra volt szükség. A város adott területet, de ezt az egyház nevére csak úgy volt hajlandó átiratni, ha viszont a régi temetőt az egyház kebelezi rá a városra. Az apátúr nem járult hozzá. A régi temetőt nem adta, nem akarta, hogy a halottakat kitelepítsék belőle, de meg az volt az álláspontja, hogy a krisztusi egyháznak már eddig is sok jogát vették el, most már itt az ideje ezeket is visszaszerezni inkább, mintsem új jogfeladással tetézze a régieket. Beperelte a várost. Az ellenfelei persze igyekeztek kiélezni ellene a pert. A lakosság véleménye azonban az volt, hogy jól tette, ha beperelte a városházát, miért húztak ujjat vele!

Még a huszas évek elején történt, hogy az államépítészeti hivatal egyik tisztviselője, aki vallástalan és szabad életéről volt ismert a városban, jóváhagyott egy tervet, amely férfi és női vegyes strandfürdő megnyitására vonatkozott. Mindszenty felkereste és figyelmeztette, hogy az ilyen strandfürdők alkalmat adnak arra, hogy a gyermekek és a serdülők megfigyeljék és eltanulják a felnőttek illetlen, helytelen viselkedését. A hivatalnok azonban hányivetin, nevetve válaszolt:

— A mai fiatalság már más! Nem kell nekünk vigyázni az erkölcseire, tud maga is vigyázni eléggé!

— Semmiképen sem érthetek egyet önnel! — válaszolta a plébános. — Nem kell messze mennünk ellenpéldáért. Épen tegnap viselkedett úgy a strandon az ön leánya, kicsi hiányzott ahhoz, hogy a megbotránkoztatott közönségtől el ne vegye méltó bünte-

tését. Ugy látszik, az alma nem esik messze a fájától!...[5])

Ma is emlegetik, hogy az apátúr megneheztelt a Katolikus Legényegyletre is és évekig nem látogatta meg. Úgy találta, hogy a modern táncok lejtése közben a fiatalság túllépte azt a disztingvált magatartást, amelyre egy katolikus intézményben mindenkor kötelezve van. Neheztelése inkább káplánjának szólt, aki a köteles figyelmeztetést elmulasztotta. Új káplánja később visszaédesgette a Legényegyletbe, de az első látogatása előtt nem mulasztotta el azt, hogy „főpróbát" ne tartson a táncoló fiataljaival és amikor már a disztingvált magatartásra kellően kioktatta őket, várta csak nyugodtan kissé szigorú principálisát.

A fogamzást megakadályozó óvszerek hirdetéseit nemcsak erkölcstelennek tartotta, de a kereskedőket is felszólította, hogy ilyen plakátokat ne publikáljanak és ilyen árukat ne tartsanak. Minden kereskedő eleget is tett kérésének, kivéve egyet, aki pártállásánál fogva is a születésszabályozás híve volt és nem először szállott szembe vele. Ezuttal is kiragasztotta az ominózus szövegű hirdetését. De másnap reggel letépve találta. Háromszor ragasztotta ki, háromszor találta letépve. Negyednap hajnalban már figyelte, igy látta, hogy az apátúr, amikor a plébánia földjére indult, botjával — maga távolította el az óvszerhirdetését. Elgondolkodott az eset felett. Az nap már nem ragasztotta ki, később se.

Ha erőskezű, határozott volt hívei felé, méginkább az volt a saját házában, a plébánián, amely inkább kolostor volt és a szemináriumi élet folytatása a melléje bosztott fiatal papok számára. Akik szabadabb életre vágytak, nem maradtak Egerszegen. Legtöbbjük azonban boldogan vette, hogy az apátúr munkatársa lehetett. Nem engedte meg, hogy a maga böjtökkel teli, aszketikus kosztjában kövessék. Ruházatuk azonban alig különbözött az övétől. A káplánok és hitoktatók anyagi dotációja végtelenül szerény volt. Zalában nem egyszer hat-nyolc filiát kellett ellátniok, sok cipőt, ruhát koptattak. Mégsem kopottas reverendáikat szégyelték, inkább azt, hogy szüleikre szorultak, apjuk télikabátját és anyjuk kötötte pulovereket kellett hordaniok. Ezen az apátúr sem segíthetett, ez országos rendezésre várt. De azt a többletmunkát, amelyet mellette kellett végezniök, boldogan és elége-

detten teljesítették és szívesen választották őt példaképüknek. A püspök is a felszentelt új papok kiválóbbját irányította Egerszegre. Utónevelést, egyetemes praxist és utána jobb elhelyezkedést kaptak.

Esperesi kerületének papigyűlésein, a koronákon rengeteg tatapasztalati tudását közölte paptársaival a hívekkel való bánásmód, a személyes érintkezés, a családlátogatások fontossága terén. A nála bevált lelkigyakorlatokat, missziókat ajánlotta, figyelmeztetett a plébános éberségének jelentőségére a tömeghangulatok megfigyelésében, a keletkező egyházellenes fókuszok eloszlatásában. Teljes őszinteséggel hangsúlyozta, hogy qualis rex, talis grex (amilyen a pap, olyan a nyája).

Az iskolánkívüli népművelést még az idevonatkozó kormányintézkedések előtt és ezeken tulmenően, rendszeresen és kiváló hozzáértéssel gyakorolta. Az előadókat nemcsak tanáccsal, de anyaggal is ellátta. Az előadásokat a hallgatóság ügyesebb tagjainak bevonásával kulturestélyekké bővítette ki. A gyakorlati tudnivalókat helyezte előtérbe és az életadta eseteket vette kiindulásnak. Nem egyszer ő maga is tartott előadást az adók kiszámításáról, megfellebezéséről, a váltók veszélyéről, kezelésükről, az adásvételi szerződések, végrendeletek érvényességéről, a falun oly gyakori mesgyeperekről. Azon volt, hogy a felesleges és túlköltséges pereskedésről leszoktassa híveit. Felokosította őket, hogy a juss mindenáron való keresése nem szegény embernek való luxus.

*

Sokáig emlegették Mindszentyt mint a „Rongyos Gárda" tábori lelkészét. 1939 tavaszán szerte az országban szabadcsapatok alakultak, hogy a kormány tartózkodó magatartásával szemben a nemzeti közvélemény sürgetésére közvetlen akciót kezdjenek a trianoni békediktátum ellen. 1920-ban már volt ilyen mozgalom. Akkor a társadalom spontán népfelkelése — ugyancsak a kormánnyal szemben — megvédte Sopront és környékét az ország testéből való kiszakítás és Ausztriához való csatolás ellen. Ekkor a nép fegyveres ellenállása formális harcokkal űzte el a cseh pénzen és cseh fegyverekkel felszerelt osztrák

csapatokat, nem engedte, hogy az ország kétharmadának idegen hatalmak számára történt szétosztogatása után még ezt az ősi magyar területet is, népének megkérdezése nélkül áttolják egy másik államba. A fegyverrel kiverekedett népszavazást aztán kénytelen-kelletlen elfogadták a tájékozatlan és felelőtlen nagyhatalmak is, amelyek oly piramidális ostobasággal és öngyilkossággal bontották szét a Kárpátmedence ősi egységét, Európa ezeréves keleti védőbástyáját és teremtettek nyitott kapukkal légüres teret az orosz terjeszkedés számára.

1920-ban Mindszenty széleskörü gyűjtési akciót indított és vezetett le a Sopront védő szabadcsapatok számára. Emberutánpótlás és élelemmel dúsan megrakott teherkocsik jelezték tevőleges részvételét a nép honvédelmében.

1939 tavaszán Csehszlovákia szétesése, Szlovákia és Kárpátalja függetlenségének kikiáltása küszöbön állott. Az államközi szerződésekkel kötött magyar kormány helyett most is népünk maga kezdeményezett mozgalmat az erőszakkal elszakított magyar területek visszaszerzésére. E partizán-csapatokba legtöbb önkéntes jelentkező Zalában és Pestmegyében volt. Zalában az apátúr emelte ki a kis, helyi lelkesedéseket átfogó, a várost és vidéket egybeölelő társadalmi megmozdulássá. A jelentkezők zömét iparimunkások és földművelők tették ki. Rossz és kopott polgári ruházatuk után nevezték őket találóan rongyos gárdának. Zalaegerszeg és Keszthely egy-egy századot állított ki. De hogy menynyire mélyen népi rétegeket érintett a mozgalom, bizonyítja az, hogy bányamunkások is egy külön századot alakítottak. Javarészük katonaviselt, háborútjárt kemény legény volt, akik most is életük feláldozásával vállakoztak a betonerődítményekkel végig teletüzdelt északi cseh határ átlépésére és az ottani magyarság fegyverbe állítására, a cseh hadsereg megtámadására, e területek szabadságának kivívására.

Mindszenty legszívesebben maga is táborba szállott volna fiaival együtt. Mivel ezt mégsem tehette, arról gondoskodott, hogy lelkiekben és anyagiakban hiányt ne szenvedjenek. A zászlóalj parancsnokát dr. Árvay Lászlót, a tiszteket, legénységet kikérdezte felszerelésük felől s ezek pótlására mindent elkövetett. Amikor pedig a zászlóalj indulása elkövetkezett, maga és káplánjai egész

napon át gyóntatták a rongyos gárdát. A vonat indulásáig már nem volt idő az áldoztatás elvégzésére, úgy intézkedett, hogy a legközelebbi várakozási helyen kerüljön erre sor. De az egész napi gyóntatástól fáradtan is kikisérte fiait az állomásra és várta indulásukat. Majd mikor megtudta, hogy csak éjfélre indulnak, ezt mondotta:

— Ez nagyon jó! Akkor rögtön jövök vissza.

Mindenki arra gondolt, hogy szerény vacsoráját ment elkölteni. Annál nagyobb volt meglepetésük, amikor nemsok idő mulva egy egész menetet láttak közeledni az állomás felé. Minisztránsokkal, káplánjaival teljes papi ornátusban az Oltáriszentséggel és a hozzácsatlakozott lakossággal érkezett. A vasuti sín mellett kettősrendekbe felállított egész zászlóaljat még megáldoztatta s mire végzett, éjféltájt, körülötte szorongott az egész város is, mely Mindszenty nélkül tudomást sem vett volna fiai harcba indulásáról. Igy a hatalmas tömeg ovációja közepette, az apátúr lelki útravalójával és áldásával gördült ki a vonat a pályaudvarról.

A rongyos gárda fiainak sok levele kereste fel hónapokon át. Féltő aggódása kísérte őket veszedelmes vállakozásukban: amikor átlépték éjjelente kisebb-nagyobb egységekben a határt, az ágyukkal, aknavetőkkel, gépfegyverekkel tömött acélbeton erődláncot, amikor sztratégiailag fontos terepeket derítettek fel és ilyen pontokat tettek hasznavehetetlenné s a magyar és szlovák lakosságra támaszkodva erdei harcokba bocsátkoztak a cseh hadsereggel.

Nyugodtan mentek a hazáért a halálba is. Tudták, hogy tiszteletbeli táborilelkészük, testi-lelki gondviselőjük nem feledkezik meg — otthonmaradt családjukról sem.

E kis nyugati város ragyogott — a szeretet napsütésében.

TÁRSADALOMSZERVEZŐ.
KÖZÖSSÉGI EMBER

Testvéreim! Ha egy a cél,
Olyan mindegy: ki a vezér...
Ősszel megnépesül az ég,
Magasan, zúgva száll az ék,
A darvak éke egyszer itt,
Máskor meg ott, megtörik.
De helyre áll és ék marad
A végtelen ég alatt.
Az ékhetetlen ég alatt
Vezérük az az ék-alak.
Gondolatjuk az örök élet,
Az hajtja őket szállni délnek.
Vissza is vezérli őket,
Ez vet rájuk gyönyörű féket.
A sok darú egy orrt szegez
És egyesült szárnnyal evez.
S halad az ék, repül, mint egy dalú
Egethasító, óriás darú...

(*Erdélyi József*: *Ék*)

Nemcsak azért mert vezetője volt a hívők közösségének, hanem mert ifjúkora óta lelkében ilyennek alakította ki magát — közösségi ember volt. E szó többet jelent a szociális embernél, aki állhat a közösségen kívül is. A közösségi ember azonban sorsközösséget jelent. Nála, aki mindenképpen föléje nőtt a közösségnek, önkéntes és szándékos volt az átlagemberrel egysorbanmaradása. Ezt ki is fejezi, érzékelteti is: aszkétikus egyszerűséggel táplálkozik, szinte kopottan jár, télen sem fűttet — hercegprímás korában sem. Amikor 1945-ben bíborossá szentelésére Rómába érkezik, az Alpok jégmezői felett, kis katonai repülőgépen, hideg téli napon, amikor a legszegényebb olasz is petroleum-

kályhája mellett melegedett, átfázottan sem engedte jéghideg szobáját befűttetni:

— Ha az ország otthon fázik, akkor a prímás se melegedjék! — ezzel háritotta el paptársai aggódó figyelmét, gondoskodását. Népével való belső, mélyen testvéri sorsközösségét messze idegenben és egészsége veszélyeztetettségében sem tudta megtagadni.

Hogy honnan vette ezt a népe sorsával mindenben való azonosulást? Hát vajjon Mestere nem egy szegénysorsú ácsné méhében akart-e fogantatni?! Vajjon nem a Mestere rendelte-e a szentmiseáldozatot, a hívek és pap közös áldozatának? Nem kell-e ebben a hívőknek is együttes közös énekkel, imával résztvenniök? Vajjon miért kellene ennek a közösségnek a templom kapuiában megszünnie?! Nem éppen szimbólum, jelkép-e a közös miseáldozat a közös munkára is gazdasági, szociális és közéleti téren? Lehet-e valaki csak a templomban Krisztus híve, az üzletében, munkahelyén, a városházán már nem? Elengedheti-e az egyház hívei kezét az életben? Nem az-e a teljesértékű hívő, aki mindig, mindenütt azonosítja magát — az egyházával, nem ez-e az igazi közösségi ember, nem ez-e a versenyképes és egyedül győztes — a kommunistával szemben is?! A kommunistával, aki tömegember és a materálista tömegben elveszíti a lelkét, mig a közösségi ember a magáé mellé újat is nyer, a hívők közösségéét. Csak az ilyen ember tudja, hogy a közérdek előbbrevalóbb a magánérdeknél. Hogy az állam vezetőivel szemben engedelmességgel tartozik. Ezeknek pedig kötelességük a közjót megvalósitaniok, a vallásszabadságot és többi szabadságjogokat biztosítaniok, közerkölcsiséget, közéleti tisztaságot fenntartaniok.

Mindszenty bele is nevelődött ebbe a közösségi életbe. Nem a fővárosban születik, ahol a bérpalota partája azt a szomszédját sem ismeri, akitől egyetlen téglafal választja el. Ő a falu közösségét hozza magával Zalaegerszegre, Esztergomba, Budapestre is. A faluét, amelyet elemicsapások, a vihar, a jég, az aszály, az árvíz, a tűz, de nem utolsósorban a jobban átélt krisztusi hit és tradició egyetlen családdá fognak össze. De sorsa is, körülményei is belenevelték a tömegekkel való együttérzésbe: a társadalmi problémákat nem másod-, harmadkézből, könyvből ismeri, bennük

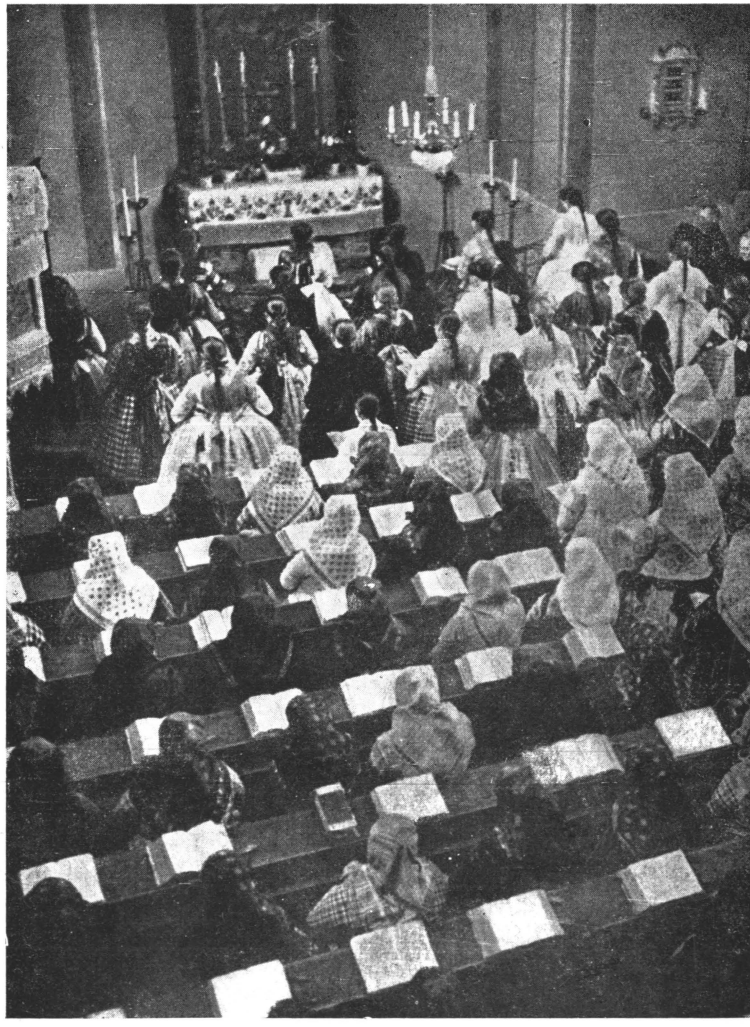

Falusi templom belülről.

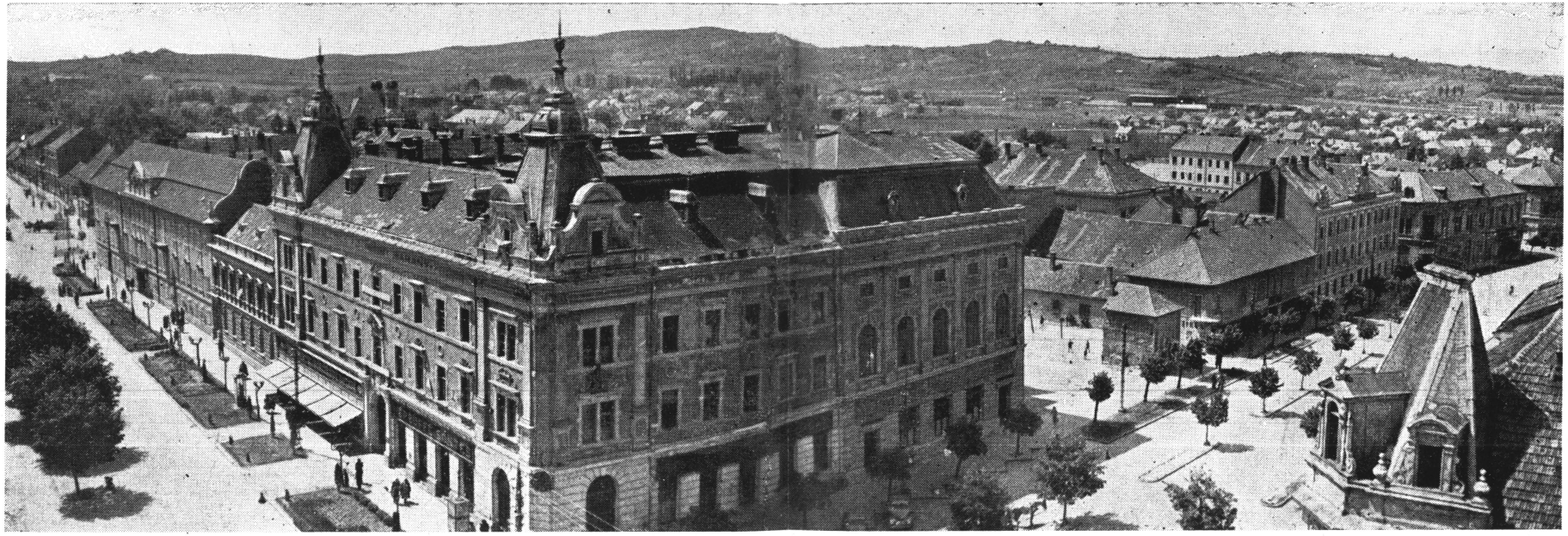

Ezt a képet látta plébániája ablakából negyedszázadon át az apátúr. Elől az Arany Bárány-szálló, balról a vármegyeház, háttérben szelid szőllőhegyek.

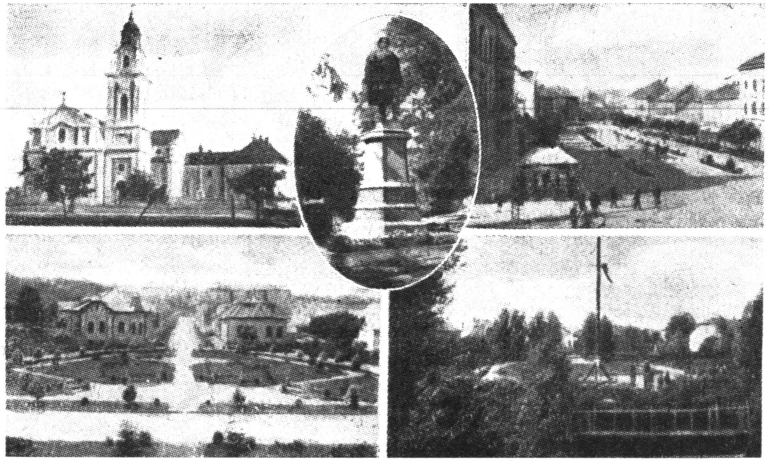

Képek Zalaegerszegről. Ferencrendi templom s zárda, apácazárda, Mindszenty alkotásai.

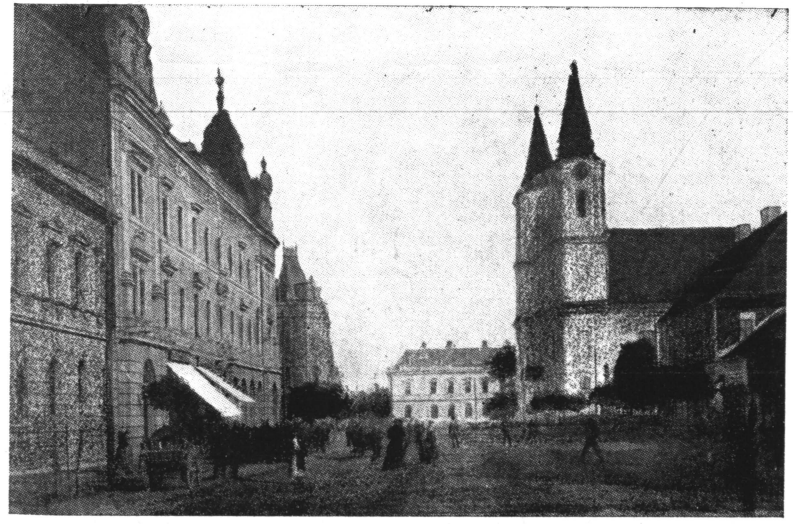

Zalaegerszeg főutcája.

Az apátúr kezdeményezése a harmincas években: munkaeszközök szentelése.

nőtt fel, a falusi élet egyszerűségében, a legnehezebb munka legkisebb munkaértékeredményében, a földtelenség feszültségében, a mezőgazdasági proletárság tragédiájában.

Nem tud, nem is akar szabadulni a falu szemével látásától. Az egyik nagyobb ünnepen, kivételesen, ebédhez bort tesznek az asztalra. Meglátja és mondja:

— Ennek az egyetlen üveg bornak az áráért falun három gyermek kénytelen egész napon keresztül napszámban dolgozni!

De az első proletárdiktatura börtönéig mély impressziói is bár hittanárként, de egész fiatalon érik ahhoz, hogy sohase felejtse el őket, sőt, hogy a szociális igazságosságot élete vezéreszméjévé tegye.

Ezek a motivumok akadályozták meg, hogy például a világtól elvonulva, kolostorban, szerzetesként szolgálja az Urat, vagy hogy csak hívei vasárnapi lelkével törődjék, ne mindennapi életével is. E motivumok sarkalták, hogy ne elégedjék meg hitbuzgalmi és kulturális tevékenységgel, hanem jelentős és széleskörű társadalmi, egyesületi életet fejlesszen és hívei gazdasági tevékenységét is vezesse. Az ily irányú működésének az elvi alapját — Prohászkával együtt — abban látja, hogy sem a keresztény demokrácia, sem maga az egyház a gazdasági kulturáért és a dolgozó tömegek életnívójának az emeléséért nem exponálta magát oly mértékben, amellyel meggyőzhetné a tömegeket, hogy valóban értük dolgozik. Mindszenty az egyház elszántságát és bátor áldozatvállalását akarta pótolni negyedszázados plébánosi működése alatt.

Látta, hogy a nagytőke a legdőrébb ellensége önmagának is, amikor nem részlelteti a tömegeket a magántulajdon megszerzésének lehetőségében, a magántulajdont nem engedi demokratizálni, a társadalmi rend alapjaivá kiszélesíteni. Ezért indít intenziv szövetkezeti mozgalmat, ily irányban neveli, tanítja, vezeti híveit. Az ő közgazdasági tevékenysége is olyan volt mint nagy földiéé, Deák Ferencé, aki csak addig maradt az általa alapított közérdekű intézeteknél, amig meg nem erősödtek és — osztalékot nem fizettek. Mindszenty munkáját is a legteljesebb önzetlenség jellemezte. Hitelszövetkezeteket és fogyasztási szövetkezeteket létesít és fejleszt. Vajatgyártó tejszövetkezetet hív életre. A Zalavármegyei Takarékot beköltöztette a plébánia épületébe, hogy köny-

nyebben irányíthassa. Itt is, a hitelszövetkezetben is igen sok kisembert juttatott fedezetnélküli személyi hitelhez. Ezek a normális bankszabályok szerint sohasem juthattak volna pénzhez.

Nemcsak maga túltevékeny, de azzal a képességgel birt, hogy másokat is tudott ily tevékenységre ösztönözni. A főispánon, alispánon, a megyegyűlésen, városházán keresztül nagyonsok útépítést mozgatott meg, iskolaépítést és tatarozást vitt dülőre. Kézbentartotta a tanácson és képviselőtestületen keresztül a *város vezetését* és sikerült Egerszeget kiemelnie a régebbi porossáros elmaradottságából. Ugyanis a multszázadban, a Délivasut nagykanizsa-soproni vonalának építésekor, a városi tanács a csizmadiák és fuvarosok ellenzése folytán nem vállalta a vasútipályaudvar költségeit, igy a vasút távolabb fut, a város pedig fejlődésében visszamaradt. A kislélekszámú (tizenháromezeres) város különben is nehezen hordozta a megyeszékhely megkívánta terheket és valósággal roskadozott az adók alatt. Igy bizony az újabb terhek: a jelentékeny beruházások, építkezések nagy ellenkezésre találtak. Ezekhez jött még a a huszasévek végén a mezőgazdasági árak katasztrófális esése. A mezei napszám 80 fillérre, a városi 90-re esett. A teljes pénztelenség az építkezések teljes leállását eredményezte. A munkanélküliek bandákba verődve, gyalog csavarogták körbe az országot. Amikor az apátúr a befagyott építkezésekhez a város hozzájárulását kérte, ellenlábasai nem mulasztották el, hogy birálatuk élét ne feléje irányozzák:

— Mi szükség van ily nehéz időkben kolostorra, iskolára? Gyárat és bérházat építsen, akinek pénze van!

— Demagógia ez! — válaszolt egy idősebb munkás. — Mi lenne azzal a százötven emberrel, aki még most dolgozik, ha az apátúr sem építene?!

És újra kapott pénzt. Legelsősorban azért, mert tudták róla, hogy minden pénzét ő is beleadja az építkezésekbe. Látták, hogy milyen szorgalmas, *fáradhatatlan gazda*, hogyan virágoztatta fel a plébánia birtokát, hogyan jár ki naponta Ságodra, hogy abból a négyszáz hold földből minél többet serkentsen ki — közcélokra. Egész kis mintabirtokot csinált a régebben bérbeadott és elhanyagolt földekből. Husztehenes tejgazdasága, nyolc igásfogata, kiváló állatállománya van és a nemesített kopasz, vö-

rös búzát termeli. Mindenki alszik még a városban, a plébánián is, amikor az ő ablaka már világos és megy maga költeni kocsisát: — Kelj fel, Zsiga, fogj be, Zsiga, kihajtunk Ságodra, megnézzük a földet! — Nem egyszer hajnali kettőkor, háromkor. Az apátsági majorban a cselédek is csak akkor voltak felkelőben, amikor ő már ott volt. De legtöbbször hagyta aludni Zsigát is és kisétált gyalog. Csak ha igen sok dolga volt és télen, ha a hófúvás akadályozta, ment kocsin, szánon.

Künn a majorban összegyűjtötte az ébredező cselédeket az istállóban, együtt imádkozott velük és csak azután engedte őket a munkájuk megkezdésére.

Nemcsak a saját gazdatisztje volt, de nem egyszer előmunkása is. Ha az új fiatal cselédje nem jól fogta a kaszát, nem hajolt bele eléggé a lendületbe vagy a trágyát nem jól teregette a földön, bizony kivette kezéből a kaszát, a villát és megmutatta:

— Nézd, Pista, ezt én igy csinálnám!

Sokan kételkedve hallgatták, hogy később is, bíboros hercegprímás korában is, meglátogatván édesanyját, segített családjának a sürgős aratási munkákban. Az egerszegiek nem csodálkoztak. Természetesnek tartották. Meg tudták, hogy a két nővére megözvegyült, a tizenhéttagú család férfi nélkül van.

— Hát Ságodon nem dolgozott elégszer? — mondották. — Intézőnek, parasztnak is jobb, mint legtöbbje! Csak, hogyan birja? Hiszen többet böjtöl, mint eszik! Nála tán a test is lélek?

Mire megvirradt, már vissza is fordult a birtokról. A város napszámosai ilyenkor cihelődtek. Siessünk, legalább lapát legyen a kezünkben, mert mindjárt itt lesz az apátúr Ságodról! — Mert visszafelé meginspiciálta a városi közmunkákat, amikor a mérnök még az ágyában a másik oldalára fordult.

Nyitott könyv volt az élete. Mindenki olvashatta, láthatta. Plébániája pedig mintha üvegfalakból lett volna, ugy ismerték az egész házat. Akár őt magát. Senki előtt sem volt titka. Mindenki bizalommal volt iránta. Vezetésének, irányításának ezért rendelték alá magukat világi dolgokban is. Ez az általa közdolgokban teremtett harmónia tette, hogy az ő idejében Egerszeg annyit fejlődött, mintha püspöki székhelye lett volna. Az igaz, hogy az

egerszegi templomban ott élt nagy építtetőjének, Padányi Biró Márton veszprémi püspöknek szelleme s csak a huszadik századbeli utódját várta, hogy felszabadítsa e szellem energiáit. Az apátúr aztán ki is szabadította. Nem volt annyi építkezés, de nem is lesz Egerszegen többet. Az apátúr támogatásával vagy sürgetésével került tető alá a gazdakör székháza, a társadalombiztosító és a pénzügyigazgatóság palotája, a fiúpolgári. Sok más középület, mely kulturcélokat szolgált, egyenesen az ő kezdeményezésére az ő vezetése alatt létesült: a katolikus legényegylet, a katolikus kulturház szinpaddal, tennisz- és jégpályákkal. A templomot restauráltatta, a plébánia nagy épületére emeletet huzott. A vasútállomással szemben, a volt vásártér helyén, dombon hatalmas zárdát emelt polgáriskola és tanítónőképző számára és idetelepítette a Notredame-apácákat. Nagyobbrészben az általa vezetett gyüjtés, kisebb részben államsegély fedezte a költségeket. Az épület tetején kiállítási csarnokot létesített. Ebben helyezte el az ugyancsak általa kezdeményezett 1935. évi „Göcseji Hét" nagy kézműipari, iparművészeti és mezőgazdasági, szőllészeti kiállítását. E kiállítással az annyira szívéhez nőtt zalai nép sokoldalú képességét, művészetét és szorgalmát akarta bemutatni a fővárosból „filléres gyorsokkal' érkező és külföldi látogatóknak. Az elferdült közfelfogásunk szerint a népi szokásaihoz, ősi viseletéhez, díszitéseihez, zamatos nyelvéhez ragaszkodó Göcsejhez tartozni — nem volt dicsőség, elmaradottságot, lenézettséget jelentett. Ugyannyira, hogy a göcseji nép, amikor már a tájuk közepén jártál is, szégyenkezve tagadta le e tájához tartozását s minden faluban ugyanazt a választ kaptad: — „Göcsej a szomszéd faluval kezdődik. ez a falu még nem az!" E kiállítással, ahogy lapja állandó nevelésével is, népünk öntudatát fokozta, régi szokásaihoz, megőrzött tiszta nyelvéhez való ragaszkodását megerősítette. — E kiállításra készült el Alsóerdőn a negyven méter magas kilátó is.

Nehéz volna említés nélkül hagyni érdemeit a város egyéb közmunkáinak születésénél. Egerszeg e munkák által - utak nyitása, kövezése, fásitása, parkok létesítése, virágok ültetése által, kanalizálással, vízrendezéssel - jogosan keltette kis nyugati kulturváros benyomását. Amikor hercegprímássága idején a kommunista sajtóhajsza megindult ellene, nem maradhatott ki ebből hosszú plébá-

nossága színhelye, Egerszeg sem. Riporterek látogatják és leírják a várost, mint a papok, tisztviselők, nyugdíjjasok „uri" városát. A propagandában volt igazságmag is: a város rendezett, tetszetős képe. De papok, tisztviselők, nyugdíjasok összlétszáma a lakosság hat százalékát sem tette ki, a többi 94 százalék iparos, munkás és földműves volt a plébánossága idejében is.

A város nyugati részére, Andráshida felé épülő Ola nevű külvárosra, különös gondot fordított. Rendezetlen és szegény negyed volt ez: téglagyárak, műmalmok, vízimalmok,fűrésztelepek szerelő és kisipari műhelyek változtak itt düledező viskókkal, munkáslakásokkal. Ide egy nagy templomot és kolostort épített, betelepítette a ferenceseket, ezek számára példaadó önzetlenséggel kettévágta a plébániája területét és átadta nekik ezzel a plébánosi jövedelme felét, hogy megélhessenek. Ezzel a nagy építkezéssel megindította Ola rendezését és csinosodását, de belekapcsolta a kulturába is az eddig elhanyagolt lakosságát.

Az apátúr egyesületei behálózták egész Egerszeget. Ahány okos nemzeti megmozdulás, vagy hasznos kereszténységellemű alakulás keletkezett Budapesten, ha az kapott visszhangot vidékről, az bizonyosan tőle jött. Pontos tájékoztatót kért, majd lemérte, hasznos-e, hiányt pótol-e, segítő-e? Utána meg is alakult a zalai fiók. Sőt komoly munkát is végzett. Minden ilyen egyesületének a központtal való kapcsolatát maga bonyolította le. Évenként párszor felutazott Budapestre, legtöbbször Huszár Mihály sárvári apáttal, képviselővel együtt az egyetem utcai Erzsébetkirálynő szállóba, vagy a ferenciekhez szállott. Azután táskája boritékokba rakott elintézni valóit vette sorra. Az Országos Katolikus Szövetségben, később a Katolikus Akcióban és a Katolikus Népszövetségben kezdte. Tagdíjjakat, havi füzeteket, naptárakat számolt el, fizetett ki, hívei biztosítási kárköveteléseit sürgette, az ügyészekkel jogitanácsokat, pereket beszélt meg, a titkároknak miniszteriumi aktaszámokat adott át sürgetésre, műtrágyát rendelt, gépvásárlásokat bonyolított le, hasznosítva a hívei számára a Katolikus Népszövetség tömeges árúbeszerző akcióit s boldog volt, ha igy híveinek pár pengőket megtakaríthatott. A tömeg nemcsak gyakorlatias és hasznát néző, de hálás és ragaszkodó is azzal szemben, aki gondol a gondjával.

Amikor a Kereszténypárt és a Katolikus Népszövetség irodáit a ferenciek bazárjából tágabb helyiségekbe Ernszt lakásához, a Központiszemináriumhoz is közelebb a Veress Pálné utca 9 alá költöztettem át, de ahol magam is laktam, még közvetlenbbűl értesültem az apátúr itteni és otthoni tevékenykedéséről, legtöbbször saját magától is. De tapasztaltam abból is, hogy látogatása a központi irodák álmos tempóját is felpezsdítette egy-két heti munkával.

Az apátúr jól látta, hogy a sekrestyekatolicizmus hogyan veszítette el kapcsolatait a nép felé, az élettel és híveivel. Az élet sokszínű, sokoldalu. Az egyháznak is sok kezének kell lenni a vezetésre és a tömegekre vonzó, gyakorlatias példaadásra is, az elesettek és gyengék felkarolására is. Az apátúrnak igen nagyvonalú tervei voltak a Kat. Népszövetség gazdasági osztályainak hitelszövetkezettel való kibővítésére és egy általános szövetkezeti központtá kiépítésére. A vezérigazgató, Ernszt Sándor prelátus, a Kereszténypárt ügyvezetője, tulságosan elfoglalt ember volt e terv kivitelezésre. Helyettese Ötvös Lajos passzivitása sem volt alkalmas, igy többször tárgyalás alá került e könyv szerzőjének az a propoziciója, hogy Mindszenty apátúr vegye át e munkakört. Nagyon valószinű, hogy a magyar események is más fordulatot vehetnek, ha az ő képességeit országos pozicióban előbb tudja kibontani. De az apátúr ezt nem vállalta: a pásztorációt nem hagyta el. Később mint hercegprímásnak azonban első útja Budapesten a Katolikus Népszövetségbe vezet, hogy régi terveit vele megvalósítsa. Szerette volna, ha e népünk gondozását a multban oly szépen teljesítő szövetség ismét betölti hivatását és eléri régi taglétszámát a 340,000-et. A moszkvaiak azonban rátenyereltek a népünkre és a Katolikus Népszövetséggel való terveit is perében a vádpontok közé emelték.

Napsugaras, meleg szektor volt egyesületei között a szociálismisszió társulat, amely a katolikus közművelődést és a modern jótékonyságot mozdította elő. Prohászkának és Farkas Editnek ez az alapítása, később pedig Slachta Margitnak a Szociális Testvérek társasága fogadalmat tett nővérek vezetése alatt, igensok világi tag számára: népgondozásban, kórház- és fogházmisszióban, a vallásos élet egyéb gyakorlati alkalmazásában találta meg

a keresztény nő közéleti munkaideálját. Senki sem értékelte többre ezt az egész keresztény társadalomra kiáradó, áldásos tevékenységet, mint az apátúr. A missziótársulat helyi szervezeteit kiépíti, illetőleg támogatja.

Kolping és Szabóky alapította legényegyletek is közelálltak szívéhez, továbbszervezésük, fejlesztésük, lendületbehozásuk kedves feladatát képezte. A jezsuitákvezette Máriakongregációkkal való kapcsolata az Egerszeghez közeli kapornaki kolostor páterjei által is teljes volt. Nem maradt el a katolikus nagygyűlések alkalmával a Szent István akadémia és Pázmányegyesület üléseiről sem, de meglátogatta a családi körben dolgozó nők Zita-köreit, ezek központját a Katolikus Nőegyesületek Szövetségét is.

Különös figyelmet és gondot fordított hívei két legnépesebb, legátfogóbb szervezetére: az ipartestületre és a gazdakörre. Nem csak ezek vezetői, de tagjai is legközvetlenebb kapcsolatot tartották az apátúrral, ő pedig mind két közösséget, ezeknek vállalkozásait, termelő és értékesítő szövetkezeteit pénzintézeteinek hitelfolyósításaival, kedvezményes árubeszerzésekkel, támogató referenciákkal segítette.

Igy alakult ki a szellemi, egyházi és társadalmi vezetőpoziciója mellé még egy sajátos, érdekes irányító helyzete, a közgazdasági vezéregyénisége is, akinek kezében a termelés organizációinak szálai is összefutnak. Akik munkaenergiáját, sokoldaluságát, befolyását csak irigyelni tudták, azok nem mulasztották el kellő pillanatokban azzal vádolni, hogy túllépi lelkipásztori tevékenység határvonalait. Pedig éppen fordítva volt igaz, e közgazdasági irányító tevékenysége terjesztette ki lelki befolyásának területeit is olyan csoportokra, amelyekhez egyébként nem férhetett volna hozzá.

Amikor Mindszenty a plébános kikisérte a vasárnapi miséről a templomból híveit, künn Mindszenty, a közösségi ember, még szorosabban fogta hívei kezét. Az életük száz meg száz vonalát-fonalát fonta és futtatta keresztül a plébánián, önmagán. A plébános és a közösségi ember együtt azt mutatta meg, hogy a templom és az élet elválaszthathatlan egység.

A hercegprímás egerszegi huszonhét esztendejének ez a legnagyobb tanulsága!

ÉS MINT EMBER?

Szenvedni annyi, mint diadalt aratni:
Óh, hány éles vasnak kell rajtunk faragni,
Mig méltók nem leszünk, hogy az Ég Királya
Beállítson majdan szobros csarnokába...
(*Babits: Psychoanalisis christiana*)

Milyen ember volt Mindszenty apátkorában? — vetődik fel önkéntelenül is a kérdés. Lehetett-e egyáltalán magánélete annak, aki egy megyeszékhely plébánosa már huszonhét éves korában és még napilapja által közel 400,000 főnyi lakosság lelkivezetője is? Kétségtelen, hogy Zalaegerszegen az élete a közért való állandó áldozatkész, szakadatlan munka és folytonos példaadás. Magánéletét végleg egy kis faluban hagyta, Mindszenten. Szüleinél. Vágyik is utána. A diákévek boldog nyarai, a nyarak édes „semmitevései", a dolce far nienték után. Amikor hajnalba kiment a pacsirtadalos mezőre aratni, kaszálni, szénát gyüjteni, délután pedig föl a hegyre, a szőlőbe, a csendes, nyugalmas présházban. vagy a diófa alatt, pillangók és méhek között, könyvet vehetett a kezébe. Azt olvashatta és addig, amig akarta. Ezek a diákvakációk voltak a magánélete. De ezek végleg eltemetődtek. A plébániát, a várost, a lapot már nem lehetett többé otthagyni. És Ságodot, a majort, a földeket talán igen? Nó, hiszen akkor jutna is maradna is valami, de miből építene, fejlesztene, mi jutna diákjainak és a szegényeknek?

Mégis, néha elszökött Egerszegről. Egyszer Rómába. Egyszer Lourdes-ba. De ekkor is zarándoklatot vezetett. Éppen elég dolga volt vele, mégis szép, kellemes, üditő kikapcsolódás volt. És semmi más? De igen, évente két napot szokott szüleinél tölteni. Legtöbbször karácsony és husvét másnapján. A vasútállomástól télen a nehéz parasztszánnal szokott Mindszentre menni. A kemény-

re fagyott nagy hóban nehezen törtek utat. A köd oszladozóban volt már, mikor leszállt a vonatból. Kékes füst terjengett az alacsony, hóbamerült viskók kéményéből. Suhogott, porzott a hó, csilingeltek a csengők, párafelhőket fujtak és dobogtak a lovak.

— Süveges misénk lesz máma! — szólt be a kutágas mellől a faluszél öreg parasztja az „anyjuk"-nak. — Meggyütt az apátúr!

Az apátúrnak most is úgy repesett szíve, mint harminc év előtt, amikor, mint kisdiák érkezett Szombathelyről. Igaz, most csak egy nap a világ. Amit itt tölthet az öregházban, szüleinél. Mégis boldogitó tudat ez a változatlan fiui érzés.

A szerény karácsonyi ajándékok ott fekszenek lábánál a szalmában. Anyja ezeknek is az eligazitója. Ő tudja, ő közli, hol hiányzik a cipő, a ruha, a nagykendő a tizenhéttagú családban. Télikabátjával leteszi egy napra az egerszegi gondjait. A kedves arcok, a ház, a butorok kioldják a régi karácsonyok emlékeit. Délelőtt mise. Az oltárnál, hol az első áldozatot mutatta be. Ünnepi ebéd együtt a nagy családdal. Alkonyattájt kalácsra, jószóra átjönnek a szomszédok, iskolatársak. Meg a panaszosok, akik tanácsot, segedelmet, támogatást kérnek. Este a család dolgait beszélik át. Hogy sikerült a vasvári vásár, milyenek voltak az állatárak, a bort hogyan veszik. Sorra kérdezi anyját, két nővérét és ezek tizennégy gyermekét. Csillogószemű, ragyogóarcú fiuk, lányok. Kisebbje még az iskolában, nagyobbja már a gazdaságban. Ellenőrzi tanulásaikat, olvasmányaikat.

Egyik alkalommal, viszonzásul a karácsonyi ajándékokért, viszsza akarták prezentelni az apáturat ebédlő bútorokkal. Ugy gondolták, hogy a régi már nem illő az egyházi méltóságához. Alig tudta lebeszélni őket:

— Az is fényűzés, ami van! Édesanyámék voltak a sümegi búcsún, látták ott a ferences kolostort. Széchenyi György prímás épitette majd háromszáz év előtt. Két millió forintot adott jótékony célokra. Akkor rengeteg pénz volt az! Ám magára nem költött semmit! Amikor győri püspökké nevezte ki a pápa, Veszprémből Győrig gyalog ment, egymagában. Senkisem ismerte fel a sáros, poros sarúban, ruhában a hatalmas egyházfejedelmet. Sohasem vendégeskedett, de televolt prímási palotája buzával, árpával, borral: a szegények számára. A legegyszerűbb feketére

festett deszkaasztala és a legdísztelenebb faszékei voltak. Hát akkor én, az egerszegi apát, ne érhetném be az én régi butoraimmai?...

Itt elhallgatott az apátúr. Elnézte gőzölgő kávéját. Arra gondolt, hogy erről a Széchenyi Györgyről alig tud valaki. Ellenben közvetlen elődjét: Kollonichot agyonemlegetik. Hogy „koldussá, németté és — katolikussá akarta tenni" az országot. Si non evero, ben trovato! Ha nem is mondotta, lehet, hogy igy akarta. Német volt! Az egyház ellenségei most Kollonichot szeretnék minden hercegprímásra ráolvasni! Mind azt akarjátok, amit Kollonich! Nagyon élhetetlenek vagyunk mi katolikusok! Nem tudunk Kollonichra Széchenyi Györggyel válaszolni? Pedig de sziklaember volt! Mindent elkövetett, hogy megmentse a bécsi kamarilla bosszújától a Wesselényi mozgalom szabadsághőseit. Kemény leveleiben óvta a királyt az erőszakos lépéstől. Kollonich rendeleteit nem hajtotta végre, törvénytelennek bélyegezte és őt magát nyomorultnak. Mikor az új királyt, Józsefet megkoronázta, azzal üdvözölte, hogy boldog, mivel Ince (Innocencius: ártatlan) pápa idején ártatlan uralkodót ültethet a trónra! (Akin már nincs a Wesselényiek vére![7])

Az apátúr gőzölgő kávéját nézte és összeráncolta homlokát. Úgy érezte, hogy neki még sok baja lesz ezzel a Kollonich-csal. Csak arra nem gondolt, hogy prímási székében neki is kemény leveleket kell írnia a kormányhoz és éppen a közkegyelemért és az alkotmány védelmében, mint Széchenyi prímás tette...

Mindszentynek mint embernek legállandóbb és legkarakterisztikusabb vonásai ezek voltak: A soha meg nem törhető akaratereje. Akaratzseni! Rendíthetetlen és megfélemlíthetetlen kiállása a jóügy mellett. Haláltmegvető bátorsága. Villámgyors appercipiáló-, gondolattársító-, elhatározó- és cselekvő-képessége. Ernyedetlen aktivitása, amely nem engedte, hogy akár hallgatással, akár cselekedettel mulasztást kövessen el. Amit hit, haza, népünk vagy bármely jóügy érdekében állónak talált, azt — a körülményekre és hátrányokra való tekintet nélkül! — megcselekedte. Csak egy dolog előzte ezt meg következetesen: elmélyedő ítélet és önkritika. Ítélőképessége biztos, igazságos és befolyásolhatatlan.

Ítéleteinek biztos bázisa az örökélet szempontja, a sub specie aeternitatis. Ezen túlmenően ítéletei azért is meglepők, mert egyszerre három síkban él és lát: a multban, a jelenben és a jövőben. Egyszerre látja az okot, az okozatot és az eredményt. A kezdetet, a folytatást és a befejeződést. Látása ezért mindig reális. Átfogó memorális készsége annyi tanulságot, rokonhelyzetképet halmoz fel a multból, hogy szinte alig megtéveszthető. Ezért nem téved a trianoni korszak magyar kormányainak megítélésében sem. Ezért nincs kétsége egyetlen pillanatra sem a tekintetben, hogy hercegprímás korában Moszkva taktikai mesterjátszmái a nemzet ellen hova lyukadnak ki.

Mindig tudott türelmes, békés, engedékeny és elnéző lenni az emberi gyarlóságokkal szemben, de soha, egy pillanatra sem tudott a kompromisszumok embere lenni, ha örök igazságokról volt szó.

Híveivel lényegileg sohasem volt surlódása, de a hatalom képviselőivel és ezek eszközembereivel szemben igen, ha ezek politikai szempontból hiába keresték barátságát és ezért igyekeztek tekintélyét és befolyását korlátozni. Ám ez sohasem sikerült. Élete nemcsak megtámadhatatlan, de kegyelemmel teljes is.

Meggyőződésének határozottsága nem tette keménnyé sem magát, sem szavait. Állandó belső, lelki izzását teljes külső nyugalom takarta, ahogyan felelősségtudatának — ez is állandó karakterisztikuma! — végtelen komolysága is felenyhült nyíltságában, közvetlenségében és békés derűjében. Ellentmondása sem apodiktikus, fölényeskedő vagy oktatóhangú, inkább emlékeztető és rávezető.

Megelégedett a háttérből való, rejtett vezetéssel, viszont ha kockázatot kellett vállalni, akkor maga állt elő, mást nem küldött veszélybe.

Semminek sem volt nagyobb ellensége, mint a féktelenségnek, zabolátlanságnak vagy a — lazaságnak. Fegyelmet, rendet vitt a magánéletekbe és a közéletbe egyaránt.

Ismerte saját értékét, mint minden nagy ember, de anélkül, hogy ezt bárkivel is éreztette volna. Az emberekkel való érintkezésben széles skálája volt. Osztálya és egyénisége szerint találta el mindenkivel szemben a legmegfelelőbb hangot. Emberismerete a gondolatok olvasásig terjedően tökéletes.

Egyénisége idegenek számára is tiszteletet parancsoló. Fiatal ko-

rában is van benne méltóságteljesség, biztonságérzet és határozott fellépés. Imre király jut eszünkbe, aki ellene pártotütő öccse táborába fegyvertelenül, egyedül ment át. Mi adta neki korona nélkül is ezt az öntudatot? Az, hogy mindig átérezte, hogy — Isten követségében járt! Méltóságteljes nyugalma pedig egygyökerű volt Deák Ferencével. Mindkettő a magyar parasztéból származik. Ő közvetlenül örökölte apjától, a községi bírótól.

Isten és anyja iránti szeretete oly nagy volt, hogy a saját önbecsülésén túl ez a szeretet is visszatartotta minden hibától. Nem a társadalmi etika feszélyezte, de a maga tisztaságérzete, amely még társaságban, vendégei előtt, ebédutáni fesztelen hangulatban sem lazult annyira sem, hogy egy-egy pajzán tréfát — akár udvariasságból is! — csak egy kis mosollyal is honorált volna!

Epaminondasról azt tartották, hogy igazságszeretetéből kifolyóan még tréfából sem hazudott. Mindszentyről ezt biztosan állíthatjuk. Amit ő írásaiban, szónoklataiban, életstílusában vagy egyszerű beszélgetésében exponált, kifejezett, annak önmagában túlbiztosított aranyfedezete volt.

Sem a kisvárosi élet pora, sem a mindennapok felhői, sem a megszokottság úntsága, sem a közelség állandósága nem homályosították el nagy egyéniségét még huszonhét éven át hívei előtt sem.

Ha történt valami, ami közmegítélésre tartott igényt, a körkérdés Egerszegen ez volt: mit szól hozzá az apátúr? Az embereknek és eseményeknek a bírája volt, nem vádlottja. Igazságos és méltányos bírája, aki nem megszégyeníteni akart, csupán az isteni törvénynek eleget tenni.

Serédiben hercegprímás korában is megmaradt a magyar egyetemi professzorokat, tudósokat annyira jellemző fesztelensége, kedélyesség, amellyel könnyen hidalta át az ország első zászlósura, egyházi méltósága és egy másik értelmiségi magyar között levő különbséget még a trianoni neobarokk-korban is és két-háromórás beszélgetést is szívesen folytat állandó derü és együttérző helyeslések között. Viszont, aki az egerszegi öreg plébániaépület lépcsőjén felfelé lépegetett, hogy az apáturat meglátogassa, annak ugyancsak összeszedett gondolatokkal kellett mérlegelnie, hogy célja, szándéka és módja teljesen rendben van-e és mennyi időt illik

igénybevenni a nagyonelfoglalt férfiú perceiből. Mindszenty már Egerszegen óvatos, előrelátó kritikával szűrte át a társalgás témáját, kiemelte a várható ellenvéleményt, latolgatta a nehézségeket s csak akkor derült fel, ha nálánál még óvatosabb körültekintőbb partnerre akadt. Vele szemben csatát nyerni csak az együttgondolkodás hosszú láncsora után, a kontroll és ellenkontroll Scilla és Charybdise között és csak komoly fejtörés mellett lehetett. De ez mindig csak a tisztázandó elvi kérdésre állott igy, de sohasem a tőle kért és módjában álló dolgokra, amelyeket nem latolgatott, hanem készséggel teljesített.

Kétségtelen, hogy Serédiben Róma, a vatikáni könyvtár és az egyházjog egzakt, tiszta derült világa kevesebb aggályt támasztott a magyar Sion ormán is, mint az egerszegi apátúrban az ő alkotásoktól, harcoktól, a szociális problémák életszagától terhes negyedszázada. De mit is kezdett volna az apátúr Serédi aggálytalan derüjével, amikor ennek napszívta bíborát, kopott hermelinjét magára öltötte és amikor a két háború közötti, trianoni Magyarország feudálkapitalista rendszere egész csődtömegét, egy vesztett háború üszkös omladékai között, a bolsevista megszállás rém- és rom-országában kellett likvidálnia?! Azt a rendszert, amelyhez soha köze nem volt, sőt amellyel erős harcban állott. Ennek funkcionáriusait most az emberiesség nevében a moszkvaiakkal szemben, még védenie is kellett! Ezzel magára rántotta a látszatot, melyet rögtön váddá szélesítettek ellene, hogy ő is a rendszerhez tartozott és ezt szeretné visszaállítani.

Moszkvaiak ellen való nagy harcát előcsatározások, előellenségek nélkül nem tudta volna lefolytatni. Zalaegerszegi huszonhét esztendő gyakorlatot adott erre is. Itteni szelidebb ellenfelei biztosították ezt a praxist, igy ezek szerepe — az apátúr személyén át — bizonyos jelentőséget nyer.

Kik voltak ezek? Voltak amatőr ellenfelei és professzionista ellenségei. Az amatörök néhány hívéből, sőt egy-két paptársából állottak. Ezek azt kifogásolták vele szemben, hogy az erkölcsi és egyházi álláspont érvényesitésében — túlbuzgó volt. Akik cselekedetein megütköztek, azok nem vették észre, hogy ezzel csak saját maguk elvilágiasodott álláspontja mellett tettek tanuságot. A céltudatos, rendszeres, következetes és áldozatos kereszténység

nem lehet mindig mindenki előtt szeretetreméltó. Sőt egyeseknek kényelmetlen. Az is, aki ilyet kiván tőlük. Paptársai között is akadt, aki sem életformáját, sem munkatempóját, sem eredményeit követni nem tudta, sőt ezeket provokációnak tartotta magával szemben.

Más síkon mozogtak, akik hivatásuknál fogva kényszerültek vele szembehelyezkedni: egyik-másik főispán, ezek szűkebb környezete, szerkesztőik, nyomdászuk, valamint a szociáldemokrata vezetők. Ezeknél karrier és kenyérkérdés volt az apátúrral szemben való harc. Ezekre talál az, amit Lady Macbeth mond férje ellenfeleire: nem akartak hamisan játszani és mégis nyerni akartak igaztalanul. Az apátúr nem úszott semmiféle politikai árral, mindegyikkel szemben fenntartotta elkülönültségét és szabad bírálatát. A kormányokkal és ezek zalai exponenseivel szemben is. Amig Tarányi Ferenc, Deák Ferenc dédunokaöccse, volt a főispán, legteljesebb összhang volt közöttük, mert Tarányi konciliáns megyevezetése elfogulatlanul, érdektelenül törekedett a közjó megvalósítására. A később némely főispán politikai mindenhatóságának utjában állott a független és bírálatát gyakorló apát, akit igyekeztek is tekintélyében és befolyásában korlátozni. Személyes ellentét a megyeülések forró légkörében támadt csak, ezen kivül inkább eszközembereik által fejtettek ki hatást az apátúr ellen. A főispánok szócsöve egy nem tehetségtelen fiatal ujságíró Szilveszter. P. János a kormánylap, a Zalamegyei Hirlap szerkesztője volt, aki lapjának állami szubvencióját, saját magának anyagi bázisát igyekezett tulbuzgón megszolgálni. Ravasz és körömfont támadásokba kezdett az apátúr ellen, ügyelve arra, hogy azért sajtóperre ne szolgáltasson okot. A pesti sajtó bőven adott példát az idevonatkozó „fejlett technika" fogásaiból, hogyan lehet rágalmazó állítások nélkül is kikezdeni, fűrészelni, feketíteni, deminuálni. Ezek az igaztalan tekintélyrombolások méltán bántották és kedvtelenítették. Mégis szükségesek voltak: ezeken tanulta meg elviselni a későbbi sokkal gonoszabb, mefisztói sajtóbetyárságokat, orvtámadásokat, ahogyan az egerszegi kis perei is preludiumai voltak a kommunisták által ellene indított hazug kirakatpernek.

A másik szócső dr. Jancsó Benedek kórházi főorvos volt, aki

tiszteletlenül és keményen bánt a kórházakban önzetlenül és önfeláldozóan dolgozó szerzetesnőkkel, akik az apátúr védelmét kérték. Egyizben pedig kiderült istentelensége is, Krisztust gyalázta. Az ügy bíróság elé is került.

Éppen így nem személyes természetű volt az az ellentéte, amely Szép József szállodással, egy kilépett pappal szemben amiatt támadt, hogy Szép a templom melletti éttermében konszumnőket alkalmazott. Ilyet egy volt pap mégsem tehet — fakadt ki ellene az apátúr. Üzleti és világnézeti gyűlölködés vezette ellene Kakas Ágoston szociáldemokrata nyomdászt, akinél a kormánylap készült.

A magyarországi szociáldemokrat párt nemcsak marxi alapon állott, de elvekben is közel érezte magát a szindikálizmusból fejlődött bolsevizmushoz. Az első magyar kommün nemcsak szobrot emel a Forradalmi Káté szerzőjének, Bakunnak, aki az anarchista „tettek propagandáját" tanítja, de véres emléket is emel uralmi terrorjában A szociáldemokrata párt az első világháború végén, a legválságosabb pillanatban, forradalmasítja Budapestet és a hadsereget, utóbbit szétzülleszti, leszereli, kitárja az ország kapuit az utódállamok jelentéktelen csapatocskáinak, előre szankcionálja az emberi értelmetlenség csimborasszóját, Magyarországot szétdaraboló trianon-i békediktátumot. Majd e párt 1919 március 21-én a budapesti gyüjtőfogház egyik celláiában az itt letartóztatásban levő, Moszkvából küldött kommunistákkal megegyezik a két párt teljes egyesülésében és abban, hogy „a proletárság diktaturáját a munkás-, a paraszt- és katona-tanácsok által gyakorolják, uralmuk biztosítására és az antant imperiálizmusa ellen pedig a legteljesebb, legbensőségesebb fegyveres és szellemi szövetséget kötik az oroszországi szovjetkormánnyal." E szerződést a szocialisták részéről: Landler Jenő, Weltner Jakab, Kunfi Zsigmond, Pogány József. Haubrich József, a kommunisták részéről: Kun Béla, Szántó Béla, Vágó Béla, Rabinovics József, Jancsik Ferenc, Vántus Károly, Clepkó Ede, Seidner Ernő írták alá.

Ezt Mindszenty épenúgy nem felejtette el soha a szocialistáknak, mint azt az erkölcsi s anyagi csődöt sem, amelybe kormány-

zásukkal taszították a nemzetet. Sem azt, hogy a marxi alapról továbbra sem tértek le, holott látták, hogy teóriájukat az élet tökéletesen megcáfolta, a „billiomosok és koldusok" társadalma nem akar kialakulni Marx jóslata szerint s félőnek tartotta, hogy a jóslat kudarcát újabb forradalommal fogják „helyreigazítani". Vélekedése nem is volt alaptalan! Hercegprímásságának legkeserűbb emlékei közé tartozott az, hogy lapja az „Uj Ember" az ő intenciói szerint körüluduarolta a szociálistákat csak azért, hogy ne vessék magukat a kommunisták karjaiba, mégis az egyház és maga a legvehemensebb támadásokat nem a kommunistáktól, hanem tőlük kapta. A magyar helyzet kulcsa az ő kezükben volt. Tudták, hogy a kommunista párt Moszkvát jelenti, ha az ország függetlenségét meg akarják óvni, nem velük, hanem a kisgazdákkal kell összefogniok. Mégis 1948-ban újra, akár 1919-ben, a közös marxi alap vonzásakép, pártjuk önállóságát feladták, beleolvadtak a kommunista pártba, ezzel az országot is odalökték Moszkva zsákmányául.

Mindszenty tudta jól, hogy az egyház sorsa és az övé is, akkor teljesedik be, amikor a két munkáspárt fuziója által Rákosi teljhatalomra tesz szert és felszabadul ideje az egyházzal való leszámolásra. Valóban: a két párt fuziójának napján, az első együttes ülésén már be is jelenti hadüzenetét az egyház felé!

A magyar szociálista párt nem szül olyan tipusu szociálistát, mint Renner az osztrák szövetségi elnök, akit a kereszténydemokrata párt választ meg államfőnek, vagy mint Spaak Paul Henri, a belga államférfiú, a kommunizmus elleni államszövetségek és a kisnemzetek előharcosa, vagy csak mint Herriot Edouard, vagy Cripps Sir Stafford is, akik óhajtják ugyan a szovjettel való jóviszonyt, de sohasem nemzetük veszélyére. Ám leginkább hiányzik a magyar szociálisták között a Bevin Ernest és Attlee Clement tipusa, akikre a konzervatívok is nyugodtan bizzák a birodalom ügyei vitelét s akik különben is messze állanak Marxtól, Owent vallják mesterüknek. De mihelyt Moszkvával szemben gerincet lát némelyik marxistában, az ilyet azonnal és örömmel fogadja a bizalmába (Payer Károly), noha egész életét az ellenük való harcban töltötte el.

Plébániája területén is az egyházellenesség fókusza a Zalaegerszegi Tornaegylet, amelyben a tagok nagyobbrésze szociáldemokrata volt s amelyet nemkeresztény kereskedők patronáltak. Főtámasza a marxizmusnak az építőmunkásszervezet volt és ennek énekkara. Mivel az első kommün kommunistái is ide húzódtak be, de meg mivel ezek tagjai templomba nem jártak, az apátúrtól volt mit hallaniok mind a huszonhét éven át. De hogy mégis respektálták és elismeréssel voltak iránta, azt eléggé bizonyítja két legautentikusabb marxista nyilatkozata. Payer Károly három évtizeden át a szociáldemokratapárt főtitkára ezt mondja: „Személyesen győződtem meg róla, hogy mindazok a rágalmak, amelyeket Mindszentyvel szemben felhoznak, közönséges és már eléggé ismert propaganda, amellyel egy ilyen elszánt embert próbáltak útjáról lekényszeríteni. Nemcsak a katolikusok, hanem minden felekezethez tartozó, de hazáját, szabadságát szerető ember is tisztelettel adózik Mindszenty személyének.'

De még érdekesebb Dombay János v. nemzetgyűlési képviselő, a zalaegerszegi építőmunkások vezetőjének nyilatkozata, aki személyes és világnézeti összeütközésekben, képviselőtestületi nyílt harcokban állott az apátúrral évtizedeken át. Ezt mondja ellenfeléről: „Mindszenty egerszegi munkásságát tömören összefoglalva a legjobban úgy lehet jellemezni, hogy mint igazi pap teljesítette kötelességét. Tudom, hogy szegénysorsú családokat segített, az iskolában a szegény gyermekeket tandíjjal, élelmezéssel támogatta. Külön segítségére volt a szegénysorsú állás és kenyér nélkül lévőknek az elhelyezkedésben. Mindig a nyilasokkal szemben állott és a zsidóságot üldözésükkor segítette. A nyilasok, mint kemény ellenfelüket tartóztatták le." (Fáklya, szoc. dem. emigrációs lap, Belgium.)

Ime az ellenségei fényes elégtételt adnak, ha későn is, az általuk annyiszor és annyira megbántott apátúrnak. És ha a többiek szólhatnának, hasonlót mondhatnának...

Nemkevésbbé érdekes a Horthy barátiköréhez tartozó Teleki Tibor koronaőr fiának, Teleki Béla grófnak a nyilatkozata sem, aki 1936-tól 1944-ig főispánja volt Zalának. Az ő beiktatása alkalmával tartott közgyűlési beszédemben kifogásoltam — Mindszenty intenciói szerint — kinevezését a katolikus Zala élére. A

fenti kilenc év alatt a református főispán igy látta politikai ellenfelét: Mindszenty apáturat:

— Nem volt könnyű főispánnak lenni, nekem mint református embernek, Zalában. Különösen nem Gyömörey és Tabódy főispánok bukása után, legfőképen azért, mert az ellenzék vezére — Mindszenty apátúr volt. Én is sokszor találtam nála heves ellenállásra. Számontartott és megbírált minden megyei és állami állásbetöltést, kinevezést. Nem egy ügyet inkább Szombathelyt a püspöknél magánál intéztem el, hogy kikerüljem a nálánál intranzigensebb helyettesét, Mindszenty apáturat. Politikai ellentéteink miatt nálam kezdetben tett magánlátogatásait — megszüntette. Napilapjaink között heves viták folytak, talán szükséges rosszak voltak ezek akkor. Ez ellentétek állandó fennforgása mellett is nagyrabecsültem. Egyénisége — közérdekű, magánjellegű érintkezések során egyformán — szinte sugározta az abszolut intranzigenciát. Mint pap lelkes, buzgó, fáradhatatlan tevékenységet fejtett ki, a reábízott papságot erősen kézbentartotta. Nagy erőssége volt egyházának. A szociális működése: családok, öregek, szegények, diákok támogatásában, otthonok kulturintézmények emelésében utólérhetetlen volt. Szellemi képessége, műveltsége messze kimagaslott. Beszédei, előadásai nem lekötötték, de magukkal ragadták a hallgatóságát. Rendkívülinek tartottuk szervezőképességét és tekintélyét is. Részt vett a vármegye ügyeiben szakszerűen és igen aktivan, sokszor támogatott is, bár egész idő alatt éreztem, hogy a főispánságom nincsen inyére. Megyegyűlési felszólalásai érdekesek, az épitő munkát szolgálóak voltak. Izzó magyarságát mindig, de különösen Muraköz visszaszerzésekor kellett tapasztalnom.

Ma mint prímásra és a magyar hősi ellenállás vezérére legnagyobb bámulattal és Isten iránti hálával tudok csak gondolni. (Teleki Béla gróf, volt főispán 1957. szept. 24-i levele a szerzőhöz.)

A „vad" kommunistákat, akik megbotránkoztatják híveit, maga keresi fel és igyekszik jobb belátásra birni őket. A veszélyeseket nem bizza közvetítőkre, sem káplánjaira, sem világi apostolaira. Sokat emlegetett esete volt a bikaerős kovács meglátogatása:

A munkásnegyedben, az Olában is legádázabb kommunistának tartották a P. kovácsot, a bivalyerős, hatalmas, rabiátus embert,

akivel mindenki csinján bánt és az útjából kitért. Akik nem ezt tették, pórul jártak. Mindszenty az utcaapostolaitól tudta, hogy állandó káromlásaival, egyházellenességével kovácsműhelye a vallástalanság legfőbb terjesztője. Hiába óvták hívei, egy délelőtt csak felkereste és a legnagyobb lelkinyugalommal vágta a szemébe, hogy istentelen magatartása közbotrányt okoz és ezt tovább nem hajlandó tűrni:

— Te semmiházi, mit gondolsz, ki vagy te? — folytatta szemben állva a vad emberrel — Miképen mered te szidalmazni a hatalmas Istent, akinek egészségedet és bikaerődet köszönheted?! — hallatszott ki az apátúr szava a nyitott kovácsműhelyből. A szomszéd házak asszonyai keresztet vetettek magukra: Istenem segíts! Jaj, ez szörnyű ember, még agyonsújtja azzal a nagy kalapáccsal!

De a vasizmok leeresztették a kalapácsot. Kék zsebkendőjével megtörölte füstös, izzadt homlokát — nagyobb meleget csinál az apátúr a fujtatónál is! — belefujta az orrát is a zsebkendőbe, széthúzta bajuszát és odadörmögte a vén vörös medve:

— Elég lesz már, nó! Majd eztán jobban vigyázok a nyelvemre

— Úgy, úgy eztán! És az eddigi? Azért ki áll helyt? Gyóntatószék kell neked! Vasárnap várlak, magam akarlak meggyóntatni!

Bizony jó párszor kellett még az apátúrnak Olába kimennie, mire a bikaerős vörös kovácsot elvezette az Úr elébe...

*

Kevesen hallottak a mosolygó Mindszentyről.

Az ellenfelei szerették morózus, túlszigorú, kedélytelen embernek feltüntetni. Persze, mert minden ember azt az arcot kapta tőle, amelyet megérdemelt. Az bizonyos, hogy minden távolabb állott tőle, mint a képmutatás, vagy szinészkedés. Ellenfelei sok kellemetlen napot szereztek számára, semmi oka sem volt rá, hogy a kötelező udvariasságon túl, nyájaskodjék velük. Kedvességét, nyilt, őszinte barátságát, jókedvét fenntartotta munkatársai, belső hívei számára, akikben teljesen megbízhatott. A katolikuskörben egyházi ének- és zenekart is szervezett. Ennek vegyeskara országos versenyeken is sok dijat nyert. Világi zenével, mű- és magyar-dalokkal is foglalkoztatta tagjait, akik között jót érezte magát. Órákon

keresztül szeretettel és műélvezettel hallgatta őket és a zene, dal szárnyán kiemlekedett lenyügöző gondjaiból. Fesztelenül otthon érezte magát e körben, elbeszélgetett, eltréfálgatott, kibontotta aranyos kedélyét és jókedvét. Rengeteg történelmi anekdótát, adomát tudott és ezeket a beszélgetés témájához ügyesen kapcsolva, ritka szellemességgel adta elő. Tréfái is azonban mindig valami erkölcsi vagy szociális igazságot segítettek diadalra.

Miben állott az ő boldogsága? Azok voltak az igazán vidám órái, ha segíthetett, asztalt teríthetett a szegényeknek, felruházhatta őket és ha templomba vihette az elbitangoltakat. Aki ad, Jézusért tegye, aki kap, őt áldja — szokta elhárítani a hálálkodásokat. Az élethez mindenkinek joga van. És az élet joga a legelső. A gazdagok feleslege: a szegények öröksége. Ez a szociális igazság szeretetlánca Jézus körül. Ha egy szegény napszámos viskója leégett, gyüjtőivet adott a kezébe, megnyitotta az első adományával a gyűjtést, kezébe adott egy névsort, amelynek neveit végigjárhatta, telefonált a téglagyárosnak és a fakereskedőnek hitelért számára és negyed év mulva állott az új házikó. Amikor elment felszentelni: mosolygott.

Ő maga egyedül egy Szent Vince-konferencia volt. Tudta, hogy biztosan és gyorsan csak az van elintézve, amit ő maga végez el. Megbotránkozva olvassa a Katolikus Akció igazgatójának, Mihalovics Zsigmondnak a jelentését a fővárosi nyomorról, a segélyezettek száma 104,313! S mily nyomorult alamizsnát kapnak! De többet nem kaphatnak, mert a miniszter törli! Boldog, hogy az ő Felügyeleti Hatósága az égben nem töröl, hanem hozzáad ahhoz, amit elő tud teremteni s megbocsájt neki, ha a szegények érdekében kissé jobban adóztatja meg tehetősebb híveit. Hiszen elsősorban is magát adóztatja. A kamrájából is odaad mindent, akár a holnapi ebédet is. Ha adni tudott: mosolygott.

1937-ben az Egerszegen tartott kereszténypárti népgyűlés után az apátúr vendégül látta a Budapestről érkezett képviselőket. Az ebéd elég szerény volt. Fridrich a parlament viharmadara és fenegyermeke tréfálkozva további fogásokat várt. Ernszt letorkolta. Amikor Mindszenty kiment, hogy befogasson, Farkas Tibor, aki a közeli Alsóbagodon lakott, legjobban ismerte a házigazdát, megszólalt:

— Azt az ebédet kostolnátok, amit magának főzet. Egész életét nagyböjtnek nézi.

— Hogy lakjam én jól, amikor annyian éheznek! — szokta mondani, én pedig inkább a „Bárány"-ban eszem, mint nála. Bort sem iszik, mert a „török és a torok sok bajt okozott!" — mint mondja. Hát azt hallottátok-e? Egy új pénzügyi titkár jött ide, nem ismerte az apáturat és felemelte kétszáz pengővel az adóját. A fellebbezését maga vitte be hozzá.

— Ki fizessen adót, ha már az apátúr is sokalja? Mi az a kétszáz pengő?

— Igensok! — aggodalmaskodott az apátúr. — Kétszáz pengő: az éppen husz szegényem évi tiz pengős segélye! Hány tiz pengőt vállal Ön ebből, kedves titkár úr? Mert a szegényeket nem rövidíthetjük meg!

A titkár törölte az adóemelést.

Mindszenty — mosolygott.

Az bizonyos, hogy az apátúr egészen ritka lelkiösszetételű férfiu. Igazi pap, modern mezőgazda, közgazda, lapszerkesztő, társadalomszervező, tudós és középkori aszkéta, aki a saját személyére mit sem költ. Az egerszegiek azt állítják, hogy kopott télikabátját még teológus korában vette. Akkor biztosan fekete volt, azóta nap és eső zöldesbarnává fakította. Kalapja hatalmas, szegetlen és lógószélű, de kitünő anyag lehet, mert vagy tizenöt évig nem cserélte fel és méghozzá többet van a kezében, mint a fején, hiszen az utcán mindenki üdvözli. Ha ez a kalap és ez a kabát maguktól járni tudtak volna, az apátúr nélkül is, mindenki rájuk ismert volna.

Szerénység, egyszerűség, igénytelenség az élete. De vajjon a barmok istállója, az ácsműhely, az utolsóvacsora, e primitiv keretek, amelyekben az Istenember csodálatos élete és fensége rejtőzött, fényesebbek-e?! Vagy az oltáron az örök Láthatatlan Jelenlét nem fátyolozza-e magát a legegyszerűbb kenyér mögé? Mégis nem az egész világ megváltása fényeskedik-e drága tükrében?! Ha rátekint az Élet kenyerére, a miszteriumok emberének gazdag érzésvilága, szimbólumainak nagyszerű zuhatagja zendül fel benne. Eltelik a Szent Lélek bő ajándékaival. A kegyelem: részesülés ma-

gából az Istenből! „Aki eszi az én testemet, az bennem marad és én őbenne!"

Éjféli imák az oltár előtt, a lelkigyakorlatok, a szigorú böjtök rátalálnak a test teljes legyürésére, lelkét lemondással, önmegtartóztatásokkal, szenvedésekkel tudatosan alakítja és avatja abszolut úrrá a fizikuma felett. Tudja, hogy eljön az ő nagy próbája, mikor Antikrisztus misztikája még lelkéhez is hozzá akar férni, addigra fülét telíteni akarja az angyalok énekével, lelkét pedig eltorlaszolni a sötét szándékok elől az áhitat, a hódolat ragyogó fényeivel, napsugarával, hogy hite már vakitó fényes, teljes és szent bizonyság legyen s ha testét meg is törik, már ne ő, hanem Krisztus éljen benne tovább!

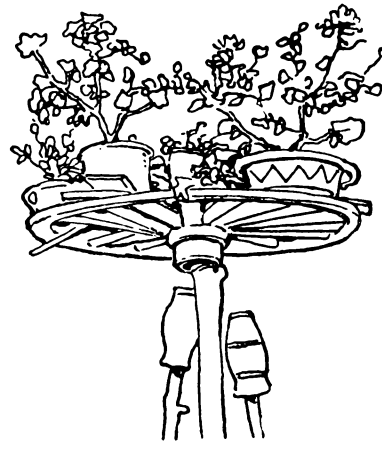

HANYÓDÓ HAJÓN
A LIBERALIZMUS ÉS BOLSEVIZMUS KÖZÖTT

Mindszenty szociális kereszténysége és katolikus önkritikája

S meztelen önzés mindenek mögött?
Egyéni önzés és családi önzés
És ezerféle színű nemzeti —
Hát nem lehet a korhadó világot
T e s t v é r színekkel ékesíteni?
(*Reményik: Egymás mellett soha?*)

Mindszenty apátúr fellapozta Cortez Donoso-nak, a spanyol filozófusnak, 1850-ben írt nagy művét. Ennek csodálatos jóslatai nyolcvan év után, most századunk harmincas éveiben, kezdenek beteljesülni. Akkor, 1850-ben, a parlamentarizmus hajnalán, megmondja ennek gyors letünését. Megjövendöli az orosz nemzet katasztrófáját és a szlávoktól kezdeményezett európai bolsevizmust! A liberálizmus csak addig él — írja — amig a katolicizmus és szociálizmus nyilt harcban nem találkoznak.

— Látja, káplán úr, — mondja Mindszenty — mindebben benne élünk már: a parlamentárizmust kiszorítja a tekintélyuralom. Az orosz kommunizmus is előnyomulóban van. A szociálizmussal csak mi katolikusok harcolunk komolyan. Persze van átmenet is: amikor a letünő liberalizmus és a feltámadó szociálizmus két tűz közé szorítja az egyházat.

— De ha legalább közben megerősödtünk volna! — feleli Galambos káplán. Mily érdekes Salacz könyve[9]). Még a legbelsőbb egyházi dolgainkba is beleavatkozik a liberalizmus, sőt keze még a dogmánkig is elér! A budapesti kapitalista sajtó annyira impresszionálja még a püspöki karunkat is, hogy ez a vatikáni zsi-

naton, 1870-ben, egészen időszerűtlennek tartja a pápai tévedésmentesség dogmáját és amikor hazajön, a parlament, a sajtó és a kormány támadásainak középpontjába kerül. Még a király is, a katolikus király, igaz, miniszterelnöki kezdeményezésre, de tetszvényjogával, a placetummal él, tilalmazza a egyház tanításának kihirdetését és eljárást indít a mégis kihirdető püspökök ellen! Ellenben nem sokkal később, 1895-ben, Bánffy miniszterelnök egész kormányával tiszteleg a dohányutcai zsinagógában és meghallgatja a főrabbi beszédét a zsidók egyenjogusitásáról, a recepcióról.

— De talán még nagyobb baj az, hogy a korszellem hatása alól még az egyháziak sem tudták kivonni magukat. Kifelé alkalmazkodtunk és csak befelé éltünk. Nyárspolgáriasodtunk, elgyávultunk, a hősies áldozatvállalásról elfeledkeztünk. Bemenekültünk a templomba, a világi dolgokat teljesen másoknak hagytuk. Megnyugtattuk a lelkünket karitásszal és népkonyhákkal. Engedtük ránk borulni az opportunizmusnak azt a látszatát, hogy szentesítjük a szegénység állapotát és megnyugtatjuk, rendben tartjuk a proletárt, biztosítjuk a tőkésrend zavartalan emésztését. Valljuk be, hogy híveink nagyobb része valójában csak örömeinek élt és hitét nem váltotta tettekre.

— Dehát apáturam! Tehetünk mi papok többet? Dolgozhatunk-e lelkiismeretesebben?

— Ha magunkat nézzük, elégnek látszik, ha az eredményeinket nézzük, nagyon kevésnek!

— Én nem tartom kevésnek eredményeinket sem!

— Mert csak a jelent nézi s ennek relativ nyugalmát! Ám nem látjuk-e mégis a nyugati, a keresztény kultura felbomlásának a jeleit, nem türjük-e a legnagyobb aposztáziákat, a tömeges hitehagyásokat is? A nagy megpróbáltatások idején teherbirásunk összeomlik!

— A Saar-vidék most lezajlott népszavazására[10]) gondol apátúr?

— Nem erre. Bár ez is érdekes. Az eredménye az első pillanatra meglepő is. A saar-vidéki szavazók 82 %-a katolikus, a szociálista emigránsok minden agitátora idemenekült Hitler elől s mindent elkövettek, hogy ezt az utolsó német területet megvédjék

a nácikhoz való csatlakozástól. Mégis a franciáktól lekontrolált eredmény szerint a szavazatok 90.5 %-a Hitler Németországa mellé állott, oda,ahol pedig kulturharc dúl, papokat csuknak be, katolikus sajtót, egyesületeket némitanak el.

— A papoknak nem volt könnyű dönteniök!

— Nehéz volt, de jól döntettek! A népszavazás örökre szólt, a kulturharc, Hitler uralma pedig nem lesz hosszú életű. Krisztus sem tagadta meg Jeruzsálemet. De én a spanyol polgárháborús helyzetet[11]) tartom tanulságosabbnak.

— Gondolja, apátúr, hogy az egyháziak is hibásak voltak?

— Bizonyára ők is. Bár sok a mentségük: az utolsó százharminc évben egyházellenes uralom alatt állottak. Nyolcszáz évig muzulmánok alatt faji konglomerátummá váltak, felső rétegek a Bourbonok alatt elfranciásodtak, elszakadtak a néptől. Egyenetlenség volt az egyházban is. A nép magára maradt, a tőke kizsákmányolta és a liberális tőkésuralom televénye a marxizmusnak. A kartellek lefogták a kormány kezét, akár nálunk. Moszkva pedig ott termett agitátoraival, pénzével. Olvasta a spanyol püspöki kar pásztorlevelét? Borzalmas! Tizenhatezer pap, huszezer templom az áldozat! Háromszázezer embert végeztek ki a kommunisták! Hibák történtek az egyház részéről is. A klérus helyzete nem volt kielégitő a főpapokéval szemben. Ötvenezer szerzetes kénytelen volt a középosztály gyermekeit nevelni, pedig az ország fele — analfabéta volt! De szerencsétlen volt a papság területi elosztása is: a nagyvárosok proletárjai is papnélkül maradtak.

— Szóval akadt számukra is tanulság Spanyolországban?

— Bőven! Vegye csak elő Budapest Statisztikai Évkönyvét! Nem ott van. Balról fenn! Igen, azaz. Nézze az egyházi ügyeket! A béketéri plébániához 27,382 hívő tartozik és csak két papja van. Tudja, hol van ez? A legszegényebb kerület: Angyalföld. A főváros közel 600,000 katolikusára csak 111 pap esik. Több plébánián is van 25-27 ezer hívő 2-3 pappal. A nemkatolikusok papellátása ötven százalékkal jobb! A hitoktatóknál még lesújtóbb a hátrányunk: 110,000 kálvinistának 213 hitoktatója van, hatszázezer katolikusnak csak 289! Minden ötezer kálvinistának van egy hit-

oktatója és huszezer katolikusnak ugyancsak egy van!

— Szóval átszervezésre van szükség! Apátúr már rég kettévágta plébániáját. De talán az egyházmegyéknél is baj van? Némelyik területében nem változott, de lakossága, hívei száma a tízszeresére nőtt.

—A khald kereszténye kre[12]) gondol? Százhatvanezren vannak és egy patriarcha, négy érsek és tíz püspök kormányozza őket. Nálunk egy püspökhöz közel egy millió lélek tartozik!

— Nagy kár, hogy amikor legjobban kellene, nem születnek Pázmány Péterek! Az újszellemű pásztorizáció, amelyet apátúr bevezetett, elterjesztendő volna az egész országban. Igaz, hogy a személyi képességektől függ minden. Előttem Prohászka egyik nagy szentenciáját apátúr inkarnálja: A gondolatokból — írja — akkor válnak eszmények,amikor az érzelmek hevétől kitüzesednek. Addig szürke gondolatok voltak, azontúl mint csillagok ragyognak. Ez az érzelmi hév ad nekik színt és súlyt. — Az apátúr csakugyan csillagokká tudja tüzesíteni a kereszténység legegyszerűbb igazságait is.

— No, nincs igaza! A mi igazságainknak Krisztus adott örök fényt!

— Igaz, de az egyház gondja, hogy az égi jeleket olvasni is tudják az emberek. Új idők új embereket követelnek. Ha a hadseregekben fontos az erőskezű vezetés, hát Krisztus hadseregében még inkább! Az ezüst hajkoronák sztátikus, szilárd, csendes korokban stílszerű dekorációi az egyház örök konzervativizmusának, de az ilyen súlyos időkben friss elhatározóképességre és acélos vezetésre vágyunk!

— Persze a tapasztalat, a bölcseség és a megfontoltság is meglegyen a kemény kéz — fejében!? Nem túlsokat követelünk-e vezetőinktől?

— Az idők ilyenek! Apáturam! Talán tiszteletlenség a káplárnak a tábornokról vélekedni, de csak arról volna szó, hogy az örök emberi sors, az elaggás, a mi generálisainkról is időben állapíttassék meg. És még egy: aki messzebb lát előre, az vezessen! Például Csernoch helyett — Prohászka.

Erre már nem válaszolt Mindszenty apátúr. Prohászka? Az más!

Sokirányú elfoglaltsága rendszerezővé tette. Napjának minden percét beosztotta, olvasmányait tanulmányait, adatgyűjtéseit szisztematizálta. Problémakörönként csoportosította. Igy minden kérdés felől mindig világos, tiszta képe volt. Fokozottan állt ez az egyház ügyeire nézve. Nem volt filozófus, misztikus, aki a lelke tükrében vizsgálta a világot, mint Prohászka s a Soliloquia-jában naplójában, mondja el róla a véleményét. De az egyházzal összefüggő kérdésekről állandó, pontos feljegyzést vezetett. Napilapját olvasó egyháziak-világiak sokszor kértek tőle felvilágosítást. A papigyűléseken pedig összefoglalóan ismertette az egyházzal kapcsolatos eseményeket. Ezért a világkatolicizmusnak és a magyar egyháznak legkisebb híreit is élénk figyelemmel kíséri. Módfelett bántja, hogy a legnagyobb keresztény egyház hívőtábora: szervezetlen massza. Hiába teszi ki az ország kétharmadát, hiába alapozzák meg az egyházközségeket, országos viszonylatban kevés a súlya. Szomorúan állapította meg, hogy a kereszténypárt, amelynek a közéleti katolicizmust is kellene képviselnie, hanyatlóban van. Az országos Katolikus Szövetség kimerül az évente egyszer rendezett nagygyűlésekben. A Katolikus Népszövetség sem tud erőre kapni.

Tanulmányozza a XII. Leótól kezdeményezett és XI. Pius által életre hívott Katolikus Akciót s azt hitte, hogy ennek intézményes, országos kiépítése végre megoldja a katolikusság erőkoncentrációját. Éppen ideje a világiak tömörítésének, az egyházközségek fölé boltozathúzásának és a tisztán hitbuzgalmi terekről a társadalmi térre lépésüknek.

Figyelte a német és olasz katolikus akciót és fájlalta, hogy ez nálunk 1930-ban is csak a fővárosban kezd kibontakozni. 1932-ben Mihalovich Zsigmond lesz a központi igazgatója, aki évente egységes problémakitűzéssel és jelmondatba foglalással egy-egy kérdéskörre tudja összevonni a katolikusság s általa a nemzet figyelmét. Szervezeteivel hitéleti, szociális, karitativ és kulturális tevékenységet kezdeményez. Igy is jeletékeny a haladás, bár az egyházmegyei központok a formális magalakuláson túl alig jutottak. Az október első hetében tartani szokott katolikus nagygyűlések után feltör a kritika és Mindszenty apátúr is úgy találja, hogy a drága belépőjegyek miatt éppen a tömegek hiányzanak s erős vezetés és kellő öntudat hiánya folytán nem tudjuk kibontani erő-

inket. Abban is egyetért az egyik bírálóval, hogy „a katolicizmusnak az egyházon kivül való minden akciója megalkuvást jelent célkitüzésekben, taktikában, sajtóban, személyekben" (Nyisztor, M. K. 1933 V. 20.)

A gazdasági válságot erősen érzi a megcsonkitott, menekültekkel ellepett, nagyobb részben asszimilálatlan középosztállyal rendelkező ország. Boldog volt, aki főiskolai végzettséggel közrendőr, villamoskalauz lehetett, avagy fizetés nélkül, a jövő reményében munkahelyet kapott valahol. Keszthely már sírásónak is érettségizettet alkalmaz. A fővárosnál megürült száz gyakornoki állásra ötvenezer pályázó nyújtja be alázatos instanciáját! Harminc éves fronttisztek szüleik nyakán élnek, vagy idegen légióba menekülnek. Lengyelországban, Ausztriában a női alkalmazottakat férjhez küldik, nálunk a méltóságos asszony állami állásban maradt.

Elszomorodottan látja, hogy a kereszténynek nevezett társadalom csődben áll. A fiatalság jórésze megelégelte a reménytelenséget. A külföldi társadalomszemléletek Keletről is, Nyugatról is átsüvítenek a kis ország felett. Mély szakadék tátong az apák, a pozíciókban ülők és a fiuk, a kenyértelenek és éhbérért dolgozók között. 1932-ben egy csomó főiskolai , sőt középiskolai diákot tartóztatnak le — kommunista szervezkedés bűnével. (Köztük Rajkot). A hatalom kicsi és nagy részesei mélyen felháborodnak azon, hogy még utánuk is folyton születnek és sértődött képpel fordítanak hátat a tolakodó fiatalságnak és álláshalmozással, szolgálatba visszatartással, jogosítványok igazságtalan, antiszociális szétosztásával mélyítik a nemzedékek közötti szakadékot.

A külföldi államok leépítik a munkanélküliséget, a fiatalságot a hatalom részesévé teszik. Nálunk a háborús generáció is már cselekedeteket szeretne látni. Ifjúságunk figyeli a mulasztás és tehetetlenség eredményeit másutt is: a német katolikusok minden szervezettségük mellett sem tudták ellenfeleik a marxizmus és nácizmus erejét lemérni, felőrlődtek közöttük. A francia katolicizmus elvesztette a munkásságot és a parasztságot is. „Nálunk egyre erősebb lesz fiatalságunk forradalmi hangulata, amely a meglevő rend osztatlan gyűlöletéből fakad. Amikor az események gyors iramot diktálnak a népeknek, akkor nem lehet megállni vagy fontolva lépe-

getni... a mulasztásokat nem lehet hősiesen vállalt vértanusággal jóvátenni!" — utal a spanyol forradalom tanulságaira Varga László, a kitünő jezsuita 1937-ben.[18]) Mindszenty apátúr látja, hogy a nemzedékcsere nagyon esedékes a katolikus fronton is, amely különben is „nélkülözi a társadalmi erők mérlegelését és ezek szervezésének újszerű formáit." (Ijjas A. M. K. 1934.)

Róma 1933-ban újabb figyelmeztetést ad: Katolikus Akció: a laikusoké, szervezésben és programm keresztülvitelében saját hatáskörrel birnak. A cél a hierarchia apostoli erejének a megerősítése. 1937-ben a pápa mintha Budapest címére is adresszálná körlevelét. Találó igazságait nehéz meg nem hallani: A Krisztusban újjászületett ember csak a közösség szolgálatában lehet tökéletes... A most tomboló nyomornak oka a falánk uzsora. A szociális igazságosság minden embertől megköveteli azt, ami nélkül a közjót biztosítani nem lehet. Nincs társadalmi béke addig, amig a munka nem kap a családnak is elegendő, sőt szerény vagyon képződésére is elegendő részt a nemzeti jövedelemből! A munkásosztály szabadságharcát a tehetőseknek kell támogatniok! Nem megakadályozniok! A föld javait Isten az egész emberiségnek szánta és ez az elsődleges cél akkor is fennáll, amikor ezek a javak mind magánkézbekerültek: ezen változtatni kell! (Divini Redemtoris)

1936-ban a fiatalság katolikusan szelid „forradalmi lépésre" határozta el magát: a Pázmány Péter alapította egyetemen az egyetemi tanács akarata ellenére — kifüggeszti a keresztet. Sőt a „keresztény megújhodás" huszadik(!) esztendejében, 1940-ben, Meskó indítványára a parlament is kitűzi a keresztet. Sokkal többet ért volna, ha a Divini Redemptoris szellemében törvényeket hoz. Egyébként nyugodtan tehettük ki a keresztet: a kontinensen nincs többé liberálizmus és csak egy-két országban van marxizmus, az is ekkor visszavonulóban.

A katolikus nagygyűléseken sok jóakarat és egymásbíztatás sűrüsödik össze. De még „a témák korszerűtlenek, csak a falu van jelen, a munkás nincs," úri gyűlések, tömegmozdítás hiányzik, a „nagyágyúk" a kor béklyóiban küzdenek már" (Nyisztor Z.) A reformgondolatnak, a Mindszentyknek,

országos vonatkozásban még nincs nyitott kapujok. Ha igaz, hogy a vezéreket a tömegeket mozgató erő jellemzi, akkor a magyar katolicizmus ezidőben vezérek nélkül volt. Igaz, hogy az államhatalom csak a budapesti városházát és a budapesti karitást engedte át a katolicizmusnak, tehát közéleti ereje korlátozott volt a rendszer abszolutisztikus törekvései folytán. De önmagán belül is bizonyos kényelemszeretet, kedvtelenség és fáradtság jelentkezett. Az egyház munkaköre bővül — mondják a papok — a templomon kivüli feladat megnőtt: társadalomszervezés, irodalom, sajtó, művészet, szociális újjáépítés, közélet, munkásmozgalmak. Hogy tudnánk mi mind ezeket ellátni! — De hol engedtek bennünket szóhoz, ti egyháziak? — válaszolnak a világiak. Minden hatáskör nálatok van, ti intézkedtek, ti szelektáltok, nektek csak az udvarias, illedelmes tehetségtelenek kellenek, ti feleltek értük!

Bangha Béla a katolikus szervezés nagy apostola élete utolsó éveiben egyre türelmetlenebbül sürgeti az egyházi köröket, hagyjanak fel az egyoldalú csak közvetlen lelkipásztori és belső adminisztráló munkákkal, mert közben mulasztásaikkal lehetővé teszik, hogy az ellenség a templomon kivül rekedt tömegeket magához ragadja és megsemmisítő harcba vezényelje az egyház ellen. Megállapítja, hogy a katolikus teendők nagyobbik felét: a családlátogatást, lelki előkészítést, az adminisztrációt, egyházi vagyonkezelést a világiak is elintézhetnék. A világiak e munkáját szakszerű előkészítés után hivatásszerüvé akarja tenni, „mert igy meddően, felhasználatlanul egy roppant hadsereg veszik kárban a világiakban". Végre is a Katolikus Akció igy „jelszó marad és exhortativ stádiumban marad" (Bangha, 1939. M. K.)

Mindszenty apátúrnak nincs szüksége arra, hogy az ekkor már húsz éves egerszegi plébániavezetői szerkesztői és társadalomszervezői munkásságára másoktól várjon elismerő, megerősítő nyilatkozatot. Amiket a katolikus teendők körül folyó vita a folyóiratokban évről-évre felvet, azokat hosszú gyakorlatában pontról-pontra ismeri, a papikonferenciákon sokszor megbeszéli. Inkább a keserűség tör fel belőle, hogy miért késtek ezek a banghai birálatok ennyit is. Az egyház hierarchikus felépítettségében az ő munkaköre Zalamegyére korlátozott, a fővárosban, más egy-

házmegye, a hercegprímás területén, hivalkodásnak tünt volna fel a zalai esperes szereplése. A trianoni korszak a szabad bírálatnak nem kedvezett. De meg az egyházi fegyelemben a szabad bírálat a központban élő, egyházias lapok szerkesztőit illette, ezek közül is főleg Bangha privilégiuma volt. Mindszentynek országos vonatkozásban csak a példaadás feladata maradt, ezt teljesítette is. Serédi egykori tanárát, a matuzsálemi kort élő Kroller Miksát, gyakran látogatta Zalaapátiban, igy közvetlenül ismerte Mindszenty apátúr rendkívüli munkálkodását s mihelyt a rezsim alkonyán, a politikai helyzet ezt megengedte, nem is késett Mindszentyt püspöki kinevezésre felterjeszteni. A magyar katolicizmusnak, de a nemzetnek is kimondhatatlan vesztesége volt az, hogy Mindszenty zsenialitását, áldozat- és tettrekészségét, mérhetetlen tapasztalatát és vezetőképességét oly sokáig kellett a magyar püspökikarnak nélkülöznie.

Az egerszegi apátúr papi konferenciákon, koronákon, kisebb körben, de annál nagyobb intenzivitással és hatással mutatott rá a katolikus kötelességekre. Nem mulasztja el a nagy angol pátert idézni: Az embereket előbb az emberek fiaivá kell tennünk s csak azután fogjuk tudni őket — Isten fiaivá tenni! A tömegeket — tette hozzá Mindszenty — mindig az elsődleges szükségleteik: a kenyér, ruha, lakás érdeklik, de ezek kielégítése után, mohón vetik rá magukat a lelki szükségleteikre is. Krisztus nem szociálpolitikát adni jött a földre, de tanításából a szociálpolitika feltétlenül következik. Azért rendelte az Egyházat, hogy minden kornak biztosítsa a korszerű apostolait. Krisztus ugyan él kétezer év után is a tanításában, sugalmazásában, kegyelmeiben, mégis szóval is beszélő, példát is adó, tömegeket mozditó és feléje terelő egyházi és világi apostolokat is kíván, akik tanítását átteszik minden kornak kulturális és gazdasági nyelveire is. Ha nem mi adunk vezetőket és vezéreket a tömegeknek, majd adnak ellenségeink, de akkor mi már nem csak földiekben, de lelkiekben is csatát veszítettünk. Az emberek mindenre feleletet és megoldást várnak, tehát teljes körképet, teljes világnézetet kívánnak.

Katolikus akció? Milyen akcióképesség ez? Igérünk csak és programmot adunk, de elakadunk az elméletnél! —

kiált fel az apátúr. Pedig csak a tett ad hitelt minden teóriának. Aki nem bizonyít cselekedettel, az lemarad a tömegekért folyó harcban. Ezért kell nekünk híveinket a mindennapi dolgaikban segítenünk. Ha akarjuk, hogy misén ott legyenek, akarnunk kell az ehhez szükséges ruházkodást, lakást is számukra. Nem a kapitalistáknak, a szegényeknek hirdettetik az evangélium. Idézi a zalai föld 1500 éves szülöttjét, a stidóvári Szent Jeromost: Mit használ, ha templomaink szent ruhái drágakövektől csillognak, Krisztus szegényei pedig éhhalállal küzdenek?

Örök probléma ez, de legkevésbbé intéződik el azzal, hogy „mindig lesznek köztetek szegények". Mert az arányszámtól, hogy öt, vagy kilencven százalék-e a szegény, függ a kereszténység és a világ sorsa.

Az Egyház örök konzervativizmusánál fogva szívesen marad nyugalomban, vagy egyenletes mozgásban, mig más erők nem kényszerítik a helyzete megváltoztatására. Newton törvénye, a vis inertiae, alatt áll, amelyet magyarul tehetetlenségi törvénynek hívunk. „A mindig lesznek szegények" palástjába a tehetetlenség burkolódzik szívesen. Korunkban a cselekedet dominál a szó felett, az Egyházat szociális tanítása, kiállása, akciói után ítélik meg: a szociálizmus századjában a gondolkodás súlypontja az evilági élet boldogságára tevődött át. A szociális kérdés negligálása veszélyes! S tagadhatjuk-e, hogy a hit is szorosan összefügg a tevőleges szeretettel és a szociális igazsággal? Tagadhatjuk-e, hogy a tömegek aposztáziája későn ösztökélt bennünket az új szempontokra? Nem jártunk-e ugy, mint egykor a régmultban, amikor a belső megújulás csak akkor következett be, amikor a protestantizmus a kereszténység felét már elvitte?! A profán bölcselet és a nyomába kirobbanó forradalmak nem gyengítették-e le egyházunkat a mai napig sem kihevert csapásokkal?!

De nem figyelmeztet-e bennünket még az ókori kinyilatkoztatás is, amelyet, az ószövetséget, oly meggondolatlanul vet el a német újhit Rosenberg[14]). Pedig még szociális vonatkozásban is példát mutató ma is sok tétele. Az ószövetség nemcsak az alamizsnálkodás kötelességét írja elő, de

szinte rendezettebb szegényvédelmet teremtett, mint korunk: akkor a szegényeké volt az aratás után tarlón maradt kalász, a hullott szöllőgerezd, minden szántóföldnek a sarka és ezenfelül harmadévenként a tized! Az élvezethajhászókat, a fényüzőket, a túlzott vagyon halmozóit a próféták átka kisérte csak úgy, mint a szegények, árvák, özvegyek nyomorgatóit. Ötvenévenként visszaszállt az ősi birtok a régi tulajdonos-családra, bárha az el is adta. A magánnagybirtok tehát akkor nem volt jogszerű! „Jaj nektek, akik házat házhoz raktok, szántóföldet szántóföldhöz, migcsak hely vagyon! Talán bizony csak magatok laktok az országban?! — fakad ki Izaiás (5. 8.) Mikeás szavai pedig egyenesen a modern kapitalizmusnak a munkások ellen való gazságait idézik: „Erőszakkal lehuzzátok róluk a bőrt és csontjaikról a hust!... Összetöritek népem csontjait!"

A munka méltóságát, a dolgozó baromként élő rabszolga megváltását az Istenből lett ácsmunkás hozta a földre. Anyjának, nevelőatyjának, munkatársainak a kétkezi dolgozók közül való kiválasztása, a maga dolgos élete, tanítása társadalmi forradalom volt. Az emberek és nemzetek egymás között való egyenlőségének gondolatát ő hozta, az istenfiúság által. És ez nemcsak eszmei, de gazdasági kiegyenlítést is jelent, hogy ne legyen teljes gondatlanság és nyomor, hanem amint írva vagyon: egyenlőség legyen! s kinek sok volt, nem bővelkedett, és akinek kevés, nem szűkölködött (2. kor. 8. 14 15.) Kora kizsákmányolóit, a népet csaló pénzváltókat, kufárokat korbácsot ragadva verte ki a templom előcsarnokából.

És a pápák megszüntek-e figyelmeztetni, majd egy század óta, a krisztusi szociálizmusra? — folytatta Mindszenty a papi konferencián. De arra is intettek, hogy a társadalmi és gazdasági rend csak erkölcsi bázison, a tartós béke pedig az összes népek szolidaritásán épülhet fel. Ha mégis terjed a krisztusellenes kommunizmus, azoknak a hibája, akik hivatva lettek volna a tömegmozgalmak vezetésére, ehelyett nem egyszer ezek kialakulását is akadályozták. Az is igaz, hogy a marxisták eszmei és gyakorlati gátlástalanságával szemben keresztényi lelkiismeretesség nehezen versenyez. Mégis a tömegaposztáziát mindenáron, kísérletek és

kudarcok árán is meg kellett volna akadályozni, mert a véres forradalmakban önző és önzetlen együtt pusztul!

Nem volt-e elég figyelmeztetés XIII. Leó Rerum Novarum-ja már 1891-ben? A „társadalmi rendnek ez az aranybullája" alapos és gyors reformokat kíván a „földi javaknak szörnyen aránytalan és igazságtalan elosztásában." Az állam köteles megvédeni a munkást, akinek nincsenek saját védőbástyái, mint a gazdagoknak. Kívánja a munkások és munkaadók szervezeteinek kiépítését és az ezek között felmerülő ellentéteknek tárgyalásokkal való kiküszöbölését. Szemben az annyit hangoztatott „magántulajdon szentségével" megállapítja a pápa, hogy ennek a körülírása az állam feladata, de a tulajdon is és a jövedelem is szociális terhekkel korlátozott! A munkás béréről a család eltartásán felül még kisebb vagyon teremtésének is futnia kell. Ily reformok nélkül nincs, nem lehet nyugalma és békéje a társadalomnak. Könnyelműségnek nevezi az erőszakos és véres felfogatók törekvéseinek meg nem akadályozását és méginkább elítéli azt a „tunya gondatlanságot," amely bekötött szemmel tovább tűri azokat az állapotokat, amelyek elkeserítik a lelkeket és szállást csinálnak a társadalom felborítóinak.

Fugit irreparabile tempus! Visszahozhatatlanul elfut az idő! Közel félszázad telt el a Rerum Novarum aranyigazságai óta. Legtöbb állam berendezkedett már e szociális vezérelvek alapján mások a marxizmus, mások a demokrácia elvei szerint. De nálunk az igéreteken túl alig történt több. Bangha szerint ez: ostobaság, gondolatszegénység, szűkmarkú önzés, csak a maga kényelmes emésztésével törődő érzéketlenség és felelőtlenség! (M. K. 1936. jan. 5.) Csávossy pedig már azt mondja, hogy az új rend megengedett, szent erőszak nélkül nem teremthető meg, (1935, febr. 20. M. K.) Lovera, a polgárháború alatt Barcenlonából menekült kanonok, abban látja a kommunisták sikerének a titkát, hogy csaknem minden szociális vívmányt ők harcoltak ki.

Hát már nekünk magyaroknak a véres spanyol memento sem elegendő?! — fakad ki Mindszenty apátúr a beszéde végén. Vajjon nem veszitjük-e el gyűlölet és erőszak között egykor azt,

amit a Krisztus szeretetéből önként nem adtunk meg a tömegeknek? Ebben a nagy nyomorban a legkisebb segítség is reményt adna a milliónak. Most kell legalább önreform a katolikus fronton! A munkásság és parasztság fogja építeni is, vezetni is a magyar jövőt, az egyháznak velük kell lennie! „Pusztulnia kell az álkeresztényeségnek, amely csak égi kenyérrel akarja táplálni azt, akit a test éhsége gondolkozni sem enged" — igaza van Varga jezsuitának! (M. K. 1939. okt.)

A mezei, városi munkásság és szegénység országos arányszámunkon felül tartozik hozzánk. A magyar proletáriátus: katolikus. A megváltása elsősorban katolikus feladat. Mégha semmi világi hatalom sincs is a kezünkben! A tömegeket hadirendbe állítani és velük, valamint protestáns testvéreinkkel együtt kiharcolni az igazukat, nemcsak lelkeik megmentését jelenti, de a magyar jövő biztosítását is!

Bátor hit, határozottság és akaraterő! Ezt várják és ez után mennek a tömegek!

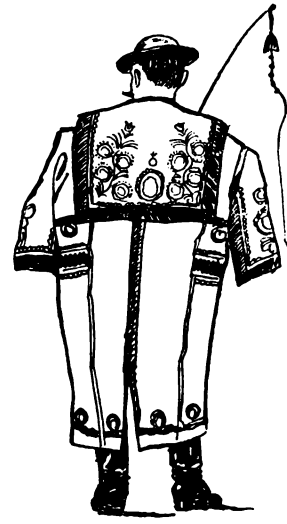

POLITIKAI PÁRTJA:
A KERESZTÉNY DEMOKRÁCIA.

... hogy egyenlőség legyen, amint írva vagyon: Akinek sok volt, nem bővelkedett és akinek kevés, nem szűkölködött

(2. *kor.* 8.14-15)

Mindszenty gyermekként, a csendőrök elől Vasvárra menekülésük viharos éjjelén, édesatyjától egy nemzetiszínű zászlót kapott megőrzésre. Mindvégig hű maradt ehhez a zászlóhoz, amely a keresztény demokráciáé volt.

Évtizedek során a párt neve is változott: 1919-ben néppártról kereszténységszociálista pártra, majd keresztény egyesülésre, keresztény szociális és gazdasági pártra. Azonban a zászló, az eszme: a keresztény demokrácia ugyanaz maradt. Generációk haltak ki belőle és születtek bele. Egyszer, 1920-ban, rövid időre, hatalomra került a párt. Négy évtizedet ellenzéken tölt, nehéz harcokban: a liberálizmus, a marxizmus és az államhatalom ellen. Mindszentynél, aki beleszületett a pártba, tradició, apja öröksége, de maga meggyőződése is ez a politikai függetlenség, önálló véleményformálás. Akárhogyan nézzük is e pártot, sikereiben, kudarcaiban, erényeiben, mulasztásaiban, eszméiben, embereiben: e párt nélkül kietlen vigasztalan lenne a magyar közélet. A közjogi harcokba, hatalmi tusákba merült többi pártok között egyetlen világnézeti párt volt szociális tartalommal. Akik a krisztusi egyházakhoz tartoztak, azok számára ez a párt jelentette a közéletet. Rajongtak érte és csalódtak benne, követték és cserbe hagyták, de irányadó volt számukra.

A pártot néppárt néven Zichy Nándor 1892-ben alapította. Molnár Jánossal és Prohászka Ottokárral együtt vezette. Átfogó társadalompolitikai programmja minden elesett osztályt védelmébe vett, földreformot és titkos választói jogot követelt. Amire az utóbbit elérte, négy évtized multán, az öreg emberek betegségében, véredényelmeszedésében, kimulóban volt.

Akik a hatalom szerelmesei voltak, e párttól messze futottak. E párt nem törekedett kormányzásra, megelégedett azzal, hogy összegyüjtötte a keresztény politikai híveit, gyakoroltatta velük alkotmányos jogaikat, ellenőrizte a kormányokat s amennyire tehette, befolyásolta a törvényhozást a megkönnyítette az egyházaknak a kormányokkal való érintkezését. Igy volt ez akkor is, amikor rövid kormányzás után, második vonalba jutott vissza. Sohasem volt osztálypárt, mindig kiegyenlítő szerepre, mérséklésre, békítésre törekedett. Lelkiismereti mozgalom maradt, éppen ezért tele gátlásokkal, akadályokkal, terhelésekkel a hatalomért való harcában. Egész élete alatt, 1892-től 1945-ig, az ország nyugati felétől kapott tömegesebben mandátumokat: Dunántúltól, Nyugatfelvidéktől. Mindszenty szülőföldjén, működési területén, Zalában, Vasban állandóan. 1920-ban meghódítja magának a párt Budapestet, ez lesz a centruma, két évtizedig kormányozza a fővárost a keresztény demokrácia lobogói alatt, amelyekhez az itteni titkos választójog mellett kitart hűen a munkás és kispolgár. Ez a fővárosi pozicióját megtartó, alkotó husz év bizonysága annak, hogy akik 1922-ben vidéktől elorozták a titkos szavazást, a keresztény demokráciát fojtották el vele, hogy nevének átvételével visszacsempésszék a tőkésrend és egy szűk társadalmiosztály idejétmult uralmát. Ezek felelősségét az 1945-ben bekövetkezett tragigus letörésük sem oldja fel!

A keresztény demokrácia zalai végvári kapitányát, Mindszenty apáturat közjogi hamiskodásokkal, politikai erőszakoskodásokkal sem félrevezetni, sem megfélemlíteni nem lehetett. Lelkiismerete mindenkinél élesebben tiltakozott a szabadságjogok ilyen elkezelése, népének kiskoruságban tartása ellen. Ez fordította el őt a kormányhatalom uraitól kitartóan és engesztelhetetlenül a rendszer alkonyatáig.

A párt első hadállásait 1892-ben a liberálizmus ellen építette ki. Ez a tény már akkor magára vonta a pesti sajtó pergőtüzét és ez alig is enyhült e sajtó fennállásáig 1939-ig, amikor is átalakuló közszellem és a sajtókamara létesítése hallgattatta el.

A néppárt vidéki, agrárjellegű mozgalom volt, a kereszténypárt városokban érte el nagyobb eredményeit, ahol *villamosjegygyel* lehetett pártot szervezni. Ernszt szemináriumi lakásán, ágya alatt tartott öreg ládikóból — ez volt a pártkassza! — falúra, a párt tulajdonképeni bázisára, már nem futotta! Néha még a százpengősök is hiányoztak egy-egy mandátum elnyeréséhez. A demokrácia drága a szegény világnézetnek. A „demokrácia" még még drágább.

A néppárt-kereszténypárt a krisztusi életeszményeket, nemzeti, keresztény öntudatot, puritánizmust, önzetlenséget és szociális gondolatot plantálta, erősítette közéletünkben. Trianoni hanyatló korunkban a politika és társadalom élő lelkiismerete volt. Vass József társadalombiztosítási törvényei külföldet megelőző példás, előnyös, eredményes megoldást hoztak, konszolidációnkhoz leginkább hozzájárultak.

A keresztény demokrácia két szakasza: 1892-től 1918-ig a *néppárti* és 1919-től 1945-ig terjedő kereszténypárti szakasza, együtt félszázados élete, érdekes problémákat vet fel és old meg a jövő számára is. Így főképen a *politika és az egyházak viszonyát* mutatja be. A keresztény demokrácia offenziv szembefeszülés volt azzal a liberális és marxista közös állásponttal szemben, hogy a „vallás magánügy". Ez a tétel később a keresztény államiság ellenségei szájában harcos jelszóvá és akcióprogrammá erősödött ilyen fogalmazásban: Szabad egyház a szabad államban! Világos, hogy akik hangoztatták és meg is valósították Európaszerte a századfordulón ezt a programmot, azok legkevésbbé törekedtek ideális hatáskör-szétválasztásra, mert a szabadság az egyháznak is érdeke, hanem épen az egyházak közéleti befolyásának, sőt magának a hitéletnek a visszaszorítását rejtették a jelszó-hamisság mögé. A *„szabad állam"* frázisa nekik az állam omnipotenciáját jelentette az ember minden joga, sőt élete felett is. Hogy ez marxista ellenhatásában végül is hova vezetett, azt a kommunista államok nap-

jainkban alaposan dokumentálják. De nem lehet eléggé hangoztatni, hogy a kiindulás a szabadelvűségnek a tőkét felszabadító korlátlanságban már jelentkezett.

A pápai körlevelek a mult század végén már kárhoztatták a szabadelvűséget, igy világos, hogy a liberális államokban kezdetben a harc csak a katolikus egyház ellen folyt, sőt ebben, érthetően részt vettek a protestáns egyházak hű fiai is: részben még a történelmi, régi ellentétek miatt, részben pedig a szabadelvűséggel szemben fennálló eszmei szimpátiák következtében. Igy történt nálunk is s kezdetben a keresztény demokrácia pártba-fejlődésének védelmi jellege volt, a támadás iránya folytán pedig katolikus jellege is. A korszellem viharával szemben maga a kezdeményezés és az ideológiai kialakulás is jelentékeny energiákat kötött le: katolikus részen. Ugyanekkor a szabadkőmives páholyokba tévedt katolikusok és kálvinista, kuruc Tiszák összeforrva a liberálizmusban, megegyeztek a katolikus császárral: átengedik neki a hadsereget, lemondanak a nemzeti követelésekről, hogy kiépíthessék a szabadelvű államot. A hithű katolikusok: Zichy Nándor börtönt ül és rangját, vagyonát veszíti negyvennyolcasságáért, Apponyi Albert és Ugron Gábor pedig kormányképtelenné teszik magukat a nemzeti követelések miatt.

Mégis a néppártnak e kezdeti szakaszában is voltak protestáns hívei, képviselői is. A legnagyobb publicisztánk, az evangélikus Kaás Ivor is hozzátartozott. A kereszténypárt pedig 1919-től majd másfél évtizeden át egyenesen a krisztusi egyházak híveinek közös politikai uniója volt. A budapesti városházán teljes harmóniában kormányoznak a protestáns püspökök, esperesek katolikus papokkal, pártvezérekkel. Hiányzott az együttműködés Tiszántúlon, ahol a liberális hatás legtovább tartotta magát. De ez érthető is. Elég arra gondolnunk, hogy e liberális hatás, a miniszterelnökök ellenjegyzésével gyakorolt főkegyúri jogon át, még a katolikus püspökikar tagjainak a kiválasztásáig, Vatikánban való „bemutatásáig" is elért. Apponyi mondja emlékirataiban, hogy az egyházi állások betöltésénél is érvényesültek pártszempontok, sőt csak a katolikus közvélemény megerősödésével vált az lehetetlenné, — írja, — hogy a pártállás megmara-

dásának a szempontja mellett, ne teljesen kifogástalan személyeket helyezzenek egyházi állásokba. (Ennek figyelembevételével kell tehát megítélnünk a püspökikart, Prohászka kritikáját és a kitartóan hangoztatott, de idejét mult kívánságot a főkegyúri jog változatlan visszaállítására!)

Ha a szabadelvűség hatása ilyen mély volt katolikus részen, nem meglepő, ha a tiszántúli protestántizmus sem tudta magát alóla kivonni, s 1921-től a félliberális, de rendszerint egyházaiakba tartozó kormányelnökökhöz való kapcsolatait nem lazitotta és csak kivételesen (Haendel Vilmos, Debrecen) csatlakozott a keresztény demokráciához. Viszont másutt, a fővároson kivül is, megvolt ez az együttműködés, Dunántúlon maradéktalanul. Nem kis része volt ebben Mindszentynek, az egerszegi plébánosnak, aki különös szeretettel fordult a protestáns egyházak felé, velük teljes kulturális és társadalmi kapcsolatokat épít ki. Hercegprímássága idején pedig — idegen és pogány fegyveres diktatura igájában — politika nélkül is megteremti a krisztusi és nemzeti eszmények közös szolgálatát, a keresztény-keresztyén demokrácia közös frontját.

Apponyi Albert hosszú politikai tapasztalataira visszatekintve azt állítja,[18]) hogy 1918 előtt a protestánsok történelmi fejlődésükből származó összetartása erősebb, mint a politikai nézetük, mig a katolikusoknál teljesen hiányzik ez az összetartás s amennyiben megvan, inkább az államhatalomra támoszkodva fejlődött ki bennük, tekintet nélkül arra, hogy ki van kormányon. Apponyinak ez a tétele változatlanul fennállott a katolikusokra nézve 1921-től továbbra is, mig a protestánsoknál a keresztény demokrácia vonzása a fentiek értelmében törte át e tételt. Ellenben a szabadkőmivesség és szabadelvűség valamint a mögöttük meghúzódó tőke együtthatása erőkifejtésében korlatozóan kisérte végig a keresztény demokráciát.

A magyarországi szabadkőmivesség, a hazatért negyvennyolcas emigráció kihalása után, felforgató irányítása alá került. Ahogyan a párizsi Matin (1893.) nyíltan dicsekedhetett azzal, hogy az egyházellenes törvények a páholyokból keltek életre, ahogy az olasz páholyok a pápaságot a saját földjén akarták megszégyeníteni, azonképen volt döntő a páholyok szerepe a ma-

gyar katolicizmus megtörésében is. A magyar egyházpolitikai törvényeket szóról-szóra a páholyok dolgozták ki. Wekerlével, Kristóffyval és Károlyi Berinkey Dénes miniszterelnökével a páholyok az államhatalom teljességéhez jutottak hozzá. Hogy az országot Trianonba segítették, az csak egyik katasztrófális eredményük volt. A másik az volt, hogy a krisztusi egyházakat 1920-ig sikerrel állították szembe egymással. Az a szabadkőmives jelszó, hogy a pápa „befolyása a magyar államvezetés dolgaiban sérti szuverenitásunkat" és a „külső hatalom alatt álló (értsd: katolikus) politikusok megbízhatatlanok és hazafiatlanok", sajánlatos módon, a régi ellentétek folytán, protestánsoknál is meghallgatásra talált. 1913-ban a magyarországi 91 páholy 6526 tagjából 86%, 1918-ban 102 páholy 7414 tagjából 95% volt nem keresztény, az 5 százalékot pedig tulnyomórészt a protestáns értelmiségiek tették ki. Nem kevesebb, mint 98 protestáns lelkész, 16 teológiai és 38 főiskolai tanár, 5 szuperintendens püspök vitt szerepet a páholyokban, velük szemben csak két katolikus pap, csak pár éven át, és egy jogakadémiai tanár, aki ismert antiszemita lett a páholyban (Ágoston Péter).[14])

A páholyokat feloszlató 1920 évi belügyminiszterium államtitkárja, a református Viczián István a szabadkőmives jegyzőkönyvek, iratok, lapok hivatalos vizsgálata alapján, ezekből vett idézetekkel bizonyítva, azt írja, hogy a „magyar szabadkőmivesség végcélja az ateizmus és a kommunizmus volt s féktelen gyülölettel tört az egyházak ellen. (Magyarság napilap, 1927. nov. 13.) Ugy látszik, hogy a szabadelvűség és a szabadkőmivesség a páholyokban forrt össze a katolicizmus elleni éllel és ennek félreszorításával félszázadon át kormányzott. Az 1919-es megújhodás, a páholyok feloszlatása után, a fenti jelszavak némileg elhalkultak. Mégis még 1936-ban is ez a helyzet: „Előny, ha valaki a katolikus világnézetét feladja, vagy nem hangoztatja, mert a katolikus gondolatnak még nincs meg a megfelelő helye a magyar közéletben. A társadalomgazdasági ereje kicsiny, az idegen kezekben levő tőke zsoldossá kényszeríti" — írja Egyed István, a budapesti tudományegyetem professzora (1936, febr. 20. M. K.), akit Mindszenty hercegprí-

más a Szent István Akadémia elnökévé választat 1946-ban.

A liberalizmus budapesti bankpolitikája az erdélyi pénzintézeteken keresztül finanszirozza a magyarság ellen irányuló nemzetiségi telepítéseket, a kormányzati politikája 1917-re már három millió hold földet enged olyan külföldiek kezére, akik még a formai állampolgárság megszerzését sem tartják szükségesnek. Társadalompolitikája pedig a marxi szervezkedést olyan vezérkarral látta el, amely a gyenge ipari munkásságunkat az első kommün nemzetgyilkos kisérletébe sodorta. Ugyan ez a liberálizmus a dolgozó magyar milliók anyagi és véráldozatát a háborúban a végsőkig meríti ki anélkül, hogy szociális (földreform) vagy politikai (választójog) reformokkal súlyos tartozásait kiegyenlítette volna.

Az első kommün vezérkara ez volt: Kún Béla, Landler Jenő, Hamburger Jenő, Varga Jenő, Kunfi Zsigmond, Lukács György, Bokányi Dezső, Szántó Béla, Szamuelly Tibor, Rónai Zoltán, Erdélyi Mór, Vágó Béla, Korvin Ottó, Pogány József, Bőhm Vilmos, Garbai. Ez a névsor mindent megmagyaráz az első kommünben is, de annak reakciójában is. A nemzet ezeréves történelme addig még nem ismert olyan indokolatlan vérengzést, aminőt Szamuelly, ez a „közbülső lény a demagóg és a patkány között" véghez vitt. Huszonöt város és falu ártatlan polgáraiból szedte áldozatait. Számtalan papot hurcoltat el. A megkínzott és szétszabdalt magyarságból az ezer éves kereszténységhez való ragaszkodás elementáris erővel tört fel. A szabadelvűségnek és a marxizmusnak magában a népben jelentkező ellenhatása teremtette meg egyik napról a másikra a keresztény demokráciát, amelynek összes ellenforradalmi tevékenysége az volt, hogy egypár tagja (Fridrich, Csilléry vezetésével) eltávolította a marxista Peidl-kormányt és átvette a hatalmat. A sokat emlegetett atrocitások (Siófok, Orgovány, Kecskemét, Britannia-szálló) az átmenet idejében, helyi, népi, kisjelentőségű leszámolások voltak, amelyeket az alakulásban levő keresztény demokrácia meg nem akadályozhatott, de amelyeket a kommunizmus százszor bűnösebb emigráltjai külföldön fantasztikusan felnagyítottak. Megtörténtüket mégis sajnálatosnak kell ítélnünk.

A keresztény demokrácia eléggé nem méltányolt érdeme az 1920-ban a legszélesebb jogkörű, titkosan lefolytatott nemzetgyűlési választás. Alkotmányos életünknek e legkorrektebbül életrehívott népszavazása eddigi néppártnak, vezető tagjaiban is, közvetlen jogutódját, a kereszténypártot bízta meg a kormányzással. Ez és az ugyancsak keresztényszellemű kisgazdapárt töltötték meg a nemzetgyűlés padsorait, ahova az 1918 előtti pártok és a forradalmak pártjai még hírmondót sem tudtak küldeni. Ellenben annál nehezebb küzdelem folyt a „vörös rongyokba öltözött, bűnös főváros" — Horthy bevonulásakor használt szavai — városházája körül, amelyet Vázsonyi Vilmos kapitalista-virilista törzsfőnökei és a „községi üzemek" (fővárosi közüzemek) marxistái tartottak megszállva. Itt a kulcspozicióktól kezdve az utcaseprőkig minden munkahelyet a „vakolók" (szabadkőmivesek) és a marxisták töltöttek be. A katolikus plébánosok kinevezését, „bemutatását" végző fővárosi kegyúri bizottságot is a nem keresztény többségű közgyűlés küldte ki. Igy pl. az izraelita hitközségnek több szava volt, mint a katolikus hívőnek a saját lelkésze megválasztásánál.

1919-ben a szervezett munkás is elhagyta a marxizmus kereteit és tömegesen csatlakozott a keresztényszociálista szakszervezetekhez. Ezek taglétszáma 180,000-re ugrott. A keresztény demokráciát felkészületlenül érte a tömegek feléje özönlése, s ezeket, szuggesztíverejű vezérek hijján, nem is tudta megőrizni. Egységét sem. A kereszténypárt és a Nagyatádi Szabó-féle kisgazdapárt koalíciós kormányzását Bethlen István feladja, belép a kisgazdapártba, magával viszi a kereszténypárt diszidens csoportját (Klebelsberg-Karafiáth stb.), ide olvasztja az 1918 előtti liberális pártromokat és ennek a világnézeti egyvelegnek — látja, hogy a tömegek mihez ragaszkodnak! — „keresztény-keresztyén kisgazda-polgári és munkáspárt" nevet ad. Kormányzati elveit a liberálkapitalizmustól veszi

Prohászka az első nemzetgyűlésen, 1920 és 1922 között, egyideig az egyesült párt elnöke. Horthy kétízben is miniszterelnöknek szeretné megnyerni, de ő ezt, a visszarettenve a politikai életben tapasztaltaktól, elutasítja. Bethlen 1921 április 13-án alakít

kormányt. Az ezt megelőző tárgyalások alatt, nyílván e politikai fordulatra és a keresztény demokrácia cserbenhagyóira célozva írja Prohászka bizalmas naplójába (Soliloquiába) április 1-én a következőket:

„A kisgazdák (t. i. a párt) szemétdombján a kakasok verekednek s aztán szélkakasoknak mutatkoznak be ... A politika is erkölcs volna, de kevés van belőle benne..." — 1922 febr. 17-én ezt írja: „Hál Isten, megszabadultam a nemzetgyűléstől. Ó istennő — mondotta Demosthenes — hogy a három legcsúnyább állatot választottad ki kedvenceddé: a baglyot, a kigyót s a demoszt[15]) ! Ez utóbbi egy dekadens piszkos társaság, konglomerát minden szenvedélyből, butaságból és komikumból. De én demosz alatt nem is azokat a jóérzésű csizmásokat értem, hanem az uborkafára mászó akarnokokat."

Igy a keresztény demokrácia szembe találja magát, az elveket a hatalom előnyeire váltó, de azért magát továbbra is kereszténynek kendőző profitkereszténység új érájával, amely a kisember tömegmozgalmát holtvágányra tolja, az egyházakkal való jóviszonyt buzgón ápolva, egy egészen szűk csoport antidemokratikus hatalmi tömbjét alakítja ki. Mindezt a látszatparlamentarizmus közjogi védőműivel veszi körül és ezek mögül negyedszázadon át teljes biztonsággal utasítja vissza a dolgozó milliók minden társadalmi és politikai reformtörekvését. E hatalmat kisajátító csoport történelmi felelősségét csak kis részben enyhíti az az érdeme, hogy vesztett háború, két forradalom és országcsonkitás után, nehéz viszonyok között, kellett rendet, nyugalmat teremtenie, konszolidálnia és termelnie.

E hatalmi-csoport első dolga volt, hogy 1922-ben elkobozza azt a széles körű és titkos választójogot, melyet a kereszténypárt 1920-ban hozott és helyette rendeletileg rákényszerítette a nemzetre a szűkkörű és nyílt szavaztatást. A marxisták elhallgattatására és a látszatalkotmányosság fenntartására a pár törvényhatóságú városban és ipari kerületben meghagyja a titkos választást s igy huszonöt mandátummal jutalmazta azt a szociáldemokráciát, amely 1918 októberében és 1919 márciusában két, hatásaiban szörnyű, forradalomba vitte a nemzetet. Viszont a nemzethű, hagyományá-

poló védtelen tömegek ellen választási tatárjárást vezetett, ezzel a keresztény demokrácia mandátum-többségét egyhatodára olvasztotta le.

Másik fátumszerűség az volt, hogy a két nyugdíjas kapitány: a szabadkirályválasztó Gömbös és a legitimista Rakovszky szerencsétlen budaőrsi csatája (1921-ben) a magyar belpolitika firmamentumának sarkcsillagjává vált. Ettől kezdve két évtizedig az egyházakat, pártokat, a honvédséget, a közigazgatást aszerint ítélték meg, jutalmazták és büntették, hogy az úgynevezett királynapok alatt a rendszer iránt való hűsége kielégítőnek látszott-e, vagy sem.

E közjogi ellentét súlyosan ártott a nemzetnek, de segített szétzilálni a keresztény demokráciát is. Ennek tömegei a nyíltszavazás kormánypresszió alatt eleve lemondottak a hatalomrajutás gyönyöreiről, de függetlenségük megőrzésével, lelkiismeretük szerint, világnézetüket szolgálták. Bármennyire lássék is paradoxnak, a kereszténypárt, elvei iránt tartozó felelősségének átélésében, még a tömegek olcsó megnyerésére sem pályázott, inkább átnevelésére, ami ugyan dicsérendő, de inkább hatalomrajutás utáni, nemzetpolitikai s nem pártpolitikai feladat.

Igy a párt országos viszonylatban ugyan nem tudta beváltani a hozzáfűzött reményeket, de a tömegeket a keresztény és nemzeti világnézetre hangolta, Budapesten pedig majd kétévtizedes irányító politikájával maradandó, korszakalkotó eredményeket ért el. Amennyire lakosságának összetétele megengedte, nemzeti fővárost formált abból a Budapestből, amelyben az ország liberális, jórészt idegen eredetű polgárságának és marxista munkásságának több mint a fele zsúfolódott össze, ahol a nagytőke és gyáripar, a sajtó egész országra kiterjedő hatalmi hálózatának centrumai és fellegvárai tornyosultak. Ezzel az ezeréves keresztény nemzet legprimitívebb, legelemibb igényét juttatta érvényre, hogy végreis magas szellemű főváros legyen.

Amikor a kereszténypárt budapesti szervezeteinek, az ugynevezett keresztény községi pártnak vezérét, Wolff Károlyt, 1936 augusztusában eltemették, a párt már letünőben volt, a régi néppárti csillagok leáldoztak, újak nem jöttenek, az országos politika Bethlen, Gömbös nyomán, a teljesen felhigított szegedi gon-

dolatnak kismagyar-szemléletű liberálnacionálizmusává vált egyvágányán futott. Mégis, vagy talán éppen ezért, Wolff Károly koporsójában a keresztény demokrácia százezres tömegeinek sorfala között vonult a farkasréti temetőbe. Ez a temetés megmutatta, hogy itt a fővárosban, a liberális és marxista front kétirányú nyomása között, a keresztény polgár és munkás mégiscsak a saját védelmi hadirendjét látta a pártban és nem felejtette el, hogy mi volt itt 1919 előtt és hogy a megújhodást kinek köszönhette.

Az országos párt vezetője Ernszt Sándor prelátus, eszméi hatászsugorodásával együtt vékonyodó szimbolum is: magas, szikár, aszkéta vonalazásával, puritánizmusával, takarékosságával emlékeztet. Mindszentyre, akivel különben is kongeniális lélek, de ennek bátorsága, aktivitása nélkül. Ernszt negyven évet harcolt a keresztény demokráciáért, de néppárti multja tanulságaiból vont szkepticizmusa nem tette alkalmassá a diadalmas világnézet hóditó vezérségére. Különben is a reálitások embere lévén, nem voltak illuziói a választókerületek furcsa pártgeometriáját s a nyílt, befolyásolt szavaztatást megvalósító kormányminden hatósággal szemben. Ezért igyekezett jó képet vágni paptársa Vass József népjólétiminiszterségéhez, a kormánnyal való kollaborálásához, sőt a szükséghez képest, Vass hirtelen halála után, rövid időre, székét is elfoglalta, hogy a takarékosságával rendbehozza a miniszteriumot, de, hogy ezután rögtön lemondjon. (1931). Elvált a kormányzati rendszertől, amely a keresztény demokráciát presztizséből kiforgatta, erejében megtörte.

A párt soraiból, e könyv szerzőjétől, hangzik el az az interpelláció a korrupciómentes és titkos választás visszaállítása tárgyában, amelyre adott miniszterelnöki válasz megigéri, sőt teljesíti is a törvény — de korrekciókkal teli! — megszavazását. Itt is csak közéleti etika szempontjai vezették a pártot, ő maga már nem látta előnyeit a titkos választásnak, mert tömegei — annyi meddő várakozás után — a szélsőjobbon kötöttek ki.

A kereszténypárt képviselőinek foglalkozás szerint való megoszlása 1920 és 1939 között igy alakult: pap 20-27 %, szellemi szabadfoglalkozásu: 20-28, földbirtokos 7-27, állami tisztviselő: 9-17, iparos-kereskedő: 5, munkás: 3 százalék. A né-

metországi kereszténypártnál, a Centrumnál, sokkal egészségesebb volt a törvényhozók foglalkozási megoszlása: pap: 10-16%, munkás 16-25, iparos: 7-12 százalék.[14]) Mindszenty egyáltalán nem helyeselte a papság ily mérvű részvételét a politikában. Egyedül 1920-ban támogatott papot mandátuma elnyerésében. Túri Bélát, ezt a kivételes képességü publicistát. Egyebekben mindig világiakat jelölt és segített mandátumhoz: negyedszázadon át.

A magyar keresztény demokráciának külpolitikai elszigeteltsége is hátrányára volt, nemkülönben azok az alaptalan támadások, amelyek külföldről a numerus klauzus miatt érték. Az 1918-1919-es elvetélt forradalmak után, ezek reakciójaképen, kibontakozott keresztény megújhodás a marxista és liberális Európában egyedülálló koreszmét fejleszt. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy csak félsikerekre tekinthet vissza. Viszont egy évtized mulva már a fasiszta államalakulatok fejlődtek fel, ekkor a mi keresztény demokráciánk túl volt virágkorán. Ez a demokrácia kontinentális koreszmévé csak 1945 után lett, amikor viszont a szovjetorosz megszállás lehetetlenítette nálunk kibontakozását.

A kommunisták fantasztikus propagandája azt állította, hogy a magyar kereszténypárt által elindított koreszme szülte a hitleri gázkamrákat. Átlátszó rabulisztika ez! Hitlernek annyi köze volt a keresztény demokráciához, hogy ennek németországi pártját, a Centrumot, egy évtizeddel előbb már likvidálta és tekintélyuralmának korlátlanságával nyirbálta meg az egyházak örök céljainak szolgálatát is és egy nemzetiegyház-kisérletnek az eretnekségével mult ki rendszere.

A néppárt-kereszténypárt felőrlődött küzdelmeiben, de hatása visszamaradt a lelkekben, a tömegekben. 1945-ben a moszkvaiak nem engedték indulni a magyar politikai jobboldalt, de ez pártkeretek nélkül is tudta feladatát: a hozzá legközelebbi kisgazdapártot támogatta s ez olyan kerületekben, ahol előzetesen egyetlen mandátumot sem kapott, 50 (Budapest) 70, sőt 90 %-os (Zala, Vas) eredményt ért el. Ez részben a keresztény demokrácia, részben a magyar nemzetiszociálizmus (munkás kerületekben) hatáseredménye.

A néppárt és kereszténypárt a keresztény-keresztyén hívek 10-15%-át tudta egyesíteni. Kivétel 1919-1922-ig terjedő idő, ami-

kor a hívek 60%-a tartozott hozzá. Eredményei, hibái eszerint mérlegelendők.

Szegfű Gyula a kortárs szemével írt történelmet. Az 1945 utáni munkáiban Moszkva felé igazodott. Előzetes műveinek ítéleteit azonban a nemzeti közvélemény túlnyomó részben elfogadta. 1934-ben ujra kiadta a Három nemzedék c. munkáját és ebben lemérte (a Trianon óta c. új fejezetben) a negyedik nemzedéket is, amely szerinte ezt a rangot nem érdemli meg. De kiemel öt személyt e korból: Bethlent, a konszolidáció megteremtőjét. Prohászkát és Banghát a spirituálizmus, a keresztény reneszansz ébresztőit. Ernszt Sándort, aki egy új politikai közszellem kialakítását kisérelte meg. Végül Apponyit, akinek páratlan szelleme kivételes rugalmasságot tanusított egy új kor követelménye iránt. E nemzetirányító öt személy közül négy a keresztény demokrácia eszmekörét tanította. Az a sajnálatos, hogy a hatalom — épen az ötödik: Bethlen kezében volt.

Összefoglalóul azt állapíthatjuk meg a magyar keresztény demokráciáról, hogy a kor ellenáramlatai, ellenfelei hatalmi túlsúlya, valamint saját maga szervezetlensége, személyi garnitúrájának hiányossága következtében feladatát, a magyar proletáriátus megváltását, nem tudta megvalósítani, de a hagyományainkban való megőrzését, megszentelését jövőt alakító hatásával elő ö készítette Mindszenty József hercegprímás, a nemzeti és vallási megújhodásunk vezéregyénisége számára.

Általában a keresztény demokráciák pártjai hátrányban vannak azzal, hogy eszközeiket magasabb etikai szelekciónak kénytelenek alávetni és hogy működésüket feszélyezi az az aggodalom, nem ártanak-e azoknak a céloknak, amelyek védelmére vállalkoztak, Forradalmi időkben nagy tempóveszteség az önmérséklet, egyensúlyozás, az ellenfél kimélése. Viszont e pártok eredményei utóhatásaikban maradandók, öröklődöbbek. A két világháború között elpusztult keresztény demokráciák ma ismét virágoznak, kormányoznak. Nálunk 1945 után a történelmi Magyarországból kő-kövön nem maradt, de az egyházak, a legnagyobb elnyomásban is, csodálatos eredményeikről számolhatnak be. Ez eredmények jórészét 1892 és 1944 között a keresztény demokrácia készítette elő.

EGYÜTT A NÉPPEL!

Mindszenty földreformterve.

De hát nem volna itt már semmi ép?
Az nem lehet! Van, igenis, a n é p!
A nemzet ősfájának törzse még jó,
Csak lombjait pusztítja ronda hernyó...
Az ezeréves tölgy kihajt még újra
Egy fényesebb, dicsőbb nagy fordulóra...
(*Vajda János: Sodoma*)

Mindszenty nemcsak közdolgokban gyakorolta a „szoros igazszólást", de magándolgokban is. Mégis ellenségei inkább a közügyekben gyakorolt nyílt bírálataiból támadtak.

Ugynevezett „szép nagy panamák" nem voltak Zalában. A megyeházán Deák Ferenc puritanizmusa még élő valóság volt. Ellenben a köz terhére történő baráti, rokoni, párt-juttatások, a sokba kerülő prokteciózások másutt a megyében nem voltak ritkák. Az apátúr számontartotta és kiemelte a homályból a tisztesség látszatában tündöklő kis becstelenségeket is. A megtorlás Zalában sohasem maradt el. Igy ez a közszellem, amely az ő nemes felfogásából áradt, áthatotta a megyét.

Mindszenty a kereszténypárt megyei elnöke volt. A törvényhatósági választások már korábban titkosak voltak, mint az országgyűlési választások, ezért jelentékeny számban az ő pártja jutott be a megyegyűlésbe. Voltak kerületek, ahol ötszörösen több szavazatot kapott a kereszténypárt listája, mint a kormányhatalom pártja. Ez által új színt öltött a megyegyűlés: csizmás, tarisznyás k i s g a z d á k, kopottruhájú m u n k á s o k, i p a r o s o k„ t a m í t ó k t ö m ö t t s o r a i s z o r o n g t a k a z a p á t ú r s z é k e m ö g ö t t. Igy legalább a nagyterem baloldala demokratikus volt, a jobboldal a kormány, a főispán hű emberei, a tőlük függőviszonyban levők: a földbirtokosok, intézők, városi értelmiségiek és

községi jegyzők számára volt fenntartva. A megyegyűlés tagjainak fele a legtöbb adótfizető „virilisekből" állott, akiknek listáját a főispán ellenőrizte, csak a tagok másik felét választotta a nép. Ezzel azután, valamint a hivatalbeliek szavazataival, mindenkor biztosítva volt a megyegyűlésen a főispán többsége. De ez kellett is, mert a mindenkori új kormányt csak igy tudta bizalmi határozattal üdvözöltetni. A megyegyűlés választotta meg az országgyűlés felsőházának egy hányadát is. A Béccsel, a császárral folytatott alkotmányos harcok idejéből pedig megmaradt a megye alkotmányvédő szerepe is, amely most e korban a kormányhatalommal szemben bírálatban, az elégedetlenség kifejezésében, a jus murmurandiban, a morgás jogában jelentkezhetett. Viszont a főispánoknak biztosított közgyűlési többség által a kormányok mindenkor nyugodtan számíthattak a megyék hódoló magatartására.

Ezért volt igennagy meglepetés, amikor 1935-ben, a második Gömbös-kormány bemutatkozása után, egyedül Zalában a megyegyűlés leszavazta a főispán bizalmi indítványát. Az ellenindítványt — Mindszenty apátúr tette. Ez úgy szólt, hogy a megye csak később lehet bizalommal az új kormány iránt, működéséhez és eredményeihez képest, addig pedig legfeljebb bizakodással, azaz várakozással lehet iránta. Az ugyanazon tőből származó két szó lényeges különbséget jelentett. Az apátúr azzal indokolta meg indítványát, hogy a vármegye politikai függetlenségét és bírálati jogát adja fel az előzetes bizalom nyílvánításával, minden kormánybemutatkozás után. De a lemondott Gömbös-kormány egyeduralmi, diktaturás törekvéseivel, reformigéretei beváltatlanságával nem is szolgált rá a bizalomra.

A váratlan ellenindítvány készületlenül találta a főispánt, az általa sebtiben felállított szónokok pedig távolról sem közelítették meg az apátúr higgadt, okos, logikus indokolását. Igy történt, hogy a megyegyűlés leszavazta a főispánt s jelentékeny többséggel Mindszenty indítványát fogadta el. Zala egyetlen megyeként nem szállított bizalmat. A határozatot a pesti ellenzéki lapok bőven tárgyalták, országos feltünést okozott. Maga után is vonta a főispán, Gyömörey György, felmentését.

A megyegyűlés az előre szétküldött alispáni jelentést tárgyalta le

negyedévenként; ez alkalmat adott a vármegye adminisztrációja és egész helyzete felett való vitára. A világnézeti, nemzeti és kulturális ügyek első szónoka Mindszenty volt, aki tárgyilagosan, emelkedett szellemben világította meg álláspontját.

Egy másik megyegyűlést is emlékezetessé tett 1939-ben, amikor a magyar kormány a kominternellenes egyezményhez való csatlakozásunk miatt megszakadt a diplomáciai kapcsolatunkat ismét helyreállította a Szovjettel. Ezt a lépést helytelenítette, mert a bolsevizmussal való kapcsolatunkon nem lehet Isten áldása. Felidézte beszédében a Szovjetnek Genfbe, a Népek Szövetségébe való meghívását, amely nagyrészben Benes műve volt. A Szovjet szembenáll a keresztény Európával, elpusztitására tör akkor is, ha kifelé békés szándékot mutat. Naivitás az a feltevés, amivel Genfbe meghívták, hogy ott majd kényszeríteni lehet arra, felhagyjon további terjeszkedési vágyával és szabadságot adjon népeinek. Akik visszaemlékeznek Mindszenty e beszédére, immár közel huszév után is, mind csodálattal emlegetik már akkor is meglévő csalatkozhatatlan tisztalátását a Szovjet terveivel szemben és azt, hogy a genfi meghívást, a koegzisztenciának ezt a katasztrófális első lépését is csak azóta bebizonyosodott érvekkel támadta. Az erkölcsi elvek felcsúfolásának nevezte a mi kapcsolatunk felvételét egy olyan állammal, amely templomokat rombol, állampolgárait tömegesen irtja ki, amely rabszolgamunkával dömpingeli az európai tisztes munkát és amely idegen államokban forradalmakat szit. A Szovjet nem tett le a pánszláv álmokról — mondotta — és csak az alkalmat várja, hogy átlépje a Kárpátokat is! Az a kormány, amely Budapestre ennek az államnak követeit várja, nem nevezheti magát sem kereszténynek, sem nemzetinek...

Frenetikus taps szakította meg itt Mindszenty szavait és egy főispáni figyelmeztetés: hogy az ország gazdasági helyzete kivánta e kapcsolatot és kérte a szónokot, hogy e kényszerhelyzetet ne használja ki. Ám a közgyűlés ezután is tüntetően újabb és újabb tapsviharral húzta alá az apátúr szavait és a közhangulat őszinte kifejezőjét melegen ünnepelte.

Amikor hallgattam Mindszenty beszédeit Zalavármegye közgyűlési termében, e történelmi helyen, ahol nemcsak Deák Ferenc-

nek a szónokló apátúrral szemben a falon függő arcképe figyelmeztetett a multra, de a deáki tradiciókat átvevő szónok is, arra gondoltam, hogy mily szerencsés generáció volt a nagy triászé: Deák, Széchenyi, Kossuthé, amely innét, e teremből Deák által elindított reformokat, ugyan véres szabadságharcon, az elnyomatás súlyos évtizedein át, de mégis megvalósította a nemzet függetlenségének kivívásával együtt. Ám mily szerencsétlen a két világháború közt élt, frontot járt reformgeneráció, amely a csak feudókapitalizmus belső jármában is tehetetlenül, eredménytelenül vergődött. Nemsokkal előbb oszlatták fel Budapesten a Wesselényi Reformklubunkat és tagadták meg a Vigadóban tartott impozáns nagygyűlése után is a magyar értelmiség Reformnemzedékétől alapszabályaink jóváhagyását!

Most az emigrációból visszagondolva Deák Ferenc közgyűlési termére és zalai magányára, ahol az abszolutizmus éveit visszavonultan eltöltötte, várva a nemzet szebb jövőjét, úgy látom, hogy Mindszenty számára az ugyane közgyűlési terem tradicióiban eltöltött huszonhét évi várakozási idő is sorsszerű volt: itt tanulta meg Deák példájából a csendes, szívós munka nyugalmát, a szabadságjogokért való lankadatlan küzdelmet, a függetlensége megóvását, a helytállást, a hűséget népe és a magyar mult iránt. De a deákferenci nagy elvet is: t ű r n i, s o h a s e m l e m o n d a n i, mert amit „erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják; de amiről a nemzet, félve a szenvedésektől, önmaga lemondott, annak a visszaszerzése mindig nehéz és mindig kétséges."

Ennek a deáki mondatnak örök igazsága harcol tovább Mindszenty hercegprímás ellenállásában a moszkvaiak szégyenkormányával szemben.

*

Mindszenty 1948 karácsonyán történt letartóztatása után 24 nappal a kommunista kormány kiadja a „sárga-könyvet", amelyben a bíboros sajátkezüleg írt rendőrségi vallomását közli. Vallomása összefoglaló, záró mondata ez: „Elismerem, hogy fiatal koromtól kezdve szembenállottam a magyar nép minden demokratikus megmozdulásával." Hogy „agymosás" nélkül nem írhatta le

ezt a valótlanságot, azt Zalában mindenki tudta, de az is, aki észrevette, hogy a fényképmásolati egy mondatban a huszonöt éven át lapszerkesztő Mindszenty — öt helyesírási hibát ejt.

Csak a kommunista vallatási-módszer embertelensége irathatta ezt, hogy gyűlöletet keltsen népünkben szellemi vezetője iránt, aki pedig azért nem ment külföldi egyetemre, mert népe falusi papja akart lenni és aki közel három évtizeden át szociális misszziót betöltve küzd népe igazságáért, aki a trianoni korszak liberálkapitalista kormányzatával szemben valóságos népi ellenállási központ volt.

Hadd mondjak el csak egy-két példát Mindszenty apátúrnak népünkért folytatott küzdelméről:

1933-ban eladásra került Festetics herceg sármelléki ezerötszáz holdja. A túlnépesedett és hitbizományokból fojtogatott vidék fellélegzett s pár nap alatt a birtokot környező nyolc községből 560 kisgazda, törpebirtokos jelentkezett, hogy az O. K. H. (Országos Központi Hitelszövetkezet) közbenjöttével megvásárolja és maga között szétossza a birtokot. Ez az igazán egészséges, szociális, produktiv és főleg legolcsóbb birtokpolitika! Az államnak egy fillérjébe sem kerül. A vevők állattal, gazdasági eszközökkel, épületekkel rendelkeztek, csak az adásvételi szerződésre az állam pecsétjét kell ráütni és megoldódik egy vidék birtokpolitikája.

Ám a herceg elutasította az 560 kisember készpénzfizetésre szóló, írásbeli ajánlatát és Őrffy Imre ügyvéd, tolnamegyei földbirtokosnak, képviselőnek adta el a birtokot. A kisemberek képviseletében e könyv szerzője támadta meg a szerződést a megyénél. Kevés reménnyel, hiszen Festetics hatalma a kormányzóig ért, nemhogy a megyéig ne terjedt volna. Az 560 kisember reménye Mindszenty apátúrba kapaszkodott, aki végiginformálta a bizottság tagjait s ezek egyhangúan, most először, Festetics ellen döntöttek s megsemmisítették a szerződést, a kisemberek igényét ítélték jogosnak. Őrffy azonban a római gyors elsőosztályán, kezében Ortega y Gasset „A tömegek lázadása" című könyvét olvasva, amely ekkor a felső tízezrünk csemegéje volt, nyugodtan vitte fellebezését Budapestre, ő a magyar földre ezer éve várakozó, vérét, verejtékét rá mindig bőven hullató 560 derék magyar csa-

lád igényében is az alsóbbrendű tömegember lázadását látta. De a „keresztény-keresztyén kisgazda stb." kormány is, a legkisgazdábbb Mayer János minisztere is! Megváltoztatták a megye döntését: második nagybirtokaként Őrffynek juttatták ezt az 1500 holdat is. De ráduplázott erre még az O. K. H., amely állami támogatással kisemberek hitelellátására létesült. Az 560 törpebirtokos helyett Őrffynek folyósitotta a föld vételárát állami, altruista kölcsönként. Az apátúr Farkas Tiborral interpelláltatott, a kisgazdákat deputációztatta. Hiába. A kormány megvédelmezte képviselőjét a — tömegek lázadásával szemben.

Önkényük leleplezése a néppel autonómiát játszatnak a megyénél, a városnál, a társadalombiztosítónál, és a foglalkozási kamarákban. De a döntést mindig mindenütt maguknak tartják fenn! — fakadt ki a legközelebbi megyegyűlésen az apátúr.

Nemsokkal ezután Nyugatzalában, Lenti mellett egy grófi birtok nagybérlete járt le. Itt is jelentkezett tíz szomszédos község népe, hogy szövetkezetével bérbevegye. Képviseletükben támogatásért újra csak az apátúrhoz fordultam. A bérletet most a — Glázer uraság kapta meg. Újra nem a törpebirtokosok!

A földművelésügyi miniszterium előtt pedig mint a rendszer önfeledt, túlőszinte jelképe állt az első kisgazdából lett miniszternek, nagyatádi Szabó Istvánnak a szobra azzal a domborművel, amely a kormány fejével, Bethlennel történt „történelmi" kézfogását örökíti meg. A falu milliói pedig körülzokoghatták a magasra jutott egykori sorstársunk bronzemlékét. A Kossuth Lajos-tér másik felén, második szimbólumként akkortájt épült éppen a pesti szobrok királya, Tisza István „érdemei" megörökítésére!

A kommunisták „népellenes" Mindszentyjét pedig újra meg újra a zalai szegénység sorsa foglalkoztatta: a zalai falvakban lejátszódó két véres adórebellió, 1933-ban és 1934-ben. Ez évek előtt az agrártermékek ára majd a felére zuhant alá, az iparcikkek ára — a kitünő kartellpolitika folytán — csupán 20 %-kal. Ez az árkülönbség, az u. n. agrárolló, szétnyírta a falusi kisember életét. Hogy ő maga nyomorgott és lerongyolódott, nem volt új katasztrófa, ezt már megszokta. Ám az adója és adósságainak terhe nem csökkent a felére, hanem mintha még

nőtt volna. Mindennapos lett falun a licitálás és a transferálás, a lefoglalt állatok elszállítása. Ez történt a búcsúszentlászlói plébánia egyik községében, az ősi Gyülevészen: az utolsó tehenükhöz ragaszkodó zsellérek elkeseredésükben megtámadták a lefoglalt állataikat elszállító jegyzőt, embereit és kiverték a faluból.

Nemsokkal később ugyanez az adóháború nagyobb mértékben ismétlődött egy zalai járásszékhelyen: Pacsán, ahova országosvásárra eladni hajtották a környék zselléreinél lefoglalt marhákat. A kárvallottak betódultak Pacsára s mikor látták, hogy pár pengőért kótyavetyélik teheneiket, félreverték a templom harangjait és a vásári néppel együtt megrohanták és kiszabadítani igyekeztek állataikat. A csendőrök sortüze, több halott és harminc sebesült dokumentálta az államhatalom és a nép tökéletes összhangját.

Persze e két véres adóháború még a törvényszék előtt is folytatódott. Kitör a forradalom! — mondták a rendszer boncai — s csak ugy akadályozhatjuk meg, ha példásan megbüntetjük a rendbontókat! Bizony úgy látszott, hogy a halottakban és sebesültekben vesztes nép még a tömlőcbe is tömegesen kerül. Ismét csak az apátúr támogatásában bizhattunk s mint mindkét ügy vádlottjainak védője ezuttal teljes sikerrel fordultam hozzá: személyes összeköttetéseivel és lapjával jobb belátást tudott teremteni, súlyosabb büntetést csak öten, huszonöten pedig csak egy-egy évi börtönt kaptak, de a tovább tömegvádolás, amelyről először beszéltek, elmaradt.

Ami itt Mindszenty megyéjében mégcsak a szegénység önvédelme, az a Tisza mellett már igyekszik szervezetten támadásba átmenni és nagyobb kenyérről álmodni. Ugyanezen időben a szegedi törvényszék több mint száz embert sújt szigorú büntetésekkel az „állami rend felforgatására szövetkezés miatt. (Kaszáskeresztesek.)

A pacsai véres vásár után a többi vásárokon a falu proletárjai már Moszkva felé sandítanak. Moszkva messze van és ügynökei szépeket mesélnek róla. Az előző kommün vezetői is itt vannak még, most szociálistáknak álcázzák magukat, biztosítótársasági és gyári ügynökök, táskát vágnak a hónuk alá és — övék az ország. Két havonta Bécsbe mennek „üzleti-ügyben" a szovjet követségre beszámolni és egy kis pénzért. Az apátúr tud róla,

figyelmezteti az alispánt, de ez nem hozzá tartozik, ez politika, mert a választásoknál ezek a kommunista ügynökök szállítják a szociálistákat vidéken a kormány jelöltjének a támogatására s a választás, az nagyon fontos, kérlek...

Mindszenty apátúr ezeket a választási komédiákat egyre szomorúbb szívvel nézi. Nemcsak a népet sajnálja, hiszen ezek a nyíltválasztások igazi hadjáratok a nép ellen, karhatalommal és a tőle szerzett hatalommal folytatják le ellene, de a vezetők, az értelmiség súlyos felelősségét is hangoztatja. Gömbös fizetett párttitkárok hálózatát szabadította a népre, Sztranyavszky pedig a választási törvénytelenségek özönét. Úgy érezte, hogy kötelessége az államhatalom visszaéléseivel szemben a népet és annak jelöltjeit lapjával, a Zalamegyei Újsággal, támogatni, védeni. Ez a védelem az áldozatkészségének a legvégső határáig ment el: különkiadások szerkesztését és kiadását engedélyezte ujságjából a választások tartamára, ami azzal a komoly veszéllyel járt, hogy lapját betiltják. Lapját, minden örömét, melyre annyi munkát és pénzt áldozott!

Igy jutottam magam is hozzá Mindszenty apátúr bátor lapja különkiadásihoz. 1931-ben egyik ilyen külön kiadás kéziratában szedés előtt ezt a kiemelt részt találja: „A Festetics hercegség a kommunistákkal, a katolikus papok szocialistákkal és nemkeresztényekkel fognak össze a dolgozó keresztény nép jelöltje ellen..."

— Igy volt ez? Hihetetlen! — kérdezte és tünődött el felette.

De soha egyetlen szót ki nem cenzurázott volna ezekből a számára oly veszélyes különkiadásokból!

Zala, Somogy és Vas egy évtizedig háborgott a választási visszaélések felett. 1931-ben Keszthelyen géppuskás karhatalom zavarta szét a kereszténypárt szavazóit, 1935-ben pedig „Sándor cár", Sztranyavszky, parancsára a választási erőszakosságok csimborasszóját kényszerítették a keszthelyi kerületre. A kereszténypárt jelöltjét, e könyv szerzőjét, internálták, bizalmiait mind a negyvennégy községben, a választás napján hajnalban letartóztatták, karhatalommal és délelőtti zárórával közel tízezer kereszténypárti szavazót elnémítottak, viszont a „szavazatszedő bizottságok" százával támasztották életre a csendes, virágos zalai te-

metők halottjait és voksoltatták le őket a hatalom pártja mellett.

A tízezer élő és ötszáz halott szavazó peticióját ellenpetícióval akadályozták Sándor cárék és kétezer tanut jelentettek be arra, hogy a kereszténypárti jelölt a földműveseket, munkásokat izgatta az úriosztály, a nagybirtokosok és köztisztviselők ellen és még a Balatont is le akarta csapoltatni, hogy szétoszthassa. Az élők és holtak nyugalmát végre is az alkotmánybíróság adta vissza. (Mert akkor még volt független bíróság Magyarországon, a tanácselnöki székekben nem moszkvabérencek, hanem Torzsay Biber Gyulák ültek, akik érvényt szereztek a törvénynek még a — kormányhatalommal szemben is!)

Mindszenty apátúr nem ijedt meg kétezer ellentanutól, a hamisvádaktól, Ellenkezőleg: lapjában, a Zalamegyei Újságban, első oldalon, hasábszám hozatta az „izgató" megyegyűlési beszédeit, lapja különkiadásait pedig változatlan bátorsággal és áldozatkészséggel bocsájtotta rendelkezésére: a petició folyamata alatt is. A könyv szerzőjének be kell vallania, hogy Mindszenty e támogatása nélkül, egyedül, nem tudta volna a zalai tömegek igazságát kiharcolni. A megyeházán a választási iratokat, a halotti lajstromokat és minden segitséget a petició sikeréhez általa kapott azonnal meg. Viszont ő volt az egyetlen, akit a bíróság nem nyugtatott meg. Túlságosan átélte népe sérelmét ahhoz, hogy valaha is elfelejthette volna az ilyen erőszakot.

A választások előtt és után a népre megfélemlítésül zúdított főszolgabírói kihágási büntetések áradatát ismét csak ő segített másodfokon, a megyénél feltartóztatni.

Azon sem lepődött meg, amikor a veszprémi püspökség lapja, 1936-ban, úgy találta, hogy parlamenti beszédeim oly radikálisak mint a szociáldemokrata képviselőké. Amikor e lapvéleményt a szeme elé tették, ezt mondotta:

— Az igazságért harcolni csak radikálisan lehet. A mi táborunkban túlontúl sok a konzervaitv és maradi. Én örülök annak, hogy radikálizmusért sem kell a marxizmushoz fordulnunk.

Hogy Zalavármegye megmaradt a nagy fiai: a Zrinyiek, Deák, Csányi László, Virág Benedek, Bacsányi János, Vaszary Kolos nemzeti és népi hagyományai mellett s nem süllyedt bele a trianoni korszak politikai szolgalel-

kűségébe, ez azon a közszellemen múlott, amelyet Mindszenty apátúr igazságszeretete, puritánizmusa, népszeretete sugárzott szét. Ezért nem hitt senki Zalában a kommunisták sárgakönyvének, amelyben azt kellett írnia magáról Mindszentynek, hogy „fiatal korától szembenállott a magyar nép minden demokratikus megmozdulásával".

*

Zichy Nándor és Prohászka a mult század utolsó éveiben már kárhoztatták a magyar föld igazságtalan elosztását s követelték a parasztság igényeinek kielégítését. A mindenen átgázoló szabadelvűség azonban 1917-re három millió hold földet engedett át idegen állampolgároknak és másik három milliót olyan bevándorolt idegeneknek, akik formailag felvették az állampolgárságot. Viszont pár év mulva a csonkaország közel három millió olyan koldusa tengette életét a mezőgazdaságban, akik őseikkel már ezer éve vártak a földre.

Mindszenty, a földművés fia, falujában, az egerszegi plébános pedig városa környékén, plébániája területén látta népünk földéhségét: Kaszaházán a szombathelyi püspökségnek, Nagy Lászlónak és Viasz Ferencnek volt nagybirtoka, Botfán a Keményuradalom, Csácsbozsokon papi erdőbirtok, a ságodi határban a Löwensteinuradalom, majd az Eitnereké. De az egész Zala is a birtokaránytalanságok hazája: az Esterháziak, Festeticsek, Somsichok, Széchenyiek, Batthyányiak nagybirtokai mellett a kis zsellérek egy-két holdacskái, nadrágszíj-parcellái szégyenkeztek. Tavasztól őszig messze Fejérmegyében dolgozott a fél falu, ahol még több volt a nagybirtok, de kevesebb az ember.

Ha valaki, hát Mindszenty tisztán látta a földkérdést. Lemérte a Nagyatádi- Bethlen-féle tessék-lássék reformocskát, amely több zavart keltett, mint mennyi eredménye volt. Viszont nem táplált téves illuziókat sem, mint a vasárnapi falukutatók, akik azt hitték, hogy a magyar falu rögtön Eldorádó lesz, mihelyt eltűnik a nagybirtok. Mégis tisztában volt azzal, hogy a nagybirtok leépítése sürgősen megoldandó kérdés; a földéhség kielégítése jogos kivánság, emeli a falu életszínvolanlát, de a demokratizált magántulajdon, a minéltőbb független, önálló gazda a társadalmirend-

nek és a magyarság helytállásának is támogatója a Szovjetunió és a Németbirodalom árnyékában és ütköző területén. Ám még a Károlyi-forradalom és kommün első propaganda-földosztása után a keresztény demokrácia becsületbeli adósságának is látszott nem venni mindent vissza a földművestől abból, amit a felforgatók — hacsak átmenetileg a kolchozositásig is, — de neki szántak.

A keresztény közélet emberei, főleg fiataljai semmiképen sem tartotta elintézettnek a kérdést. Mindszenty sem. Amikor a Zalaegerszegről Budapestre származott fiatal értelmiségiek családikörükbe vissza-visszatértek, politikai terveiket átbeszélték az apátúrral. Fejük a már említett korán elhúnyt fiatal tudós, a Dunántúli Blokk elnöke, Tátray István műegyetemi tanár volt, a földkérdés szakembere, akinek a tagosításról 1934-ben megjelent alapvető, nagy munkája mindig iránymutató és hézagpótló mű marad. E szakmunka egyes kérdéseit is áttanácskozta Mindszentyvel, ennek kapcsán került megbeszélésük alá a magyar földkérdés rendezése is. A közösen elkészített birtokpolitikai tervüket még a huszasévek végén adták át Ernszt Sándornak. Később Tátray megjelentette a Magyar Kulturában (1936 ápr. 5.) Itt jelent meg pár hónappal később az apátúr egy másik hívétől, Pörneczy Józseftől is egy cikk, amelyen még szembetűnőbben látszik az ő sugalmazása. Mindkét cikk megjelentetése, helye, időpontja, a Perneczi-féle cikk nyíltan kifejezett tendenciája, a két szerző Mindszentyvel való jóviszonya semmi kétséget sem hagynak aziránt, hogy a két cikk mögött az ő irányító akaratát kell látnunk: a Perneczky-cikk az egyházi liturgiával való védekezésének módozatait tárja fel a magyar nemzetiszociálista mozgalommal szemben, a Tátray féle cikk pedig „szélkifogó" földreformmal akarja elejét venni a mozgalom terjedésének.

Ez a Mindszenty-Tátray féle birtokpolitikai terv az ötszázholdon felüli birtokokat óhajtja igénybevenni a kisembereknek juttatásuk céljából. E terv számításait veszi alapul két évvel később Imrédy miniszterelnök az u. n. kaposvári programjában, a „birtokmegoszlás helyesebbitésére" vonatkozó javaslatának is ez képezte alapját, amely ugyancsak az ötszázholdon felüli birtokok igénybevételén nyugszik s amely miatt földkapitalistáink Imrédyt meg is buktatták. A terv végül is a so-

ha végre nem hajtott Teleki-féle 1940 évi 4.t.c.-ben látott napvilágot, de Imrédy sorsát már figyelembe vevő további engedményekkel a nagybirtokosok felé. Ha ez a birtokreformterv az eredeti elgondolásában és a maga idejében megvalósul, 1945-ben Moszkvának és ügynökeinek ez a fontos szociálpolitikai kapaszkodója sincsen és népünk olyan osztatlan egységben tudja visszautasítani a külső erőszakot, mint Finnország!

A terv mottója: Prohászka örökszép gondolatából indul ki: „A haza földje nem portéka... Ebben nemcsak magvak gyökeresednek, hanem abból lelkek is nőnek ki s akkor lesz hatalmas az ország, ha a kulturája is ebből nő ki. Ezért kell a személytelen tőke helyett a munkásnépnek juttatni a földet, hogy nemzeti, szociális érték: haza legyen belőle." Ezután a pontos statisztikai adatokat közöl a földről és tulajdonosairól. Kiemeli a legkiáltóbb ellentétet, amely a két átlósan legszélsőbb kategóriában jelentkezik: az öt holdon aluli és az ötszázholdon felüli gazdaságoknál. Előzőben található az összes birtokosok 71.5%-a: 1,142,294 törpebirtokossal és 1,748,831 kat. hold föld tulajdonával, ez a művelhető területek 11%-ának felel csak meg és tulajdonosonként 1.5 holdnyi birtoknagyság-átlagot jelent. Viszont az ötszáz holdon felüli gazdaságok száma: 3515, az összes gazdaságok 0.2%a, de az összes föld 32.3%-át teszi ki: 5.153,499 kat. holddal. (Emiatt a 3515 család miatt „óvták meg" a kormányaink ezt az ötmillió hold földet népünktől, amelyet aztán Moszkva propagandából osztatott szét: 1945-ben). Erre a földre várt hétszázezer önálló kereső törpebirtokos, munkás és cseléd a trianoni 25 éven át, de erre várt az igazságosság elve és a megbillent társadalmi egyensúly is. E terv épen a gazdasági és pénzügyi nehézségek miatt akkor pillanatnyilag csak kettőmilliót akart kisgazdasággá alakítani és az önként eladásra kínált vagy adóhátralék fejében megszerezhető további kb. egymillió holdat. A terv ezen kívül a telepítést mint országrendezést is ajánlja főleg az Alföld néptelen területein. A tagosítással, azaz a kisbirtokok parcelláinak összevonása által a terméseredményeket husz százalékkal lehet növelni. Ez 3.2 millió métermázsa terméstöbbletet jelent.

Ez a Mindszenty-Tátray féle terv nemcsak a hercegprímás ellen

szegezett azt a vádat teszi nevetségessé, hogy a földreform ellensége volt, hanem egyenesen az előrelátó reformer nemzetpolitikus és országrendező babérjával is méltán díszíti őt fel.

A kommunisták azonban éppen azzal a koholt váddal támadják szembe a hercegprímást, hogy az általuk kiosztott földeket vissza akarja venni a földhözjuttataktól. 1948-ban, a döntés évében, a szabadságharcunk százéves jubileuma esztendejében, történelmi tragikomédiaként, lát hozzá a bérencek hada, hogy Moszkva parancsára még a szabadságjogok foszlányait is kitépjék a nemzet kezéből. Az újév tizedik napján Rákosi beszéde az a rohamiel, amely megnyitja a központosított támadást a szabadság még ép utolsó bástyái, az egyházak s az ellenállás feje, Mindszenty ellen. — „Biztosíthatunk minden dolgozó magyart, — mondja Rákosi — hogy nem ismerjük a tréfát az egyházzal szemben, amikor a földosztás eredményét, a földhöz juttatott 700.000 paraszt érdekeit kell megvédelmezni és 48-at a prímástól sem engedjük bemocskolni" — teszi hozzá, hogy kétség ne legyen benne, kit vett célba.

Persze a vád teljesen hamis. Hiszen a püspökikar pásztorleveleit hallotta és olvasta az egész ország. Az 1945 május 24-i pásztorlevél még azt is elismerte, hogy a földbirtokrendelet figyelmet kivánt tanusítani az egyházzal szemben. Viszont nem hallgathatta el, hogy válságos helyzetbe került az egyház kormányzata, iskolái, székesegyházai sulyos terheivel, amelyekre immár nincs fedezete. Az is világos, hogy ősi intézményei fenntartását híveitől várja s erre kéri őket. „Adja az Isten, — írja a pásztorlevél — hogy az új birtokosok boldogulása vigasztalja az Egyházat veszteségeiért és gondjaiért!"

A püspöki kar kötelességét teljesítette, amikor intézményei védelmében feljaidult és hívei felé fordult: ne hagyjátok e nagy kulturkincseket elpusztulni, szegénységünkben támogassatok! Nem visszakívánta, de áldását adta a kiosztott földekre és az új birtokosokra!

A prímás később, 1945 október 18-án, a választási pásztorlevélben, újra megmondja, hogy „Nem a földbirtokreformot tesszük birálat tárgyává, hanem a benne megnyilvánult bosszuálló

szellemet". Az államot is kötik az isteni és világi törvények, erre figyelmeztet a prímás. Még a kommunista állam sem élhet minden erkölcsi szabály nélkül! Magára a reformra csak azt a megjegyzést teszi még, hogy „végrehajtásában is nélkülözte a megfontoltságot s ennek az elsietett, szenvedéllyel fűtött munkának gazdasági következményeit sinyli... az ország."

Ez is találó, minden szakembertől hitelesített bírálat volt. De azok maguk is, akik végrehajtották, elismerték később még nagyobb hibáit is. Világos azonban, hogy bírálni, támadni, sőt valótlant állítani is csak a kommunistáknak szabad, de a prímásnak még igazat mondani sem. Mégsem hallgatja el, hogy „a földosztásnál pártpolitika érvényesült, katonáink is kimaradtak a földosztásból". Tehát nem visszavenni akarja a földet, hanem még reklamálja azoknak is, akik kimaradtak, a frontról, fogságból hazatért földműveseinknek!

A prímás lapja ismételten foglalkozik a újgazdák helyzetével és jogos panaszaikra orvoslást kér. Igavonó állataik hiányzanak, felszereléseik is, hitelre szorulnak, a kapott terület nem biztosítja létminimumukat, szövetkezeteik politikamentes működése és szakképzésük sürgősen biztosítandó. Sürgeti számukra a telekkönyvi átírást és átfogó jövedelempolitikai tervkészítését és figyelmeztet arra, hogy az 1920-as földreformban részesülteknek a 40 %-a nem tudta megtartani a földjét. (Új Ember, 1947. aug. 3)

Veres Péter miniszter, az Országos Földhivatal elnöke, a földosztás legfőbb fórumának vezetője, 1947-ben megjelent A paraszti jövendő c. könyvében rezignáltan vallja be, hogy „az agrártúlnépesedés a földreform után is megmaradt, a földreform nem hozhatott egészség'es birtokelosztást. A törpebirtokosok száma óriási arányban megszaporodott s egy-egy őstermelőre ma átlagosan csak 2.5 hold föld jut... igy a parasztság nem tud kiemelkedni nyomorúságából". Aki végezte a földosztást, utólagosan szaktanácsokkal vigasztalja a gazdákat: takarmánytermesztésre állattenyésztésre áttérésben látja a paraszti jövőt.

Kocsis Endre műegyetemi tanár kiszámítja, hogy a felosztott

nagybirtok épületei 750 millió békepengő értékben pusztulóban vannak.

Szabó Árpád földművelésügyi, Veres Péter honvédelmi miniszter és Donáth államtitkár közös beszámolójuk alkalmával (1947) elismerik, hogy a földosztóbizottságoknak csak egyharmada végezte példásan a munkáját, de a többit azért nem vonhatják felelősségre, mert akkor „meginogna a földreform szilárdságába vetett hit". Elismerik azt is, hogy az uradalmi cselédek visszavágynak a régi nagybirtok kommenciójára.

A kommunista lapok (Népszava, Igazság, Magyar Nemzet) egymásután leplezték le hosszú cikkeikben, névsorokban azokat a földműveléssel sohasem foglalkozott államtitkárokat, minisztereket, képviselőket, pártalkalmazottakat, akik önmagukat, barátaikat, sofőrieiket lepték meg földajándékkal. Veres Péter maga is, minden párttisztviselője is kapott földet, de a Mindszenty által reklamált katonák és a felvidék kiutasított magyarjai nem!

A kommunista kormány legesleghivatalosabb lapja, a Szabad Nép, 1947. máj. 25.iki számában Örkény István: A tardi helyzet 1947-ben c. cikkében helyszíni felvételt és összehasonlítást végez a Szabó Zoltán 1935-ben kiadott ugyane című, ismert könyve adataival. Azóta a tardi Kóburg-uradalmat felosztották 378 család között, minden sommás és cseléd gazda lett, mégis a „tardi helyzet alig változott — írja a kommunista főhivatalos —. Tardon a megélhetés ma is zord és nehéz. A beszolgáltatás súlyos gond... Minden harmadik családnak boltban kell venni a lisztet... Az étrend ma is rossz... A tej föle nem a parasztoké még. Mezítláb marad a télen a gyermekek kisebbik fele. Ünneplőruhája harminc közül csak hatnak van..."

A hercegprímás kritikája tehát helytálló, sőt kíméletes, enyhe volt! „Elhamarkodott a reform és ennek meglesznek a gazdasági következményei." — mondotta két évvel előbb a prímás. Ime két év után már ők is látják. De Mindszentyvel szemben „meg kell védelmezni" a 700.000 parasztot még akkor is, ha valójában a földreformot csak ő akarja, hiszen nem másért igyekszik azt bírálatával javítani, lapjában az új gazdák megsegítését sürgeti. Meg kell védeni őket Mindszentyvel szem-

ben még akkor is, ha valójában épen a kommunisták nem akarják, hogy sikerüljön a reform és boldoguljanak is az új gazdák, hiszen azért terhelik túl őket adóval, hogy belekényszerítsék az állami gazdaságokba, szövetkezetekbe. A tervek erre már régen készek, a Szovjetunióban is igy csinálták. De épen ezt kell leplezni és erről kell a figyelmet elterelni: erre jó az egyház és a prímás elleni hamis vád!

A „földreform ellensége" tehát az összes kommunistáknál hozzáértőbb szakembere és igaz barátja a reformnak, de az újgazdáknak is, akiket nem akart kolchozokba kényszeríteni. De persze még szívesebben segítette volna a kisgazdákat — már husz évvel előbb: kölcsönnel, szerszámokkal, hasznos állatokkal, szövetkezeteikkel, úgy ahogy egykor, plébánossága alatt Tátrayval, a geodéziai tanszék fiatal tudósával együtt kitervezték...

De most sem hallgatja el Rákosi hazugságait. A Szent István Akadémián (1948-ban) válaszol az igazságról mondott megdöbbentően bátor beszédével: „Az igazság mindig igazság marad, ha időlegesen itt- ott zsellér is a szerepe, ha a hangját elveszti is. De a hazugság hazugság marad, ha milliók hirdetik, milliók erőszakolják és százmilliók veszik is be. Lehet eszményesíteni minden kitűzött célt, de ha rothadt eszközöket használnak hozzá, a megvalósított cél is megrothad." Majd Niemöllert a német evangélikus egyház fejét idézi, aki a nihilizmus veszélyéről beszél, „mert már ugyan nincs Hitler, nincs háború sem, de az erőszak megmaradt és ez reménytelenségbe kergeti az embereket..."

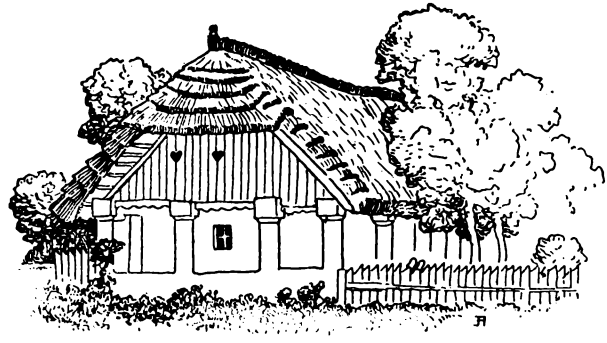

MINDSZENTY APÁTÚR ÉS A NEMZETI SZOCIALIZMUS

1938: Első országos akciója.

Testvér, ne kérdezd, ki volt a hibás,
Főúr, főpap, jobbágy vagy köznemes?
Mindenki bűnös volt és senkisem,
Hidegen hirdették a csillagok:
E nemzedéknek nincsen kegyelem.
(*Reményik: Mohács után*)

A Mindszenty-problémáknak talán a legérdekesebbje az, hogy a huszadik század e legnagyobb magyarja milyen viszonyban állott a koreszmékkel, a fasizmussal, a nemzetiszociálizmussal és ezek magyar gyakorlatával?

Némi eligazitást eleve az a tény ad hogy a moszkva-budapesti kommunista sajtónak és a Mindszenty ellen megrendezett bűnperkomédiának egyik vádpontja úgy szólt, hogy „könyvei, beszédei és lapja évtizedeken keresztül — fasiszta jellegűek voltak". — Fenntartották ezt a vádat annak ellenére, hogy két évvel előbb a magyar nemzetiszociálista kormány első teendői közé tartozott Mindszenty letartóztatása s annak ellenére, hogy ez a vád szembeszökően ellenkezett egy vele szemben támasztott másik váddal, amely szerint túlkonzervativ, reakciós volt. A kommunista vádaknak persze mindig az ellenkezője igaz: Mindszenty a nemzetiszociálizmusnak legkitartóbb, legkomolyabb és legszemélyesebb ellenfele volt.

Ebben a felfogásban kizárólag elvi szempontok vezették. Elsősorban is a diktaturákkal szemben érzett gyűlölete és a német nemzetiszociálizmusnak egyházellenessége.

Kezdettől fogva legélesebb figyelemmel nézi a tekintélyi államok kialakulását. Nem tévesztik meg az egyházra nézve kedvező események sem. Mussolini együttműködik az egyházzal, elrendeli

a biblia tanítását az iskolában, megoldja az egyház és állam régi ellentétét, a laterán egyezmény a pápát hálára kötelezi vele szemben. Korporációs államrendszere erősen hasonlít ahhoz, amit a pápai körlevelek nyomán a katolikus szociológia is ajánl. A különbség mégis lényeges: a diktátor belekényszeríti rendi szervezetébe a tömegeket, a katolicizmus pedig szabad szervezeteket javasol. A kényszerítés már szolgaságot jelent. A szabadságot elég egyetlen ponton megtámadni és máris fékeveszett őrület lehet belőle.

Mindszenty szívesen elismerte a tengelyállamok szociálpolitikai, gazdasági és külpolitikai sikereit, sőt azt is, hogy a spanyol nemzeti forradalom győzelme sem következik be a tengely támogatása nélkül. Az antibolsevista front, Japán erősödése a Szovjettel szemben, a Szovjet visszaszorítása az európai politikából, Csehország megszállása, majd a mi területi gyarapodásaink: külpolitikai hála érzetét kelthetik, de óvatosságát elaltatni a diktaturákkal szemben nem tudják. Mussolini hires cikke nemrég még fontos szerepet szán Ausztria függetlenségének a Dunamedence élén, amelyre szerinte „ráfekszik a szláv ortodoxia és a német reformáció" s ime máris — eltünt Ausztria. Európa a kisujját sem mozdította érte sem, a csehekért sem. Egerszegről, a nyugati határszélről azonban már tisztán hallani csendes éjeken a német repülők zúgását. Tulközel jött Berlin! A maga diktaturás példájával. Az igaz, hogy a kommunizmust felszámolta, de rögtön a saar-vidéki népszavazás után kiadott új jelszó: Egy nép, egy birodalom, egy iskola! — már hadüzenet volt a hitvallásos nevelés ellen. Az egyház politikai befolyása már a Centrumpárttal együtt eltünt. Brünning, a katolikus kancellár számüzetésben. Elődje Marx kancellár a Katolikus Népszövetséggel együtt a multé. Beszüntettek minden vallásos egyesületet. Közel ötszáz katolikus napilapot tiltottak be, a püspökök még a nyomdáikat, sőt a póstát sem használhatják.

Mindszenty lemegy a nyomdájába és a déli munkaszünetben megsimogatja a szedőgépét, a tördelőasztalnál megigazitja a betűoszlopokat, a zsineget szorosabbra köti körülük, belejavít a kefelevonatokba, kontrollálja a laptükröt. Ő még bevetheti mindennap ólomkatonáit. Terjesztheti Krisztus szavait. Több mint tizenöt ezer példányban. A templomi szószék ugyan közvetlenebb, hatásosabb,

személyibb kapcsolat, de sokkal korlátozottabb. Legfeljebb hetente pár ezer emberre hat. A lapja hatásegysége sokszorosan több naponta is: egy-egy példányt néha félfalu olvassa. Fagy, hőség és kényelem nem árt a lapnak, de a híveket visszatartja a templomból. Ez a kis vidéki lap is sok tucat prédikálószékkel felér! Vajjon a magyar nemzetiszociálisták nem követik-e a német példát? Kiismerhetetlenségükkel fenyegetők. Az előképük mindenesetre elrémítő. A szerzetesek alaptalan botránykeresztperei átlátszók: a kompromitált egyház helyébe egy nemzetiszociálista ellenistent akarnak állítani, a régi császáristen példájára. Hitler előtt világnézeti konglomerátum volt Németország: egyharmada katolikus, egyharmada nacionalista, egyharmada marxista .Ebből a három ellentétből akarnak egyet gyúrni vérségi alapon. A rigai Rosenberg[17]) régi materiálista könyvekből még összeszerkeszt hozzá egy világnézetpótlékot, egy félpogány nemzeti vallást. Könyve: a Der Mythus des XX. Jahrhunderts tankönyv és biblia lesz. A Heil! és Sieg! köszöntéseket nem gyakorolják-e máris a nyilasok? „Kitartás!"-sal és „Győzünk!"-kel? Ezzel nem szorítják-e ki az ősi köszöntést: a Dicsértessék!-et? Nem igy lesz-e eszmei vonatkozásokban is? Módszerekben is? Nem támadnak-e magyar majmolói a rosenbergi neowothanizmusnak? Nem halljuk-e máris az uj Attila kultuszt, az új elméletet,hogy a kereszténység felvételével kezdett korcsosulni a magyar és hogy Szent István „kegyetlensége" mily pusztító volt?! Vissza a turáni egyistenhitbe, a japán, a szumirakkád, ind vallásba! Az igaz, hogy a liberális lapok nagy botránkozása gyanus! Nem éppen ők varrták-e a nyilasok cipőjébe az egész turánizmust? Neki pl. épen ki kellett tiltania a templomból a zöldinget és körmenetekről elparancsolni őket. Mégis a német politikai hullám ideáradásától sem mi jót nem remélt. Igaz, hogy a nácizmusnak sok gazdasági és nemzeti eredménye, erkölcsi tisztogatása a destruálódott művészetekben, a pornográfia s a nagyvárosok szórakoztató „intézetei" terén — tagadhatatlan. A demokrácia közéleti fertőjét is felszámolta. De mindez: a szabadság elkobzása mellett történt.

Viszont a nagyon kényes politikai izlése semmi vonzódást nem érzett a francia „népfront" kialakult magyar válto-

zata iránt sem. A magyar nemzetiszociálizmus bekerítését és leszerelését nem várta attól a szövetkezéstől, amelyben megférték egymás mellett a marxisták a feudális nagyurakkal, az ipari liberálkapitalisták a kisgazdapártiakkal és ezek a szabadkőmivesekkel. Ismerte a népét és tudta, hogy népe előtt a levitézlett irányzatok tömegerőtlen összefogása se nem oszt, se nem szoroz. Viszont azt is látta, hogy világviszonylatban ugyanezek az erők még döntő tényezők és hogy a tengely antikominterjével szemben felzárkózó antifasiszta front jóval erősebb. Igy feladatát abban ismerte fel, hogy megyéjét kereszténységében átmentse a nagy fegyveres erőmérkőzés utánra.

Ha marxizmus fenyegette volna ez időben híveit, teljes fronttal feléjük fordult volna. De a marxizmus Zalában sohasem volt erőtényező. Maga a kormányhatalom, a baloldal ellensúlyául, kezdetben engedte felfejlődni a nyilasokat. Régi taktikája: a népi erők egymással szemben való kijátszása. Az egyháziak, mivel a nyilas vezérek: Meskó, Festetich, Pálffy, Szálasi vallásosságát kétségbevonni nem hallották, a jobboldali mozgalomban nem láttak közvetlen veszélyt. Czapik Gyulának az Egyházi Lapokban kifejtett álláspontja nyomán az a vélemény volt terjedőben, hogy világnézeti harcra elég ok nem látszik, tehát személyenként kell elbírálni a mozgalomhoz tartozók tevékenységét, akik a protestáns egyházak autonómiáiban különben is elég gyakran szerepeltek. A katolikus folyóiratok tárgyilagosan ismertették a mozgalmat, sőt néha a marxi és liberális vész-szirénázásban jelentkező kéretlen „egyházvédelmet" el is háritották. Mégis később surlódások jelentkeztek. A kétségtelenül proletármozgalom fiatalos hebehurgyasága, iskolázatlansága, fésületlensége, főleg az egyházi körmeneteknek pártruhában való propagandisztikus felhasználása nem lehetett rokonszenves. A papság nagyobbik része forradalmiságát és antiszemitizmusát kifogásolta.

Zalamegye a törpe és nagy-birtok, a főurak és proletárok hazája, a kastélyok és kunyhók, fény és árnyék megyéje: kinálta magát a nemzetiszociálizmus számára. Egy fiatal, energikus, képzett gróf, pápai kamarás, nagynevű ősök utóda, aki felhagyott társadalmi osztálya minden anakronisztikus életformájával és feleségül kisfalúja tanítónőjét veszi,

Pálffy Fidél indítja meg a nemzetiszociálista mozgalmat Dunántúlon, Zalában is. Meglátogatja Mindszentyt:

— Nem, apáturam, semmi szándékunk az egyház ellen bármit is tervezni. Programmunk nem lépi túl a pápai szociális körlevelek kereteit. Radikális vagyok. Nem nézhetem tovább népem nyomorát. Nem kérem támogatását, csak jóindulatú semlegességét.

— Elhiszem, hogy gróf úr, jót akar, de vajjon emberei is megmaradnak-e az Ön szándékai mellett? Akiket itt kiválasztott szervezőiül, ismerem, de nem tudom, van-e bennük elég felelősségérzet? A tömegek, amelyeket elindítunk, nem mindig állanak meg a mi szavunkra! Magunkat időhöz és körülményekhez szabni, olyan bölcseség, amellyel a tömegek sohasem rendelkeztek...

A gróf elment, az alvezérek ott maradtak s neki láttak a falvak megszervezésének. Fiatalok, vidámak, mozgékonyak voltak, birták lábbal és tüdővel azt a kétszáz községet, amely nagyívben körülvette Zalaegerszeget. Az új mozgalmat külsőségei, katonai formációi is segítettek terjedni, de a fiatalság indulatos bátorsága, aggreszivitása, ideálizmusa, önzetlensége, fáradhatatlansága, harcossága, gátlástalansága is lendítő-ereje. De leginkább mégis az segítette, hogy a hatalmi párt és félellenzéki pártok már kevés bizalmat tudtak ébreszteni.

A mozgalom elterjedése kétségtelenül érintette azt a messzeágazó kulturális és szociális munkaeredményt, amely Mindszenty másfél évtizedes működését máris kísérte. Az egymást váltó főispánok felett is ő volt az állandó világnézeti vezető. Ahogy a marxisták sem tudták személyes varázsa alól kivonni magukat, az új mozgalom sem tudta, sem akarta tekintélyét és tiszteletét csökkenteni. A vezetők tanítványai, hívei voltak, társadalmi érintkezését sem szakíthatta meg egyelőre velük, mégis *személyes inzultust látott abban, hogy falvaihoz hozzányultak*. Mintha minden munkáját jég verte volna el! Az új jelvény, új köszöntés, új szellem! Mintha ősi kereszténységéből forgatták volna ki a vidéket. Ez mindenkit mást elkedvetlenített volna, de az apátúr még buzgóbban látogatta falvait. Tapasztalta, hogy a külsőségek mily hatással vannak népünkre, ezért *liturgikus ellenoffenzivába kezd*: feleleveníti az egyház feledésbe menő régi népies szertartásait, szokásait, ünne-

peit, azokat, amelyeknek a külső hatáskeltés mellett belső áhitatra és a hit elmélyitésére irányuló áldásait az egyház rég ismeri. Bevezeti, felújítja, ünnepiesebbé teszi a termés, az étel, bor, a munkaeszközök és a buza megszentelését. A szentmisében nemcsak a kántorral, de a néppel is énekelteti a feleleteket. Az ősi keresztény és magyar egyházias szokásokat újrakezdi. Keresztelőkön, esketésekbe, körmenetekbe több fényt ad, elkezdi a búcsúkat ismét gyalogszerrel népszerűsíteni, az aratást misével vezeti be, ezen a kalászos, mezeivirágos koszorút nagy ünnepélyességekkel helyezik el az oltár mellett. Az újkenyér ünnepekor és szüretkor karitativ gyűjtést javasol. A papigyüléseken ezeket megbeszéli, sőt ezekkel országos mozgósítást rendel el: egyik derék hívének, Pörneczi József, pusztaválickai birtokosnak ily irányu cikket sugalmaz a Magyar Kultura számára (1936. szept. 5.). Amit ő, a nyilas hívei miatt, maga nem mondhat el, azt vele iratja meg. Most még csak a nemzetiszociálistákkal szemben kell megvédenie népét, de az egerszegi plébánossága, esperessége, püspöki-biztossága jó hadgyakorlat — Mindszenty, a hercegprímás számára, arra az időre, amikor gondjai már országossá nőnek. Ezeket a liturgikus hatásokat, ünnepélyeket, búcsúkat minden egyházmegyében, Budapesten is népszerűsíti, elterjeszti, százezrek tömegmozgalmává teszi, de most már a moszkvaiak hitetlensége és elnemzetietlenítése ellen. A bolsevizmus elleni kardját már ekkor itt Zalaegerszegen, egy évtizeddel előbb, élesíti — a nemzetiszociálistákon. Az egyházvezetésének nagy sztratégiáját, magasabb művészetét, tömeglélektani tudományát esperességében, szerkesztőségében alapozza meg. Innét már kipróbált, bevált egyházkormányzati elveket visz magával Veszprémbe, Esztergomba, Budapestre.

Mint hercegprímás 1947 augusztus 20-án nem kevesebb, mint félmillió hívőt vonultat fel a Hősök-terére, ahol a marxista kormány kiküldöttei előtt — hatalmas tömeg tüntető ünneplése közben — hirdeti, hogy „a magyar állam alapja a keresztény világnézet és erkölcs". Az ünnepség végén megkapó és Budapesten új szertartásra kerül sor. „A főoltár előtti asztalokra helyezték el az ipari és mezei munkások szerszámaikat, hogy az egyház megáldja. A felvonuló mezőgazdasági gépeket és járműveket nem-

zetiszín zászlók és virágerdők borították. Budapest nagyobb templomaiban és az egész országban elvégezték az új szertartást: a szerszámok megáldását." (Új Ember, Harc az Antikrisztussal, 103.)

Az „új szertartás" befutotta országos körútját, pontosan úgy, ahogyan Perneczi József tollával, neve alatt az egerszegi plébános tizenegy évvel előbb a Magyar Kulturában, akkor még a nemzetiszociálistákkal szemben ‚liturgikus ellenoffenzíva-ként, javasolta és gyakorolni kezdte.

De a koráramlatok, főleg ha a gyakorlati megvalósításaik is eredményeseknek látszanak, nem állanak meg az országhatároknál. A liberálizmus és a szociálizmus sem állott meg. — „Magyarország nem korallsziget a Csendes-óceánon, ahova az európai gőzhajó füstje sem vetődik, ahova az eszmék csírája a szél szárnyán, el nem jut." Prohászka e hasonlata benne vibrált a harmincas évek társadalmi feszültségében, mert már ekkor feledésbe ment, hogy a korszellem kereszténygyökerü változata Budapestről indult útjára 1919-ben.

Mindszenty apátúrnak akkor még két éve tellett el kemény védekezésben a magyar nemzetiszociálizmussal szemben. Az 1936-os és 1937-es év. Az ország nyugatján ez van erős terjedőben, sőt a fővárosban is. A letünőben levő marxizmus visszaszorul szakszervezetei mélyére és hogy mint ellensúly új erőre kapjon, a hatalom tűri még azt is, hogy az Alföldön a kubikusok, aratók és zsellérek felé nyúljon. De feléje kanyarodik a reménytvesztett nacionalista fiatalság egy része is (a Bartha-Miklós-társaság fele), mig a fő és középiskolások között már kommunista sejtláncokat tartóztatnak le.

De feltör közben a nemzedékek lappangó ellentéte is. A főmotiváció itt is kenyérkérdés. Már 1928-ban 5252 főiskolát végzett kényszerül fizikai munkára. Számuk folyton nő. A numerus kaluzusz[18]) sem segit. A csonkaországban összpontosult értelmiség eltorlaszol minden helyet a fiatalság elől. Ezen túl a „történelmi osztály" fikciójával is védekező, hatalmat tartó csoport még tehetségellenes kiválasztást is végez, sőt az idősek visszatartásával mesterségesen is duzzaszt. Prohászka, Ady, Szabó Dezső szellemisugárzásában, egészen új élménybenyomások alatt, háborús nél-

külőzések, családi és nemzeti tragédiák átélésében felnőtt nemzedék, a közelmult politikai képleteiből kiábrándulva, hiába keresett közéleti eszményképet a fórum nagyjai között. Nem találtak gondolataik kifejezőire, akik megmondják, hogy a nemzeti jövedelem új elosztása nélkül nem lehet a magyar tömegekre tovább hatni és sorsuk megértése nélkül hiába való kísérlet a bennük szunnyadó erőt kibontani. Ez a generáció gazdasági és politikai demokráciát kivánt az alsóbb osztályok számára is, szemben a kevesek uralmával.

Mindszenty szoros kapcsolatot tartott a zalai fiatalokkal, akik jelentékeny szerepet vittek a keresztény demokrácia utánpótlását biztosító Magyar Holnap Társaságban[19]), ahonnét később a közélet annyi irányába szélednek szét a sorsuk, végzetük hordozására ezek az akkor még harmincasok. Magam is tájékoztattam, de másoktól is tudta, hogy ez az értelmiségi frontgeneráció és kisemmizett milliók egymásra találnak a nemzetpolitika frontján és együtt akarják megalapozni az egészségesebb, osztálytalan magyar jövőt. Valamilyen változás elkerülhetetlennek látszott, a nemzetiszociálista előretörés pedig feltartóztathatatlannak.

Ekkor már a kereszténypárt alkonyodóban volt, a budapesti főszervezet Wolff halála óta bomlóban. A leghűbb hívek átorientálódtak a nemzetiszociálistákhoz. A vidéki szervezetek már alig egy-két megyében állottak. 1937-ben a párt fiatal képviselői csatlakozásra birják a pártonkivülieket és a Friedrich-pártot, Csilléry a „kékkereszteseivel" mégegyszer megtöltötte a Vigadót, de a tömegeket visszahozni már nem sikerült.

Mindszenty apátúr, a legkitartóbb végvári kapitánya a pártnak, 1937-ben meghívja a pártvezetőséget Zalaegreszegre, nagygyűlésre. Ezen már látta, hogy a párt bucsúzóban van. Az az őszinte együttműködés, amelyben második évtizede már részem volt, kötelezett arra, informáljam a párt valódi helyzetéről s arról, hogy magam is kilépni szándékozom és kisgazdapárt fiataljaival, a Matolcsy-Rakovszky csoporttal új pártot alapítani, amely középhelyet foglal el a kereszténypárt és a nemzetiszociálisták között.

Mindszenty ekkor határozta el magát az első országos jellegű akciójára, 1938 április 19-re papiér-

tekezletre hívja össze Dunántúl vezető plébánosait. Egészen szokatlan dolgot kezdeményez. A püspökök is csak ritkán hívnak össze csak az egyházmegyéjükre terjedő zsinatot is. Ő mint plébános Dunántúl minden egyházmegyéje vezető papját hivja meg. A teljesen bizalmas, zárt értekezletről akkor még tájékoztató hir sem jelent meg. A kommunisták mégis, tizenegy év multán, nemcsak tudnak róla, de Mindszenty hercegprímást felelősségre vonják e konferencia összehivásáért és határozatáért. Mindszenty e vád ellen sem védekezett, elismerte, ő hivta össze a tanácskozást, a határozatokat is, Nyisztor Zoltánnal, ő fogalmazta s ezek a nemzetiszociálista mozgalommal szemben a *további támadások* ideiglenes *felfüggesztését* tartalmazták.

Mi indította őt erre a kezdeményezésre? Őt aki épen legheve-sebb harcban állott a mozgalommal kezdettől fogva? A következők:

1938-as év a nagy események és döntések éve. A külpolitikai feszültség végsőkig fokozódik. Schuschnig osztrák kancellár harca Ausztria függetlenségéért kudarcot vall, a két német állam egyesül hat héttel e papi konferencia előtt: 1938 március 11-én Dunántúl tőszomszédságába kerül a hitleri Németországnak, a magyar nemzetiszociálizmus pedig a világ első hatalmának az áthatásába Tehetett-e valamit a kancellárokat adó, a legnagyobb politikai hatalmat jelentő német katolicizmus is e korszellem ellen? Vagy Innitzer a bécsi hercegprímás? Senki a kisujját sem mozdította Ausztriáért. Mit tehet a magyar katolicizmus teljes készületlenségében, egy lehanyatló, elaggott kis párttal a háta mögött? Négy éven át ki honorálta vajjon az egyház egyedüli igyekezetét a magyar nemzetiszociálizmus megállítására? A katolikus papok, főleg ő maga, nem mentek-e máris tovább a kelleténél? Hol mutatkozott a többi egyházban ilyen ellenállás is? És hozott-e valami eredményt ez a *harc*? Ellenkezőleg, *hátrányos volt a hitéletre*! Azt a látszatot keltette, hogy az egyház ellene van a reformoknak, védi a liberálkapitalista rendet, a magyar „népfrontot", mely mögé a marxista a tőkéssel, mamutbirtokossal együtt bujik! Azokért tartsa a hátát az egyház, akik eddig nem szüntek meg támadni? Vagy azokért, akik valóban megakadályozták népünk felemelését? Ezen a fonák helyzeten változtatni kell!

De 1938: Szent István halálának kilencszáz éves forduló éve is. Az Eucharisztikus Világkongresszus éve is. Lehet ezt az évet harcban tölteni- Nem kell-e minden kereszténynek összefogni és nem nemzeti érdek-e Krisztus békéjében ünnepelni e nagy történelmi fordulót? Maga a hatalmi kormányrendszer is nem kereste-e a békés kibontakozást, amikor reformer miniszterelnököt hozott: Imrédyt, aki nem letörni akarja a népimozgalmat, hanem csak a „szelet akarja kifogni a vitorlájából", azaz részben megvalósítani a mozgalom elveit. És nem veszélyeztetjük-e külpolitikai érdekeinket egy ilyen harccal éppen most, amikor a trianoni békeparancs revíziójára van kilátás, Csehország körülkerítve Szlovákiát kénytelen karmaiból kiengedni?!

Ezeket mind elmondhatta volna a hercegprímás a maga védelmére a főtárgyalásán, de hallgatott. Inkább vállalta a fasisztákkal való időleges megalkuvás vádját, semhogy egy papikonferenciát egy világpör vörös sugárfényében és propagandájában mutasson be. Vagy mondta volna meg, hogy tanácskozott Ernszt Sándorral is a konferencia előtt, megnézte a párt üres termeit s látta, hogy az egyházak sem, a proletárok sem remélhetik innét már védelmüket. De azt sem akarta részletezni, hogy alapos és közvetlen információkat szerzett be az egyes nemzetiszociálista vezetőkről s csak amikor egyháziak sem tudtak róluk aggályt közölni, küldötte szét a konferencia meghívóit.

Nem mondotta el azt sem, hogy ő indokolta meg a konferencián az összehívást: Európa és vele hazánk új viharzónába került, a fegyverkezés üteme, a feszültség növekedése új világháborút jósoltak. A spanyol polgárháborúba belesegítő nagyhatalmak tovább folytatják most már maguk között azt, amit ott megkezdtek. Magyarországon a sikeres védekezés előfeltétele: a nemzeti együttérzés hiányzik. A gazdasági és politikai rendszer visszafojtja a népi erők kibontakozását. Esperesi kerületének falvaiban a gyermekek bort reggeliznek és puszta kenyeret ebédelnek, cipő, ruha nélkül iskolába sem tudnak járni. Legnehezebb munkát végzők vacsorája, bableves. Országos viszonylatban 1932 és 1935 között 77,700 gyermekkel születik kevesebb, mint az előző három évben, 509 községben semmi népszaporodás nincs. Idézi Perr Viktor paptársa cikkét:[20]) 4.5 millió agrárnépességből 3 millió a kalóriaszükségletének kétharmadát, vitaminigényeinek pe-

dig egyhetedét tudja csak fedezni! Holott az Irás szerint: Nektek adtam minden magot és gyümölcsöt eledelül és minden állatot . — Kötelességünk keresni, hogy amit Isten adott, azt kiveszi el a néptől? A leggazdagabb Dunántúlon 22, az Alföldön 8-10 fillér jut a keresetből egy-egy személy napi ellátására. Idézi ugyancsak 1936-ból Kiss István hittanár cikkét (M. K.-ból) a matyók népe éhbeteg, a halál oka 10%-ban a tbc. A mezőkövesdi mintajárásban az oltások reakciója ötven százalék. Citálja Gáspár Jánosnak, az antropológiai intézet igazgatójának az adatait:[21]) Budapest katolikus népessége 1869-től 1930-ig 72.3 %-ról 60.7 százalékra esett vissza, főleg a középosztály gyermektelensége folytán, viszont 17 %-kal magasabb az arányuk az analfabeták között, ahol viszont az izraeliták aránya kevesebb 40 %-kal. A sok gyermek miatt elproletárizálódik a katolikusság. Gazdasági rendünk a katolikusban pusztítja a magyarságot, a tömegek lelkét pedig sivárrá, a hit befogadására alkalmatlanná teszi.

Pedig nálunk még a püspök is falukutató! Shwoy, a fehérvári püspök (1935) szomorú bérmaútjain reklamálja[22]) a hiányzó gyermekeket, leméri az igenmagas gyermekhalálozást, követeli az állam sürgős segítését. A kisgazdagyermekek 27.2%-a, a napszámosgyermekek 8.1%-a táplálkozott csak kielégítően. Most Banghát idézi,[23]) aki az 1931-es választások után megállapítja, hogy a „szédületes nyomor és észbontóan nagy kenyértelenség miatt nő a szociáldemokrata szavazatok száma. A munkás mamutfizetéseket, álláshalmozásokat lát... Nagyszerű dolog a kulturális fölény, de első mégis szociális egyensúly fölénye". De elhallgathatjuk-e — folytatta Mindszenty — hercegprímásunknak még 1932-ben tett figyelmeztetését a politikai pártokhoz. Ő is megállapítja, hogy közéleti működésüket a közjó, a tisztesség és az elvhűség helyett gyakran egyéni érdekek irányítják. De később is a prímás hányszor ostorozta a közéletünk szervilizmusát, szolgalelkűségét, amely minden birálatnak és reformnak a megállítója volt! S vajjon tárgyalták-e a hercegprímásunk hivatalosan előterjesztett javaslatát, amely a liberális baklövést, a polgári házasságot, csak a katolikusoknál akarta revideálni, hogy legalább ők élhessenek a maguk vallási törvényei szerint. Tárgyalták-e valaha a katolikus nagygyűlések erkölcs- és családvédő és általános reformprogrammját? Az egyke

ellen örökösödési törvényt, vagy telepítési, földbirtoktörvényt hoztak-e? A szakszervezetek és a munka szabadságát megvédték-e? A tőkeuzsora korlátozását, a munkás családi bérét, létminimumát és pápai körlevelek többi reformját meghozták-e?

A harmincötös választás előtt a hercegprímás nem figyelmeztette-e ismét a nemzetet, hogy „érdekei nem az egyes akarnokok szeszélyeivel, hanem az Isten és az egyház elveivel azonosak![22]) „Lehet-e ennél élesebben kifejeznie a legfelelősségesebb helynek, hogy a katolicizmus távol áll ettől a politikai rendtől, sőt, nem különíti-e el magát még a kereszténypárttól is azzal a felhívásával, hogy a katolikus választók pártokon felülálló választási ligát alakítsanak? Hányszor jajdulnak fel folyóirataink a választási rendszer miatt, amely a rejtett „diktatura demorálizáló eszköze, a jellemtelenségnek és elaljasodásnak valóságos iskolája, amely ellen a katolikus etika tiltakozik és a sikernek az ilyen eszközeit, a hatalmasok ilyen korrupcióját nem tűrheti". (M. K. 1935. ápr.)

De vajjon — folytatta Mindszenty — a Gömbös-féle 95 pontos reformprogramm, sofortprogramm és tevékenységi naptár igéretzuhatagában is nem pusztult-e tovább a magyarság? Bennünket nem köt semmiféle politikai rendszer, de különösen nem vállalhatunk felelősséget a közel két évtized mulasztásaiért! Nekünk már Szent Tamás megfogalmazta a szociális terhelésü közgazdálkodás etikáját, XIII. Leó pedig a krisztusi demokrácia elveit. Sőt azt se felejtsük el, hogy Egyház oltárra emelte a kommunista „Utópia" szerzőjét Morus Tamást is, mert világos, hogy az ő könyve kommunizmusa és a szovjet kommunizmus igen távol vannak egymástól. Az egyháznak örök szempontjai vannak, nem egyetlen kormányzat védelme. A tömegek testi és lelki nyomora odakiáltatja minden állam felé: Instaurare omnia in Christo! Reformokat, Krisztus szerint! Forradalomra nem tüzelheti híveit, bár ahol a közjó igennagy és közvetlen, türhetetlen veszélyben van, erre is jogot ad.

Keresztény felelősségünk ebben a korfordulóban nagyobb, mint valaha. E kor Szent Ágostonokat, Ferenceket, Szavonarolákat és Prohászkát várt és Macchiavelliket, fékeveszett diktátorokat kapott. A közös lelkiismeretvizsgálatot nem mulaszthatjuk el a

saját magunk politikai vetülete felett sem, mert a hercegprímásunk komoly intelmei, folyóirataink nyílt bírálatai a „rémületesen csődbejutott közéleti katolicizmusnak" is szóltak. (Ijjas) Szóltak a keresztény demokráciát roszszul képviselő vezéreknek is, akikben „nincs erő, bátorság, tisztánlátás, hogy a megváltó igét sikerre vigyék. Álmosan pepecselnek, ahol tettekre volna szükség... csak litániáznak, amikor életet kellene sugározniok!" (Bangha, 1935).

Prohászka a magyar szociálpolitika útját negyven évvel ezelőtt már kijelölte és a lélek igényei mellé odatette a földi jólét méltányos igényeit is. „Földből haza — mondja — csak a dolgozó tömegek kezében lesz! Békesség a földön — mondja — földreform által! — 1906-ban a munka Magyarországát hirdeti meg. Kérdezem, mennyit haladtunk harminc év alatt?!

A munkás és kispolgári tömegek, amelyeknek hadirendbe szedése épen evangéliumi feladat lett volna, a marxizmus nagy aposztáziája után, most másodszor is elhagyni készülnek bennünket, mert támadásainkból úgy látják, hogy jogos igényeik ellen vagyunk. Sem a kormányhatalom, sem a kereszténypárt újjászületését nem várhatjuk. Ha viszont támadjuk a magyar nemzetiszociálizmust, híveink kérdésére rá kell mutatnunk arra a politikai irányra, amelyet követhetnek. De ilyet mutatni nem tudunk. Szent István évében keressük a békét és szüntessük be támadásainkat, kiséreljük meg a modus vivendit, helyezkedjünk a semlegesség álláspontjára a mozgalommal szemben, ellenben továbbra is keményen nyilatkozzunk az egyházat esetleg támadó személyekkel szemben.

A vezetők személyi adatairól beszerzett információim nem tartalmaznak nyugtalanító adatokat. De természetesen más lesz az álláspontom, ha ilyenek felmerülnek. Minden korszellemmel, amely Krisztus nélkül akar társadalmat, vagy államot formálni, szembefeszítjük rendíthetetlen hitünket: Krisztus a király! Újra trónjára Őt, melléje a családot, iskolát, a sajtót, a közéletet, a távoli és földi célok együttes szolgálatát! — fejezte be beszédét Mindszenty prelátus.

A papikonferencia mélyreható vita után elfogadta indítványát.

Ezt közölték a klérussal, a katolikus folyóiratok pedig rövid időre beszüntették támadásaikat.

Előbb szóltam a Mindszenty által sugalmazott Pörneczi féle cikkről, amellyel 1936-ban riadóztatta az egyházat a nemzetiszociálizmus ellen. Úgy érezte, hogy ő felelős az e cikk nyomán országszerte megindult harcért. E hatást is akarta e konferenciával tompítani. A gyűlés különben is nélkülözhetetlen volt a klérus egyöntetű felfogásának kialakítására. A helyzet együttes lemérésére. Mindszenty e konferencián kezdeményező, vezető képességével, tájékozottságával, határozottságával egyformán kitünt. Paptársai a közéletet tökéletesen ismerő lelkipásztorban Dunántúlnak kiváló irányitóját fedezték fel.

Ő maga gyakorlatilag éppen nem élvezte e határozat eredményét, a nyugalmat. Lapja régebbi támadó cikkeinek sajtóperei mégcsak most bontakoztak ki. Az első nyilasvezérről, Festetics Sándor grófról az enyingi földbirtokosról azt írta lapja, hogy Hitlertől pénzt fogadott el a magyar mozgalom céljaira. Az egyik budapesti liberális lapból, ennek „fejlett technikája" nélkül, átvett állításért, nem a liberális lapot, hanem őt perelte Festetich. De ezidőben indított ellene sajtópert a másik nemzetiszociálista gróf, Pálffy Fidél is.

Az általa proponált fegyvernyugvás tehát éppen a maga részére — alig sikerült. Sőt egy év sem telt bele, az 1939-es országgyűlési választások hullámai Zalában egyenesen az ő személye körül csapnak össze. Semlegességét nem őrizte meg, Zalaegerszegen kereszténypárti jelöltet állított Tassy Kristófban, a megyei lisztán pedig Eszterházy M.-ban. Magam az általam alapított Keresztény-nemzetiszociálista Párt listavezetője voltam, de e listán indultak a Pálffy-nemzetiszociálista Eitnerek is, akik egyébként az apátúr hívei és tanítványai voltak. Az egyik Eitner Egerszegen is fellépett Tassyval szemben. Igy közel huszéves együttműködés után szembe kerültünk e választási küzdelemben.

Mindszenty két évtizeden át változatlanul megőrzött közéleti súlyát mi sem bizonyítja jobban mint az, hogy az ekkor még népszerüségében töretlen, külföldi vonatkozásaiban diadalmas koreszme harcos fiataljaival szemben egy hanyatló, sok csalódást keltett pártnak hirtelen előrántott, ismeretlen újoncát, Tas-

syt, is győzelemre tudta segíteni a megyeszékhelyen, a megyei listán pedig a kereszténypárt másik, nem népszerű jelöltjét is. Pártja országszerte összesen elért kilenc mandátumából kettőt igy ő maga biztosított.

A kormánypárttal ekkor listát kapcsolt. Erre az indította, hogy Teleki Pál miniszterelnökben, a mögötte álló Imrédy Bélában és a zalai közös, kapcsolt listát vezető Darányi volt miniszterelnökben a reformkonzervativ politika garanciáit látta. Ez a választás Darányi kormányelnöksége alatt hozott titkos választójogi törvény alapján, Zalában presszió nélkül, folyt le és egyformán ötven-ötven ezer szavazatot eredményezett a Darányi által vezetett kormánypárti és kereszténypárti egyesített lista, valamint az általam vezetett lista számára. Más pártok nem is kaptak ekkor mandátumot Zalában. Sőt az egész Dunántúl is csak egy kisgazda és egy szociáldemokrata képviselőt választott. Dunántúlnak ezt a kilencvenszázalékos jobboldali többségét — ennek fegyelmezettsége és Mindszenty választási pásztorlevele folytán — 1945-ben majd teljes egészében az a kisgazdapárt örökölte, amely itt most 1939-ben egyetlen mandátumot kapott.

Talán nem érdektelen megemlítenem, hogy Mindszenty e választási szembenállásunkat személyemre még nem terjesztette ki, mert ismerte intencióimat és mert tudta, hogy az egyháziaknak pártomban való működését Serédi hercegprímás is engedélyezte. Ellenben amikor 1941-ben fuzionáltam a többi nemzetiszociálistákkal, megszakította velem kapcsolatát. Sőt éles polémiába keveredtünk. Ugyanis lapja, a Zalamegyei Újság, a fúzió után sem szünt meg támadni a nemzetiszociálistákat, igy e támadások — általánosításukkal — engem is érintettek, ezeket napilapomban elhárítottam. Ettől kezdve Mindszenty neheztelését annyira éreztette velem, hogy nemcsak a találkozási alkalmakat kerülte, de ha mégis szembekerültünk, „nem ismert meg". A balatoni gyors étkezőkocsijában, hogy üdvözlésemet is elkerülje, következetesen az ablakon át kifelé, az elsuhanó tájra, szegezte tekintetét. Neheztelésével csak 1943-ban hagyott fel, amikor kis pártommal kiváltam a nemzetiszociálista blokkból.

1940-ben országos feltünést keltett Mindszenty egerszegi nyomdája: a Zrinyi-nyomda által kiadott könyv, amely legtöbbet ártott

a nemzetiszociálista mozgalomnak és népszerűségét eléggé megtépázta. A könyv címe: Zöld kommunizmus volt. Az egész országban elterjesztették. A nyilasellenes támadások e válogatott gyüjteményének a szerzőségét is — Mindszentynek tulajdonították. Ezt a feltevést támogatta is az a tény, hogy a szerzőségéről elterjedt hírt annak ellenére nem cáfolta meg, hogy a könyv hí veinek negyven százalékát súlyosan irritálta. De a könyvet nemcsak nyomta, terjesztette is a Zrinyi-nyomda. A könyv élességét eléggé bizonyította az, hogy a terjesztését Zalaegerszegen egyetlen trafik merte vállalni, csak a — plébániával szemben lévő. Az kétségtelen, hogy ilyen bátorságot, messzemenő, exponált harcikészséget még maga a kormányhatalom sem mutatott a mozgalommal szemben, annál kevésbbé bárki egyházi vagy világi személy!

A kommunista pártbíróságot a Zöld Kommunizmus című könyv nem érdekelte, ezt éppúgy elhallgatta, mint Mindszenty más harcait a nemzetiszociálizmus ellen. Ő maga pedig ezzel sem védekezett.

Az 1939-es választások után meglátogatta Teleki Pál miniszterelnök és felkérte a „Nemzetpolitikai Szolgálat" dunántúli vezetésére. E hálózat a pángermán törekvések áthatásának ellensúlyozására és a nemzetiszociálista mozgalom visszaszorítására létesült. Mindszenty ezuttal sem hallgatta el abbeli véleményét, hogy a legtökéletesebb ellensúly az volna, ha a kormány általános és gyökeres reformpolitika keretében a dolgozó tömegek színvonalát sürgősen emelné!

1948 novemberében, letartóztatása előtt egy hónappal, Rákosiék százhusz titkosrendőrrel figyeltették Esztergomban. Amikor titkárja ezt jelentette, igy válaszolt:

— Ezt én már Egerszegen megszoktam.

Valóban figyeltették a kormányok, minden lépését ellenőriztették, telefonját lehallgatták. Legkisebb adat, makulácska egyéni életében, sokat ért volna nekik.

1930-ban tudomást szerzett arról, hogy a királyi család külföldön nagyon szerény anyagi körülmények között él. Arra gondolt, hogy gyüjtési akciót kezdeményez számukra, persze csak a tehetősek körében. Mindössze három barátjával beszélt a dolokról,

az egyikkel — telefonon. Másnap szokatlan érdeklődést kellett tapasztalnia az ügy iránt — a rendőrség részéről. Harmadnap azt a hírt terjesztették el, hogy — aranyakat akart az országból kicsempészni, autógummikban. A tervvel sürgősen felhagyott.

Ellenben most megkérte Telekit, hogy ezt a mégis csak szégyenteljes megfigyelést hagyassa abba. Teleki — megígérte.

A távozó miniszterelnököt ezzel ültette autójába:

— Kegyelmes uram, mit sem értek azzal a „Nemzetpolitikai Szolgálat"-tal, amelyik csak védekező, negativ előjelű. Legyen ez pozitiv, segítő a nép irányában, akkor — Tiétek az ország!

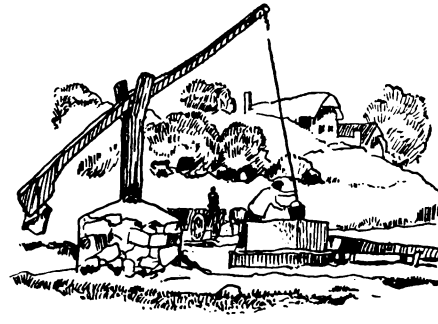

MINDSZENTY, A TUDÓS, AZ IRÓ ÉS AZ ORSZÁGGYARAPITÓ

Magas állványon nyitott Biblia —
Mögötte szikár gyertyaláng lobog...
Ketten vannak csak: a Könyv és a Fény —
Akit talán mindenki elhagyott.
(Reményik: Világ világossága.)

Mindszentyt képességeinek sokoldalúsága, lelkének gazdagsága még az annyira zsúfolt munkaterületeiről is időnként elragadja az irodalom, a tudomány világába és a nemzet nagy ügyei felé. Hogy a közéletnek ez az acélembere csupaszív és meleg érzés, azt nemcsak az egyház, a társadalom és a szegénygyvédelem szervezése közben tapasztalhatjuk, de ilyenkor is. A kutatót, az írót, az országgyarapítót is a szeretet vezeti. Szeretete az édesanyja, a magyar mult és hazája iránt.

Ahogyan Mária-tisztelete és édesanyja iránt való szeretete kétkötetes nagy mű írására inspirálta Mindszentyt, aképen egy kéznélfekvő indoka, a hála és tisztelet, iratja vele nagy történelmi munkáját is: A veszprémi egyházmegye multjából címűt. Könyve közelebbről azzal a Padányi Biró Márton veszprémi püspökkel és korával foglalkozik, akinek bőkezüsége építette, a sok között, a zalaegerszegi impozáns, kéttornyú templomot is, amelynek negyedszázadon át Mindszenty a plébánosa. Minden plébános szívesen adózik talán egy-két ujságcikkel vagy füzetecskével templomalapítója emlékének. De egészen egyedülálló ezet az, hogy egy vidéki plébános hatalmas, ötszázoldalas művel majd egy évszázad történetét adja és közben mellesleg a budapesti tudományegyetem professzorainak megingathatatlannak vélt ítéleteit cáfolta meg (Marcalit, Ballagit): — egy püspökről irt monográfiával.

Ez kétségtelenül Mindszentyt karakterizáló cselekedet! Jelentéktelen motivumból egy egész korszak szellemtörténeti revízióját, teljesen új, gazdag, tökéletes képét adja. Emléknek szebbet és monumentálisabbat nehéz elképzelni. (E könyve Zalaegerszegen 1934-ben jelent meg a Zrinyi nyomda kiadásában).

De e könyve főalakja, Biró Márton püspök is, érdemes téma. Annyira kiváló férfiú, hogy Mindszenty példaképének tekinti, követi, teljes megértéséhez pedig egyik kulcs Biró Márton. Hatalmas építkezéseiben a közvetlen ösztönzést Birónál találja; a végvári, határszéli magyarsággal való törődése, de még a történelmi studiumai mögött is Biró áll. Ugyanis Biró historikusnak is hires. Könyvei: Firmamentum regnorum, Diploma securitatis, Regnum decoris, Infanteria, Comititia, stb. jelentős történelmi forrásmunkák. Mindszenty történészeink felületesen alkotott képét teljesen megváltoztatja Bíróról, akit csak Enchiridion c. könyvéből ismernek, amelyben kora egy idejét mult elvét hangoztatja, amelyre meg is kapja a választ az abszolutizmustól — könyve betiltásában. Mindszenty elégtételt szolgáltat Birónak az „egykönyvű" birálóival szemben Alapos, nagyvonalú munkájában az alkotó főpap teljes portréját adja.

Biró a családfájukat vezérekig visszavivő szülőktől, Padányban született, s 1737-ben negyvenéves korában lett veszprémi püspök. E könyv szerzője Mindszentytől hallotta elbeszélni egyizben azt az anekdótaszerü esetet: hogyan lett papnövendék Biró. Mint egészen szegénysorsú tanuló ment el Veszprémbe konkurzusra, hogy felvétesse magát. De elutasították. Le is mondott a papi pályáról. Elkeseredésében még is visszament és a vizsgaterem falára a következő verset rögtönözte:

Martinus Biró, quamvis sit egentior Iro,
Attamen egregio par cupit esse viro.
(Biró Márton ugyan jóval kisebb Irónál
de arra vágyik, hogy egyenlő legyen vele.)

Délután a termen végigmenő püspök észre vette a verset. Kerestette a fiut s mikor nem találta, kocsiba fogatott és amerre távozott, utána hajtatott. Hajmáskérnél érte el. Visszavitte. Leg-

hiresebb utóda lett: Dunántúl Pázmánya, aki öt megyére terjedő egyházmegyéjét a török utáni romjaiból újraépítette, papokkal látta el. Somogy megyében például egyetlen papot sem talált, amikor első vizitációjára ment. Mély szeretettel foglalkozott a legegyszerűbb néppel. De különösen kiemeli érdemei közül Mindszenty azt, hogy a horvátok felfelé szivárgását a Dunántúlon Biró állította meg. Erélyesen szembe szállott a zágrábi érsekkel és ennek joghatósága alá került területek nagyrészét visszaszerezte a magyar püspökség számára. Azt mondja Mindszenty, ez olyan nagyjelentőségü tény volt, hogy „ha nincs Biró Márton, akkor nemcsak a Murát, de a Zalát is sírhatnók és elevenbevágó vonal ott húzódna Zala és Vas határán és a szláv korridor is már befejezett tény volna".

Mindszenty mindenesetre átvállalta Biró gondját, a magyar végek őrzésének szent feladatát. Mint esperes és püspöki-biztos különös figyelemmel támogatta muramenti, elmagyartalanodásnak kitett kis falvakat. Mint püspök pedig, 1945 tavaszán alig szabadult ki nyilas fogságából, pár heti veszprémi tartózkodás után visszasietett a déli határszéli, a drávamenti híveihez, a legelhagyatottabbakhoz, a vegyeslakosságú falvakba. „Folytatta a Dráva-vonal lelki és szellemi megerősítését. Egyetlen útja alkalmával öt lelkészséget és néhány iskolát alapított. Pajták, magtárak, üres ispánlakások voltak az új alapítások első fészkei. Igy sikerült neki nem egészen másfélév alatt tizenöt lelkészséget és tizennyolc új iskolát alapítania és újabb tizenkilenc lelkészségnek az alapját megvetnie. Mindez másfél éven belül, pedig ebből is négy hónapot a nyilasok fogságában töltött"[25]).

Erre a lázas, nyugtalan alkotásra kezdettől fogva dispoziciója volt. Mégis további ösztönzést kapott Biró Márton példájából, akiről épen ő derítette fel, hogy volt olyan esztendeje, amikor, saját pénzén, hét templom építését fejezte be.

E könyve írása közben mélyre hatolt a 18. századba. E kor és eszméi is kimutatható hatással voltak Mindszentyre. Persze átrostálta és aktualizálta az eszméket. Abban az értelemben, ahogyan Szalay László tanítja: a multban kell megkeresnünk a nemzet jövőjének az útját. A történelmi útkeresésnek ez a vágya növel-

te naggyá benne a helyi motivum mustármagját: emléket állítani a templomát építő püspöknek.

Mit talált a 18. századból tanulságosnak és részben hasznosíthatónak Mindszenty, a történetíró? Ilyeneket: a barokk-katolicizmus eszmevilágát, a racionálizmus[26]) és a jozefinizmus[27]) teljhatalma elleni küzdelmet, a keresztény egyházak egymásközötti és az államhoz való viszonyát és végül a népünk és a királyság kapcsolatát.

E kor jellemzője: a barokk és a racionalizmus furcsa összetétele. Azaz: forró hit és — istentelenség. Ekkor Európa minden államában egyházüldözés van. A monarchiában persze protestánsellenes az irányzat, de a Ratio Educationis [28] már az egyház és állam szétválasztását tüzi ki célul. De nemcsak úgy, hogy az állam a papnevelésbe szól bele, de eltörli a szerzetesrendeket, korlátozza a búcsújárásokat, körmeneteket, maximálja az oltárokat, de még a pap konyhai evőeszközeinek a számát is. Imakönyveket nem engedélyez, az egyházellenes iratokat annálinkább, az egyházi vagyont elveszi. Szóval olyan kor ez, amelynek intézkedéseit 1948-ban a kommunista bábkormány egyszerüen lemásolhatta, ha nem volt elég találékony az egyházüldözésben.

Az egerszegi plébános még nem tudta, hogy prímásként neki kell szembeszállnia kora jozefinizmusával és hogy Bécs helyett az ő idejében Moszkva lesz a világ közepe és hogy az egyháza és nemzete függetlenségét egyszerre kell megvédelmeznie, de feladatából husz évvel előbb, e könyve írása közben, alaposan elkészült. A bolsevizmus ördögi taktikája ezért nem találta készületlenül. Rákosiék mindenkit megtéveszthettek, de őt nem. Ismerte a menetrendet a 18. század császári és forradalmi instruktoraitól.

Viszont a barokk-kor katolikus államtanából is sok megragadta a lelkét. A Szentkorona pápai eredete, ősi tana Szent István országának felajánlása Máriának, Imréhez szóló Intelmei[29]), a koronázási szertartások és eskü, az árpádházi szentek: a csodák világába emelik multunkat. Épen Biró Mártonnak a pozsonyi országgyűlésen elmondott híres egyházi beszéde a nyolc erény szimbolumával ékes palotához hasonlítja államunkat.

Mindszenty hercegprímás sok beszéde foglalkozik nemzeti tragédiánk okaival és ezek között főoknak látja vallástalanságunkat és erkölcseinek megromlását. Felemelkedésünk útját Istenhez való visszatérésben látja. Ezt a különben régebbi motivumot is ugyancsak a barokk pregnálta leginkább.

De a népkirályság eszméjéhez is e kortól kap jelentős benyomást. Mária Terézia a földesuraikkal szemben a jobbágyok mellé áll. „Nem akarok elkárhozni egy-két mágnás miatt! — tör ki belőle az elkeseredés főuraink embertelensége hallatára. Kihirdetteti a hadsereg tisztjei által, hogy a jobbágyok panaszaikat terjesszék közvetlenül hozzá! Mindszenty még élő hagyományként hallja öreg parasztok szájából a királynő dicséretét, aki személyesen fogadja a parasztvezéreket Zalából, Somogyból és orvosolta panaszaikat grófjaikkal, de még a nádorral szemben is. Kizsákmányolásukat megszüntette, terheiket mérsékelte. A trianoni korszak parasztnyomorában, a falu árvaságában, jogai kijátszottságában, adóterhei igazságtalanságában, kartellek és bankok garázdálkodásában nagyon is vágyott álom volt a szociális király, aki meghallgatja a parasztságot, sebeit begyógyítja, hogy sebein át ne vérezzék el a nemzet!

De megállapítja e kor tanulságaként azt is, hogy a katolicizmus téves útját járták azok, akik támaszát az államban látják. Követendőnek a protestáns egyházak független autonómiáiban a néppel összeforrt szervezési módot találja s prímásként, első teendői közé sorolja a katolikus autonómia előmunkálatait és ennek követelését a katolikus sajtóval együtt terjeszti az egyházközségek országos nagygyűlése elé.

Átveszi és tökéletessé fejleszti e kor egyházi ünnepségeinek, búcsúinak tömegmozgalmakká szervezését. A török után újra fellendülő búcsúhelyeinket ő is látogatja, személyes megjelenésével ugyan-e helyekre vonza az orosz megszállás megpróbáltatásaiban Istenhez visszatért népet. E hitéleti demonstrációk a nemzet szabad lélekzetvételét is jelentették a szovjet elnyomás borzalmas éveiben.

Amit tehát Mindszenty a historikus szemével a multban észrevett, azt mint hercegprímás hitéletben, egyházkormányzatban,

nemzete és az egyházak védelmében tökéletesen hasznosította.

Névvel és név nélkül még több történelmi tnulmánya jelent meg. Pannónia rómaikori története, vagy a magyar aranykor, az Árpádok-kora és a multszázadé, a liberálizmusé, különösen érdeklik. Sokan használják fel a történelmet mint segédtudományt. Politikus, államférfiu tanulságot, híres személyiségeket vagy — önigazolást keres; egyházi vagy közéleti szónok témát, hasonlatot; publiciszta korfestő anyagot, világnézeti meghiteltetést, analógiát keres, vagy a még élő problémák okait. Mindszenty azonban nem ilyen kirándulást tett a históriába. Ő az igazi tudós alaposságával, rendszerességével, nagyvonaluságával, lelkiismeretességével mélyül el a történelemben, amelyet valóban az élet tanítómesterének tart s amely nélkül nincs meg a mélylátás, a perspektiva, a három sik: a mult, a jelen és jövő. Ma már az egyes tudományágak is hatalmas mezők, egy-egy emberélet csak egyes kis parcelláit tudja áttekinteni. Annál csodálatosabb, hogy Mindszenty plébánosi, esperesi, püspökibiztosi, szerkesztői és társadalomszervezői munkája mellett, amely öt embernek is elég lett volna, ily nagyvonalú históriai művet tudott alkotni. Hogy milyen munkát végzett, erről álljon itt könyve egyik szakbírálójának még 1934-ből való véleménye:

„Tiz évig gyüjtötte az ország összes levéltáraiban az anyagot, de a vatikáni és bécsi levéltárakban is... Monumentális mű ... Hálás érte az elfogulatlan történetírás... Ime egy nagyszabású dokumentum a zsibbadt, álmos, lekicsinyelt 18. századból... Épen ez a munka mutatja meg a liberális történetszemlélettel szemben, hogy hatalmas újjáépítő élet lüktetett e korban nemzeti, vallási, gazdasági és társadalmi téren egyaránt". (Dr. Szeberényi László: Mindszenty J.: A veszprémi egyházmegye multjából M. K. 1934. okt.)

E könyvhez tartozik a következő kis apróság:

A hatalmas mű megjelenése Zalában általános meglepetést, csodálatot és büszkeséget keltett. Mindenki sietett elolvasni és gratulálni. Majd mindenki talált jellembeli hasonlóságot Biró Márton püspök és Mindszenty között. „Két keményvágású, alkotó, pompás pap! — mondogatták és hozzátették: „Meglássátok, hogy még utódja is lesz Birónak. Ennyi ésszel nem lehet Egerszegen

meghalni! Elviszik innét. Talán épen Veszprémbe." Ez azonban már több volt, amit ellenfelei kibirtak. Ugysem nézték jószemmel a népszerűségét és a kormánytól való függetlenségét. Hogy tehát a könyve sikerét ellensúlyozzák, ezt indították el ellene: „Hiú vágyakozás iratta vele a könyvet. Szeretne Biró örökébe lépni. De hogy püspök lehessen, ahhoz okosabban kellene viselkednie a kormánnyal szemben!"

Mindszenty nem gondolt ilyesmire, sokkal jobban ismerte a helyzetét. Az államfő szivélyes viszonyt tartott fenn Vatikánnal. Ő viszont az egyetlen plébános volt, aki kitért az államfő névnapján az ünnepi misék celebrálása elől. Miatta ugyan nem fog Vatikán tengelyt akasztani Horthyval! Viszont a gyanusítás és a hozzáfűzött csipkelődés méltán bántotta.

Annál nagyobb volt azonban Zala meglepetése, amikor az apátúr mégis püspök lett, még hozzá pontosan Biró Márton örökében! Akik történelmi műve megjelenésekor csipkelődéseiket terjesztették az ő „hiú vágyakozásáról", azok siettek legelőször gratulálni. De másfél év multán nőtt csak igazán bámulatuk, amikor az egész Zala igaz örömére: — a magyar Sion ormára került.

*

Nagy történelmi művével egyidőben dolgozott egy másik nem kevésbbé monumentális alkotásán is: Az édesanya c. kétkötetes könyvén. Még diákkori, pályadíjnyertes kis munkájában foglalkozott először az édesanya magasztos hivatásával. Ettől kezdve a témát érintő minden olvasmányából jegyzeteket készített és adatokat gyüjtött. Később már rendszeresen kutatta hatalmas világirodalmi műveltségével és művészettörténeti jártasságával e tárgy anyagát. Igy duzzadt fel a kis tanulmány terjedelmes, két kötetes remekművé, amely minden népnek és kornak anyatiszteletét, a világirodalom legszebb helyeit, a művészetek legnemesebb anya-tematikáját őleli fel. A könyv elgondolása maga nagystílű és eredeti. Alapeszméje: a szeretet, tisztelet és hála legmagasabb piedesztáljára emelni az édesanyát. Olyan mű ez, amely a legridegebb családokba is a keresztény tűzhelyek melegét tudja varázsolni. Amit szerkesztői zsenia-

litásával kiválogat, azt írói kíválóságával dolgozza fel örökértékü anyaggá.

Mindszenty fiui hálájának örök emléke marad e két kötet. De bizonyítéka is, hogy egész életét betöltötte e szent érzés. Egyben apoteózisa Krisztus anyjának is. A kereszténység fölényes erkölcsi kulturájának védelme ez a könyv, hiszen ez erkölcsi kultura központja: az anya. A társadalom alapsejtje a család. Amilyen a család, olyan a társadalom. A krisztusi egyház az anya köré von glóriát, amikor a legmagasztosabb módon szentséggé emeli a házasságot. Ezzel az emberi szenvedélyek fölé emeli. De megszenteli a születendő gyermeket is, akinek biztos életkeretet ad.

A liberális koreszme itt a házasság és az anyaság körül pusztított legtöbbet. A materiálizmus terjesztette élvezetvágy hozta a válást, az egykét, az erkölcsök sülyedését. Ezért szentel a házasságnak nagy figyelmet e könyvében is. Aggodalommal látja, hogy a magyar házassági törvény,[30]) amely a válást behozta, csak „liberális presztizs és dactörvénynek" bizonyult, mert ugyanazon miniszterelnöknek az aláírása, aki a törvényt hozta, áll az alatt a kormányjelentések alatt is, amelyek a válások rohamos emelekedéséről panaszkodnak és megállapítják, hogy Magyarország vezet a szomorú válási statisztikában. (Nyirvári János: Hivatalos kritika a polgári házasságról M. K. 1936. jun.) Ezer házasságkötésre 43.7 bontás esik, Olaszországban 8.2, Angliában 2.7. Vagyis tizenhatszorosan több házasság hull szét nálunk. Ez az a nagy „nemzeti eredmény", amiért Vaszary hercegprímás ellen merényletet kellett elkövetni, amiért a papokat kellett bebörtönözni és a katolicizmust pergőtűz alá kellett venni, hazafiatlannak bélyegezni! Mégis a negyven év óta csődöt mondott törvény reviziójától, Serédi javaslatától, elzárkózik a most már magát kereszténynek nevező kormány. Mindszenty e könyvében helyet ad a házassági törvényünk bírálatának is. Hogy ezzel mennyire a jövőbe látott, akkor bizonyult be, amikor a Moszkvából importált jelszó már azt hirdette Budapesten, hogy „gyermeket szülni asszonynak kötelesség, leánynak dicsőség!" 1945-ben hercegprímási bírálatának teljes szigorával kénytelen megbélyegezni a „demokratikus" kormány

új házassági rendeletét, amelyet ledérnek nevez a könnyelmű házasságbontásért.

A zalaegerszegi plébános e könyvéről egyik akkori bírálója, 1940-ben ezt írta: Ez a könyv már évek óta hódító úton van s ami magyar munkánál ritkán következik be, immár harmadik kiadásban lát napvilágot. Annak idején a sajtó bőven foglalkozott vele s most csak megismételhetnők a dicséretét... A vallási élet, a történelem, a művészet, sőt a társadalomtudomány is erősebben szóhoz jut. A könyv szempontjai szerint is és anyaga szerint is oly sokoldalú, hogy valósággal lexikonnak lehetne nevezni. Az illusztrációs anyaga is érdekes és művészileg összeválogatott." (M. K. 1940. dec 20.)

Az 1942-ben megjelent negyedik kiadása 1947 januárjában a „fasiszta antidemokratikus és szovjetellenes könyvek" negyedik számú jegyzékében került feketelistára, azaz minden magán és közkönyvtárból elkobzandó és elégetendő. Egy év múlva pedig a hercegprímás ellen a „főtárgyaláson" u. n. támogató vádpotok közé kerül, mert a „könyvben rágalmakat szórt és gyülöletre izgató hangon írt a Szovjetunióról". Az elnök még a könyvben felhasznált idézetek és források miatt is megállapítja a felelősségét.

Természetesen a szabadvilágban a nagyszerű munka csak most indult el az igazi hódítóútjára, amikor a világnyelvekre is egymásután fordítják le.

Talán nem lesz felesleges, ha e nagy műből rövidke szemelvényt adok: „A szent kettősség" c. fejezetből:

„A teremtésben Istennek legfenségesebb adományaként a házasság szent kettőssége tekintendő. Isten teremtő akarata elsőnek az otthonra és családra gondolt. Az isteni terv megvalósításául adta a Teremtő az első embernek oldalára az első asszonyt, hogy ebben segitésére legyen. Férfinak és nőnek teremtette őket... Gyarapodjatok és sokasodjatok, töltsétek be a földet és tegyétek engedelmesnek a magatok számára...

Ó boldog mátkaság, amely valaha a Teremtés gyermekeinek édességül adatott! Zavaró felhők nélkül indult meg az első emberpár szerelmének tavasza. Nem találtak semmi hibát egymás-

ban. Két szív egymáshoz való vonzódása nem állt ellentétben Isten szándékával és rendelkezésével. Hiszen Isten volt az, aki mindkettőjüket egymáshoz vezette a paradicsomban. A világ népeinek élete csirázik bennük. Utánuk milliók és milliók érték meg az életnek ugyanazon tavaszát, amikor férfi és lány egymásra talál és egymásnak nyujtják kezüket az egész életre. Mindannyian Éva gyermekei, az élők első anyjának leszármazottai. Mindannyian Isten képére és hasonlatosságára teremttettek. Isten arca sugárzik bennük elhomályosíthatatlanul.

De az életnek az első rügyfakadását megzavarta a bűn. Az első emberpárnak büntetésül el kellett hagynia a paradicsomot, de a megélt boldogság drága emlékéül magukkal vihettek valamit: a házassági kettősséget. Ami törést e kristályüvegen a bűn okozott, Krisztus Urunk ujra helyrehozta; sőt a házassági kettőséget beletette a Szentségek aranykelyhébe is...

A házasságot minden népnél magasabb, isteni erő szenteli meg és teszi szentséggé mindvégig. A néptani tudósok feljegyzései szerint, már a régi korban az istenek nevében köttetett a házasság. Nem emberek, hanem Isten, a Természet Alkotója maga és Krisztus, a Világ Megváltója, szilárdították meg törvényekkel a házasságot, mint bevehetetlen várat; erőssé tették és magukhoz emelték...

Augustinus szerint három tényező teszi belsőleg jóvá a házasságot: a hűség, a gyermek és a szentség. A hűség szent korlátot állít fel az ellen, hogy a szem és szívnek vágya ne kövessen más férfit vagy más nőt. A gyermek megkívánja, hogy szeretettel törődjenek vele, gondosan táplálják és hitben neveljék. A szentség pedig a feloldathatatlanság őrzője. Mert Isten szeme előtt köttetett meg a házasság köteléke."

*

Az országgyarapító Mindszentyről is kevesen hallottak még. Ez a jelző talán meglepőnek, túlértékelőnek, hivalkodónak tünik fel előtted, Kedves Olvasó. Úgy hiszem, csak azért, mert Főpapunk e nagyszerű ténye is — ismeretlen Előtted. Ha csak pár perc türelmet előlegezel, látod, hogy e jelző fedi a tényt,

a zalaegerszegi plébános valóban megnövelte országunk területét, népességét. De meggyőzödsz arról is, hogy ily irányu szent törekvésében tünik ki leginkább alapvonása: történelmi szemléletében megacélozódott, izzó magyarsága. Igy derül ki az is, hogy a „históriában élő" Mindszenty még a jelent is jobban ítélte meg mint a csak ennek élő, de a posszibilitásokat aggódva figyelő — politikusok...

A zalaegerszegi esperesi, püspöki-biztosi működése alatt két nemzetiségi terület állt hatáskörében: a horvát és vend-vidék. Ezek lakossága is, akár az egész Zala, katolikus. Nemcsak a magyarral egyformán, testvérként, szerette mindkét nemzetiséget, de előzékenyen ügyelt a náluk, mint a kisebbségeknél általában, jelentkező érzékenységre.

Egerszegtől nyugatra hetven törpe faluban, ősmagyar szállásterületen, ősmagyar helységnevekkel, él a keltaeredetű ős nép: a vend. Dokumentumnép, bizonyság Isten, ember előtt, hogy sohasem követeltünk egy néptől sem beolvadást! A honfoglaláskor már ittlelt pár száz vendet ezerötven éven át őrizgetjük és hogy rossz dolguk nem volt, bizonyítja az: számuk húszezerre szaporodott. Megtanultak magyarul. Amikor a szerb kéz a Balkánról, az irdatlanmesszeségű Belgrádból, Horvátország teljes szélességén átnyúlva, 1919-ben fel akarta „szabadítani" a „magyar járom" alól őket, fegyvert ragadtak és a muraszombati csatában formálisan megfutamították a megszállókat. A bornirt Trianon mégis, murántúli hídfőként Belgrádhoz csatolta. Jugoszlávia összeomlásakor boldogan tért vissza a terület és hogy az őshazába illeszkedése ne rideg, formális legyen, hanem a régi fészek melegével teljes, arról Mindszenty gondoskodott.

A Csonkazalának is maradt a Mura felett pár ezer horvátja. E területre igyekezett horvátul is tudó papot, tanítót juttatni, iskoláikat, templomaikat rendbentartani.

A független Horvátország megalakulásakor, 1941-ben felszabadult a szerb hatalom alól Muraköz is. Ez honfoglalástól kezdve Zalához tartozott, sokáig a Csák-nemzetség (Csáktornya) fészke volt. A színmagyar vidék Itália felé a délkeleti fontos kaput őrizte. A török elől felmenekülő horvátok csak a 16. században kezdik ellepni. I. Zrinyi Miklós 1546-ban kapja meg Csáktor-

nyát. Magyarországhoz tartozandósága sohasem volt vitás. 1941 április 16-án honvédségünk megszállta a szerbektől kiürített Muraközt. Lakossága örömkönnyek közt fogadta katonáinkat. Később Zágráb, a horvát emigrációval kötött félhivatalos megállapodásra hivatkozással, igényt jelentett be Muraközre. Kormányunk a horvátokkal való jóviszony érdekében nem is csatolta vissza az országhoz.

Ám Mindszenty egy pillanatig sem engedte, hogy Muraköz népének megkérdezése és az alkotmányos tényezők nélkül kötött egyezmény miatt az ország elveszítse ősi területét és százezer lakósát. Leutazott Csáktornyára, a nép egyházi, világi vezetőivel tanácskozott s megindította mozgalmát a Muraköz visszacsatolására. Tekintélyével, hírlapjával e kérdésre koncentrálta a megye figyelmét, majd megyegyűlés elé vitte az ügyet. Itt élete egyik legszebb, leghatásosabb beszédét mondotta az ősi terület védelmében:

— A hazaárulás nagy bűnét mulasztással is el lehet követni! Ha mi nem követeljük vissza murántúli ősi jussunkat, majd bennünket megszégyenítve, beszél helyettünk e föld maga és ezeréves történelme. Majd megszólalnak a Zrinyiek, akik e föld védelmében és szabadságunkért fegyverrel kezükben pusztultak ki, majd beszél a tisztán horvátszármazású Martinuzzi György, a nagy magyar államférfiu és bíboros, majd a közgyűlési terem falai visszhangozzák Gasparich Kilit százév előtt itt mondott szavait. Magyar ruhában, karddal oldalán, kereszttel kezében e teremben követelte a nemzetőrség megszervezését és Muraköz védelmét s horvát származása ellenére, horvát népfelkelés élén maga száll szembe Jellasichhal és életét adja a magyar szabadságért. Elfeledhetjük-e valaha is, mig itt magyar él, szavait:

„Aki hozáját szereti, Istent is szereti, aki hazáját elárulja, az Istent is megveti!"

— Hát mi kevésbbé ragaszkodnánk az ősi haza épségéhez — folytatta Mindszenty, — mint a horvát Varasdmegye? Mert Muraköz ezer éves történelmünk során csak egyetlen egyizben és csak tíz évig tartozott Horvátországhoz: Világos után a bécsi kamarilla, Jellasich áruló szolgálataiért, kapcsolta el tőlünk, Varsadhoz. Ám e derék horvát megye közgyűlése 1860-ban törvénytelennek

nyilvánította ezt az intézkedést és saját maga visszaadta Zalamegyének, igy az országnak Muraközt!

— Horvát testvéreinknek mi a török elől adtunk menedéket Muraközben, de ők nem foglalták el soha tőlünk e területet. Sem a vendéglátás, sem az a tény, hogy békében és maguk kulturájának megőrzésében egyenjogu testvéreinkként itt éltek, nem lehet jog az ezeréves haza megcsonkitására! Az ezer éves jog csak erősebb, mint egy magánszerződés! Majd megbékélnek horvát testvéreink, ha rájönnek, hogy össze kell fognunk ismét a közös ellenség ellen! Mi magunk egy barázdáról sem mondhatunk le soha! Ha őseink is igy gondolkodtak volna, mi maradt volna nekünk Szent István birodalmából? Mi Zrinyiek ősi fészkét sem hagyhatjuk! Mindenről alkudozhatunk, de hazánk szent földje felől soha!...

Az ősi vármegye közgyűlése egyhangu határozatával kérte az országgyűléstől és a kormánytól Muraköz visszacsatolását. A zalai gyűlés után a többi vármegyék is hasonló határozatot hoztak. Ám a minisztertanács még mindig vonakodott beterjeszteni a törvényjavaslatot. Mindszenty azonban ritkán szokott féluton megállani. Felutazott Budapestre és kihallgatásra jelentkezett a miniszterelnökségen.

Bárdossy László kormányelnök fogadta.

A félóránál tovább tartó audiencia alatt izgatott dialógus hangfoszlányai szüremkedtek ki a párnázott ajtón át. Bárdossy titkárja két izben is benyitott, de a miniszterelnök kiküldötte. Mindszenty emelkedett szavai künn az előteremben is érthetők voltak:

— ...Benes „tanára": Palaczky a magyarságot megmozdíthatatlan éknek nevezte az északi és déli szláv népek között. Ez az ék akadályozza a szláv faj világuralmának a kialakulását. Mi magunk faragjuk le ezt az éket? Köthet bennünket egy magánszerződés életfontosságú, ezeréves ügyeinkben? Miniszterelnök Úr! Vegye tudomásul, hogy egy magyar ember nem beszélhet igy!

Ez az utolsó mondat szinte pattogott. Rögtön utána kinyílt az ajtó, kilépett a haragosarcú Mindszenty, a nyitott ajtón túl, a háttérben, az íróasztalánál a bámuló miniszterelnök látszott. Majd

Mindszenty kezétől nagyot puffant az ajtó: bevágta maga után! Eltávozott.

A kihallgatásra várakozó törvényhozók és főtisztviselők nézték az ajtót. Mintha sosem látták volna. Azt hitték, hogy ezt az ajtót nem lehet bevágni.

Bárdossy zavart arccal jött ki:

— Furcsa ember ez a zalaegerszegi plébános! Elment?

— El. Visszahívjam? — kérdezte Incze.

— Ne hivd vissza! Még gondolkodnom kell ezen...

Gondolkodott. Pár nap mulva — benyújtotta a törvényjavaslatot: M u r a k ö z v i s s z a c s a t o l á s á r ó l.

Az országgyűlés 1941 december 17-én ünnepélyesen és nagy tapsok között szavazta meg.[30/a]

*

A horvát emigráció nemzetitanácsa a jövőbeli Horvátország északi határául Magyarország felé hajlandó elfogadni a Duna-Dráva vonalát, az ettől északra eső területekről: Bácskáról, a baranyai háromszögről és a Vendvidékről javunkra lemond. De kéri — Muraközt.

A magyar emigráció n e m érezheti magát hivatottnak arra, hogy döntsön ebben a kérdésben a magyar nép, Muraköz népe és — M i n d s z e n t y n é l k ü l! Mindszenty nélkül, aki 1941-ben ezt a kérdést már egyszer, egyedül — eldöntötte...

KRISZTUS A KIRÁLY!
MINDSZENTY ÉS A POLITIKA

Az ősi jóslat itt betelt,
Mit hű Dávid énekelt:
„Az Ur — halljátok, nemzetek!
Kereszten t r ó n o l köztetek".
(Venantius Fortunátus 569*-ben írt Fönnen lobog királyi jel c. himnuszából)*

Sokszor vitatott kérdés, hogy a fórumért, a közéletért, ennek irányításáért folytatott küzdelemben miért nem tud a katolicizmus hívei arányszámának megfelelően érvényesülni? Miért van az, hogy a világkatolicizmus negyven államban képez többséget, mégiscsak egy-kettőben kormányoz?

Bangha Béla, e tárgykör specialistája, az okokat a következőkben látja:

Mert a katolicizmus m á s f é l e z e r é v e n á t a világi hatalom g y á m k o d á s á b a n élt.

Mert a sok befelenézés, béke és nyugalom szerete, passziv lelki munka, aszkétikus nevelés köti le. De azért az is igaz, hogy az egyház két ezer év alatt elintézményesedett. Papjai foglalkoztatási értékskálája megmerevedett, a megszokott kereteket tölti ki. Erőinek hatvan százalékát lelkipásztorkodásra, harminc százalékát nevelésre, tudományra, tizet karitativ, szociális munkára s csak e g y e t l e n e g y s z á z a l é k o t f o r d í t a m a g a k ü l s ő v é d e l m é r e, a s a j t ó r a. Az ellenséges sajtóval, munkásmozgalmakkal, a közélet befolyásolásával, tehát módszeres egyházvédelemmel és propagandával alig foglalkozik.

Mert árt az a csodálatos o p t i m i z m u s, amely a fényes székesegyházi nagymisék füstfelhőiből, orgonabúgásából az ünneplő arcokból árad. Igy felejtik, hogy künn más a világ!

Mert a sok befelénézés, béke és nyugalom szeretet passziv lel-

kisége puhányságot, vallási feminizmust terjeszt, előbb vállalják a martirságot is, mint a férfias harcot. (M. K. 1937 nov.)

A katolicizmus közéleti gyengeségének ezek az okai. De hozzáfűzhetjük: a harctól való irtózásnak az is oka, hogy a közélet kiszabadította magát az erkölcs törvényeiből, megengedi a rágalmazást és bűncselekmények valamennyiét. Ez a vad harcmodor pedig legkevésbbé viselhető el a lelkiéletet élők számára. Nem kell törvény, karhatalom a közéletből való kirekesztésükhez, elég bőven a politikai és sajtóhajsza. Prohászka, a keresztény megújhodás prófétája, 1920-ban, pár hónap után elretten a parlamenttől. Ezt írja naplójába: „Most hazugság uralkodik. Az ujságírás is csupa hazugság... Lelkiismeretlen szószátyárság. Mi lesz a közönségből, amelyet ilyen moslékon tartanak?!"[31]) Vass Józsefet megtörik a pletykák. Ernszt Sándort tapasztalatai passzivvá teszik. Seipel prelátust, Ausztria megmentőjét, a marxisták azzal mondatják le, hogy nevével kapcsolatosan tömegaposztáziára uszítanak. („Lépjetek ki a Seipel-egyházból!")

A párt- és klikk-érdek, az osztályérdek sem céljaiban, sem eszközeiben nem ismer kiméletet és korlátokat, mindig előnyben van azok felett, akik a magasabb erkölcsiséget, a közjót védik. A klikkérdek kiméletlenségével a közérdek színeibe tud öltözni és az igazi közjó emberét megszégyenítve száműzi a fórumról. Nem volna biztosabb fundamentuma a közösségi életnek Krisztus második főtörvényénél: Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat! De ki tudja ezt a modern fórumon érvényesíteni, amelynek főtörvénye épen az önzés, gyűlöletkeltés, sőt a felebarát „likvidálása"?! Viszont az egyháznak sem lehet igazságaival —, mint elrejtendő kincsekkel, véka alá rejtett fénnyel — bezárkózni templomaiba és épen attól a fórumtól visszavonulni, amelyet igazságaival át akar formálni. Mi lett volna a világból, ha a múló politikai divatok mindegyikének behódol az egyház, avagy a tudomány, bölcselet tévelygései közepette nem tart ki örök igazságai mellett?! E roppant feladat, a fórum meghódítása az eszmeterjesztés összes modern ezközeivel, az igazság szünet nélkül és mindenütt való meghirdetésével, még megoldásra vár.

De az egyház mindig igényelte a közélet irányításának a jogát. A pápai bullák az állam és egyház viszonyát, a korszellemek, politikai rendszerek birálatát, a krisztusi állam alapelveit, a marxizmus kárhoztatását, a nevelés és az élet egyéb felmerült kérdéseit illetőleg mindig gyakorolták is a fórum irányítását. Ugyanezt a tájékoztatást kisebb területeken a püspöki pásztorlevelek látták el. Hogy Európa a világkultura hordozója és központja, az a keresztény egyházak áldásos hatáseredménye.

Az egyházak maguk a krisztusi célok szervezetei a lelkek földi országa számára, de az örök célok szolgálatára rendelve. A földi célokat az államok valósítják meg. Az örök és földi célok egymást kiegészítő feladatok. Az egyház és állam egymástól független, egymás mellé rendelt intézmények. Az egyházi tekintély és az ezzel együttműködő világi tekintély egyformán Istentől van. Szent Pál ismert és sokat idézett államjogi felfogásában (R. 13. 1-7.) kifejtett felsőbb hatalmasságok, fejedelmek, akiknek engedelmességgel tartozunk és adót fizetünk, az emberek örök céljait előmozdító vezetők, nem pedig az ördög cimborái! A Krisztus-ellenes tekintélyhatalmat szolgáló egyházi férfiak minden időben e szentpáli citátumot szokták szemforgató lélekkel felhasználni gyengeségük leplezésére olyankor, amikor világi hatalmak (gallikánizmus, jozefinizmus, kommunizmus) az egyházak kormányzói hatalmába belenyúlnak. Ezeknek a történelemben ismétlődő állami önkényeskedéseknek megakadályozására mondja ki a vatikáni zsinat 1870-ben, hogy a kormányzói és tanítói hatalom a pápa kezében összpontosul és ezekben tévedésmentes.[32])

Az ázsiai, afrikai, amerikai nagy kulturák kimerültek, elmultak, mert a keresztény erkölcsi értékek nem biztositották örökéletűségüket. Ezért kell mulandónak lenniök a materialista „kulturáknak" is, amelyeket emberi gyarlóságok, szenvedélyek mozgatnak. Az anyagi előnyök féktelen vágya vagy kihasználása, a kizsákmányolás és az üzérkedés mindenkor szemben áll az emberszeretettel, igazságossággal és becsülettel, még ha azokat maga az állam gyakorolja is. Az egyház minden törekvése, amellyel a maga önállóságát, függetlenségét védi, egyuttal a szabadság, emberiesség érdekében, a zsarnokság ellen való közdelmet is jelent. A legitim hatalom nem ön-

célú. Felismerhető jele épen az, hogy nincs más célja, mint az alattvalók szolgálata. A szervezett tőke és a szervezett munka egyformán lehet önjogait érvényesítő ragadozó vad: „Monopólium: magántőkének névtelenül összehalmozott despotizmusa a gazdasági élet demokratizálását is fenyegeti, mint a szervezett tömegek túlsúlya is, amelyek készek arra, hogy hatalmukat az igazságosság és mások jogának a sérelmére használják fel", — mondja XII. Pius 1945. márciusában.

Világos, hogy az okos állam, amely romboló ösztönökkel szemben csak rendészeti, rendőri korlátokat tud állítani, segíti az egyházat, amely erre lelkiismereti, nevelési, világnézeti morális, pozitiv ellentételekkel is rendelkezik. Az istentagadó Renan azt mondja — szemben a 18. századdal, már hitet keresve! — mérhetetlen morális hanyatlás következnék be és valószinüleg értelmi hanyatlás is, ha a vallás eltünnék a világról.

Viszont az is világos, hogy a közjóra nem törekvő, csak azt szimuláló és érdekcsoportok által bérbevett államnak kényelmetlen, tehát távoltartandó, elhallgatandó az egyház ellenőrző, figyelmeztető szava. Az egyház kétezer éves közéleti irányitó szerepe és a türelmetlen állami omnipotencia ellentéte kulturharcra, vagy a kultura erőszakos elnyomására vezet. Régebben az egyháziak hivatásukból folyóan, vagy mandátumuk alapján az országgyűlés tagjaiként részt vettek az állami akarat kialakításában, a törvények hozásában. Újabban az egyházaknak a befolyását azok a politikai pártok közvetítik, amelyek közéleti programmjukat az evangélium tanításához szabják. E pártoknak feladata kivédeni az egyházat érő támadásokat, a nemzetek és osztályok közötti békét megóvni, az ellentéteket kiküszöbölni, Krisztus élete példáját és tanításának közéleti következményeit átvinni az állam életébe.

E pártok célja általában a demokrácia krisztiána, a keresztény demokrácia megvalósítása.

Viszont a vallást ellenfelei minél szükebb térre szeretnék szorítani és végül annyira elsorvasztani, hogy likvidálható legyen. A frontális támadást megkerülő s már egy évszázados marxi jelszó az, hogy a „vallás magánügy". Ezen a címen szeretnék száműzni a közéletből, iskolából. A legtöbb nyugati állam

iskoláiból is e frázissal szorították ki a kötelező vallásoktatást. E sokat vitatott kérdésre a legszellemesebb feleletet maga Mindszenty hercegprímás adta meg Pécsett 1946 október 20-án hatalmas tömegek percekig tartó tapsvihara és robajló éljenzése közepette a következőkben:

„Az lehet magánügy, hogy felfelé, vagy lefelé fésüljük-e a hajunkat, húsevők vagy növényevők vagyunk-e, ez nem érinti a másik embert, a társadalmat. Am már az sem magánügy, hogy kiskertemben 200 palántánál több-e a dohányom s az sem, hogy vajjon a cefrét kisüstön finánccal vagy anélkül akarjuk-e kifőzni. Gondolom, hogy a társadalomra az is jelentős, hogy van-e Isten, halhatatlan lélek, a kettőnek van-e kapcsolata? Van-e felebarát, vagy csak ordasok falkája vagyunk-e? A vallás körül hipokritaságnak nincs helye. A vallás vagy igaz, vagy nem. Ha nem igaz, akkor nem szabad megtűrni ...ki kell irtani, mint a morfiumot és a hamiskártyát. De ha igaz, akkor az igazságnak nyilvánossági jogot kell engedni az élet egész vonalán. Akik hűvösre akarják tenni, nem akarják, hogy a vallás tetteik tilalomfája, bűnös fejeik ítélőbírája legyen, ...Ahol a vallás magánügy, ott korrupcióba, bűnbe és kegyetlenségbe fullad az élet. A történelmet eleget forgattam, különösen érdekeltek azok a korok, amelyeknek a homlokzatára azt próbálták felírni: a vallás magánügy... Jézus Krisztus nem ismeri a vallást mint magánügyet. Nem csak templomokban hirdette az Evangéliumot, hanem utakon, hegyeken, tavon, falukon, városokon."

E legnemesebb igazságokkal szégyenítette meg Rákosit, aki őt a „fasizmus és reakció szervezett rohamcsapata" vezéreként akarta megsemmisíteni, mert „zavarja az újjáépítést és a stabilizációt." Mindszenty bíboros viszont Prohászkával együtt vallotta az egyház és fórum elválaszthatatlan egységét. De a svájci református író is fején találta a szöget: Korunk politikája azért olyan embertelen, mert a keresztények távoltartják magukat a közélettől és fordítva, a keresztény ember annál elevenebben éli majd hitét, minél inkább részt vesz a közéletben. (Theo Spörri)

Hátha még a multban a személyes üdv tana mellett többet foglalkoztak volna az egyházak a keresztény társadalomtan ismertetésével is. Bírálták az ellenséges irányzatokat, de elmu-

lasztották a maguk igazságaira ráépíteni a társadalmat. A liberálkapitalista államok csődjét épen a krisztusi elvekkel való szembehelyezkedésük idézte fel. A pápai körlevelek és protestáns hittudósok írásai eléggé figyelmeztettek a téves utakra. Sokszor halljuk, hogy a zugolódók Isten felelősségét emlegetik a világ szörnyű megpróbáltatásaiért. Ilyeneknek az volna kényelmesebb, ha a Gondviselés árvízzel, vagy atombombával likvidálná a veszedelmes irányzatokat és országokat. Elfelejtik, hogy a transzcendentális irányítás az emberi lelkeken keresztül állandóan tart, ha ezt mi magunk nem kapcsoljuk ki. Isten csak teremti a lelkeket, de nevelése a család, egyház, társadalom feladata. Az egyházi és szellemi vezetők felelőssége sűrűsödik össze, ha nem tudják a krisztusi tanitással átsugározni a társadalmat. Viszont a szülők és a társadalom a bűnös, ha a megvilágított utat nem követik. A keresztény bölcselet rég tisztázta már a szociálétika és szociálpolitika utjait. Prohászka 1894-ben meghirdette a kereszténységszociálizmus tételeit, földreformot, gazdasági és politikai demokráciát. Mégis voltak az ország vezetőpozicióiban is, akik negyven év multán is csak demagógiát láttak a földreformban és elutasították. Szent István levágatta azok kezét, akik loptak. Kilencszáz év mulva a hatalom némely birtokosa egészen önmagáig hosszabbította meg azok kezét, akik milliók keresményét zsebelték be és segítették Istent kilopni a nyomorgó tömegek szívéből. A magyar társadalomnak korlátolt volt a szabadakarata, de a hatalom birtokosainak volt szabadakaratuk, hogy a rosszabbik utat válasszák.

A jövőre nézve: A felszabaduló Magyarország igazi ereje és alapzata a keresztény egyházak uniója volna. Ha ez nem valósulna meg, legalább a történelmi fejlődés vonalába beleeső politikai, közéleti uniót kell továbbépíteni a keresztény-demokrácia számára. Mindszenty-Ordass-Ravasz hősi ellenállásában ez már ugyis élő valósággá vált. A magyar állam külső és belső kiépítését, külpolitikai alátámasztását, gazdasági reorganizálását, a bolsevista hatások közömbösítését, esetleg további penetrációjának a megakadályozását a minden keresztény egyház híveire egyformán támaszkodó demokrácia tudja csak megvalósítani. Az egyházak áldásos működését fokozottabban kell bizto-

sítani és elősegíteni, mint az a két világháború között történt.

A katolikus egyház a Krisztus Király-misébe beleénekli a „szeretet, az igazság és a béke birodalma" után való vágyakozását. E vágyból valóság, Krisztus földi királysága, akkor lesz, ha minden híve szívében és ajkán egyszerre támad utána sóvárgás. És ez az idő talán közelebb van, mint reméljük!

*

Gyakran vitatott kérdés: egyháziak részt vehetnek-e a napi politikában, a pártküzdelmekben anélkül, hogy akár a hit, akár az egyház, akár a hívek kárát vallanák? Erre sokszor az egyházi férfiak felelete is ellentétes. Általános válasz ez lehet: a körülményektől és a szóbanforgó személyektől függ. A konkrét esetek elbirálása Magyarországon is a püspökök hatáskörébe tartozott. Papi személyek képviselőjelöltségük előtt kötelesek voltak püspökük hozzájárulását kikérni, ha más egyházmegyében léptek fel, ennek püspöke beleegyezését is. Az 1920-as választásnál, elég világi jelölt hiányában, kívánatosnak látszott az egyháziak politikai szerepvállalása. Serédi, 1926-tól, már csak ritka, indokolt esetben adott engedélyt. Megtagadta paptól az engedélyt, ha világi nem kifogásolható jelölt már volt a kerületben. (1935-ben Koudela Gézától e könyv szerzőjével szemben.) Viszont már megadott engedélyt nem vonta vissza a később jelenkező alkalmas világi ellenjelölt érdekében. (Kovács Sándortól, az A. C.[33]) titkárától Hindy Zoltánnal szemben.) A püspöki kar nem favorizált egy pártot sem. A katolikus egyháziak szerepeltek a kereszténypárt, a kormánypárt és kisgazdapárt soraiban. A baloldali pártokban nem. Giesswein apó volt az utolsó liberális keresztényszociálista.

A papképviselők szigorú kontroll alatt állottak. Serédi Esztergom plébánosát egy kis hontmegyei porfészekbe helyezte át, mert nagyobb pártlakomákon vett részt plébániája területén. Az ország legjobb népszónoka, a katolicizmus egyik igérete Budapestről, az A. C. titkárságától, egy alföldi kis helyre került s pár hónapos képviselőségére az élete is ráment. (Kovács Sándor.) „Indokolatlanul pártot változtatott és ezzel a parlamentben botrányt

provokált, — mondotta Serédi egy alkalommal a szerzőnek, ez ügyről. —

Aki a politikát választotta, az a püspökségről önként és végleg lemondott. Vass József miniszterségе sem Rómának, sem Serédinek nem volt inyére. Hock János, a Károlyi-forradalom egyetlen papi szereplője, visszatérvén az emigrációból, a törvényszék előtt igazolta jóhiszeműségét, de egyházi rehabilitációt sohasem nyert.

Az egyházak sohasem osztották azt a divatos felfogást, hogy van külön, enyhébb feltételü politikai becsület, ellenkezőleg azt tartották, hogy a politikai becsületnek, közjogi jellegénél fogva, szigorúbbnak kell lennie, de még rigorózusabban kell megítélni a pap közéleti működését. Mert az emberiesség, a szabadság, a szociális gondolat és ezek biztosítékai a közerkölcs, jog, kultura: krisztusi ideálok ugyan és ezek lehetnek a politika céljai is, de a politika eszközeiben nagyon bűnös, a becstelenségek halmaza. Magában a hatalomvágyban eredendő bűn van.

Az egyetemes egyházban az is egyetemes álláspont, hogy a pap politikai szereplése még olyan esetekben sem kívánatos, amikor ugyan szósem férhet a pap feddhetetlenségéhez, sőt működése helyességéhez sem, de elég, ha a hívek egy részében visszatetszést kelt. Az Egyesült Államokban Coughlin atya párszáz hívőből álló egyházközségét rádió által harminc millió hívőre növelte, százötven titkárt alkalmazott és az egyházi tanítástól semmiben sem eltérve harcolt a marxizmus és a kapitalizmus ellen. Mégis püspöke véleményéhez kellett magát alkalmaznia és működését korlátoznia.

A papképviselők 99%-a nem esett kifogás alá. Áldozatos lelkű, kötelességteljesítő törvényhozók voltak. De az egyházi fegyelem önkéntelenül is konzervatívabbá tette őket. Igy abba a látszatba kerültek, hogy a hatalom szekértolói voltak.

„A pap ne politizáljon!" — „A közéletben sár fröccsen a reverendára, a palástra!" — ezekkel a frázisokkal a marxisták és radikálisok szokták távoltartani a politikától kényelmetlen és felkészült ellenfeleiket. Mégis e kérdés zsinórmértékéül legmegnyugtatóbb módon Mindszenty negyedszázados plé-

bánosi és későbbi főpásztori működését tekinthetjük. Ő mindig megtalálta a legtevékenyebb közéleti irányítása mellett is azt a módot, amellyel mégsem keveredett a napi politikába, „világi dolgokba" és megmaradt mindig Isten harcosának". Két történelmi példa, két nagy kardináliselődje állt mindig szeme előtt: Martinuzzi[34]) és Pázmány. Mindketten exponált állásukban, még exponáltabb körülmények között, rendkívül nehéz korszakokban, mindig a nemzet egyetemes érdekét szolgálták, de megmaradtak egyházuk, Krisztus jó katonájának is. Mégis Pázmány időben és módszereiben is közelebbi példája inkább vonzotta, aki a király teljes bizalmában és rendkívüli kvalitásaival vállalkozhatott volna Richelieu nagyvonalu politikai szerepére, de ezt elutasította magától. Mindszentynek Zala bármelyik mandátuma 1920-ban rendelkezésére állott, nálánál kevésbbé tehetséges világiaknak engedte át ezeket. Pedig vitathatatlan képességével Vasshoz hasongyors politikai karriért futhatott volna be s talán történelmi lett volna igy is szerepe, ha hajlik a megalkuvásra. Ámde 1945-ben hiányzott volna a — nemzeti ellenállásunk vezére!! Sorsa a hajthatatlan igazságosságban, szociális érzésében, függetlenségében adva volt: szembe kellett kerülnie a másirányú trianoni kormányokkal, hogy a mult terhe nélkül szállhasson szembe Moszkvával is.

Nem hihetünk mást, mint hogy megérezte sorsát, ezért még kisértésbe sem jött soha, ha politikai szerepvállalásra kérték. Eleve elutasító volt válasza: ez világiak dolga! Én pap vagyok. Pártja vezető papjaival szemben is fenntartotta ezt a véleményét.

1920-ban pártjának minden harmadik képviselője egyházi férfiú volt. Ő azonban ebben a kérdésben tovább látott. Még Prohászka sem tudta megtagadni Székesfehérvár egyhangú kérését, elfogadta mandátumát. Igaz, hogy két éves politikai tapasztalatai után, rendkívül érzékeny lelkületével, annál határozottabban formálja ki ítéletét! „Dehonesztáló papnak a képviselőség. Nem illik a tógához, hát még az evangéliumhoz". (Soliloquia, 1922. jan. 31.)

Mindszenty az ország legifjabb plébánosaként is gyakorlatiasan, tisztán látott ebben a kétségtelenül bonyolult kérdésben. Pedig szokatlan agilitásánál fogva nem volt könnyű visszatartania

magát a közélet közvetlen irányításától. Mégis elegendőnek találta, ha a második vonalban, mint megyei pártvezető, plébánosi teendői közepette teljesíti annál intenzívebben kötelességét: a szószékről és a szerkesztői asztaltól ad híveinek világnézeti, nemzetpolitikai irányitást. Itt is élesen különböztetett: mit mondhat el a templomban és mit csak a napilapjában. Alkalomszerűen, nemzetiünnepeinken nem mulasztotta el, hogy az ezeréves magyar államformáról, előnyeiről, szent tradicióiról ne szóljon, de a politikai legitimizmusról, ha szólt, csak lapja olvasói előtt tette.

A Krisztus-király gondolat szembefeszül azzal a korszellemmel, amely Krisztus hatását a társadalomra és az államra kétségbevonja és elhárítja. Az Igazság Királya azonban teljes világnézet kialakítását, a távoli örök és földi célok együttes szolgálatát kívánja. Egy gazdaságilag szegény, proletár társadalomban a nyomor köti le a figyelmet, a vallás háttérbe kerül. Az egyházakra nem közömbös a tömegek erkölcsi és anyagi érdeke. Mindszenty apátúr úgy látta, hogy a kereszténypárt és a Katolikus Népszövetség is azért hanyatlott, mert nem fogta eléggé a tömegek kezét. Annál szorosabban fogta ő! Irányzata közéleti súlytalanodása, majd alkonya rengeteg gondot okozott számára. Egyre intenzívebb munkára ösztönözte magát. „Ellenségeink — mondotta — a mi igazságainkból és a mi mulasztásainkból élnek! A negativ, tilalmazó utasítások, de a lelkiismeretre való utalások, sőt még a szociális körlevelek is olyan általánosságok, amelyeknél ma több konkrétumot kell mondanunk és határozottabban kell vezetnünk. Világi dolgokban, taktikában, politikában megalkuvóbbak vagyunk."

Szerfelett bántotta, hogy a keresztény mozgalmakat nem tudták korszerűsíteni és ezzel a már egy százada esedékes politikai és gazdasági demokratizálódásunkat megvalósítani. Ezen a téren gyakran voltak vitái a szkeptikus Ernszttel, kit a párt fiataljai Savanyú Sándornak emlegettek és akivel szemben Mindszenty apátúr is bizakodó volt egy átfogó, nagy társadalomszervezés sikere tekintetében. Úgy vélte, hogy a keresztény demokrácia igéreteivel felajzott tömegeket nem hagyhatják továbbra is a tőkék igájában és évtizedek mozdulatlanságában. A keresztény fellobogás vál-

tóit ugyan a személyeikben gyorsan letünő politikusok zsirálták, de nem maradnak-e ezek kifizetetlenül végülis az egyház nyakán?

Megérezte, hogy a mulasztásokért nemcsak az egyháznak, de személyszerint neki magának kell egykor helytállania. Ez a mindenki helyett átérzett felelőssége öleltette magához vele az egyházi, a társadalmi, közéleti, sőt közgazdasági munka minden szakaszát. Mintha minden szociális mulasztó, süketnéma és béna helyett neki kellene hallania, szólnia, cselekednie. Ezért nemegyszer hallottam tőle, hogy: kezdeményezni, előljárni a kötelességünk és nem hátul kullogni! A kereszténységnek újjá kell születnie és a proletárok új Civitás Dei-étt[36]) kell kiépítenie. Még mielőtt utolér bennünket a korforduló és a töménytörténelem viharzónája. „Világok lázát mérik most a népek" és akik nem járulnak hozzá a világok gyógyulásához, azok kizárják magukat a jövőből.

Párttevékenysége senkinek sem volt szembetűnő, vagy bántó. A megyegyűlések előtt, negyedévente nem mulasztotta el, hogy a párt bizottsági tagjaival ne tanácskozzék. Két évente tartott egy-egy népgyűlést. Választásokkor a háttérből irányította pártját. Másirányú, társadalmi tevékenysége sokkal jelentékenyebb lévén, ettől a politikait alig is vették észre. A közért annyit dolgozott, hogy egyenesen hiányzott volna, ha éppen politikai irányítást nem ad híveinek.

A kereszténypárt elvi alapjai adva voltak Krisztus élete példájában, a pápai szociális körlevelekben és Prohászka tanításában. Ezek az alapok radikálisak, szinte forradalmiak az 1921 után inaugurált politikai irányvonalhoz s a melléje igazodó társadalomhoz képest. Ám a gyakorlat messze járt az eszméktől. A párt grófi-nagybirtokos szárnyával maga is belehajolt a rendszer liberálfeudális vonalába. Prohászka ezt legelőször, még 1920-ban, megállapítja. Ezt írja naplójába:

„Keresztény kurzus" kereszténység és keresztények nélkül! Ez a baj, hogy e hordónak nincs feneke; e pártnak nincs alap, szirt a lába alatt... tettekben nem valljá k a kereszténységet." (Jun. 30.)

Mindszentynek ugyanez volt a véleménye és a kereszténységszocialistákkal,a szakszervezetekkel, a fiatalokkal ő is megmaradt válto-

zatlanul a reformok egyre erősebb követelése mellett. A belső kritika állandósul a pártban. A Magyar Kultura mögött felsorakozó jezsuiták: Bangha, Csávosy, Nyisztor, Varga, Hitter, Kerkay, a hozzájuk csatlakozó világiak között az apátúr zalai fiataljai, a Magyar Holnaposok, a párttól egészen elfordult két folyóirat: a Korunk Szava, az Új kor: mind ellentmondanak a pártnak. Mindszenty sem a pártcentrum lapjában, a Túri Béla szerkesztette Katolikus Szemlében ír, hanem épen a jezsuiták lapjában, a dunántúli papikonferenciát is 1938-ban Nyisztorral együtt irányítja. Nem ért egyet azokkal, akik abban biznak, hogy majd Isten kegyelme kiegyenlíti a mulasztásainkat. Hogyne — válaszolja — Isten igazságos is és bünteti a mulasztókat". Viszont megmarad a süllyedő hajón, az Ernszt halála után (1938) széteső pártban is, mert nem lát jobbat.

Mások mulasztásait fokozott munkával pótolni, az élet pulzusán tartani állandóan a kezét, teljes közéleti aktivitás, a népe millió baját magáévá tenni, keresni az égi és földi igazságot és ezért helytállani: ez Mindszenty politikai példaadása.

Valójában nem is volt ez politika. Nemzetnevelés volt. Amiképen napilapja irányzata is.

A népbíróság elnöke 1949-ben Mindszenty fejére olvasott még egy politikai „bűnt", azt, hogy 1938 november 18-án ő javasolta a kivégzett Imrédy Béla zalaegerszegi diszpolgárrá választását. — Ez igy van. — válaszolta Mindszenty — Ez azonban nem azt jelenti, hogy én Imrédy későbbi politikáját helyeslem. Nem helyeslem.

Mi indította Mindszentyt e javaslatára?

Pacelli pápai államtitkár, a későbbi XII. Pius, 1938 május 22-én indul el Rómából, hogy a budapesti Eucharisztikus Világkongresszust megnyissa. A magyar államfő nyolc nappal előbb felmenti Darányit és kinevezi helyébe miniszterelnöknek Imrédyt. Némelyek szerint azért, hogy a protestáns államfő a kongresszus évére megszakítsa protestáns kormányfői sorát s hogy az 1936-ban tett vatikáni látogatása alkalmával még el nem ért főkegyúri jogának teremtsen kedvezőbb szituációt. Mások szerint az államfő tanácsadója, Bethlen, úgy látta, hogy Darányi nem elég erőskezű a magyar nemzetiszociálistákkal szemben. Kétségtelen, hogy

az Imrédy-kabinett a nemrég még éles ellentétben álló két hatalompolitikai csoportot: a konzervativ Bethlen és a haladóbb Gömbös híveit egyesítette a közös veszély ellen. Az is igaz, hogy Imrédy első intézkedése volt a közalkalmazottakat állásvesztés terhével kizárni az új népi mozgalomból, egyes vezetőit pedig internálni. Mint minden erőszak, ezek az intézkedések még Imrédy ellen hangolták Mindszentyt, ellenben a miniszterelnöki első beszédében szociális érzésű államférfiunak mutatkozott. Ilyeneket mondott: „A vallás központja nemcsak az Isten, hanem a megváltandó emberiség is. Ha fényes dómokat emelünk, akkor a magyarokat is ki kell emelnünk az állatnak való oduikból. Ha égi kenyérre tartunk igényt, akkor a földi kenyeret ne merjük elvonni fajtánk szájából, különben kárhozatot eszünk magunknak." — Leméri, hogy Trianon óta a reformok halogatásával husz évet elveszítettünk!

Ezek a radikális, az előző kormányokat elítélő mondatok eddig csak ellenzéki, vagy Mindszentyhez hasonló fiatal papi szájakból hangzottak el. Ugyanezek követelését most kormányprogrammba vette: a munkások életszinvonalának emelése, termelőszövetkezetek kiépítése, családvédelmi, népgondozó szolgálat s közegészségügy fejlesztése, mezei munkások védelme stb. Mindezekhez még a kaposvári beszédben bejelenti a nagybirtokrendszer lebontását, minden ötszáz holdon fölüli birtok igénybevételével a Magyar Kulturában közölt Mindszenty-Tátray féle tervhez hasonlóan.

Igy azonban Imrédy már alaposan túllépte megbízói szándékait. Hiszen a kormányzó csak pár hónappal előbb rádióbeszédben mondott ellen a birtokpolitikának. Imrédy ugyan a kormányzóval együtt tett kieli és berlini látogatása során a katonai egyezményt kérő Hitler által felajánlott Szlovákiát is visszautasítja, angolbarát nyilatkozatot is tesz, népszerűsége is nő a Felvidék visszaszerzése által: a feudóliberális hatalomcsoportnál s a körülötte gyülekező „népfront"-nál máris megbukott. Erről szerzett tudomást Mindszenty s úgy gondolta, hogy Imrédy távozásával a reformtervek is befagynak. Ezek érdekében támogatta meg a bukófélben lévő miniszterelnököt Zala székhelyének diszpolgárságával.

A közéletünket ellenőrző aktivitása fokozottabban, kötelességszerűbben nyilatkozik meg főpásztorsága idejében. Főpapi körlevelei érintik a nemzet minden sorskérdését. Úgy vélte, hogy az idegen megszállás által elnémított alkotmányos tényezők helyett is neki kell szót emelnie minden magyar ügyben. Még mint püspököt letartóztatják, mert Dunántúl megmentéséért a harcok beszüntetését kéri. Első hercegprímási pásztorlevele a nemzet minden társadalmi osztályáról való egyetemes gondoskodását bizonyítja. Egy nappal később pedig 1945 október 18-án külön választási pásztorlevelet ad ki. Ebben anélkül, hogy bármelyik párt mellett állást foglalna, magas méltóságából folyó kötelességképen figyelmezteti az országot, hogy erkölcsi normák szerint ítélje meg a jelölteket és csak olyanra szavazzon, aki „az erkölcsi tisztaság, a jog, az igazság és a rend érdekében síkra mer szállani s képes lesz küzdeni a jelenlegi szomorú állapotok visszaélései ellen." Ez a pásztorlevele el is döntötte a választás sorsát: abszolut többséget biztosított a polgári párt számára a marxista pártokkal szemben.

Két évvel később, 1947 augusztus 3-án a püspöki kar ugyancsak utal a hívek lelkiismereti kötelességére az új választások előtt. E pásztorleveleket a kommunisták ellenük irányulóknak és politikai megnyilatkozásoknak tüntetik fel, holott ezek csupán az isteni törvényeknek a citálását, erkölcsi ítéleteknek a kijelentését tartalmazzák a nemzet és társadalom életére vonatkozólag.

Vakmerő nyílt szókimondás, csodálatos bátorság jellemzi e pásztorleveleket! Véres következményeket gyüjt a fejére ezekkel: hiszen a legborzalmasabb rabszolgaállam tankcsordái közepette éppen ennek a barbár hadseregnek asszonygyalázó, vonatfosztogattó, nemzetét kirabló ösztöneitől, erkölcseitől és bérenceitől akarja óvni népét. Tisztában van azzal, hogy pásztorlevelei felett Moszkva máris ítélkezett és nincs messze az idő, amelyben kiemelik őrhelyéről durva kezek és halálba viszik. De addig — teljesíti a primácia ezeréves kötelességét. A végig következetes életével pedig bizonyítja, hogy szószék és sajtó, templom és közélet, örök és földi célok szolgálata — elválaszthatlan egység!

A KATOLIKUS AUTONÓMIA ÉS AZ EGYHÁZI VAGYON

Ehhez Isten mindannyitoknak
Vitathatatlan jogot ád:
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát.
(*Reményik: Templom és iskola*)

Mindszenty József bőséges tanulmányokat folytatott annak tisztázására, hogy mi okozza a magyar katolicizmusnak erőtlenebb helyzetét és renyheségét. A szabadelvűség hatásán túl a katolikus autonómia hiányában és az egyházi vagyon rendezetlenségében találta meg a további okokat. Látta, hogy mig a protestáns felekezetek a szabadelvű korszellemben is támogató szövetségesre találtak, az 1848 előtti történelmi önkormányzataikban pedig a belső erőik kifejtésére alkalmas egyházkereteket, addig a katolicizmusnak még védekezésre is képtelen helyzetét autonómiájának hiánya okozza, az ellene irányuló támadások felületét pedig növeli az egyházi vagyon korszerűtlen kezelési módja.

Az önkormányzat, akár a protestánsoknál, minden katolikus hívőnek egyházi ügyekben, főleg az egyházi javak kormányzása és betöltése ügyében, gyakorolt önálló irányitó tevékenységét jelenti. Ez rendezhette volna megnyugtatóan a javadalmak, püspökségek betöltésének kérdését, de az egyházi birtokok racionálisabb, központosított, ellenőrzöttebb kezelését is, a világiak bevonásával, minthogy erre nem minden egyházi férfiú volt alkalmas. Kivánatos volt a szántóföldek kiparcellázása, vagy bérlőszövetkezeti keretekben kisemberek kezére juttatása, erdőkre, vagy iparművekre átcserélése.

Kezdetben Prohászka, később a főpapok többsége is kivánta

ezt a rendezést. Mindszenty is végigtanulmányozta az akkor már nyolcvan éve folyó közdelmet a katolikus autonómiáért. E küzdelem kudarcában nemcsak a gyengeség okát, de jelét is látta.

A protestáns egyházak autonómiái évszázadosak már és az lett volna természetes, hogy amikor épen a debreceni református szuperintendencia kérésére hozott 1848 évi 20. törvény megszüntette a katolikus vallás államvallás jellegét, egyidejűleg intézkedik a protestáns vallásokkal való egyenjogusítása felől: az önkormányzatról. E törvényt 1848 március 30-án hozták. Egy hét múlva az országgyűlés tagjai kérték is már; rövid négy pontból álló peticiójukra Deák azonnal válaszolt és maga is rögtön kivánta tárgyalni a katolikus önkormányzat ügyét. Viszont Kossuth mit elkésettet — elutasította. Ám ezek után másnap az újvidéki rácok által benyújtott tizenhatpontos, négyszer hosszabb, ugyancsak autonómiát kérő peticiót Kossuth letárgyaltatta, elfogadtatta. Igy süllyedt a kilencszázéves szentistváni egyház súlya kilenc nap alatt az államvallásból — az újvidéki rácok mögé! Akkor ezt az evangélikus Kossuth haragjának magyarázták afelett, hogy Meszlényi Teréziával kötött vegyesházasságát a pestbelvárosi plébános a szokásos módon és nem ünnepélyesen vette tudomásul.[37])

Mindszenty szomorúan állapította meg, hogy ez a kossuthi harag történelmi hátrányúvá súlyosodott: nyolcvan éven át petrifikálódott és kihatásában a mai napig nem oldódott fel. Amikor nagy földijének, Deák Ferencnek beszédeit olvassa, látja, hogy Deák nagy tekintélye 1868-ban kerek két évtizedre vissza tudja utasítani ugyan Tisza Kálmán javasolta egyházellenes polgári házasságot, de a katolikus autonómia ügyét csak előmunkálni tudta, befejezni nem. Deák megalkotta egy világi többséggel biró alkotmányozó gyülekezet szabályait, majd magának az autonómiának a statumait. Ezeknek és a király által megerősített, püspökikar által kidolgozott szabályoknak alapján, össze is ült az első katolikus kongresszus 1869-ben. Itt Deák kifejtette az autonómia képviseltetési elveit, majd utolsó nagy beszédét is erről mondva, állapítja meg, hogy az önkormányzat a vallásszabadság gyakorolhatásához tartozó jog. Elválasztandónak ítéli az egyház és

állam tulajdonát, de az egyházét nemcsak nem venné el, de elvételét károsnak tartaná.

Deák halála után a másértelmű szabadelvűség félreállította a kérdést. Az autonómiához szükséges királyi jóváhagyást a miniszterelnökkel szemben sem Simor prímásnak 1871-ben, sem Vaszarynak 1902-ben nem sikerült biztosítania. Később: 1911-ben Zichy János, 1917-ben Apponyi mozgalma is eredménytelen maradt. 1927-ben jellegzetes módon és sorsszerűen vetődik fel az autonómia kérdése — a Kossuth-szobor leleplezésekor. A liberális sajtó, nem ismervén a történelmi, 48-as, előzményt, megtámadta a katolikus egyházat, hogy a szoborról miért hiányzott az ő koszorúja, a protestánsoké mellől? Czapik Gyula magyarázta meg, hogy a katolikus egyház nem koszorúz, csak temet, beszentel és imádkozik. Koszorúzást az önkormányzat végezné, akár a protestánsoknál, ha volna. De ez épen Kossuth miatt — hiányzik.[38])

Mindszenty szomorúan látja, hogy 1929-ben a Serédi-Klebelsberg féle tárgyalások is csak egyházközségek szabályzatait eredményezték és hogy az önkormányzat régi akadályai mellé most már felnyomul a király hiánya, a főkegyúri jog[39]) rendezetlensége is. Ahogyan a sokkal kisebb jelentőségű kérdést: a főváros kegyúri bizottságának a plébánosi állásokra való bemutatási jogát reformálta az 1930. évi 18-ik törvény, a főkegyúri jogot épen az önkormányzattal kapcsolatosan, Rómával is egyetértően kell törvényileg rendezni. A régi formájában amugy sem tartható fenn. Reformja 1867 óta esedékes. Nincs beleillesztve az alkotmányos parlamentárizmusba, akárcsak a nádorság, nincs intézkedés az időleges államformaváltozások esetére sem.

A katolikus egyház nagyon nehezen nélkülözte önkormányzatát. Államvallási jellegével járt a Habsburgok sokszor kétesértékű támogatása, de ez megszünt, az uralkodó indifferens lett, az állam pedig liberális eszmerendszerével élesen szembefordult vele. Saját híveit pedig az a racionalista közszellem választotta el tőle, amelynek céltáblája is épen a dogmatikus vallás volt. Hierarchiájánál és konzervativizmusánál fogva a nagy francia forradalom óta nem mulasztották el ellenfelei úgy feltüntetni az egyházat, hogy az az abszolut monarchiák, önkényurak, arisztokraták,

gazdagok szekértolója, asztaltársa, hatalmi részese s igy a haladás és a szegények ellensége. Az egyház-ellenes propaganda ügyesen használta fel e látszat táplására az egyház szervezetét és a vagyonát. Az önkormányzat hiánya egy évszázadra vetette vissza ereje kifejtésében, fejlődésében a katolicizmust, de ez a nemzet egyetemes érdekét is károsan befolyásolta. A protestáns egyházak demokratikus felépítésüek, a lelkészek és világiak paritásán alapulnak. A lelkészek választása folytán, a világiak vezetési túlsúlya jelentkezik, ezzel velejár meleg érdeklődésük, azonosságérzésük és együttműködésük egyházukkal. Ez kifelé, befelé öntudatot, súlyt, erőkoncentrálódást, közéleti felkészültséget, sőt a többséget meghaladó politikai jelentőséget ad a számarányukban csak egyharmadot kitevő egyházaknak. Ezzel szemben a katolikus egyház, tekintélyi szervezetével, autoritativ elvével, lényege szerint is egyenlőtlen társaság: „pásztorokból és nyájból áll, a pásztoroké a jog és tekintély: a végcél felé irányitásra, a hívők kötelessége, hogy engedjék magukat vezettetni" (X. Piusz, 1906.) A papság külön szentséggel különül el és a kegyelemeszközöknek a hívek számára közvetítésével, bűneiket megbocsátó hatalommal. Az önkormányzat azonban a híveket jobban érdekeltté tenné az egyház ügyei iránt, megszüntetné azt a szomorú téves nézetet, hogy „az egyház csak a papok dolga.'

Mindezek mellé még az is világosnak látszik, hogy a vagyoni kérdések korszerű megoldásához nem lehet nyúlni autonómia nélkül. Az egyházi vagyon is más szinben áll közvélemény előtt, ha felette a katolikusság egyeteme disponál, mintha csak a klérus, vagy főpapság. A hierarchia legkevésbbé tudta maga mögött vagyonkérdésben hívei többségét s maga is várta, hogy az autonómia átveszi tőle a kérdés ódiumát. A kormányok viszont szándékosan tolták ki a végtelenbe az ügy letárgyalását. A hívek vagyonra való tekintettel az egyházért kevesebb áldozatot hoztak, ez pedig intézményei fenntartása miatt, rászorult birtokai jövedelmére.

De megmaradt e birtokok körül az animozitás azokból a korokból is, amelyekben klrályaink méltatlan kegyenceiket ültették be magas egyházi javadalmakba. Ez idők emlékeit az igazság és korszerűség meghamisításával hangulatkeltésre használják ki

az egyház ellen a kulturharc idején, a századfordulón, de a kommunisták is 1945 után, Mindszenty ellen. Különösen a letartóztatási évét: 1948-at, amely egyben 1848 centenáriumi éve is. Nyomdáját, lapját, papirosát elvették, cáfolni, felvilágosítani nem tud, igy nyílt történelemhamisításokra is szabad a vásár. Hám János 1848 esztergomi érsekén át oldalnyi cikkekben őt támadják s a „hierarchia rothadt épületét", az egyházi rendet, a „főpapi árnyakról és fekete reakciósakról" Petőfi korcs versét idézik: „mint öltözetjük, lelkük oly setét, — Ők éjszakának gyermeki, — Azért látjátok őket mindenütt — A szabadság, e napfény ellen küzdeni'.

Persze az országnak azt már nem szabad megtudnia, hogy a bécsi önkény hány főpapot itélt el a 48-as szabadságharcban való részvétel miatt. Hogy a hires Lonovics József egri érseket megfosztották méltóságától és Ausztriába hurcolták, hogy Rudnyánszky beszterczei püspököt nyolc évre, Bémer László váradi püspököt, Jekkelfalusy Vince püspököt és Róka József püspöki helynököt halálra itélték és csak kegyelemből kaptak husz évi vason töltendő várfogságot. Horváth Mihály csanádi püspök, történetíró, a Kossuth-korány kultuszminisztere is csak külföldre menekülléssel mentette meg életét Haynau kötelétől. Elhallgatják a moszkvaiak azt is, hogy 1848-at is az oroszok törték le. Félrevezetésül most lapjaik ezt harsonázzák: ‚Hol vannak a gazdag főpapok, akik márványpalotákban laknak és aranyserlegből iszszák a föld leghiresebb borát?! Nincs közöttük egy sem, aki a haza vérző vitézeinek csak egy pohár vizet is nyújtson.' (Szabad Nép, 1948. dec. 15.)

Nincsenek ám, mert ugyanaz az orosz önkény hurcolta el őket, amely most száz év multán az ország nyakára ültette Rákosit és bérenctársait. Éppen Mindszentyt gyalázva irják ezt, aki bort üvegpoharából sem iszik, nemhogy aranyserlegből innék, akinek a stoppolt reverendájához vajmi kevéssé illenék az aranyserleg és akit még szűkös élelmével is egy falusi parasztasszony — az édesanyja — lát el.

A multból ideidézett minden hamisságot ellene fordítanak, holott ország-világ tudja, hogy 1945-ben elvették az egyház minden birtokát. A mult hazug árnyékával őt feketítik. Az igaz, hogy egy-

kor nagy volt ez a vagyon, de már 1848-ban az akkori földreformhoz odaadták a birtokok háromnegyedét, mig a világi magánbirtokok csak kétharmadát adták, vagy annyit se.

E vagyon Trianon után igy oszlott meg: érseki, püspöki földek: 337.826 kh., káptalani 294,187 kh. apátsági, prépostsági földek: 25,121 kh., székesegyházak papnöveldék: 35,195kh., szerzetesrendek: 159,001 kh. Összesen 851,330 kh. Ebből az 1920-21-es földreform elvett több mint 30%-ot, igy maradt 590,000 kh. körül. Ennek földbirtokpolitikai jelentősége már nem sok volt. Főleg, ha a vele szembenálló kulturális terheket és ebből a nemzetnek adott javakat is nézzük. Hiszen 1935-ben volt 1580 anyaegyház, 2669 leányegyház, ezekben 1101 plébános, 468 adminisztrátor, 845 segédlelkész, 2100 szerzetes tanár, 6677 szerzetesnő, egyéb hivatáskörben 1790 kat pap. A bankok, gyárak, részvénytársaságok kezén is volt ennyi föld, a világi földbirtokosokról nem beszélve s milyen nemzeti missziót szolgáltak az egyházzal szemben? Egyedül a szeszkartell urai tiszta-jövedelme évenként megközelítette a 200 millió pengőt, mig az egyházi vagyoné 15 milliónál nem volt több. Ha az állam ezidőben szekularizál, kártalanításban és az egyháziak fizetésében jobban leterheli a kincstárt, mint mennyit jövedelmeztek volna e birtokok neki. (Pedig a szerzetestanárok csak 120, a káplánok 56 P.— dijat kaptak havonta!)

Mégis e kérdéskörök jelentőségét Prohászka a mult század végén már látta és ha tőle függ, meg is oldja a többi kardinális problémával együtt. 1898 novemberében ezt írja Rómába:

„Bennünket most többnyire az autonómia foglalkoztat, én már olvastam a tervezetet. Ez a minimum, amit követelhetünk. A kormány természetesen ezt sem fogja engedélyezni, senkisem mond le saját jószántából a hatalomról. Egyet nagyon hiányolok a tervezetben: az egyházi birtokok reformját; ez a gazdálkodás a végét járja... a közvélemény követeli, hogy a lelkiismereti kötelezettségek jogiakká váljanak és a hovafordításról törvényes intézkedés történjék".[40])

Prohászka 1917-ben a nagybirtokosok egyesületében, az O.M.G.E.-ben felveti és nélkülözhetetlenként követeli a

gyors és radikális földreformot. Önmaga pedig meg is kezdi azonnal tési birtokán a parcellázást. Ekörül persze nem volt semmi reklám, sőt elhallgatta a sajtó. De annál több volt később, amikor Károlyi Mihály osztott földet Kálkápolnán, ám nem a magáéból, ahogyan a propaganda hazudta s ahogy szép lett volna, hanem — az egri káptalanéból!

Prohászka pedig a kérdés három évtizedes mozdulatlansága miatt szándékosan engedi széthullani az amugyis legszegényebb egyházmegye birtokait! Hagyatékában nem is marad más, mint szellemi művei kiadási joga, de ez is alaposan túlterhelten és — az az eserny ő, amellyel egykor Fehérvárra érkezett. (Nővérének Ernszt ad támogatást a hagyatéki perek zuhatagában.)

Vass József sem hallgatja el véleményét: szívesebben látja a sokgyermekes családok kezén a földet, mint az öreg kanonokok kezén. Serédi is, javaslatai kudarca után is, foglalkozik az egyházi birtokokon létesítendő kisbérletekkel. Majd a kormánytól függetlenül „a 26. Országos Katolikus Nagygyűlés család- és gyermekvédelmi programmjával kapcsolatosan a püspöki kar elhatározza, hogy privilégiumok nélkül és készségesen vesz részt a telepítésben az egyházi birtokokon, csak a sokgyermekes családok elsőségét köti ki. — A nemkatolikus Bethlen a hitbizományi javaslat vitájában ismeri el, hogy a katolikus püspökikar még régebben, az ő miniszterelnöksége alatt is, felajánlotta telepítésre birtokait." (M. K. 1936. márc. 5.) Nem változott meg e készsége azután sem, hogy az „Országos Református Lelkészegyesület hivatalos lapjában egy közlemény — illetékes kormánykörök igéretét sejtetve — a református családoknak előnyt és kedvezményt helyez kilátásba — az egri káptalan birtokán leendő letelepülésük esetére." (M. K. 1936 dec. 5. 297.1)

A püspöki-kar nem kívánta az egyházi birtokokon sem korrigálni azt az aránytalanságot, hogy az őstermelő keresők országos átlagához képest a katolikus kevesebb 15,820 fővel, a református több 9131 fővel, a református őstermelő önálló keresőkhöz képest aránylag a katolikus kevesebb 40.393 fővel. Egyetlen kikötése nem felekezeti jellegű, hanem szociális volt: a sokgyermekes családok előnybe részesítése.

Nehéz elfelejteni Mindszenty apátúrnak azt a nagy örömét, amikor 1932-ben a Wesselényi Reformklub katolikus tagjainak Serédi hercegprímáshoz intézett emlékiratát olvasta. Ez az O. K. H. közbejöttével és garanciájával óhajtotta az egyházi birtokokat földművesek bérlőszövetkezetének átadni. „Végre! — mondotta — Bárcsak mielőbb megvalósulna! Nagy kő esnék le a szívemről!

Hogy az egyháziakban nem hiányzott a jószándék a kérdés megoldására, igazolja, hogy már az első világháború végén a püspöki kar az összes parcellázható birtokai felét ajánlotta fel kárpótlás igénye nélkül földreform céljaira. Aczél József jászárokszállási plébános pedig, minden előzetes tanulmányozás nélkül, túlszaporodott proletár hívei számára maga keres eladó birtokokat és ezeken maga bonyolítja le a telepítést. És ezek, a miniszterium szakembereinek sűrű fejcsóválásai közepette ugyan, de — sikerültek is.

Apponyi elmondja emlékirataiban, hogy 1875-ben az ő konzervativ pártját, a konzervativ és katolikus fogalmak összecserélése folytán, katolikusként támadták. Pulszky Ferenc azzal nyugtatta meg Apponyit, hogy nincs szükség az ő katolikus pártjára, mert „az egyházi javakat nekünk protestánsoknak eszünk ágában sincs elvenni, mert nekünk az a jobb, ha a ti püspökeitek gazdagok, mert amig azok, addig nem csinálnak bajt"...

A Trianon utáni kormányok is ilyen belső, maguk számára levont, ki nem mondott következtetéssel hallgattak a katolikus önkormányzat felől, bár ahogyan a még mindig egyházellenes liberális oldalon látták: „az új közoktatásügyi törvényben nyilatkozó szellem már nem látszik elzárkózni a katolikus autonómia gondolata elől. (Új Idők Lexikona, 1937!) Valójában azonban a trianoni korszak kormányrendszere féltékenyen vigyázott arra, hogy hatalomhordozó rétegeinek birtokállománya meg ne bontassék, ezért inkább tessék-lássék intézkedéseivel vállalta a földkérdés megoldatlanságának felelősségét.

Később a tömegek maguk is reformálták életeszményeiket, egyházukat inkább szerették volna evangéliumi szegénységben látni. Ekkor ismét propaganda tüzébe került e vagyon. Kétségtelen Pluszkynak igaza volt! A katolicizmus e vagyon miatt sem

tudott kirobbanó szociális aktivitással megtelni s nem tudta a maga proletár tömegeit előrelendíteni a társadalmi kérdések komoly megoldására.

1952 végén a vatikáni rádió a magyar egyházi birtokokra is vonatkoztatható azt a közlést tette, hogy Magyarország felszabadulása esetén sem várja az Egyház azt, hogy a háború előtti statusa minden tekintetben helyreállítassék.

A magyar nép 1956 októberi dicsőséges forradalma által fogságából kiszabadított Mindszenty József hercegprímás nyilatkozatában csupán az egyház régebbi intézményeihez, iskoláihoz, nyomdáihoz, lapjaihoz való igényét jelentette be, de nem a földbirtokaihoz való igényét. Az emigráció marxistái nem mulasztották el, hogy a nyugati biztos fedezékükből ellenségesen el ne ferdítsék a Budapesten végig helytálló prímás szavait.

Az emigráció egy katolikus mozgalma 1954-ben külön magyar hierarchia szervezésének engedélyezését kérte Rómától az öt világrészre széthullott magyarság egybefoglalására. E hierarchia mellé felépíthető lenne a katolikus autonómia is. Mindkettő nélkülözhetetlenségét számtalan ok indokolja. A kettő együtt és a hasonló protestáns csúcsszervezetek a világmagyarság kulturális, de egyben kisegítő nemzeti organizációját is adnák.

A 16. századból származó erdélyi katolikus státus, ennek jogutódja a Gyulafehérvári Egyházmegyei Tanács, valamint a francia Association Culturelles kánonjogi elismerése után egyházjogi akadályai nem lennének az emigrációban kialakítandó önkormányzatnak.

Mindszenty hercegprímás 1947 október 7-én Budapesten háromezer egyházközség kiküldöttei előtt javasolja a katolikus egyetem és napilap sürgős kikövetelését és az autonómia kiépítését „Remélem, hogy az ország katolicizmusát ilyen nagy számban és teljességben képviselő értekezlet mintegy előkészítője lesz a régóta várt katolikus autonómiának. — mondotta. Az ugyanaz nap tartott kongresszus százezrei pedig kitörő örömmel fogadták el javaslatait. (Új Ember, 1947. okt. 12.)

„Az Egyház világi apostolok által lesz a társadalom

életalakító tényezője." Ha XII. Piusz e kijelentését magyar vonatkozásban alkalmazni és hasznosítani akarjuk, akkor ezt az apostoli egyházközségek és minden katolikus szervezet, egyesület fölé épített, minden katolikust képviselő, önkormányzattal tehetjük.

Emigrációs közéleti nehézségeinkben pedig gondoljunk Mindszentyre, akire 1945-ben még e két megoldatlan problémakör sziklái is rázuhantak. Éppen reá, aki mindkettő ideális megoldását évtizedeken át kereste, sürgette. Népéért áldozott életének éppen olyan keserű próbája volt az egyházi vagyont, — nemzeti és szociális célok szolgálata helyett, — Moszkva propagandájának átengedni, ahogyan az volt a nemzetnek kilencvenkilenc éves nagy adósságát: az önkormányzatot reménytelenül még akkor is követelni, amikor már maga a nemzet is — hiányzott.

A magyar Kasszandra bűnhődik a mulasztók helyett! De az a vigasztaló, hogy Mindszenty lelkinagysága még az ilyen feszültségeket is feloldja és az ilyen mulasztásokat is — kegyelemmel — nemzete és a krisztusi hit javára fordítja.

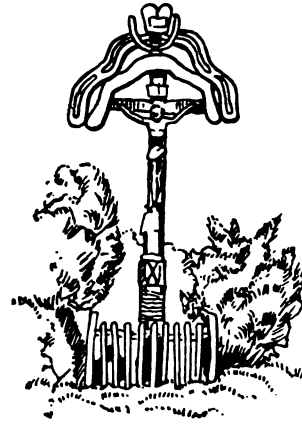

MINDSZENTY ÉS A KORMÁNYHATALOM A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Megalkuvás iránya most a kornak,
Ábrándnál egy kis állás többet ér!
Egy zsiros koncért százan marakodnak,
Hogy egynek jusson minél több kenyér.
Az igazságot, elvet megtagadják...

(*Reviczky Gyula*: *Március tizenötödikén*)

Zalaegerszeg fiatal plébánosának nem voltak egyéni nézőpontjai az 1919-ben újra kialakuló magyar államhatalom birtokosainak megítélésében. Ezekről egyformán vélekedett a megyéjével, amely a nemzetgyűlési választásokon minden kerületéből keresztény-párti képviselőt küldött ki, több helyen az ő jelölése szerint. Azt is helyesnek tartotta, hogy pártja félretette a vallási szempontokat és a református Horthy Miklóst választotta államfővé a katolikus Apponyival szemben. Ez időben nyoma sincs, oka sincs annak a hideg tartózkodásának, amelyet később tanusított az ideiglenesnek megválasztott államfő és kormányai iránt. Mi okozta ezt a változást? Majd egy évtizeden át kialakuló ítéletsorozata.

Amin elsőizben lepődött meg és amit nem értett, az Friedrich István lemondott miniszterelnöknek a vád alá helyezése volt a Tiszagyilkosság bűnperében. Amikor elégtételt kapott, meghivta Zalaegerszegre és támogatta a kerület mandátumának elnyerésében. Tőle magától tudta meg, hogy a vád mögött politikai üldözés állott. Felfigyelt a közélet ilyen új módszereire.

Zavarta a Népszava két szerkesztőjének eltünési esete és a nyomozás sikertelensége. A marxista lap iránya provokáló volt szerinte is. Mégis első: a jogrend!

Az ugynevezett királynapok alatt, 1921-ben, bár Egerszeg közel van Szombathelyhez, Mikesnek is kedves embere, kinél IV. Károly megszállt, nem ment hódolni. De nem lépett ki a kereszténypártból sem Rakovszky Istvánékkal, akik résztvettek a király hazatérési kísérletében. Anélkül, hogy nyíltan állást foglalt volna, elítélte azokat, akik a királyt tévesen tájékoztatták, de azokat is, akik testvérharc nélkül nem tudták megoldani a feszültséget. Siratta a halottakat, misét mondott értük és nemzeti szerencsétlenséget látott Budaőrsben, ahol a királynak felesküdött csapatok Horthyéval megütköztek. Bár az ütközet hullámverése Zalában hamar elcsendesedett, annál szomorúbban látta, hogy az országban messze kiható következménye fejlődött. Alaptalannak és igazságtalannak találta azt, hogy a hatalom Mikes püspök szándéktalan vendéglátása miatt az egész klérust vádolja az államfőtől való elfordulással. A bizalmatlanság nehéz ködét látta gyülekezni a keresztény demokrácia szakadékaiban.

Fokozott tevékenységében talált vigaszt. A fiatal plébánosra az alkotó munka megnyugtató évei következtek. Tarányi főispán és Bödy alispán minden közérdekű, kulturális, politikai kérdést megbeszélt vele. Kölcsönös megbecsülés, tisztelet, barátság és szoros együttműködés alakult ki közöttük.

Ez a jóviszony azzal az előnnyel járt, hogy a közigazgatást, összes rendeleteivel, szabályaival, személyeivel, külső-belső titkaival tökéletesen megismerte. Viszont azzal a teherrel járt, hogy mindenki, egyházi, világi, értelmiségi, földműves az ő közbenjárását kérte a megyénél lévő ügyében. Még lapja olvasói is feljogosítottnak érezték magukat erre. Azt az országos kívánságot, hogy a közigazgatást ne csak elnyelje a kérvényeket, fellebezéseket, de ezek sorsáról értesítse is az érdekelteket, legalább Zalában, Mindszenty hihetetlen agilitása és jószádéka megvalósította. Az ügyek iránt szinte naponként ismétlődő érdeklődése az egész vármegyeházát fokozott munkára serkentette, igy az elsőszámú kontrollt nem is az alispánban, de benne látták. Viszont nem volt egyetlen ember az országban, aki a magyar vidék életét jobban

ismerte volna. Ez időben megszerzett élmény- és tapasztalattömege és érzékeny reagálása minden közügyre: segítik őt mint hercegprímást abban, hogy most már az egész magyar társadalmat, az egész államvezetést kontrollálja. A magyar nép sorsával két évtizeden át szakadatlanul tartó foglalkozása, szomorú helyzetének megismerése, átérzése és e sorssal való azonosulása vált az egyetlen okává annak, hogy kezdetben bírálattal illesse a kormányt és később elforduljon tőle.

Mindent megkisérelt a főispánokon, a zalai képviselőkön, főleg Ernszt Sándoron keresztül, de közvetlenül az egyes miniszterekhez intézett emlékirataival is, hogy a politikai és gazdasági demokráciára való áttérésünket elősegítse. De csalódása is egy volt népünkével, amely minden választással sorsa korszerű jobbrafordulását remélte és helyette földhöz ragadt elszegényedése állandósulását érte el. Kétségbeesetten tapasztalta, hogyan szakadnak el az államhatalom gyakorlóinak népi gyökerei évről-évre jobban és a helyi jelöltséggel parlamentbe kerülők száma hogyan sülyed pár százalékra. Ezek helyébe a népre felülről kényszerített, hivatalos jelöltek mennyire nem népképviselők többé, csupán a rendszer függőviszonyba került kiszolgálói. Megdöbben az 1920-as titkos választás után a Tiszák, Bánffyak korát visszaidéző, erőszakos „nyilt választás" visszakényszerítésén, amelyre azt találják ki, hogy „ez illik népünk egyeneslelkűségéhez és nyíltságához!" Külföld számára és csak nagyobb városokban kirakatozzák a titkos választást, de itt átlyuggatják a bolétákkal, a minden választót előre lezaklatott nyilt ajánlási módszerrel. „Demokratikus" és „szociális" potemkin-falakat húznak fel, amelyek mögé elrejtik a jogfosztottságot, a szociális gondozatlanság hiányát. Tanítják, hirdetik, hogy „a választójog az állampolgároknak a közügyek intézésére befolyást biztosító jogosítványa', ám éppen fordítva van: közhatalom befolyásolja az állampolgárokat. 1922-ben a kormány rendeletileg még szűkíti is a választójogot, e „jogától" is megfoszt hatszázezer szavazót. A főrendiházat némileg korszerűsítik felsőházzá, de igy is megmaradt a vagyon, méltóságok, születési és pénzarisztokrácia érdekvédelmi szervezetének, ahova sem a törvényhatóságok, a főispánok kezébe szelídített e testületek, sem a foglalkozási ka-

marák nem választhattak mást, mint aki a hatalom támogatására vállalkozott. Itt a dolgozó tömegek érdekeit Serédi hercegprímás, egy-két egyházi, világi tag igyekezett megvédeni.

Mindszenty a plébániája ablakából nemcsak a zalai megyeházára lát rá, de az országházára is. A főispánokat mint exponenseket, kormányaik szerint ítéli meg és politikai tetteik szerint. Ezért szavaztatja le a Gömbös-kormánynak bizalmat kérő Gyömöry Györgyöt és alig másfélév mulva utódját Tabódy Tibort készteti lemondásra. Tabódyt, mint volt kereszténypárti képviselőt, bizalommal fogadta. Annál nagyobb volt csalódása, amikor ez az 1935-ös választásokat erőszakosan vezető Sztranyavszky eszközéül adta oda magát. A közjogi visszaélésekben nem virtust, hanem erkölcsi defektust látott. Úgy érezte, kötelessége a választási botrányok közepette a közhangulat lelki-egyensúlyát megőrizni, ezért nyilvánosan hangsulyozott ítélete megfelelően szigorú volt és ezt szájról-szájra adták Zalában:

— Aki mandátumot oroz a néptől, az bűnösebb, mint aki kilopja zsebedből az órát! Az óra sokkal kisebb érték a mandátumhoz képest!

Tabódy is egy félév után befejezte karrierjét Zalában. Az apátúr még köszönését is alig fogadta.

Az államháztartás költségvetését alaposabban tanulmányozza a törvényhozóknál is. A zalai képviselőkkel tiltakoztat a leplezett deficitekre felvett külföldi kölcsönök ellen, mert kamatterhei népünkre hullanak vissza. Megbotránkozik a luxuscikkek vásárlására külföldön elköltött sok millió felett és a gazdagjainak átlag 1929-31 között évente aranyban külföldön elszórakozott ötven-ötven milliók felett.

Számontartja, hogy Gömbös 1923-ban a bankoknak adott nemzeti ajándékok: a valorizálatlan állami hitelek és a megtorlás nélkül hagyott szabad pénzrontás miatt lép ki a kormánypártból és alapít Eckhardttal, Zsilinszkyvel fajvédőpártot. Később az általa ismert Gaál Gaszton hagyja ott a képviselőház elnöki székét és a többségi pártot, vonul ellenzékbe a kartellek és bankok szabad fosztogatásai miatt. Az egerszegi apátúrnak határozottan más fogalmai vannak a keresztény demokráciáról, amelynek neve alá

rejtik ezt a multszázadi kapitalista mohóságot. Bethlen 1931 Péterpálján lefolytatott választásoknál a kereszténypárt hetven jelöltjéből tizennyolcat, a Gaál Gaszton száztiz kisgazdapárti jelöltjéből tizenegyet enged csak mandátumhoz jutni s utána az ellene jelentkező gyűlölethullámra hivatkozással lemond, hogy most már 1944-ig a háttérből, az államfő tanácsadójaként, intézze az ország sorsát. A hatalom külső jelét, a miniszterelnökséget, azzal adja át Károlyi Gyulának, hogy erős kézzel kormányozzon, mert „ez kell a népnek". A felsőházban pedig már sarkantyút is ajánlgattak Károlyinak, mint még biztosabb kormányzati eszközt.

Egyebekben a keresztény egyházak és a Bethlen-éra között a viszony udvarias és barátságos volt. Az egyházak tűrték a keresztény demokrácia letörését, színeinek kisajátítását és ezek mögött a liberálizmus ujjáépítését. Mindszenty apátúr, aki az egyháziak közül a legbensőségesebb kapcsolatban állott mindig népünkkel, ennek a szemével nézett, ennek sorsában osztozott, ennek ítéletével ítélt, ennek védelmében helyezkedett szembe a kormányzati rendszerrel. Úgy találta, hogy a kisember a tőkével, a keresztényérzületű munkás a szakszervezetekkel és a tőkével szemben nincs oltalmazva. Bántotta a tőkének adott az a kedvezmény is, hogy a munkás sztrájkjogát a kormányhatalom nem ismerte el, sőt ósdi ipartörvényünkkel tilalmazta. Viszont az iparitőke (a Gy. O. Sz.), a földtőke (az O. M. G. E.) és a pénztőke (a T. É. B. E.),[41]) tehát a kapitalista munkaadók korlátlanul szervezkedhettek, sőt anyagi hatalmuknál fogva az államszerveket függő viszonyban tarthatták. Vakmerő szembefordulás ez a Rerum Novarum kifejezett parancsaival!

Senki világosabban nem látta, mint az egerszegi apátúr, hogy a tőke a maga veszedelmére is halmozza jövedelmeit. Nálunk nincs semmi ellentét a három tőke urai között, mert csak a közös frontjuk tud ellenállani a feltörekvő tömegeknek. Szomorú példát lát a hitbizományok „korlátozásában". Olvassa történelmi tanulmányai közben, hogy még 1790-ben, az u. n. „kerületi ülésben" kérték redukálásukat. Száz év mulva a liberális kor kétszeresére emeli számukat. Most a harmincas években, amikor végre

a társadalom nyomása alatt reformjavaslatot hoznak, megállapítják, hogy a „nagybirtokosság állandósága nemzeti érdek"[42]) és végül is — megerősítik a hitbizományokat. Ez 823,324 kat. hold föld mozdulatlanságát jelenti, amelyből még bérlet is csak pár százalék jut a kisgazdának, de annál több a 328 nagybérlőnek.

A kartelleket kétszer is a törvényhozás elé idézi a közvélemény, de két törvény után is az ország változatlan vadászterülete marad az ipari tőkének, amely fantasztikus hatalommal rendelkezik, miniszteréket hoz és elküld — a választási pénzek mégsem csipkebokorban teremnek? — mert amint az egyik keresztény folyóirat szerkesztője, Nyisztor Zoltán, írja: az ipari tőke az óriási jövedelméből aranyköteleket fon és ezekkel szekeréhez láncolja a hatalom kezelőinek nagy részét is.

És a pénztőke? Nem kell hozzá nagy lelemény, megtalálja a hatalom hátsóajtói felé az utat fedezetlen hitelekkel, ingyenrészvényekkel a zsebében Külföldön mindenütt szigorú kontroll alá vonják a bankokráciát, hiszen a hitelellátás a legfontosabb nemzeti ügyek közé tartozik. A trianoni állam engedi, hogy a bankok hamis jogcímen uzsorakamatot szedhessenek, hogy a fedezetül lekötött házat, üzletet, földet potomáron elárverezzék. És még kegyes az a bank, amelyik a tulajdonától megfosztott kiárverezettnek bérbeadja a volt ingatlanát, hogy ez igy most már bankrabszolgaságban robotoljon, amig a bért pontosan fizeti.

A tőkeháromság további közös eredménye: a galiciai lánckereskedő elbérelheti tizezerholdakban a földet a magyar földműves elől s az állástalan agrárdiplomások helyett és mellőzésükkel kereskedősegédet tehet gazdatisztjének. A gyárak kifizetik a havi 80 pengőket az Á. D. O. B.[43]) által beutalt mérnököknek, de ezek a gyárba nem tehetik be a lábukat. A tőke címeres urai és új harácsolói egyformán sikoltanak alkotmánysértést, ha egy-egy csepp szociális olajat véletlenül tőlük akar ütni az állam óliberális mamutapparátusa erősen rozsdásodó fogaskerekei közé.

A államhatalom és tőke titkos kapcsolatát csak néha-néha világítja meg egy-egy interpelláció, sajtócikk, törvényszéki tárgyalás. Krausz Simon (Simi) bankár hamisbukási főtár-

gyalásán a rendszer halott miniszterébe és öngyilkos államtitkárába kapaszkodik. „Milyen különös ez a rendszer, mely lelki és nemzeti megújhodás céljaival indul el s odáig jut, hogy kénytelen eltűrni magán árnyékát ennek a gazdasági és közéleti félvilágnak, szövetséget kötni a pénzváltóinak aranyával. . Hát ilyen, ilyen titáni módon súlyos a Pénzváltók árnyéka a magyar élet felett?! (Ijjas A. M. K. 1934. jul 5.)

Képecske a harmincas évek elejéről: Rég halott nagyjainknak még nincsen szobruk. Élő „nagy" hivatalfőnököt azonban szoborral lepik meg — bizatinusai. A szobor nagynyilvánosságu leleplezése után pár hét múlva új leleplezés: súlyos panamavádakkal a nagy főnök ellen. A bizantinusok eltávolítják a szobrot — éjjel, lopva. (M. K. 1933.)

A parlamentárizmus mit sem ér politikai tisztesség nélkül. A pártok és hatalom mellett meghúzódó korrupció megöli a demokráciát. A mezőgazdasági állami hitellel való visszaélések, miniszteriek és hozzátartozóiknak adott köz- és magán-juttatások, állami, városi építési panamák miatt nem egyszer vetették fel a kormány felelősségét: „Az államvezetőknek a közéletet kellene a tolvajlásoktól és rablásoktól megtisztítaniok." (Bangha, M. K. 1936 jan. 5.) A purián Gaál Gaszton igy dicsérte a túlrövid ideig volt miniszterelnököt:

— Károlyi Gyula tisztességes ember! És ez a nagy dolog, igen nagy dolog!

Mégis, a közéleti korrupció nem magyar találmány. Nyugaton, Keleten elviszik előlünk a pálmát. Csak az egerszegi apátúr sohasem tudja elfelejteni a nobile officium deákferenci magaslatait, a kehidai birtokot, amelyet a nemzet szolgálatára adott el, váltott fel forintosokra, a haza bölcse. És még tiszteletet adassék a téren a trianoni rendszernek. A népidemokrácia sok vezetője 1945 óta nemes versenyben van egymással, hogy a köz- és magánvagyonból ki tud többet megkaparintani. Egyesegyedül Mindszenty mert pásztorleveleiben rájuk pirítani.

De ez már későbbi dolog. Egyelőre a zalai plébánián a nemzeti jövedelemelosztás aránytalanságait veti össze. A fény mély árnyékait, árnyékban népét vizsgálja. Kiemel egy iratcsomót. Ez a címe: Nyomorfront városban. Hozzá jegyez:

Egy kis réteg gondtalanul vadászik, bridgel, állást halmoz, vicceket mond és — kormányoz. Az árnyékos oldalon nagy tömegek munka nélkül, népkonyhákon, melegedőkben máról-holnapra tengetik életüket. Mihalovics Zsigmond, a Katolikus Akció igazgatója, évente könyvekben jelenti a nyomorfront állását. 1935-ben már valamivel jobb a helyzet: Budapesten már csak 104,313 embert segélyeztek, mind olyat, aki az inségmunkát elvégezte. Igaz, hogy ebben a számban nincsenek benne azok, akiket nem segélyeztek, nincsenek benne az iskolásgyermekek, az anya- és csecsemő-védelem támogatottjai, a szükséglakások, szeretetotthonok, árvaházak gondozottjai. Ezek külön hadsereget tesznek ki a nyomorfronton. S miből áll az a segély? Megközelíti talán a nyugati országok munkanélküli segélyeit? Ettől még felkophatik az álla annak a száznégyezernek! 18 napi kötelező, elvégzett munka után kaptak összesen 8-8 pengőt és két-két husutalványt. Ez a napi ebédjüket sem biztosította. Vacsora? Lakbér? Ruha? A nyomorfront tábornoka, Mihalovics, szégyenkezve jelenti, hogy csak enynyit tud adni.

Egyik vidéki városban 130 család él havi öt pengős kegydíjból. Még több él havi 15 pengős rokkant-dijból és közsegélyből.

A hatóságok kilakoltatták Angyalföldön egy nyomortelep lakóit: a huszonöt család apró gyermekekkel, betegekkel, rozoga ágyaikkal, ládáikkal közeli réten, Isten szabad ege alatt, ütött tanyát. Valamennyien munka nélkül. A városházán és a vöröskeresztnél ezt a választ kapták: Most nyaralnak azok, akiknek intézkedési joguk van. (Migray, 1935, aug.)

„A nyomor, a kenyértelenség észbontóan nagy. Tizenhét évig rendesen fizető beteg családot, friss bér-hátralék miatt, télviz idején kilakoltattak. Kulturális fölény? Nem előbbrevaló-e a szociális egyensúly fölénye?!" (Bangha Béla, 1931. aug. 20.)

Ezer pécsvidéki bányász önként lezárkózik a mély bányába, az élők kriptájába, ott kenyéren és vizen koplalva sztrájkol, életveszedelemben, fullasztó levegőn, hogy kiverekedje a kicsivel nagyobb kenyeret.

Kovács Alajos, a Statisztikai Hivatal főnöke is jelent: „Budapesten 1920-ban még a lakásoknak 60.7 %-ában volt gyermek.

1930-ban már csak a lakások 51.1 %-ában. A garzónlakások száma, amelyekben már konyha sincs, 1920-ban 16,258, tizenöt év alatt 28,715-re emelkedik. Budapesten a lakások többsége: egy szobás." A gyárakat nem kötelezik munkáslakások építésére. A városi házak bérjövedelmének fele — adóba megy.

A kisiparosság nemzeti tradiciókat hordozó réteg, az első kommün alatt ellenforradalmi centrumok az ipartestületek. Most adó- és a társadalombiztosító terhei alatt elszegényedik. A maga öregségi biztosítását nem tudja kiverekedni. 1935-ben az O. T. I.-választásoknál háromnegyed része — elkeseredésében — szociáldemokratákra szavaz. Az otthonmunkásokat senki nem védi, a kapitalizmus igazi rablóterületét adják. A háztartási alkalmazottak nyomora mellett kivirágzik a rejtett prostitució.

Diplomásokban az évi szükséglet: 400. Viszont végez az egyetemeken: 4000. Ezekhez jön a külföldön végzett zsidó, akinek testvéreinél természetes előjoga van. A mérnök évekig vár, hogy bekerüljön egy — lakatosmunkás helyére. A jogidoktor boldog, ha öt év után — pótrendőr lesz. Az ifjúság problémáját két évtizedig nem veszik kézbe. A szellemi szükségmunkások kezdetben 100, később 60, 40, P. havi fizetést „élveznek". Ebből a cigarettapénzből 4000 diplomás élne, ha nagyobb részük nem csak félévre kapna alkalmazást. A fiatalság sorsa Adyt idézi:

Batyum: a legsúlyosabb Nincsen,
Utam: a nagy Nihil, a Semmi!
A sorsom: menni, menni, menni!

És megy: „Marseillebe indul az egyik: idegen-légióba. A másik Bécsbe a kommunista agitátoriskolába. Ez is kenyér. A harmadikat az agg szülő tartja el. A negyedik — öngyilkos lesz." (1933)

Viszont az öreg köztisztviselőket kinyugdijjazzák havi 600 P.-vel, aztán szerződéssel tovább dolgoztatják még 400 P-vel. Igy a fővárosnál és a minisztériumokban. A méltóságos asszonyt kinevezik tanítónőnek. A nyugdijjas még trafik- és moziengedélyt kap. Jövedelméből tiz rokkant megélhetne. Van olyan hadirokkant, aki havi egy pengőt kap, de ha két gyermeke is van, kétszer ötven fillérrel többet kap. Viszont Folkusházy Lajos Beszkárt-vezérigazgató különböző dotációkból, közpénzekből évi

136,000 pengőt gyüjt össze magának, tizenhatezerrel többet, mint az államfő tiszteletdíja. És ha még egy Folkusházy volna! A bank- és gyár-igazgatók alaposan lepipálják Folkust is. Viszont a kezdő magántisztviselőnek havi negyven - ötven pengőt fizetnek.

Zalaegerszegen Mindszenty apátúr pontosan regisztrál mindent a nyomorfrontról. Megállapítja, hogy a magyar sors a hatalmirendszer mozdulatlanságot parancsoló kereteibe van beágyazva. A „non movere" elve a saját táborunkba is győzött! Amikor ezt mondja, félretesz egy kimutatást a keresztény demokrácia képviselőinek személyi adatairól, ez bizonyítja, hogy a pártja fokozatosan kiöregedett. 1920-ban még a képviselők többsége alatta volt a negyven éves korhatárnak, 1922-ben 42%, 1927-ben 17.7 %, 1931-ben 7%, 1935-ben már egy képviselője sem volt negyven év alatt.[44]) A mandátumok száma is igy csökkent! Elhagyták a pártot a munkás- és kispolgári-tömegek. Feljegyzi tanulságképen, hogy a világnézeti pártokban több állandóság, korszerűség van, a politika földrengései, a forradalmak, sem pusztítják el őket, de a természetes elaggás ellen nincsenek beoltva. Igy jártak a németországi Centrum, az osztrák keresztényszocialisták, sőt még a szociálista pártok is. Az európai új mozgalmak, a fasizmus és kommunizmus, egyik titka: bekapcsolták a fiatalságot. Talán tulságosan is. Talán a vesztük is ez lesz. De úgy sem lehet kezelni sem a fiatalságot, sem a tömegeket, ahogyan tesszük. A madridi filozófus Ortega y Gasset megállapítja (La Rebelión de las Masas), hogy a tömegek elérkeztek ahhoz, hogy a társadalom felett való uralmat átvegyék s ezzel eljött Európa döntő korszaka. Ám csak akkor figyelnek fel rá, mikor a spanyol polgár- és vallás-háború véres illusztrációi és fantasztikus vizióí döbbentik meg a világot. A tömegember az Antikrisztus csodáit produkálja Spanyolországban is, a Szovjetunióban is. Az orosz „eredményeket" a svájci hirügynökség, a Kipa, pontos adatgyűjtése tárja fel 1932-ig: 67 püspök, 18,500 pap halt vértanuhalált a bolsevista kísérletben, 200 püspök fosztatott meg szabadságától és 27,000 pap. Bezártak 29,000 templomot. Értelmiségieket és „kulákokat" milliószámra végzik ki. Ezek mellé az adatok mellé odajegyzi egyik paptársa versét:

A vörös malom felsziporkáz. Lángja égig ér!
A garatból zuhog, zuhog, egyre zuhog a vér...

Itáliában a fasizmus alkotó, építő korszakában már jubilál. Az egyház is megünnepli a Rómába-vonulás évfordulóját. A pápa 1870, az egyházi állam elvétele óta a fasizmus alatt először nem tekinti magát fogolynak és jön ki a Vatikánból. Az állam viszont elismeri, hogy a nemzeti nevelés alapja és koronája a keresztény nevelés.

Portugáliában Salazár korporációs államalkotmányát a népszavazás óriási többséggel fogadja el. Az egyház tanítása szerint hozza korszerű reformjait. Nem diktátor, a néppel időnként meghitelteti politikáját. Mindszenty gyakran álmodik egy magyar Salazárról. Egyidőben Imrédyt gondolja annak, majd Telekire gondol, aki kiadatja magyarul és előszót ir Salazár beszédeihez. De aztán hamar látja, hogy Magyarországon a hatalom nem népi-eredetű és nem szociális.

Irigyli ezeket a fejlődő nyugati demokráciákat, amelyek politikájukban, de kulturájukban is egységesek. Nálunk mindkettő hiányzik. Bántotta, hogy a kulturális különbségeket még politikai síkra is áttoljják. Mindszenty szerette az igazságot és egyformán mérte Egerszegen kálvinistának, katolikusnak. Ezért lepődött meg, amikor azt kellett olvasnia, hogy a kálvinista képviselőknek a hatalom által a kormánypártba és a képviselőházba betámogatott aránya ötvenkét százalékkal mulja felül az országos arányukat. Viszont az ellenzéken és a párton kivülieknél, ahol csak az egyéni rátermettség támogatja be a képviselőt a hatalommal szemben, a kálvinisták kevesebben vannak negyvenkét százalékkal az országos arányuk alatt. Mert ha még itt is, ott is többen lennének, rátermettségüket igazolná. Igy a hatalom különös bizalmát látszik igazolni. Épen olyan részrehajlást is, mint aminő a kerületek beosztásában mutatkozik: Dunántúl tizenhét legkatolikusabb kerülete olyan mamutnagyra, a Tiszántúl huszonkét legkálvinistább kerülete olyan pirinyóra sikerült a hatalom ollója alatt, hogy ez kerek ötszörösen több jogot és képviselőt ad a kálvinista vidék szavazójának.[45]) Aggasztja, hogy a hatalom ilyen szembeötlő igazságtalansággal különböztet, ver éket a keresztény és keresztyén hívők közé.

De még ennél is jobban bántja, hogy népünk jogai a nyilt „szavaztatás" boszorkánykonyhájában füstbemennek és hogy amikor végre bevezetik a titkos választást, ezt annyi ajánlási és pénzbiztosítéki feltételhez kötik, hogy a széles és szegény társadalmi osztályok maguk közül képviselőt a törvény kiáltó kapitalisztikus követelményei miatt nem küldhetnek.[46]))

A falusi szegénység többszöri kijátszását látja az új törvényben. Amikor a könyv szerzője Mindszenty előtt kiszámította a törvény anyagi feltételeit, amelyek egy-egy pártnak mindenütt való jelöltállítása elé tornyosulnak, utánaszámolt és meglepetett ezt mondotta:

— Tíz millió pengő? Most értettem meg a kormány kartellpolitikáját! Könyvszekrényéhez ment, kiemelt egy vastag csomót gyüjteményéből. Ez volt a címe: Nyomorfront falun. Fellapozta és e törvényről szóló friss jegyzetét odakapcsolta egy vörössel bekeretezett cikk mellé. Ezt a M. K.-ban (1937 máj 20.) Muntyán István szegedi ítélőtábla tanácselnöke írta. Olvasom a rámázott részt: „A nyáron több mint kétezer tanút hallgattam ki.. Ennyi koplalásban kiaszott-testű, fakó-arcú, rongyos embert még nem láttam... A dúsgazdag és a szegény Lázár között ma nagyobb az eltávolodás, mint valaha... Azt az egyetlen alkalmat, — tudniillik a választást, — amikor e nép jelt adhat magáról, ügyes manöverezéssel elsikkasztották előle."

Megnéztem a „Nyomorfront a falun" csomó darabjai közül egyet-kettőt. A következőn ez állott: Van-e Isten az Égben? Hogy ilyesmit eltűr? — mondja a négy gyermek anyja, akinek az éhségtől nincs teje szoptatni és kínjában felvérzi az anyai keblet, éhségét csak savós vérrel csillapíthatja a csecsemő... Csontra koplalt testek. Hetekig, majdnem hónapokig nincs meleg ételük. A népnyomornak a fullánkját csak a hit húzza még ki. — írja Szeged környékéről egy paptársa (M. K. 1936 okt. 20.)

1931-től hét szűk esztendő, kutyavilág volt falun. A sommások, aratók 5-6 havi kemény munka után 130-150 pengőt vittek haza. A gyermekek napi 12 fillérért gyomlálnak és szedik a répabogarat. A kiskorú cseléd 18 éves koráig a gazda házi fegyelme, fenyítése alatt áll, de az idősebb is kénytelen tűrni. (Illyés Gy.

Puszták népe.) Az „agrárolló" a falut nyirta, lerongyolta, éheztette. A mezei munkást karhatalommal kisérik munkahelyére. A lisztárban 67%, a kenyérárban 72% az állam közterhe. Az adó megeszi a kisembert; az élelmiszerét, amely megerősödésére kellene, elviszik közteherben. „Szeghalom-újtelepen valamennyi új házhelyes átlagos évi bevétele 106.03 P., adója 17.33, igy tiszta-jövedelme 88.70 P. Sz. I. szeghalmi zsellér évi keresete volt 162 P., adója — egyetlen szobáját bérbeadta — 110.13 P. Ez 67%-os adónak felel meg!" (Féja Géza: Viharsarok.)

Hát még a közvetett adók: a fogyasztási, forgalmi adók, ezek valósággal gyermekeik száma szerint büntették a kispénzű embert, akárcsak a közüzemek nem progresszív árszabása. Ezekhez jött a kartellek túlmagas haszonkulcsának igazságtalansága. Viszont a vállalatok, bankok hamis mérlegeik és az állammal való kapcsolataik folytán még a törvényesnél is alacsonyabban adóznak. Hol marad az adómentes létminimum? A kisipar termelési értékéből 26%-ot vesz adóba az állam, a nagyiparnál csak 14.6-ot, Fellner Frigyes megállapítása szerint. A kisbirtok adóterhe sokkal nagyobb, mint a nagybirtoké. A nemzeti jövedelemelosztás felháborítóan igazságtalan. A mezőgazdasági munkás bérrabszolgaságban él, az iparinak csak valamivel van jobb dolga. Csak a mezőgazdaságban 800,000 nincstelen és 400,000 ötholdon aluli törpebirtokos, családtagokkal 3 millió koldust jelent ebben az időben.

Tardon egy földtelen sommásmunkás 1935-ben 102 P.-t keres évente, naponta 30 fillér átlagot, egy családtag számára napi 8 fillér jut, de ez is csak elvben, házjavítás, adóságtörlesztés is eszik. Aki 10 éve tartozik 1000 P.-vel, az 1600 P-t fizetett kamatra. (A tardi helyzet.)

Igy olvasom sorban az apátúr „Nyomorfront falun" című gyüjteményét. Egy külön lapon csak két sor áll:

„A hivatalosan felvett szociográfiai adatokat a kormány nem engedi közzé tenni: a puszta számok maguk is izgatnak."

A csomó védőlapján, mottóként, négy sor állott Babitstól. Ezek:

Az Antikrisztusok megsokasodtak;

az ég illata elveszik e bűzben:
Uram, aki vagy, adj jelet magadról,
igazgasd tévedt ebeid szimatját!

Ránéztem az apátúrra, majd újra a csomóra. Megértettem, azt a változást, amelyet ezek a nyomorfrontok, a népellenes, a liberális politika, a szociális igazságosság hiánya okozott benne: ezek állították szembe a hatalommal.

Később hallottam, hogy az egyik főispánnak, aki őt megnyerni igyekezett, ezt mondotta:

— Mindent javára írok a hatalomnak: a békeidők mulasztásait, a háborúvesztésünket, a trianoni szétdaraboltságunkat, a világkrizist, mindent. De ha a hajónk kisebb lett és a vihar rozzanttá tépázta, akkor annál jobban kell vigyáznunk — az egyensúlyára! Egy hajóban ülünk, együtt emelkedünk és süllyedünk — népünkkel. Akik ezt ma még nem akarják belátni, azokat egykor, későn majd a maguk szomorú sorsa fogja ezért — vádolni!

HID FELETT KEHELY

Serédi — Mindszenty belép a történelembe

Győzelemről énekeljen
Napkelet és napnyugat,
Millió szív összecsengjen,
Magasztalja az Urat!
Krisztus újra földreszállott,
Vándorlásunk társa lett:
Mert szerette a világot,
Kenyér színben rejtezett.
Krisztus kenyér s bor színében
Ur s király a föld felett.
Forrassz eggyé békességben
Minden népet s nemzetet!
(*A budapesti nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus himnusza.*)

A pápa a 34. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszust Budapestre hívta össze 1938-ban, Szent István halálának 900 éves fordulóján. Ez az idő már a második világháború előestélye. A távoli világrészekből alig is mernek elindulni a glóbusz puskaporoshordója: Európa felé. Budapest most a világfeszültség hullámaiból kiemelkedő Ararát, XI. Piusz is ide küldi rádióüzenete békegalambját. Figyelmezteti az emberiséget, hogy lelkét óvja meg a megzavarodástól és elhomályosodástól. Valóban ez a világ utolsó békés találkozása! A vihar kitörőben. Nyugaton már villámlik.

A magyar katolicizmus kitesz magáért: a nemzetközi előkészítést és irányítást is ő végzi. Nemcsak a technikait, de a szellemit is. Még azok számára is, akik nem tudnak idejönni, de lélekben együtt akarnak imádkozni a kongresszussal, szétküldik az öt világrészbe Bangha latinnyelvű gondolatirányító vezérfonalát. A két évi előkészítés tökéletes tervszerűséget, rendet, fegyelmet ad a különböző világrészekből ideáramló negyvenhat nem-

zet fiainak, valamint az országból felzuduló százezreknek. Trianon óta először jönnek nagyobb tömegek az utódállamokból is. A világ szeme rajtunk, szerte külföldön budapesti napokat rendeznek. Most látják, hogy nemcsak a cigány, a puszta, a csikósok népe vagyunk, de ez a romantikus, hős nép mélyen vallásos kulturnép is.

De befelé, a magyar lélekre is nagy hatása van a kongresszusnak. Most tör fel az igazi kereszténység, nem a politikai értelemben vett, elhasznált fogalmú, hanem az elsődleges, valóságos, szentistváni kereszténység. Ez maga a nemzet, a teljes erejében. Ilyen gigantikus vallásos demonstrációt még nem látott a magyar soha, mióta él. Ez a századok viharaiban elveszett, Trianonban megtépázott nemzeti és keresztényi önbizalmát is visszaadja.

Felejthetetlen, nagyszerű élmény is volt, amikor a pápa legátusa, Pacelli államtitkár, aki maga is hamarosan XII. Pius pápaként trónra lép, a milleniumi emlékműnél a magyar királyok szoborsorfala között közeledett a hatalmas kongresszusi főoltárhoz, hogy tizenöt bíboros és négyszáz püspök lila koszorújában mondja el a szentmisét öt kontinens kiküldötteinek. Ötvenezer gyermek kórusa zeng az Eucharisztiának s annak a félmillió embernek, aki a téren szorong.

A hercegprímás az államfő és az egész kormány jelenlétében ajánlja fel az országot Jézus szívének. Fennen lobognak a Szent Szív-zászlók, amelyeket a spanyol nemzeti csapatok is elől vittek harcaikban az istentelen kommunisták ellen. Ó, bár áldást hozna ránk is az új jelvény! — sóhajtja Mindszenty prelátus úr a tömegben, zalai hívei sorfala előtt. Megmagyarázza, hogy a szív: Krisztus szellemében való lelki és társadalmi megújhodás jelvénye.

Nehéz megmondani, hogy melyik is volt megragadóbb élmény: ez-e, vagy az a csodálatos májusi éjfél, amikor kettőszázezer férfi térdelt az oltár körül, az Égi Kenyér elé. Avagy Dunán a kivilágított hajókaraván felvonulása, elől a vezérhajón a villogó fénykereszttel és az Eucharisztiával. Budapest, a Duna királynője, vakító fényárban. Gyöngysorai, a lámpasorok, messze felkígyóztak a budai hegyekbe. Mindszenty elbűvölve nézi a pompás látványt.

Szembe vele a királyi vár, kupoláján a Szent Korona mása, a Halászbástya fényes kőcsipkéi fölött ragyog a koronázó-templom tornya. Balra a Gellérthegyen a Vértanú szobra fénykereszttel a kezében hajlik szédítő magasságban a Duna fölé. Csak alatta a sziklák oly feketék, vadak az éjben. S mintha vörös foltokat látna rajtuk, Gellért vérét. A nagy fényárban vissza-visszatér a szeme a vad sziklára és viziója is visszatér: a vérvörös foltok. Jobbra a parlament kupolái, tornyai. Emlékszik az első kommün egy plakátjára, amely a vérvörösbe mártott parlamentet ábrázolta. Hátha újra vérbemártják? Áll megrendülten a királyi vár, a parlament és a Gellért feketevéres sziklái háromszögében. Amikor őt 1919-ben letartóztatták, a parlament pincéit kinzókamrákká rendezték be. A Szovjet most is tele ilyenekkel. Spanyolország is tele volt. Ez a kor vértanukra éhes! — mondja félhangosan. Hívei ijedten néznek rá. Nem értik, miért mondja. A tüzijáték ezüst fényárjában ragyog a Citadella, ő mégis egy vérvörös csillagot lát felette kigyúlni...

A világkongresszus jelképe minden előkészítő nyomtatványán, plakátján rajta volt: a folyó két partját összekötő híd felett: kehely. A folyó: a Duna, a két part: Pest és Buda. A híd: a Lánchíd. Felette ragyogott a kehely. A jelkép rajza ezt ábrázolta. De a világhelyzetet is jelentette. A két part: a kettéváló világ, amely felett még ott a híd, a Béke Királyának hídja. A partokról és a hajókról most még felzúg az ének: Forrassz egygyé békességben minden népet, nemzetet! De mi lesz holnap? Borzalmas látomása van! Folyóba zuhannak a hidak, és eltűnik a kehely! A Lánchíd is lezuhan, a két part ölelő karja már nem ér össze a rohanó ár felett. Ami itt most fény, ragyogás, az fekete rom, véres omladék lesz: A Vár, Pest, Buda, a Sziget, minden. A világ két partja felett sem feszül iv többé! Ott sincs kehely...

Pacelli államtitkár tíz év mulva mint XII. Piusz, megrendítő rádiószózatot intéz Magyarország népéhez, felidézi a Világkongresszus emlékét, személyes emlékeit is Budapestről, ahol megismerte a magyarságot. Kéri, hogy őrizze meg ezernyi megpróbáltatásai közepette Szent István hitét, az Eucharisztia tiszteletét. Áldását küldi az egész magyar népre, különösen pedig „szeretett

Prohászka szobra Budapest szívében.

Katolikus nagygyűlés a parlament előtt 1935-ben.

kedves fiunkra, Magyarország bíboros hercegprímására, — Mindszenty Józsefre."

Ez a rádiószózat 1948-ban volt. Ekkor már nemcsak a Gellérthegy sziklái voltak véresek. A parlament is ismét vérbemártott. Mindszenty is elindult Gellért vértanu útján...

1938: a Világkongresszus éve. 1948: Mindszenty letartóztatásának éve. Mindakétszer rajtunk a világ szeme. Aztán nyolc év mulva ismét: 1956-ban a magyar nép megrázó, drámai szabadságharcának évében. A Vértanu szenvedéséből kisarjadt népe világdicső hősi tette.

*

Csernoch János prímás 1927-ben halt meg. A két idős érsek: Szmrecsányi és Zichy, valamint a kormány jelöltje, Glattfelder mellőzésével XI. Pius a maga jelöltjét ülteti a hercegprímási székbe: Serédi Justiniánt. A római egyetem fiatal tudós tanárát otthon nem ismeri senki. Nyaranta, csak vakációra járt haza Pannonhalmára. (Csernoch elődje is ilyen meglepetés volt: Vaszary, a másik bencés.) Serédit a pápa barátságával tisztelte meg és mint az egyházi törvénytár (Codex Juris Canonici) és ennek forrásai (a Fontes) tizennégy kötetének főmunkatársát megörökítteti Gasparri, az egyházkormányzó hires államtitkár mellett a kodex kihirdetését ábrázoló nagy vatikáni festményen.

A pozsonymegyei, deáki szegény cserepesmester nyolcadik gyermekét képességei a soha el nem múló, isteni egyház szellemi vezérei közé rangosították. Itthon erről sem tudnak. Sőt a liberális lapok támadják kinevezését. Csak akkor hallgatnak el, amikor a világhíres oxfordi egyetem diszdoktorságát ajánlja fel neki és a nyolc nyelven beszélő prímás angol székfoglalóját a londoni lapok bő terjedelemben közlik.

A tudomány fejedelmi és egyháza prímási székében is megmaradt puritán szerzetesnek. Egyszer a harmincas évek végén juniusban fogadott. Lángoló nap perzselte az árnyéktalan dunaparti palotáját. Az egyházi birtokoknak bérlőszövetkezetek kezére juttatásáról szóló előterjesztésemet hallgatta meg. (Nem rajta múlott, hogy csak terv maradt.) Utána kedélyes diskurzusra

marasztalt. Így megkérdeztem, hol tölti nyarait? Csak nem e kibirhatatlan napsütésben?

— Tiz évig itt töltöttem. Higyje el, nem volt könnyű. Strandra nem járhatok, hogy másnap fürdőruhában fotoriporterek áldozataként lássam meg magam, ellenséges kommentárokkal kisért szöveggel, a pesti lapok képes-mellékletében. De most épittetek egy kis vadászházat a süttői erdőben. Az építész megkérdezte, hogy a vadászomnak építtetem-e? Magamnak —,mondtam, — a vadászomnak nagyobb szoba jár, mert családos. Nekem elég a régi szerzetesi regula szerint épített cella, melynek nem szabad nagyobbnak lennie, csak akkorának, hogy a szerzetes lábával az ajtót, kezével az ablakot elérhesse... A sírban kisebb hely is elég lesz...

— Eminenciád a szerzetesi szerénységben is követi bencés egyházjogász elődjét: Damiánói Szent Pétert. Azt iratta sírkövére: Amig élsz, gondolj a halálra s akkor mindig élni fogsz!

— Látja, a régi bencések szellemesebbek voltak. — háritotta el az összehasonlításban rejlő dícséretet...

Most hogy a hercegprímás erdei szűk remetecelláját irok, amelynek kisebbnek kellett lennie a vadászáénál, önkéntelenül is a mai kommunista vezérek rózsadombi, svábhegyi fényes kéjlakaira gondolok, amelyeket Ávó-s tisztek őriznek és arra a még a Balaton vizébe is mélyen bevezetett szöges drótakadályokra, amelyekkel elkülönítik magukat a „megváltott" proletár elvtársaiktól, nehogy ezek meg nem engedett közelségben uszkálásukkal zavarják országló fenségeiket!

Serédinek nem volt könnyű dolga, amikor elfoglalta a primáciát. A két béke-prímás: Csernoch és Vaszary idejéből még ittmaradtak közéletünkben a liberálizmus ősemberei. A felsőházunknak már két évtizede elnöke Wlassich Gyula, aki 1892-ben az egyházellenes javaslatoknak előadója, a hirhedt Bánffy-kormánynak pedig közoktatásügyi minisztere. 1918-ban ő mondatja le a királyt, most a kormányzóságban a saját ténye folytatását és igazolását látja. A Tudományos Akadémián Berzeviczky elnököt látogatja meg: az egyházellenes javaslatok államtitkárját, a későbbi Tisza-minisztert. A kultuszminiszteriumot most Klebelsberg vezeti, aki elhagyta a kereszténypártot és annak a Bethlennek liberálizmusát vállal-

ta, aki Tisza legszűkebb környezetéhez tartozott. Hogy beteljék a pohár: még a kereszténypárt elnökeként is egy Tisza-kultuszminisztert talál: Zichy Jánost. A mult árnyékai a jelenen, akadályai az új idők kiteljesedésének. Áttörhetetlen falanxja ez a békevilág öregjeinek, akik nem engedik megszületni az új szellemet.

Ezek az adottságok elkedvetlenítik. Nem udvarol a sajtónak, ez pedig végig a hallgatás hidegségét vonja köréje. A katolikus fronton kész kereteket talál, melyek átépítéséhez még hiányzik az új személyi garnitura. Semmi titkot nem csinál abból, a kereszténypárttal és két katolikus napilappal elégedetlen. Sokkal jobban szociális érzésű. Alig viszi keresztül Vass az ipari-munkásság biztosításáról szóló törvényt, sulyosan zavarja igazságérzetét, hogy a kormány a mezőgazdasági munkások másfélmilliós tömegét, sokkal nagyobb nyomorával kirekeszti a gondoskodásából. Nem fél a kudarctól, sem a mult árnyékaitól, prímássága első félévében javaslatot terjeszt elő, országos határozatot hozat a két Házzal, kötelezteti a kormányt, hogy terjesszen be javaslatot a mezőgazdasági munkások öregségi, rokkantsági, özvegységi és árvasági kötelező biztosítására. A kormány ezt a sürgős határozatot egy évtizednél tovább fumigálja! Ez letöri Serédi további szociálpolitikai kezdeményezését. S mikor végre is megvalósítják indítványát, ez megcsúfolása lesz a szándékának és a szociális etikának: a munkás negyvenhét évig teljesített legnehezebb mezei munka után, — ha még él! —csak valamivel kap többet, mint havi — öt pengőt!

E kudarca után már csak a házassági törvény revizióját kérte, siker nélkül. Mégsem kedvtelenedett el. Egyházi funkciói mellett is szakított időt, hogy külföldi diplomatákkal, követekkel tárgyaljon és szimpátiát keltsen ügyeink iránt. Viszont nem hallgatta el befelé véleményét közéletünk hibái felől. Közerkölcsiségünk és parlamentárizmusunk szigorú birálója volt, majd pedig kemény megrovója, amikor a zsidótörvényekben a természeti törvények megsértését tapasztalta. Pásztorlevelei ez időben a világi hatalommal és a közhangulattal szembefordulásának örök dokumentumai maradnak. Mindszentynek pedig módot

adnak arra, hogy az idők fordulatával, ezekből vett idézetekkel, siessen most már az üldözött keresztény tömegeink védelmére.

Közvetlenül talpasztalhattam az elnyomott, saját szervezkedésében végig akadályozott tömegeink sorsa iránt érzett változatlanul meleg érdeklődését. A belügyminisztérium által feloszlatott és forradalminak tartott Wesselényi Reformklub szociális terveivel is szívesen és visszatérően foglalkozott.

Szívügye volt a keresztény felekezetek békéje. Egyszer hivatkozott a katolikus többség jogaira, de szavait elferdítették. Ezután már csak egy tréfába öltöztetett szemrehányásáról tudunk. Gömbössel szemben engedte ezt meg magának, akit a közvélemény protestáns kurzus folytatásával gyanusított. Gömbös látogatóban volt Esztergomban. Hóman, a kultuszminiszter, mutatta be neki a szentistváni bazilika és vár ásatásait. Gömbös a magyar mult köveinél elragadtatásában lelkes igéreteket tett az ásatások folytatására. Serédi ebédutáni tréfás hangulatban köszönte meg az igéreteket és kedélyesen hozzáfűzte még ezt:

Ha már ennyire benne van a miniszterelnök úr az igéretekben, legyen szabad még kérni valamit. Igérje meg azt is, hogy a következő prímás, az utódom is még — katolikus lesz.[47])

A korának ez az egyik legnagyobb tudósa a legszeretetreméltóbb, legközvetlenebb jószívű ember volt. Legszerényebb is. „Elég neked az én kegyelmem, mert az erő az erőtlenségben fejlik ki." Pannonhalmi Szent Mártonnak e mondatával háritja el sikereit és csak ennyit fűz hozzá jelmondatként: Non recuso laborem! Nem riadok vissza a munkától. 1944 julius 29-én az emberi jogok védelmében a kormányhoz intézett főpásztori szavával figyelmeztetett arra, hogy az államhatalmat csak az Isten törvényeivel összhangban gyakorolhatja. Ő és püspöki kar megállítják a deportálásokat és ezzel kettőszázezer zsidó menekül meg.

Nem járt azonban sikerrel Budapest és Esztergom nyíltvárossá nyilváníttatása, a háborútól mentesítése, pedig mintha csak megérezte volna, hogy a legelkeseredettebb harcok épen e két városban zajlanak le s maga is áldozatuk lesz.

Serédi dühöngő harcok közepette adja ki bátorhangú, utolsó pásztorlevelét 1945 március 15-én. Papjai lelkére köti, hogy a ne-

héz időkben fokozottabban legyenek a szenvedő hívek szolgálatára. „Senkise hagyja magát félrevezetni — írja — üres szavak által, különösen most, amikor a„hamisság és arcátlan hazugság szelleme látszik eluralkodni az egész világ felett".

Ekkor már egészen legyengült, beteg. A nagy rendszerező elménck ebben a megható hattyúdalában már benne vibrál a szűntelen aknamoraj, ágyu és bomba-dörrenés, asszonyi sikoly. Esztergom a harcok alatt háromszor cserél gazdát! — Élete nagyobbik részében a tudomány és lelkivilág nagy szellemeivel konverzált hűs könyvtárak csendjén és szűk szerzetesi cellák magányában, mégis itt a magyar egyház élén a közélet minden rezdülését pontosan regisztrálta, és a magyarságot hozzáigazítani igyekezett az isteni törvényekhez. De ez az őrült háború a szentbenedeki béke jámbor szerzetesét megrendíti. Az örök igazságok nagy kutatója előtt borzalmak látványa ez! Vatikán csendjére, a pápára, a Fontes-re, Gasparrira gondol s arra, hogy talán mégsem kellett volna elfogadnia az érekséget. Kikristályosodott bölcsességedre most már a hazádnak van szüksége! — hallotta újra a pápa szavait. Alig is voltam otthon a hazámban! —védekezett. Csak az első világháború végén jöhetett haza katonapáternek. Érdekes volt, hogy épen ide Esztergomba osztották be, a fogolytáborba. A hazatérő foglyokat gyógyította az ázsiai pestisből, a bolsevizmusból. Furcsa volt, kilenc év mulva, a tábor barakszobája helyett a prímási palotában lakni. Most idáig folyt már a vörös ár. Érezte, hogy nem éli túl. De nem ment kórházba! Nem települt nyugatra. Mindenki menekülhet, a kormány, az országgyűlés, a katona is, de neki maradnia kell. Ezer éve állnak itt őrt a prímások a főbazilika tövében. Elküldte az autókat, ne zaklassák vele. A bazilika marad, a prímás marad, ha életébe kerül is.

A láz kimerítette. Asztalnál karjára billent fejjel elalélt. Magához tért, majd álomba szédült. Deákiban volt és anyja ápolta. Hét testvére állta körül. Aztán a pozsonyi gimnázium és Pannonhalma képei zsúfolódtak elébe. Az ajtó csukódására felrezzent:

— Betörtek a vörösök az apácákhoz! — jelentette titkárja.

— Rögtön megyek! Telefonáljál!

A titkár visszajött. A hercegprímást előrebiccent fejjel találta az asztal felett. Nagycsütörtökön délután kettőkor. 1945-ben.

Félholtan is kitartott őrhelyén utolsó pillanatáig ...

*

Mindszenty észrevétlenül érkezett. A tengelyhatalmak még védték Európát, de a nyugati hatalmak már bombaszőnyegeiket kiteregették az ázsiai bolsevizmus tankcsordái elé. A végzet közeledett, ő pedig elindult feléje a nyugati kis határvárosból, plébániájából keletebbre, püspöki székhelyére: Veszprémbe.

1944 március 29-én érkezett meg kinevezése. Ekkor Magyarország már benne állott a nagy belpolitikai változásokban és a külpolitika, a háborúvég, katasztrófájának szörnyű balsejtelmeiben élt. A nemzeti tragédia előestélyén semmiképen sem látszott különösebb eseményeknek az, hogy a pápa új püspököt adott az ősi Veszprémnek. Csak akik ismerték, azok tudták, hogy ennek a püspöknek csillagfényben ragyog a homloka és hogy vele a jövő embere lépett be a történelembe.

A zalaegerszegi plébános rendkívüli buzgósága nem kerülte el a pápai nuncius figyelmét. Látta, hogy a kormányhatalom befolyásának elhárításában, a hívek és maga függetlenségének megőrzésében, az egyház tekintélyének megóvásában, a híveknek szerető édesatyjukként való gondozásában senkisem excellált annyira, mint a napilapot is szerkesztő és társadalmat is átszervező apát, aki nemcsak a céltudatos, szívós, kemény munka embere, de önálló és bátor is. Vértanuságra is termett kristályjellem, akinek a trianoni neobarokk, hanyatló kor nem volt igazi arénája. E kor még a kompromisszumoké és nem a martirokra szomjazó drámai helyzeteké. E kor hiába kiált: Vértanut Vértanut!... De hol nő a pálma? Fejünkra tikkadt az idők Szaharája. (Babits) Hanem a most kezdődő korszakban a tikkadt levegőt nagy viharok kavarják, bőven nő a pálma és a vér sem hullik hiába. Ez a vérzivataros kor a Mindszenty-jellemek acélfürdője.

A rendkívüli ember érkezését mégis rendkívüli események előzik meg. A trianoni korszak államfője és Vatikán között szívélyes viszony alakult ki az elmult két évtized alatt. Ez még kordiálisabb lesz Pacelli budapesti legációja, kellemes személyes impressziói nyomán s a gyorsan bekövetkezett pápai trón-

ralépése után. Ha a Vatikán nem is honorálhatta a magyar államfő főkegyúri jogát, annyi regárddal mégis tartozott neki, hogy egy előtte persona nongratát nem nevez ki püspökké. Nem kellett, hogy a kormányzó személyesen közölje a nunciussal értesüléseit a renitens apátról, az országban egyedülálló, tudott dolog volt, hogy az államfő nevenapján a hivatalos istentiszteletek személyes celebrálása elől lehetőleg kitért Mindszenty s ha ezt már semmiképen sem tehette, akkor is a mise végén nem az államfőért imádkozott, hanem — az ország jövőjéért.

Most azonban a világesemények s az ezekbe kapcsolódó magyar sors előhívták az egerszegi prelátust. Meginog, majd külerők megdöntik Horthy negyedszázados kormányzását. Serédi hercegprímás vadhordák barbár támadásai közepette őrhelyén hal meg. Az országvezetés e két tradicionális méltóságának kell megürülnie, hogy az egerszegi plébános tizenhét hónap leforgása alatt püspökként, majd hercegprímásként, ha nem is formailag, de lényegileg, kezébe fogja a forradalmi események és idegenmegszállás alatt népünk lelki és társadalmi vezetését.

A püspöki kinevezése előtt ez történt: Olaszország átállása a nyugati hatalmak mellé, Mussolini letartóztatása arra ösztönzi Hitlert, hogy legalább Budapest kiugrását akadályozza meg. Horthyt magához hivja, hogy távollétében megszállja az országot. Horthy 1944 március 17-én indul el a klessheimi tanácskozásra s még ennek tartama alatt megkapja a Bécs mellett összevont tizenegy német hadosztály a parancsot az országba nyomulására. A Gestapo elmenekíti Kállay miniszterelnököt, letartóztatja Keresztes-Fischer belügyminisztert és számos törvényhozót. Az új kormány megalakításával Horthy a berlini követet Sztójayt bizza meg, de maga is lemondani készül. E fordulat után nyolc napra máris megtörténik Mindszenty kinevezése. A következő évben már a hercegprímásságot nyeri el. E kétszeres kiválasztásban a kegyelem tényének és Mindszenty képességei felismerésének együttes jelét kell látnunk. Az idősebb püspökök és érsekek mellőzésével korban is, rangban is legfiatalabbként lesz prímássá. E tökéletes kiválasztás az új prímás működésének rendkívüli sikereiben, történelmet irányító jelentőségében gyorsan igazolódott.

„De hogy történt az egerszegi plébánosnak a veszprémi püs-

pökségbe való távozása? Erre a kérdésre az apátur egyik egyszerűbb hive, ezt a meglepő választ adta:

— Az apátur az előtte való délutánon nagyon megázott. Hadiszövetből való műrostos reverendája összement. Ugyancsak neki kellett látni, hogy más napra rendbehozzák...

Mégis csak igaza volt ennek az egyszerü embernek. Nem a búcsúzás ünnepies külsőségei fontosak, hanem hogy egyetlen reverendát vitt magával meg a breviáriumot. Csak szegény embernek van érzéke az ilyen megfigyelésekre. Ám ő is sietett hozzátenni az egerszegi ember önérzetével, ne gondoljam, mintha az egerszegi plébánia ágrólszakadt lenne. Volt az apátúrnak majorja, dehát mindent szétosztott maga körül."[47])

1944

A SZÁZSZORSZENT VESZPRÉMBEN

Könnyü selyem mitrát és arany gyűrűt viselni, de rettenetes beszámolni egy püspökségről az élők és holtak legfőbb Bírájánál!

(Szent Adalbert, Szent István lelkiatyja.)

1944 április elején volt Mindszenty püspökszentelése. A német megszállás első heteiben. De a szovjet csapatok is már egyre közelebb értek a Kárpátokhoz. Mindenki érezte, hogy a két roppant erő élethalálharca a magyar Alföldön lesz. A bizonytalan, sötét sors köde ült a lelkeken.

Serédi két püspöktársával végezte a felszentelést. Szertartás után a szelid szerzetes-prímás az új püspök felé fordulva mondotta:

— Krisztus zászlóvivője, a tizenkettők utóda és az igazság felkent bajnoka lettél. A háború és hazugság e szörnyű korszakában a templomba menekül az igazság és vágyunk a kor után, amelyben az igazság és béke válthat ismét csókot. A próféták jövendölték a Messiásról, hogy kiirtja a harciszereket. Krisztus meg is törte erejüket a szeretet és igazságosság törvényével, de az emberi önzés újra-újraépíti őket. Az emberek között az egyenetlenségnek, nemzetek között a háborúknak alapja: az igazságtalanság. A társadalom és az emberiség békéjének alapja az igazság, az igazság alapja Isten. Tőled nem veszi el az igazságot senkisem, sem erőszakkal, sem dícsérettel. Te nem mondod soha a jót rossznak, a rosszat jónak, a fényt árnyéknak és az árnyékot fénynek...

Két év mulva, amikor Debrecenben már Mindszenty a veszprémi püspökségben utódjává szenteli Bánást, igy köszönti: Veszprémben majd a magyar szentek lábanyomába lépsz. Amikor nem rég én is ezekbe a lábnyomokba léptem, úgy éreztem, hogy ezek a lábnyomok beleégnek a lelkembe és a lelkiismeretembe süvítenek és kiáltanak bele.

Igy érezte. Rásúlyosodott az apostolutódság felelőssége. Meg a nehéz időké. Mily szép volna itt békében alkotni! Neki, aki a veszprémi egyházmegye multját hatalmas kötetben megírta. Most is napokra varázsa alatt tartotta a mult, Veszprém, amely maga a megelevenedett história és természetben álló múzeum. Ezt a vidéket könyve írása közben nagyon megszerette. Ugyan mi is lehetett volna nagyobb öröm számára, mint ideköltözni tanulmányai, álmai színhelyére. Szent István ősi egyházmegyéjébe, várába, a székesegyház mellé, amelynek csúcsíves szentélye még a tizenharmadik századból való, oda a Gizella-kápolna tövébe, amelynek altemplomában István és Imre imádkoztak. Itt tanította, bérmálta Imrét Szent Adalbert, a magyarok, lengyelek, csehek apostola, kinek emlékére szenteltette István az első esztergomi bazilikát. Itt hal el a Bakonyban vadkannal küzdve a szűz királyfi és sírja itt borul a csodák nyíló rózsáiba...

Nem állhatta, hogy egy negyedórára be ne nézzen a múzeumba, amely a római-pannón kultura legszebb emlékeivel van tele. Itt ezek a hires balácai falfestmények az őskeresztény katakombaművészet motivumait, táncoló, lebegő alakok, puttók, szüretjelenetek képeit őrzik. Elkomorodva gondol ezekről szent Rutuluszra, Veszprém vértanujára. Ennek a meredek utcákkal teli, hegyen-völgyön épült festői városnak műemlékekben való gazdagságában, mint csodás káprázatban, megbűvölten fürdette meg a lelkét. Honfoglaláskor ide a Séd folyótól és patakoktól körülölelt dolomithegy tövébe, a Buchim és Kasza völgyébe, telepedett Öcséb és Öcse törzse. Veszprém maga István rokonának, külvárosa: Jutas pedig Árpád negyedik gyermekének a nevét őrzi.

Kinézett a rezidenciája ablakán. Bakony szele simogatta homlokát. Gellértre, a szentre gondolt, aki hét évig remeteként él, böjtöl, imádkozik itt a hegyek között, őz és farkas együtt kisérik útjain. Másik hét évig neveli Veszprémben Imrét. Végigkiséri a szent

életét Bakonybélbe, a kelenhegyi vértanúságba. Úgy érzi, olyan idők jönnek, hogy az ő testét is sziklák, vagy golyók sebzik. Felkisért benne két pogány magyar emlék: a békési Vata uré, aki Gellértet ölte meg és Koppányé, a somogyi úré, aki e város alatt tört Istvánra. Ma még nagyobb s idegen pogány veszély közelit...

Balaton kékjében csillog a Nap. Tihany kolostora mély árnyékokat vet a vízre. Itt Veszprémben az első, ott az utolsó király emléke: IV. Károly tihanyi fogsága után emelt kálvária. Térben mily közel, időben az egész magyar történelem van köztük. Az elsőnek itt állanak most is jobbágyfalvai: Királyszentistván, Bakonyszentkirály, Szentkirályszabadja. Az utolsónak szegény a hagyatéka:a kálvária. A királyok is elszegényednek. Most a püspökökön a sor. De csak a nép el ne szegényedjék!

A vár déli részén régi őrtorony. Agg püspökihelynöke üdvözlő beszédében ezt úgy idézte, mint a város jelképét. De nem a püspökségé-è inkább? Nem innét indul-e ki István nagy államalapítása? Közjogaink alapvetése, az ezer éves útmutatás? 1009-ben e várost teszi a királyné székhelyévé és azóta kötelessége-joga e hely püspökének a királyné megkoronázása.

A kegyesrendiek gimnáziuma előtt, Bacsányi[49]) emléktáblájánál megállott. Itt tanult a forradalmi költő. Ha most feltámadnál, ugyancsak csodálkoznál! Akik ellen írtad tüzes versedet, Bastille ostromára, az uralkodók, már nincsenek! De a nemzetek új „kelepcében", uj „rabságban nyögnek". Új cézárok alatt. Bacsányiról a zseniális, forradalmár pap, az erkölcsi nihilbe sülyedt Martinovics[50]) jutott eszébe. Nem jellemző-e, hogy 1919-ben a kommunisták tisztelik hősükként? Viszont mi mai katolikusok nem vagyunk-e túl konzervativok, a jelen nagy átalakulásaira tudunk-e elég befolyással lenni? Megkereszteltük-e a szociálizmust és az államot? Nagygyűléseink nemcsak a látványosság és retorika arénái voltak-e és kiszűrtünk-e elég konkrétumot és akciót a magyar jövő kialakítására?

Visszatértek régi, egerszegi problémái. Most több ideje, eszköze lenne a kezdeményezésre. Le is ment már a Dráva mellé, hogy iskolákat, templomokat építsen. De aztán látta a háborúsvilág nyomorúságát és a jövő bizonytalanságát hívei szemében. Újra itt a

nemzet tragédiája! 1919 augusztusától épen negyedszázad telett el. Ennyit kaptunk a sorstól a mult mulasztásainak pótlására. A trianoni sebek behegesztésére. Az osztályokra, érdekcsoportokra szakadt nemzet testvéri összehangolására. Az ősi magyar erők felszabadítására, kiteljesítésére. A falu és munkás felemelésére. Egy olyan ország megalapozására, amelyhez a Részek és népek visszakívánkoznak. Az „Elsodort faluval"[51]) kezdtük és most elsodort nemzetként végezzük. Lemértük a „Három nemzedéket"[52]), de nem tudtuk kiformálni a magunkét, a negyediket. A multat nem engedtük meghalni, a jövőt nem engedtük megszületni. Bevezettük egy új kor szellemét, de önmagunkat ehhez átformálni nem tudtuk. Álmokban, lirában irredentáztunk, gyakorlatban távolabb löktük az ősi határokat.

Katolikus passzivitás, te is hibás vagy! Hol maradt bátor hadbaszállásod a dolgozó tömegekért?!

Széchenyi mardosó önvádja gyötörte, noha jól tudta, hogy esti lelkiismeretvizsgálatainál szándékos mulasztással sohasem tudta magát vádolni. Nó mégcsak az kellene! Nem azért jár-e „nagyobb tisztelet a papnak, mert az nemcsak a maga terhét viseli, de a népét is"!? Annak a Szent Istvánnak a szavai ezek, akinek Krisztusban nemesedett, fenséges, ősmagyar arcát a felesége, Gizella, a németcsászár szentéletű nővére, ebben a városban hímeztette a koronázási palástra. Itt véste István fia szívébe: Tartsd meg a hazai h a g y o m á n y o k a t, ezek nélkül itt senkisem uralkodhatik.

A Nap eltünőben volt a hegyek mögött. Lenézett a patakmartra, meredek, szédítőmély völgyekre, melyek barlangjaiban itt élt már a kő- és bronz-kor embere is. Tekintete a vár fokán, a lépcsős Bástyakilátóra, annak az Árpádok alatt faragott köveire esett. E kövek az alkonyatban színes virágfejeknek tetszettek, melyek a szent magyar multat illatozták. Kiemelte a könyvtárból Szent István legendáját. Olvassa benne, hogy István Krisztust viselte minden tettében s mindenkor úgy cselekedett, mintha Isten ítélőszéke előtt állana. Mikor noviciuskorában először olvasta ezt, szinte évekre eltünt arcáról a mosoly, szent komolyság váltotta fel. Mintha ettől kezdve sorsát előre tudta volna. Valóban ez a sors benne is fogantatott elhatározásai szilárdságában, jellemének keménységében, akaratának hajlíthatatlanságában.

Átment a palota keleti szárnyára. Elnézett Kádárta, Várpalota felé. Szeme a Szent Benedek hegyét keresi. Lábánál még ottvannak romjai annak a domonkos kolostornak, amelyben a szent királyleány, Margit töltötte gyermekkorát. Az új püspök lehajtotta fejét: címerén és jelmondatán gondolkozott. No, ez itt nem nehéz: a kövek között szimbolumvirágok bimbóznak. És dönt is legott: címere pajzsmezejébe Árpádházi Szent Margitot tette, a püspöki kalap szalagjára pedig jelmondatul ezt: Pannonia Sacra! E két szó összeköti ennek a földnek két örök kulturáját: a rómait és a magyart, de kitűzi a célt is: ismét szentté varázsolni e földet, mint az Árpádok alatt volt. Mily véresen aktuális ez a jelszó most, amikor a verhetetlennek hitt német hadsereg özönlik vissza a Szovjetunióból és hömpölyög utána a régi cárok hóditási vágyát vörös színekben megvalósító borzasztó hadsereg. Tankcsapatait a vadon ősi, nyers, pogány önzésének motorjai hajtják, de a zászlai a szociálizmust hazudják. Ez a félelmetes erő legyőzi a világot! Vajjon meg tudja-e védelmezni a várost? A székesegyházat, a templomokat, kolostorokat, iskolákat, papnöveldét, Biró Márton könyvtárát? Hatalmas egyházi tartományát, gondjaira bizott majd egy millió lelket? Meg tudja-e őrizni őket hitükben s előbbre tudja-e vinni őket a Pannónia Sacra felé? Vajjon mit rejt a jövő?

E székében elődeihez fordult, hogy segítsék imáikkal. A hatalmas Rozgonyihoz, a szakállas Újlaki herceghez, Pál püspökhöz, aki a pálosok statutumait írta, Szalaházi Tamáshoz, Acsády Ádámhoz, aki a pozsonyi országgyűlésen úgy megszégyenítette az egri érseket, mert ez két német szót mondott. Kollerhez, aki e palotát építette és ebben első vendége tizenkét szegényember volt, akiken a lábmosás szertartását végezte el 1772 nagycsütörtökén. Kórházat, árvaházat, gabonatárat épít a szegényeknek. Aztán a zárdák nagy alapítójához, Ranolderhez fordul. Kopácsihoz, aki innét ment prímásnak. Közvetlen elődeire gondol: a szelid Rott Nándorra, Czapikra, aki most egri érsek, Tóth Tihamérra, akinek husz gyönyörű kötete világirodalmi esemény, a földkerekség fiatalságát tizenhat nyelven neveli.

Mindszenty kilencvenharmadik utóda volt Veszprém első püspökének, Szent Gellértnek. E történelmi városban kétszeresen

érezte főpapsága súlyát. A pápára gondolt, aki ideállította. Az első pápára is, Péter apostolra, akit Jézus háromszor kérdezett meg egymásután, szereti-e őt, mert rendíthetetlen, önfeláldozó szeretet nélkül a kisértések perceiben elhajlik tőle és hivatásától, amelyre kijelölte. Mély imába merült a kegyelemért, hogy szeretete mindvégig állhatatos maradjon. Veni Sancte Spiritus! Jöjj es adj lelkiismeretes, jó lelket, önfegyelmet! Erős lelket adj, Creátor Spiritus! Imádságos lelket, hogy elmerüljek Benned! Érzékenyet, hogy a leheletnyi sugalatodat is felfoghassam! Spiritus Rector! Neveld lelkemet és töltsd meg kegyelmed árjával! Mint első pünkösdkor első apostolaidat!

Az apostolutódság rendkívüli terhe alatt térdre omlott. Ezután már az élet nagy kérdéseire neki kell a hivatalos feleletet megadnia. Ezután nem újságcikkeket ír, de pásztorleveleket, amelyek kötelező erejüek. Zsinati tag, aki dogmákat alkot és Krisztus tanítását formába önti népe és kora számára. A keresztény kultura hivatalos őre, nemzete lelkének gondozója, a magyar tradiciók hordozója, törvények alkotója, népe felelőse, a társadalmi, karitativ munka irányitója. A papi megszentelő hatalom teljessége, a hívek, papok szentelése, a kormányzás és tanítás joga-kötelessége: mind az övé! Ennyi felelősséget hordozni nem lehet kegyelem nélkül! Veni Sancte Spiritus!...

Püspöksége rövid, viharos volt. Mindössze tizenhét hónapot tölt az egyházmegye élén, ebből is több mint négy hónapot — fogságban. 1944 március 29-én értesül kinevezéséről, 1945 szeptemberében pedig már hercegprímássá emeli a pápa. 1944 november 29-én letartóztatják és 1945 áprilisában szabadul a nemzetiszociálisták fogságából, Sopronból, hogy a szovjetorosz ázsiai barbár csapatok igája alá térjen vissza Veszprémbe. Bemegy börtönébe mint jelentős birtokokkal rendelkező egyházfejedelem, kijön mint sulyos anyagi terhekkel küzdő szegény püspök, akinek ötszázötven papjáról, hatszáz iskolájáról kell gondoskodnia: fedezet nélkül! A debreceni szatellit-kormány egyházellenes éllel rendeletileg osztja ki az egyházi földeket. Maga miatt ugyan nem siratja, a börtönében már látta, hogy a püspöki kinevezése pillanatában felvázolt tervei kútba estek. Akkor azt hitte, hogy igazi alkotó, építő korszaka most követke-

zett el, új templomok, plébániák, iskolák emelkednek keze nyomán, a filiák új pasztorálását vezeti be, bányákat, gyárakat, munkástelepeket külön oktatott, képezett munkáspapokkal látja el, intenziv sajtószolgálatot teremt és átszervezi a városok hitéletét.

Tisztán látta, hogy a lélekvezetés régi formái reformokra szorulnak, a tömeghatások legújabb eszközeiből mindent fel kell használnia, a társadalmi, egyesületi szervezést rendszerezni, országosan szinkronizálni kell s katolikus autonómiával intézményesen egységesíteni. A katolicizmust mint kulturtényezőt, mint közéletet alakítót is, ki kell emelni a mostani szűk keretekből és legalább meg kell közelíteni azt az erőkifejtést, amelyet a nemzet joggal igényelhet tőle.

Azt a politikai katolicizmust, amely régóta haldoklásban volt, nem siratta, mert látta már kizöldülni az új népi vetést, az 1935-ben Szeged központtal kibomló agrárifjúsági mozgalmat, amely pár év mulva százezer tagot toboroz, kétezer legényagitátort képez és huszezer népfőiskolást nevel. A fiatal jezsuiták és világi vezetők a mozgalom erőhatásait befelé sugároztatják: átfogó szövetkezeti- és átképzőhálózattal valósítják meg a magárahagyott falu önsegélyét. De ott volt az ipari munkásság számára az Emszo is (egyházközségek munkás-szakosztálya). Ez a megakadt, lendületétvesztett kereszténységszociálista szakszervezetek és Katolikus Népszövetség munkáját akarta felfokozni. Ezek mellett a Credók, a Szívgárdák, a férfiligák, kongregációk, a katolikus akció biztató kezdései mind-mind csak a koordináló, összehangoló erőt várták.

Körmünkre égett kötelesség kimenteni a keresztény eszmekört a politikai jelszavak világából és országépítő tényezővé transzformálni. Fel kell végre számolni, a szociális problémák első vonalba helyezésével, az egyházak konzervativizmusának örök vádját. Vissza kell rántani az országot is, Európát is, a névleges-kereszténység, a szinte álkereszténység, egy új janzenizmus felé fordulásából. Szent Ciprián kartágói püspök írásaira gondolt, azokról szóló írásaira, akiknek hitét a földijavak nyomják el, ejtik tőrbe, akik vagyonuk bilincseiben vergődnek s ezért már a rájuk váró ütközet előtt megadják magukat. Meg kell menteni a

kereszténységet ettől a szégyentől!

Hogy mi lesz ezekkel a régi tervekkel, az már bizonytalannak látszik. Ki tudja, mit hoz a háború vége. Földrajzi és politikai helyzetünk egyformán lehetetlenné teszi védekezésünket. Ezt már Teleki Pál öngyilkossága is eléggé szétkiáltotta. Nehéz a jövőről ítélni, mikor a jelen eseményeit sem ismerjük. A külföldi híreket a kormány átszűri, cenzurázza. De különben is alig lehet a hírek ténymagját kihámozni a propagandahéjból. Hogy mi a valóság, mi a hírverés, azt a törvényhozás tagjai éppoly kevéssé tudják, mint más. Az országgyűlés külügyibizottságaiban a kormány bizalmas tájékoztatásai sem nélkülözik a propagandisztikus beállítást. Megütközött rajta, amikor hallotta, hogy Északamerikával való hadiállapotba-lépésünk következményeit csak abban látták tréfásan a miniszterek, hogy „mozgósítani fogjuk az atlantióceáni hadiflottánkat". Nemsokára kiderültek a ránk szomorúbb következmények: városaink földig bombázása.

Serédi ugyan felhasználta külföldi összeköttetéseit, Vatikánt, a diplomáciai testület iránta tanúsított rendkívüli tiszteletét nemzete érdekében arra, hogy például az angolok hadüzenetét késleltesse és hogy az Egyesült Államoknak küldött hadüzenetünk borzalmas konzekvenciáit elhárítsa. Kétségtelen, hogy Serédi a kormány tagjainál sokkal élesebben látta a háborúbaavatkozás veszedelmét, viszont talán közvetlenül nem érezte azt a pressziót, amelyet reánk a harmadik birodalom gyakorolt. Az államfő előtt is nemegyszer kifejezete tiltakozását a hadiállapotba lépésünk ellen. Végtelenül szomorúnak látszik, hogy e világösszeköttetésekkel rendelkező legnagyobb nemzetközi tekintélyünknek sem engedtek semmi befolyást oly fontos nemzeti akaratelhatározásra, mint a hadüzenet. Viszont Serédi mégsem mulasztotta el kihangsúlyozni a nyugati hatalmak követei előtt a kormány kényszerhelyzetét. Serédi idevonatkozó tárgyalásait, diplomáciai lépéseit dokumentumszerűen mint utódja, Mindszenty publikálja 1945-ben.

Horthy 1944 október 15-i fegyverszüneti hadparancsa mindenkit készületlenül talált, zűzavart okozott. De Mindszenty sem ismert más kiutat, kímélni a magyarságot, megóvni azt, ami maradt az országból, a Pannonia Sacrát. Emlékiratot szerkeszt a vele mindig szembenálló irányzat kormányához. Átnyúl az állam hatáskö-

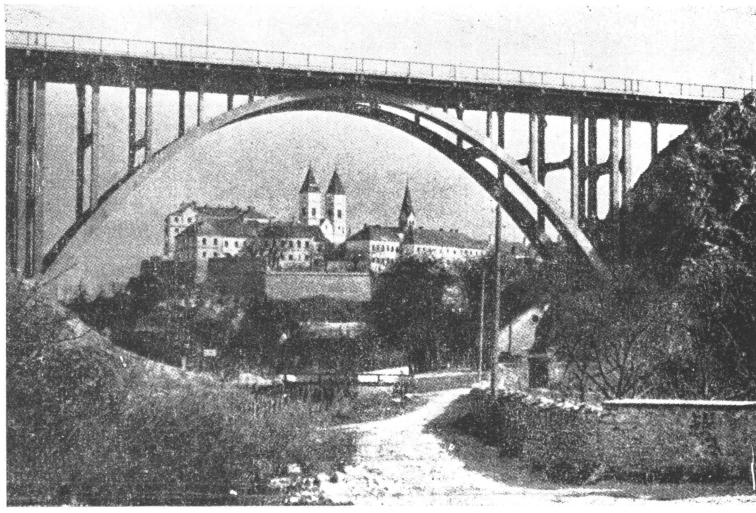

Veszprém vára a katedrálissal.

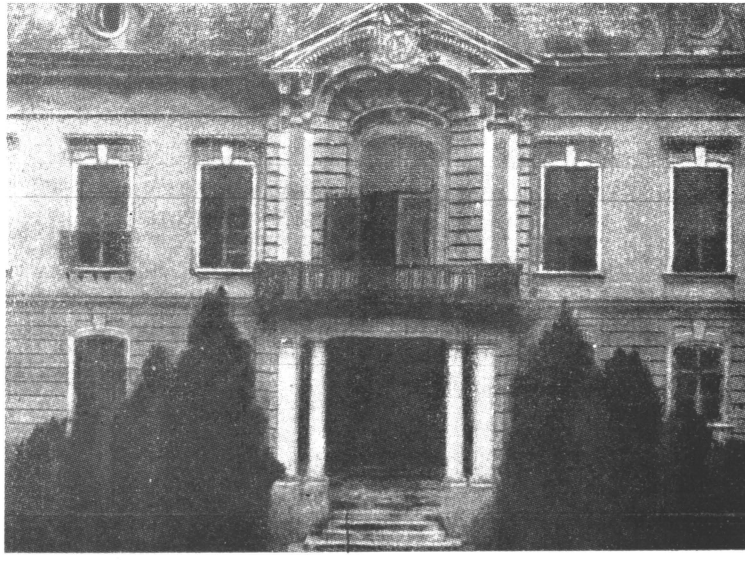

Püspöki rezidencia Veszprémben.

A hercegprímás édesanyja.

A hercegprímás 1945-ben.

rébe, de nem ártva, sőt az isteni, természeti jogok, az emberi életek védelmében. Az állam börtönbe veti.

Vértanui sors: övéiért harcikocsik elé állani a — hadak útján.

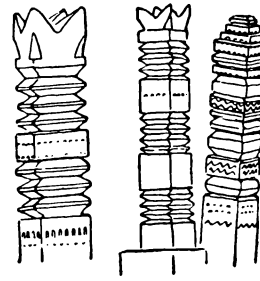

„HUNNIA"

Mérlegen a trianoni kor

„A kiváltságos osztályok népei mondják:
— Dolgom jól van s ezért hála az egeknek, népem is boldog!"

(Széchenyi: Hunnia.)

(Az apostolok két kései magyar utóda megbeszéli az ország közelmúltját és mérlegeli a jövőjét. Idő: 1944 április 21. Egy hónappal a német megszállás után és hat hónappal a Szovjetunió csapatainak bevonulása előtt. A letűnőben levő trianoni korszak és a keletről közelgő szovjetcsillagos új kor között, az ország sorsának rövid közjátékában. Hely: az érseki palota könyvtára.

A két főpap a trianoni korszak dokumentum-tára előtt áll. A hatalmas asztalon katalógusok, indexek, kihúzott fiókok, iratrendező-dobozok, dossziék, térképek, grafikonok. Dr. Czapik Lajos érseket a dokumentár rendezése közben lepte meg látogatásával az új veszprémi püspök: Mindszenty József. Czapik, ez a villámgyors-észjárású, frissmozgású, modern főpap a budapesti szerkesztőségéből áthozott magángyüjteményét: kézikönyvtárát, újság-, folyóirat-, kézirat-tárát most egyesíti az érseki dokumentumtárral. De Mindszenty is szakmabeli. Mindketten negyedszázadot töltöttek szerkesztői asztal mellett. Tömegek irányításában. Az érseki titkár időnként friss lapokkal, póstával és feketekávéval jön be. Tárgyalásuk már a késő estébe nyúlik bele.)

Czapik: Azt hiszem, már le is zárhatjuk a trianoni kort. Helyesebben a németek lezárták. Ha most a mérlegét elkészítjük, leverő egyenleget kapunk. Önmagának élt e kor, nem illeszkedett bele a nemzet fejlődésébe. Nem a jövőnek dolgozott. A magyarságot nemcsak Trianonban osztották szét! Mi magunk is tovább osztottuk: társadalmi, vagyoni és kulturális rétegekre.

Mindszenty: Valóban! Amikor Felvidék visszatért, akkor láttuk, mennyivel előbbre volt e rész a társadalom felépítettségében. Nem ismert tagozódást: értelmisége, parasztsága, munkássága kulturális, gazdasági és népi egységet jelentett, az osztálytalan magyarságot.

Czapik: Azt, mit a Csonkaországban egyedül csak Te teremtettél meg Zalaegerszegen! Másutt megmaradt a kasztok hálózatának egy sajátos kormányzati szisztéma vezetése alatt. Ennek értékrendszerében az egyes társadalmiosztályoknak, foglalkozási ágaknak és érdekcsoportoknak pontosan annyi súlyt tulajdonítottak, amennyit ezek hatalmuk megerősítésében számukra jelentettek. A tömegek azért nem ponderáltak előttük.

Mindszenty: Pedig korforduló ez, amely évszázadokra dönti el az emberiség sorsát. Hogy merre: ez még bizonytalan. De az már nyilvánvaló, hogy az individuálizmusnak hátat fordítottunk és arccal a szolidarizmus felé fordulunk. Bizonyára olvastad Szekfű 1941-ben kiadott gyüjteményes kötetét: a Mi a magyar-t? Megállapítja, hogy mig az egész világ demokratizálódott és minden nép összefogja erőit s az Il Principe-t[53]) felülmúló reálizmussal várja a krizis megoldását, a mi vezető rétegünk ezalatt a saját gondolkozására akarja nevelni a népet és nincs érzéke a történeti és régi népi kulturánk egyesítése iránt, ami pedig a jövőnek egyetlen szellemi alapja.

Czapik: Összefogni a népi erőket? Ugyan! Még az értelmiségre sem volt szükség, addig jutottunk, hogy „elég az egy okos ember is az országban"!

Mindszenty: Igen, ez a jelszó-politika végzetessé vált. A huszas évek elején a kialudt, hideg rozsdás tűzhelyek mellett elképedéssel hallgatta az ország az u. n. „kandalló-elméletet", amely mellett nyugodtan lehet ülni, szinte összetett kézzel, mert „az idő nekünk dolgozik!" Nekünk magyaroknak! Deák forgott mauzóleumában jelszava szerencsétlen felhasználása miatt! Mert a körülöttünk élő népek viszont foggal és körömmel segítettek az időnek! Később jött a lelkiismeretaltató bölcsődal arról, hogy „a Csonkaország nem hozhat reformokat az egész számára!" Mert „minden reformmal csak eltávolodunk a régi közös alapról és az elszakított magyaroktól." Következő jelszó lett:

„Nincs ugrás a természetben! Fontolva kell haladni! Meg kell nevelnünk először a népünket! Kulturpolitika és szakképzés kell és azután a reform!" Különben is „jó lesz vigyázni azzal a sok birálgatással — intettek a kormányzati bölcsek — mert „amit ti itt ma mondatok, azt Prága, Belgrád és Bukarest parlamentjeiben már holnap a fejünkre olvassák". Ahogy pedig beleértünk a háborús idők zónájába, igy alakult a Pató Pálok jelszava: „Háború alatt a termelést nem lehet zavarni még — reformokkal sem!" És a politikai mozdulatlanságnak ezek az önigazolgató frázisai egymást váltakozva végigérték az egész trinanoni korszakot.

Czapik: Pedig a haladásra, a kor igényeinek felismerésére, ezer és ezer jel iródott a baltazári lakomák falaira. Hogy tenni is kéne már valamit és hogy népünk erősítése nélkül elpusztulunk. Ezt érezte a hatalom is, de önvédelmének reflexmozdulata újra és újra szájába adta a korszak vezérszólamát, hogy „igaz, kéne ez is, az is, de most nem időszerű!" Ezt aztán még kiegészitették azzal, hogy „népünk még nem érett meg arra, hogy maga intézze sorsát, titkos választással, önkormányzattal."

Mindszenty: E korszak még politikája védőszólamainak kitalálásában sem volt leleményes! Biztosan tudod, hogy ezt a „nem érett még a nép" elháritó frázist is a Széchenyi-Deák-Kossuth kora, a reformkorszak, ellenzőinek ajkáról kölcsönözték és nem átallották a bécsi udvarnak ezt a találmányát száz év mulva felhasználni!

Czapik: Szóról-szóra igy van. Tudom, hogy mire gondolsz!

(Kiemel a könyvtárából egy nagy formátumu könyvet, ez a címe: Parlament Debrecenben. Papp Dénes, Lipcse 1870. Fellapozza a 126. oldalt és a 1848-1849-es szabadságharc alatt Debrecenbe menekült országgyűlés naplójából, 1849 február 26-i ülésben, Halász Boldizsár követ szavait olvassa:)

„Az indítvány elvét, a felelősséget, senkisem támadja nyiltan, hanem azt mondják, hogy most nincs ideje ennek és ennek, hanem majd máskor. Azt szokták hajdan mindani, hogy a népnek ne adjuk meg a jogait most, hanem akkor, amidőn megérett azokra, holott annak ideje mindenkor jelen van, a nép mindenkor érett a jogai gyakorlatára".

— Hallod-e ezt? Tehát már 1849-ben Halász követ is már hajdan mondott-nak nevezi ezt a frázist!

Mindszenty: Hogyne! De még régebben is ismert volt ez. Már 1832-ben Széchenyi is védekezik ellene a Stádium-ában. Itt van kéznél?... Igen? Köszönöm. Ez az. Nézd itt, a 109. oldalon írja: „Van egy fajta ember,... amely úgy tartja embertársát örök árnyék alatt, mint a kóró a mezei virágot, azt meri állítani, hogy a szántóvető nem érett meg arra, hogy saját tulajdont birjon."

Czapik: Hát azt tudod-e, hogy Macaulay az angol hisztorikus is válaszol erre az európai elterjedettségű frázisra 1840 körül. Ezt olvastam tőle valahol: Sok politikus mint magától értetődő igazságot hirdeti, hogy egy nép sem lehet szabad, mielőtt nem tanult meg élni is a szabadsággal. Ez méltó párja — mondja tovább Macaulay — az anekdótának arról a bolondról, aki elhatározta, hogy nem megy a vízbe addig, amig meg nem tanult úszni.

Mindszenty: Ismerem ezt a legjobb visszavágást. Nálunk az ugynevezett „konszolidáció" körül viruló hatalmi csoport, a huszas években, állott a Széchenyi által emlegetett „kóró-emberek"-ből, akik a magyar népmilliókat tartották árnyék alatt. Még szerencse, hogy Széchenyi előbb adta ki száz évvel könyveit. Itt is ír meglepő dolgokat: (olvassa:) „Kilenc millió hű jobbágy és jó katona, minden terhek türelmes viselője, amelynek oly nagy része a magyarság utolsó záloga, reménye, fenntartója... Hunnia e szolgalakosait az emberiség örök jogaiban iktassuk! Nó és ez? „Hunnia minden lakosának polgári létet adni — im ez az, amit teljes meggyőződésem szerint honnunkra nézve nemcsak nem tartok időelőttinek, sőt szinte már időutáninak mondok." (Stádium, 38.)

Czapik: Igen, dörzsöljük meg a szemünket és szégyenkezzünk a magunk korszakán! Széchenyi 1832-ben írta ezt s a rádiókor magyarját e százév előtt is már megvetett hamiskodásokkal tartották bűvölet alatt! De ha nem tudták hatalmasaink ébresztőórájukat Széchenyihez igazítani, legalább néztek volna körül saját koruk világában. Bizonyára nem kerülte el figyelmedet Rudai tanulmánya: A parlamentáris államok társadalmairól 1935-39 között. Érdekes, tanulságos összeállítás: A földkerekség ötszáz mil-

lió embere vetette el a parlamenti kormányzás elvét és vezette be helyette a kommunista vagy fasiszta diktatúrát. Parlamentáris államban csak 427 millió ember maradt, ennek is 16.9 %-a baloldali, 2.1 %-a jobboldali forradalmat kiván 70.6 %-a pedig reformokat. Mi pedig egyedül maradtunk a százév előtt is avult politika mellett.

Mindszenty: Még szomorúbb az a tény, hogy a monopolisztikus államrendszerüket krisztusi és nemzeti demokráciának kendőzték, holott öncélúságuk kevés szociáletikát ismert. Süketté és vakká tették magukat minden pápai körlevéllel és hercegprímási figyelmeztetéssel szemben. A keresztény bölcselők és a pápák nem győzik óvni az államhatalmak birtokosait, hogy ha nem a közjót és szociális igazságot valósítják meg: anarchiába döntik az emberiséget és e javak védelme egyedül az egyházra marad. XI. Pius 1931-ben a társadalmi rend megújitásáról szóló bullája nem találó-e a mi rendszerünkre is? „Legszomorúbb az államfönség megalázása, — írja — melynek pártatlanul minden érdekharctól távol, egyedül a közjóra és az igazságosságra irányulva, mint királynőnek és a legfőbb bírónak magas trónon kellene ülnie s önös érdekek akarattalan, megláncolt rabszolgája lett." Tömörebb, találóbb kép ez mindennél! A magyar államfönség is rabszolgasorsba jutott, a tőke és önérdek igájába. A számlát pedig majd az egyháznak nyújtják be Moszkva eljövendő zsoldosai!

Czapik: Még a tőkekumuláció igazi hazájában, az Egyesült Államokban is ráncbaszedte Roosevelt, állami ellenőrzés alá vette a kapitalizmust, morált diktált a termelésnek és új, igazságosabb jövedelemelosztást sürgetett. Ahogy a pápa mondja: sohase is volt korlátlan magántulajdon és minden vagyon — a család megélhetésén túl — szociális terhelésű és mások életjogaitól korlátozott. És legkevésbbé szabad politikai hatalomra felhasználni és még kevésbbé szociális, gazdasági és politikai rabság teremtésére!

Mindszenty: Ez az! Népünk az 1920-as széleskörü, titkos választásokban teljes bizalommal kínálta magát bázisul a keresztény megújhodáshoz. Miért kellett visszakényszeríteni a háború előtti végzetes szabadelvűséget és az anakronisztikus osztályfel-

fogást? Az egyházak pedig itt maradtak a lejáratott keresztény politikai jelszavak árnyékában, tekintélyükben és értékelésükben híveik előtt devalválódva!

Czapik: A kormányhatalom kedvenc hivalkodása alkotmányunkat hasonlónak tüntette fel az angol alkotmánnyal. A történelmi hasonlóságok valóban adva vannak a vérszerződésben és az aranybullában, de a két állam parlamentáris rendszere és szelleme között annál szembetűnőbb különbségek állanak fenn. Az angol parlamenti két pártú, egészséges váltógazdaság, választójogi és közéleti korrektség igazán csak képmutatással emlegethető együtt a mi szerencsétlen áldemokratikus szisztémánkkal.

Mindszenty: A becsületes, tisztaszívű, hívő népünket választási erőszakkal megfélemlítették, igéretekkel szembetükrözték és a kaszturalom sárgarezét a „történelmi vezetőosztály" aranyfüstjével futtatva sózták a nyakába, amikor népünk maga volt a színarany és nemzetfenntartó osztály ezer éven át! A hatalmi rendszert a nemzettel azonosították, aki az előző ellen foglalt állást, azt az utóbbiból is, a közbecsülésből is kitessékelték. Ezt a közszellemet a hatalom hálózatával, sajtójával szuggerálta és csak az szállhatott szembe vele, akinek hasonló propagandaszervezete volt. Sem a társadalom, sem az egyházak ilyennel nem rendelkeztek. Pedig maga az államfő nem indult rosszul. A „szegedi programm" demokratikus volt. A háttérben meghúzódó kamarilla hangolta az államfőt a reformok ellen és szeparálta népünktől. A kamarilla fokozta le Gömbös nemzeti munkatervét álmoskönyvvé, ez fogta le Imrédy nagyobb vonalú terveit, ez tiltotta be Teleki Pál kultuszminiszternek egyetemi professzortársaival együtt rendezett hires Táj- és Nép-kutató kiállítását 1938-ban, amelynek térképei, grafikonjai túlszemléltetően beszéltek a föld- a pénz- és ipari-kapitalizmus hálózatáról, amelyben népünk fogva van. A kamarilla állott az államfő látszólag egyéni ténye: az 1938-as emlékezetes rádiószózata mögött, amelyben eleve hiábavalónak bélyegez minden földreformtörekvést, mondván, úgy sincs elég föld ahhoz, hogy minden igénylőnek jusson, tehát kár bármit kezdeményezni e téren. Ezzel a magyar államfő rákényszerített népünk természetes erősödési, fejlődési vágyára egy régen elvetett, óliberális elvet. Csak Tisza István utasította

vissza ily merevséggel az agrárszociálista felforgatással szemben támasztott prohászkai elvet: földbegyökereztetni a földtelen szegénységet. „A világ rendje az, — írta Tisza 1897-ben, — hogy nem juthat minden embernek ingó és ingatlan tőke, ezen nem változtathatunk!" De mégis valamit csak haladott a világ, egy és más csak történt azóta negyven év alatt? Keleteurópában husz évvel ezelőtt általános földreform volt! Az orosz bolsevizmus, a háborúvég forradalmai, a nemzetiszociálizmus! Színtiszta anakronizmus volt ez a beszéd, de a sokat emlegetett reformkonzervativizmusnak is kiáltó cáfolata! Mintha csak Széchenyi gúnyszavait hallottam volna: „Ettem, ittam... ezért mindenki megelégedhetik, zúgolodásra legkisebb józan ok sincsen!" A latifundiumok és kastélyok állanak, mezőgazdaság három millió szegénye tehát légy boldog!

Czapik: A népével szemben az államfő jogait halmozták. Az államfő törvényes, illetőleg tényleg gyakorolt jogai: a miniszterek kiválasztásának, elejtésének korlátlan joga, a vetójog, a házfeloszlatás joga, valamint az a törvény, amely szerint az államfő még alkotmánysértés esetén sem vonható felelősségre, továbbá a választójogi korrektivumok, a felsőház és képviselőház személyi összetételére gyakorolt tényleges befolyás: lényegesen túllépték minden alkotmányosan uralkodó király jogkörét. Ferenc József hiába dezignálta Kuen Hédervárvt és Fehérvárvt is hiába nevezte ki, a parlament visszautasította mind a kettőt, más miniszterelnököt kellett kineveznie. A kormányzóság többszörös alkotmányjogi „túlbiztosítást" épített ki s ez a gyakorlatban korlátlan hatalmat jelentett és azt, hogy sem az államfő, sem a kormánya az állampolgárok által nem volt felcserélhető. Ez az alkotmány nem volt örvendetes. De az sem, hogy most egy külhatalom cserélte ki kormányunkat. Mit gondolsz, nem inkább magának az államfőnek kellett volna-e lemondania és külföldre távoznia a német megszállás ellen való tiltakozásul?!

Mindszenty: Ez hatásosabb lett volna! Ám nem lett volna következetes a hatalmi bázisok gondos kiépítése után. Tudod, amikor egy-egy új hatalompolitikai törvény megszületett, mindig Benczúr Gyula híres képe jutott eszembe: lefestette Tisza Kálmánt díszmagyarban, egy karosszékben ülve. A régi műcsarnokban ki-

állított képet Andrássy Gyula előtt dícsérgették barátai:

— Igen jellemző a tekintete!

— Hát még a fejtartása!

— Sőt még a ruha színezése is!

Andrássy nagy komolyan ezt mondja:

— Tévedtek! Én egészen mást tartok jellemzőnek!

— Ugyan mit?

— Azt, hogy — milyen erősen fogja a széket!

Azt hiszem, — folytatta Mindszenty — a trianoni kormányzati rendszerünk legjellemzőbb sajátsága is ez volt.

Czapik: A hatalom a leghiúbb, legféltékenyebb asszony, csak a maga biztonságával törődik.

Mindszenty: A rezsimet a hatalom megtartásának okossága vezette abban is, hogy az egyházak szabadságát nem korlátozta, sőt működésüket támogatta. Az a nevelés, amelyet népünknek adott, a maga módján nemzeti volt, noha nem sok vonzást tudott gyakorolni elszakított véreinkre. Antibolsevista közszellemet teremtett, bár ezt nem alapozta meg a dolgozó millióknak az osztálytalan nemzetbe való felemelésével. Az ipari-munkás szociális biztosítását jól megoldotta. Nemzeti hadsereget és vitézi szellemet hozott, kulturánkat intézményesen továbbépítette, de nem tette népivé. Vallási, nemzeti tradicióinkat ápolta.

Czapik: Viszont a rendszerváltozást követelők számára megnyíltak az internálótáborok. A sajtót a betiltás fegyverével drasztikusan kezelték, előírták a cikkek szedésénél használandó betűtipust és a tördelés módját is. Ferenc József jutott eszembe, aki alatt — volt sajtószabadság. Mikszáth egyszer, 1886-ban, azt igérte az egyik cikkében a Pesti Hirlapban, hogy ír nyári utileveleket a király nyaralóhelyéről, Ischlből, ha ott lesz a király. „De addig kóboroltam másutt, — írta már Ischlből, — hogy mire ideérkeztem, elkéstem, nem találtam itt a magyar királyt, csak az — osztrák császárt." Hozzáfűzte: „ugye, tudják, hogy miért mondom? A Jánszky-ügy miatt."[54]) Mivel a király és a császár egy személy volt, nem kevesebbet mondott, mint azt, hogy két évtizeddel a koronázás után: „nem vagy a királyunk, eb ura fakó, ha nem viselkedsz a magyar királyhoz méltóan!" Nó hiszen írt volna valami hasonlót csak 1920 és 1944 között!

Mindszenty: Én mindenesetre sajnálom azt a pár reverendát és palástot, amelyet az egyházak kölcsönadtak a hatalomnak a mult negyedszázad alatt. Majd meglátod, hogy milyen vádakat kerekítenek ebből a mi fejünkre, ha egy ellenkező irányzat kerül felül.

Czapik: Egyformán látjuk a közelmultat. Te nem csak most és négyszemközt gyakoroltál bírálatot, hanem a negyedszázadon át mindig újságodban, társadalmi és politikai irányitásaidban is. Bevallom, hogy én rugalmasabb és simulékonyabb voltam. Nem gyüjtöttem annyi fedezetet a jövő számára. Te rendíthetetlen és szilárd voltál a mult hatalmasságaival szemben, bizonyosan ez leszel a jövőben is. Súlyosabb, de a nemzetre nézve fontosabb, talán döntő is lesz magatartásod. Apokaliptikus időknek nézünk elébe. Gondolj a Szovjet egyházüldözéseire! Gondolj Katynra.

Mindszenty: Mélyen megrendítettek az újvidéki borzalmak is! Szabad ilyesmiknek megtörténniök? Úgy aggódom, hogy zsidó munkaszolgálatosokkal szemben is eldurvul majd a bánásmód! Most elrendelték a zsidók összeírását. Nyílván gettóba kerülnek. A sárga csillag után ez következik. Igaz, hogy gyakran nem volt szerencsés, néha provokativ volt a viselkedésük. Félek, hogy az idegen megszállással és példákkal hozzánk is bevonul az embertelenség. Mindez visszahull a magyarságra! A védtelen városok bombázása az egyik oldalon, a másikon meg ez a zsidóügy.. Balsejtelmeim rettegéssel töltenek el! A háborúvég e szörnyűségei. A pápa és Serédi hiába tiltakoznak. Az állam azt hiszi, hogy tulteheti magát Isten törvényein és az ember természeti jogain. Egyik fél sem akar a porondon maradni, tehát az emberiesség marad ott! Csak már vége lenne ennek az őrületnek! Azt hiszem, helyes volna, ha a püspökikar sürgetné az azonnali békekötést. Hivassuk össze a felsőház külügyibizottságát! A kérvényt elkészítettem. Óhajtod aláírni?

Czapik: Készséggel!

Érseki titkár: Kegyelmes Atyáim, éjfél van!

Mindszenty: Imádkozzunk a hazáért! A hősihalottakért és fronton küzdő testvéreinkért!

Az egri székesegyház toronyórájának mélyenbúgó harangja tizenkétszer kondult...

*

Nemsokára e beszélgetés után feltárultak Mindszenty előtt a borzalmak világának a kapui: a „keresztény" nyugat szövetségesének, a „dicsőséges és győzelmes" szovjet hadseregnek becstelen, véres, ázsiai szörnyűségei és a moszkvai kommunista ügynökök kormányzati módszerei. Távol áll tőle, hogy ezek elé tárja a két világháború közötti magyar kormányokkal szemben való viaskodásait s hogy a mult bírálatából gyüjtsön súlyt szavának, tekintélyt ítéleteinek. Dehogy szolgáltatna adatokat a bosszúállás amugyis fékevesztett fúriái számára! Ellenkezőleg a hibás, de magyar multat a moszkvai ügynökök elé nem tartozandónak ítéli. Az ő számukra tartja fenn bírálatát. Sőt megtalálja a mentőszavakat a trionani korszak vezető értelmisége számára, amikor ezek között a „háborús-bűnösség" túlságosan átlátszó ürügyén nagy irtást rendeznek. Rákosiék megrökönyödésére egyenesen kirántja alóluk a bírói emelvényük erkölcsi alapzatát, amikor ezek a kulturnyugattal együtt, utólagosan hozott, visszafelé ható büntetőszabályokkal, a törvényesség látszatával, gyikolják a magyar értelmiség és jobboldali munkásság szinejavát. Még a „perek kezdetén, 1945-ben, megállapítja ország-világ előtt, hogy „mi nem kívánkoztunk a háború után; földrajzi helyzetünk, a történelmi balszerencse, a háború logikája szántott végig rajtunk!"

Sőt ez alól az ázsiai megszállás alól, érthetően, visszakívánkozik az összehasonlíthatatlanul emberies, régi értelemben vett európai, kultur Horthy-rezsimbe. Még prímási székfoglaló-beszédében, 1945 október 7-én, sem tudja eltitkolni az új helyzet felett érzett kétségbeesését. Ezt mondja:

„Közjogi örvényben élünk, a jogfolytonosságnak összes erős fonalai és finom erezetei látszólag elszakadtak. Hiányzik nem egy alkotmányos tényezőnk. ...Ma előttünk riadó vak mélység örvénylik fel... elszakadtak a partok!"

Pár nap mulva, október 17-én, kiadott első prímási pásztorlevelében már a régi rend híveit üldöző, általánosító, kollektiv megtorlás ellen kel ki és az emberi jogokat fennen hirdető demokráciától igazságot, emberséges, keresztényi bánásmódot követel legalább azok számára, akiknek szerepe bizonyos egyesületekben és pártokban csak névleges volt.

Másnap, október 18-án kiadott választási pásztorlevelében régebbi magyar viszonyokról szólva, bírálata nem konkrét és nem súlyos: a multat „könnyelműnek, elhibázottnak és vétkesnek" jellemzi. Világos, hogy a kommunisták ellen harcolva, teljesen nem mellőzheti a mult megítélését sem. De ezt is eléggé feloldja, sőt elmossa:

„A keresztény választó nem adhatja szavazatát olyan irányzatra amely újabb elnyomást, újabb erőszakos uralmat... követ. Épen elég szégyen volt az országra, hogy egy évvel ezelőtt, az akkori vezetők gyengeségéből, tág teret engedtünk idegen megszálló erőszakoskodásának."

Két és félév alatt semmi más zokszava nincs a multra, nem ad lovat a kommunista perek ügyészei alá. Csak amikor a perek már lefolytak, amikor már Moszkvával szemben kell védenie a keresztény közélet elveit, gyakorol a három utolsó évtized felett erkölcsi bírálatot, de ennek éle is persze Moszkva bérencei felé fordul.

1947 december 11-én a Szent István Társulat közgyűlésén a „nemzeti élet eligazitásaként", „gyógyítási céllal" és „időszerűen" állapítja meg, hogy az emberi tetteknek nemcsak személyi jellegük, értelmük és terhük van, hanem társadalmi is. A felelősség mérlegére helyezi hazánk három évtizedének (1917-1947 közötti) közéletét. Ez időről, tehát a trianoni korszakról is, ezt állapítja meg:

„Immár három évtizede elburjánzott hazánkban — kevésbbé tudatosan inkább a helyzethez igazodó könnyedségből — a gyakorlati emberi felelőtlenség. Az állami és társadalmi életnek vannak olyan alapjai, amelyeknek az épségéről nem mondhatunk le, hacsak nem helyezkedünk az anarchia álláspontjára. Ilyenek: az erkölcs, a törvény, az eskü, a család, a házasság, a kötelességteljesítés, az igazság és szeretet, a béke. Ha ezeknek a történelmi sorsát nézzük a mai nemzedék életében, sajnos egyikét sem találjuk épnek és szilárdnak." (Új Ember, 1947. december 15.)

Ez Mindszenty hercegprímásnak filozófiai nyugalommal megállapított, összefoglaló, nyilvánosan is kifejezett ítélete a trianoni korszakunkról.

MINDSZENTY ÉS A MAGYAR ÁLLAMFORMA

Ah, hol vagy magyarok
Tündöklő csillaga,
Ki voltál valaha
Országunk istápja?!
Hol vagy István Király?
Téged magyar kíván,
Gyászos öltözetben
Teelőtted sírván.
Rólad emlékezvén
Csordulnak könnyei,
Búval harmatoznak
Szomorú mezei...

(István királyról való ősi ének.)

A zalai miliö felfokozta Mindszentynek a történelemmel szemben való rendkivüli érzékenységét. Csányi Lászlónak, a 48-as szabadságharc kivégzett miniszterének, Egerszeg szülöttének a szobra, a zalai táblabírónak, Deák Ferencnek itt lezajlott egész élete és szobra visszatérő mindennapos inditékként figyelmeztette a szabadságharcunkra és a kiegyezésre. Históriánk e két döntő eseménye, e két történelmi személy emlékein át, perszonális élményévé szövődött. Mint plébánosnak prédikációs példatárában legelől tündöklött e két név. Az egyik martir hőse a szabadságnak, a másik üldözöttje, de végül győzelmes megsemmisítője az önkényuralomnak s a magyar alkotmányosság európahírü helyreállítója. E két sziklaszilárd férfiú emléke elmélyítette Mindszentynek a velük mindenben rokon lelkivonásait. Csányi szobrának érckeménysége, Deák arcának szigorúan is barátságos komolysága, puritánizmusa, alkotmánytisztelete odarögződött az egerszegi apátúr lelkiképére is.

Deák családjában az övével közös Zrinyi-emléket talál. Deák őse, Deák Balázs, a szigetvári Zrinyivel halt hősi halált. A huszas években naponta találkozik Deák dédunokaöccsével Tarányi Ferenccel,[55]) aki a kereszténypárt főispánja Zalában. Ez Deák nővérének és annak az Osztenhuber-Tarányinak az unokája, akit Deák annyit emleget leveleiben kedves sógornak és hű barátnak. Amikor Mindszenty Tarányi látogatására Sümeg mellé, a százados

fákkal körülvett nyirlaki kastélyba utazik, Deák-birtokra megy. Itt Kisfaludy Sándor és Szegedy Róza emlékei között megtalálja a fiatal Deák képét: fehér mellényben, fekete zsinóros attilában és Deák butorai közé ültetik le. Épen neki érdekes az is, hogy e birtok egykor azé a Verancsics családé volt, amelyből a híres kancellár és hercegprímás is származott.

Ez a Tarányi nem méltatlan Deák-leszármazott. Az ő főispánsága és Bödy alispánsága idején, e két szociálisérzésü idősebb barátjával, akik azonban világnézeti vezetését szívesen vették, együtt irányította a megyét. Ez időben igazságosság, méltányosság és befolyásolhatatlan közérdek, népi érdek hatotta át a közigazgatást.

Mindszenty Deák unokaöccsén át még személyes kapcsolatba is jutott azzal a gigantikus szellemi örökséggel, amelyet Deák jelentett Zalának. Könyvtárába gyüjtötte a reá vonatkozó irodalmat és elmerült a Cincinnatushoz, Washingtonhoz, Bismarckhoz, Garibaldihoz és nálunk Hunyadihoz hasonló és hasonlított monumentális egyénisége és jellemnagysága csodálatában. Jólesően olvasta róla a világ minden tájának elismerő méltatását, de — ellenére a közmondásnak, hogy senkisem lehet próféta a saját hazájában, — ő úgy látta, hogy Deák mégis leglenyügözőbb a zalai vármegyeház tövéből nézve, ahogyan a fejedelmi folyam nagysága a forrásával való összevetéséből tűnik ki leginkább.

A zalai vármegyeház, ahonnan Deák indult és a templom, ahonnét Mindszenty indult, száz lépésre sincs egymástól. A párhuzamba állítójuk úgy hiszi, hogy nincsen nagyobb távolság az emberi nagyság ama csúcsai között sem, ahova mindketten felérkeztek.

Ugyanaz a föld, nép, Nap termette, ugyanaz a szókincs, nyelvjárás, levegő, ugyanaz a pannon-magyar szellemiség, ugyanazok a principiumok, sőt ugyanazok a jellemsajátságok éltették őket. Mindkettő népe ősi tradicióit, köztisztességét, közbátorságát, közbiztonságát, alkotmányát, szabadságát, függetlenségét védi egy külföldi nagyhatalom és ennek belföldi szoldateszkájával szemben. A nemzeti ügy elbukása után nem menekülnek. Kossuth ezt mondja: Rettenetesen fog szenvedni a nemzet a bosszúállás nyomán, de kibirja. Deák és Mindszenty 96 év távolságából is együtt

mondják: Nem hagyhatjuk magára a nemzetet. Ha kibirjuk, együtt birjuk ki! Sőt: pusztuljunk mi, de a nemzetnek élnie kell! A nemzetért mindent kockáztathatunk, de magát a nemzetet semmiért sem kockáztathatjuk!

Szabad szólás, szabad sajtó, emberi jogok! — mondja Deák 1840-ben, Mindszenty 1947-ben. Népük egyetlen nagy család számukra, amelybe származásuknál fogva, de lelkük szerint is, beletartoznak. Nem a hatalmat keresik, szolgálni akarnak és felemelni népüket. „Honszeretet és önérdek" — énekli Arany a Széchenyi-ódában. Nálunk nincs önérdek: csak önfeláldozás van. Önzés, nagyravágyás nélkül való honfierények hősei. Szerénységük nem tettetett. Szívből jövő. Nem vádaskodnak, legfeljebb önmagukra. Nem pártemberek, de pártjuk az egész ország. Reformok emberei: szabad nép, szabad föld, igazságos teherviselés, jogokban osztozkodás a néppel. De irtóznak az anarchiától. Deák 1848 március 31-én mondja: Az országgyűlés most részeg! Kossuthot figyelmezteti, hogy a francia ügynök, kivel tárgyal, Bécs kéme. Fedezi Kossuthot roppant népszerűségével, vele tart a forradalomban. De 1867-ben, két évtized kitartása után, kiegyez, hogy egy nagyhatalom biztonságát élvezhesse a magyarság és közben biztos keretek között megoldhassa nemzetiségi problémáit. Ezért ad „fehér lapot" a horvátoknak és népi jogokat minden nemzetiségnek, hogy ezek önként, jobbsorsukat találva Szent István országában, ne engedjenek a határontúl csábításainak, ahogy Svájc három népe sem enged. Amit a maga népe számára követel Bécstől, azt nem tagadja meg a nemzetiségektől sem. Csak a primus inter páres, az egyenlők között első szerepét akarja fenntartani a magyarságnak. Deák megszavazza a Nemzeti Szinház államsegélyét, de ugyanilyen államsegélyt indítványoz az újvidéki szerb nemzeti színház számára is!

Mindszentyt ugyanez a méltányosság vezeti az üldözésbekerült nemzetiségeinkkel szemben: 1944-ben a zsidósággal és 1946-ban svábsággal szemben. Mindkét esetben népszerűségét teszi kockára. De ugyanilyen figyelmet gyakorol espereskent és püspökként a vendek és a horvátok felé is. Tudja, ha a Tiszák végrehajtják Deák tökéletes nemzetiségi törvényét, nem kerülünk abba a helyzetbe, hogy nemzetiségeink ellenségeinkké válljanak. Tudja, hogy ez nem liberálizmus Deáknál, de keresztény szolidaritás, is-

tengyermekei testvériség, a keresztény etika értékskáláján a szentségek és a három isteni erény után közvetlenül következő fő- vagy sarkalatos erénynek: az okosságnak és igazságosságnak következménye.

Meggyőződése Mindszentynek, hogy megtakaríthattuk volna az 1849-et, Debrecent, Világost, Aradot és az abszolutizmus két borzalmas évtizedét! Amikor a negyvennyolcas szabadságharc százéves évfordulója bekövetkezik és Rákosiék nem átallják ezt a kommunista uralmuk történelmi előképeként kisajátítani, Mindszenty lapja jubileumi évkönyvében visszautasítja a történelmünket megbecstelenítő moszkvai okvetlenkedést. Rákosi elkoboztatja az évkönyvet, a lapot betiltja és népgyűlésen pedig nyilt hadüzenetet küld a prímásnak: vagy megtér Moszkva mellé, vagy likvidálja. Megtalálta ehhez a most már nemzetiszín ürügyet is: a „prímás megsértette negyvennyolc szellemét."

Pedig Mindszenty csak azt az ítéletet mondotta ki amely Trianon szomorú tanulságai fényénél kiderült és amely eldöntötte a Széchenyi-Kossuth, Deák-Kossuth vitát is. Kossuthnak keserű tanulság volt: fegyverrel verni le a nemzetiségeket és utána évtizedek mulva visszakanyarodni, a Dunakonfederációba beinvitálni őket! Még keserűbb volt belelátni a Turinban nálajáró szerb küldöttség tervébe, ebben észrevenni az országcsonkitás szándékát és erre ismét kossuthi választ adni: „Akkor a kard döntsön közöttünk!" Ez az, amit Deák nem akart soha! Széchenyivel együtt veti el Deák mindig az erőszakos megoldást. Kossuth kisebb alkalomkor is válaszol igy: „Lövetek!" Széchenyi egy ilyen alkalomkor irja naplójába róla: „Marat!"[56])

E kérdéseket még Zalaegerszegen, Deák pátriájában, tisztázza maga előtt az apátúr. Ha Deák törvényére és szellemére épülnek évtizedeink, Magyarország épen kerül ki az első világháborúból. Bezzeg beérnénk most, Trianon után, a Kárpátmedence primus inter pares szerepével! Most amikor a nemzetiségeinkkel gyarapodott szomszédállamok acélgyűrűje roppantja össze országcsonkunkat is! 1722-ben a rendek felajánlották a női-ág örökösödését a Habsburgháznak „contra vim externam" a külső erőszak ellen való védelem miatt. Most Ázsia már nem a kapunk előtt topog, de benne áll a Kárpátmedencében, hiszen Csehszlovákia nem más,

mint Moszkva hídfője! Nem kellene-e ellene legalább a Szent Korona népeit újra összegyűjteni és federációvá összeragasztani? — tanakodik az apátúr.

Azt mondják, az államférfiú nem érheti tul korát. 1918-ban megszünt az osztrák-magyar monarchia, ezzel megszünt a haza bölcsének bölcsesége is. Valóban 1918-ban Ausztria köztársaság lett, sőt elvitte nyugati határszélünket is. Fraknói püspök, történész 1920-ban az országgyűléshez intézett nyíltlevelében Ausztriával való kapcsolatunkat eltemeti és olasz uralkodóházból való királyt ajánl. Apponyi Albert, aki Apponyi Györgynek, a király 1848 előtti kancellárjának fia, 1920-ban, az emlékiratai első kötetében megállapitja, hogy Ferenc József a magyar népképviselettel szemben érvényesítette hatalmát a nemzeti bank, az osztrák ipart segítő magas vámtarifa és az okkupáció kérdésében. Emiatt, valamint amiatt, hogy a hatvanhetes politika kétértelmüsége és hozzátapadó kontraszelekció a nemzet erkölcsi erejének megrontásához és igy a Károlyi-forradalomhoz vezetett: levonja a következtetést — vissza kell térnünk a szabadkirályválasztásra. Viszont emlékiratai második kötetében revideál és újra hajlik Ausztriával való kapcsolatunk felvételére.

Bevallom, hogy a huszas években valami érthetetlen makacsságot láttam abban, hogy Mindszenty Fraknóy és az általa nagyrabecsült Apponyi vélekedése után is változatlanul kitartott Deák ósdinak látszó konstrukciója mellett. Apponyi iratai első kötete után ezt mondotta egyik beszélgetésünk során:

— Államférfiaink, politikusaink tisztánlátását gyakran zavarja az az árnyék, amelyet saját maguk vetnek az eseményekre. Nekünk a Kárpát-medencét kitöltő és még nyugat felé is kapaszkodó valami megoldásra mindig szükségünk lesz. Ez nem vámtarifa kérdése, hanem a történelemtanította életfeltétel.

Apponyi második kötete után sem volt véleményében önhittség, a legszerényebben ebben foglalta össze ítéletét: Mindent megérünk és — mindennek az ellenkezőjét is.

A negyedszázadossá kővült közjogi provizóriumunk, Gömbös sokat emlegetett öncélusági elve és a külső események elfeledtet-

ték velünk Deák konstrukcióját. Magam is csak akkor gondoltam ismét rá, amikor már a Tiszánál száguldoztak a szovjet hadsereg tankjai. Az államférfiú maga elenyészhet, de szolgálhat örök eszményeket, igazságokat, amelyek tovább élnek. Innét az emigrációból még jobban látjuk, hogy Deák ötven évre biztosította Középeurópa békéjét s alkotását Nyugat tájékozatlanjai felrobbanthatták, de Deák műve helyén káosz maradt: a kettészakadt földkerekség ütközőpontja, amelyben élete árán is ismét magyar védi Nyugatot és a zalai táblabíró után most a zalai plébános, a világpanteonba jutott Mindszenty néz szembe népe élén a szovjet tankokkal és egy új deáki államfederációval akarja terjeszkedésüket megállítani.

Deák 1867-ben roppant bölcseségével, tudásával győz Bécs felett. 1947-ben Mindszenty már csak roppant hittel, martirsággal tud győzni Moszkva felett. Furcsák ezek a nyugati magyarok: a haza bölcse se magában bizik: a liberálizmus hitetlenségében is édesanyjától kapott Mária-érmet hord a nyakában fekete szalagon haláláig; a másik pedig imahadjárattal visel hadat az álligfelfegyverzett világbolsevizmus ellen.

*

1938 februárjának egyik vasárnap estéjén Balatonszentgyörgyön, a befutó római gyorson együtt kerestünk helyet Mindszenty apátúrral. Egy félfülkében egyedül találtuk a betegen délről jövő Ernszt Sándort. Hozzá szálltunk be. A kereszténypárt ősz vezére utolsó vatikáni látogatásáról érkezett. Az apátúr Egerszegről, magam a kerületemből, Keszthelyről. Fáradtan, panasznapom és gyűléseim után, félálomban hallgattam Ernszt és Mindszenty egész Budapestig tartó diskurzusát a magyar királyságról. Én a párt keresztényszociálista szárnyához tartoztam, amelynek a jelszava a királykérdéssel szemben — a kenyérkérdés volt. Ebben az ellenségesen ható beállításban a fiatalok igazságtalan ingerültsége jelentkezett az „öregekkel" szemben, akik a párt régi tömeg- és mandátum-állományát nem tudták megőrizni. De a királykérdés ekkor már a politikai életben csak kihült emlék volt: merő elmélet a kormányzóság stabilitása mellett. Most mégis érdekes, szuggesztiv volt ez a párbeszéd, mert a kérdés históriai fejezeteit, mint szines, éles filmkockákat

feszítette elém: évszázadok mélyéről. Így lett világos előttem, hogy a gyakorlati politika értéksorozatában a napi kérdések előbbre állanak a nemzet hosszútávlatú, fontosabb kérdéseinél. Ernszt és Mindszenty dialógusát így rekonstruálom:

Mindszenty: Új érsek volt Pázmány 1618-ban, amikor a Habsburgok örökösödési jogát a magyar trónra elfogadta és a nemzettel is elfogadtatta. A keleti magyar, a váradi alispán fia, hidegen mérlegelt: a királyban segítséget keresett a török ellen. Előtte állt Mohács és a kettős királyválasztás minden szomoru eseménye. Mit látott Pázmány 1618-ban?

A trónért való versengés felszabadította a főurak kapzsiságát és busásan fizettették meg magukat, támogatásukat a két ellenkirállyal: birtokokban és a jobbágyok terhére adott jogokban. Pázmány látta, hogy a magyarságnak soha többé helyre nem hozható tragédiája Mohács: a királyi hatalom hanyatlásából és ennek folytán a parasztság védtelenségéből keletkezett. Elég Hunyadi nándorfehérvári győzelmét szembeállítani Moháccsal. Nándornál még az önkéntes keresztes vitézeknek és a parasztságnak a saját szabadságát is védő hősiessége győzött. Mátyás is a legértékesebb osztályként védte a parasztot, gömöri és kolozsvári igazságtevései máig is forrásai parasztságunk királyhűségének. Utána a lehanyatló királyi hatalom nem tudta védeni őket, a földesurak elnyomták s amikor a török ellen fegyvert adtak a kezébe, ezt urai ellen fordította. A Dózsa-lázadást követő megtorló bosszú, a parasztok költözködési jogának az elkobzása, a feneketlen gyűlölet és vak osztályharc, ezek mellett a hatalomra éhes pártok tusája: vad örvényként sodorják a nemzetet Mohács pusztulásába. A király gyengesége, a főúri vetélkedés odáig sülylyesztették a helyzetet, hogy a királynak a konyhájára sem volt pénze, nemhogy a török ellen hadserege lett volna. Ezóta él népünk száján a történelmi ítélet: erős király: erős parasztság: erős ország.

A nemesi kiváltságok és a paraszti elnyomás három évszázadra érvénybe maradt törvénykönyvének, a Hármas-könyvnek, a szerzője: Werbőczy nem a török ellen, hanem a pórok leverésében és a felvidéki bányászsztrájk letörésében vitézkedett és országbírói székében a peres felek, a pártvezéri tisztében az ellen-

királyok kétoldali megvesztegetéseiből szerez magának hatalmas birtokokat. Ilyen alantas motivumok indítják útjukra a nemzetet évszázadokra megosztó pártharcokat. Közben a török megszállás csak egy keskeny, védhetetlen országszalagot hagyott nyugaton. Ebben a külső helyzetben a belső bajok, a megosztottság: érlelték meg Pázmányban az örökös királyság gondolatát.

Ernszt: Nó és talán nem éppen ilyen szomorú az, hogy Rákóczinak a szabadság mellett a jobbágyság felemeléséért is kibontott zászlaja a nagymajtényi síkon olyan kompromisszumokba, alkuba hullik bele, amelyet sem a császár, sem Rákóczi nem akart, csak a rendek s amely alkú az ő jogaikat biztosította a jobbágyság terhére!

Mindszenty: A 18. század jogtudósai már előírják az államnak a minimális emberi jogok biztosítását, a jura connátákat, az illő megélhetés biztosítását minden ember számára. Mária Terézia ezeknek a természeti jogoknak a védelmére kel és odáig megy, hogy revizió alá veszi a rendi kiváltságokat védő koronázási esküjét és az eskünek e kitételét:„a nemzet hagyományos jó szokásait megtartja" úgy ítéli, hogy a rendi jogok nagy része ellenkezik a nép vele született jogaival, igy nem jó, hanem rossz szokásnak minősül, tehát nem kell megtartania. Meg is védte a jobbágyságot a földesurával szemben!

Ernszt: Igen! Ezek miatt a történelmi élményhagyományok miatt ragyog ma is elhomályosíthatatlanul Szent Koronánk fénye a tiszta paraszti szemekben.

Mindszenty: Sőt minden magyar és társnépeinek szívében, hitében! Hiszen Szent István Krisztus földi helytartójától nyeri a Szent Koronát, ezt csodás események veszik körül, a Korona felajánlása által lesz Isten anyja az ország Pátronája. István fiához intézett intelmei a keresztény állam alaptörvényeivé lesznek. Az Árpád-ház szentjeinek hosszú sora növeli a Korona fényét. A koronázás, a hitlevél, az eskű szent szertartás, ezek nélkül nem király a király!

Ernszt: Ezek a fiatalok — bökött felém tréfálkozva — azt hiszik, hogy a Szent Korona valami Habsburg-dolog, pedig messze felette áll az uralkodóházak felett, még az Árpád-ház, sőt a nemzet felett is.

Mindszenty: Kossuth amikor 1867-ben nyugati támogatással új szabadságharc lehetőségét látta felvirradni, bankjegyeket nyomatott, de a koronás, angyalos címerrel, mert — amint megindokolta a császár által ellene indított perben — a koronás címer nem a királyé, hanem a nemzeté. Élő szimbolum, amely összesíti a nemzet minden tagját. De összefogja Szent István birodalmát, egyenlő országait, népeit jelenti: e népek szuverenitását, függetlenségét és jogai összeségét is. Népünkben és társnépeinkben is él az ezer éves együvétartozásunk, közös történelmünk, sorsunk tudata. Ezzel szemben futó percek gyökértelen, szerencsétlen kísérletei voltak a respublikás törekvések. Persze a huszadik század új tartalmat, új alkotmányt, új hitlevelet ad a Szent Korona számára. Ha a szociális igazság és a népjogok fényébe állítjuk a Koronát, ez a Kárpátmedence új évezredét fogja bevilágítani.

Ernszt: Egy törpe kisebbség szeretné csak vallási ereklyévé, emlékké lefokozni, hogy élő multja nagy értékeitől fossza meg a nemzetet.

Mindszenty: Azt mondják, hogy az a törpe, aki az óriás vállára áll, tovább láthat az óriásnál. Mi is tovább látunk Kossuthnál a halála óta eltelt negyven évvel, Trianonnal. Érvei ma már nem meggyőzők a respublika mellett. Hogy a királyság költséges, felesleges és hogy ellenkezik a szabadsággal? De nem épen igy tévedett-e Kossuth a nemzetiségi kérdésben is? Hogy a köztársaság demokratikusabb? Nem fordult-e ez nálunk Károlyi után az ochlokráciába, a csőcselékuralomba? Vagy ez a demokrácia valóban demokrácia-e? Nem plutokrácia-e, a pénzuralma e inkább? Nem bankvezérek, kartellfőnökök és szabadkőmives páholyok diktátorsága-e inkább? — Az igaz, hogy 1914-ben mégcsak három köztársaság volt Európában és ma kevesebb a királyság. De az új köztársaságokban nem virágzott-e ki egy új államforma: a tekintélyuralom, a Führerstaat, az alkotmányos despotizmus? Ahol az államfő minden hatalmat összegyűjt magának és egy új pártelittel, az új timokráciával személyes uralmat gyakorol? Minden királyénál nagyobbat!

Maróthy: Szabad a főpapok vitájába egy szegény laikusnak beleszólni?

Ernszt: Persze, a Führerstaatra felébredtél? Nos?

Maróthy: Csak ennyit: Ha a kormányzás jó, akkor senkisem kifogásolja az államformát. Az államforma csak külső megnyilvánulása az államnak, csak héj, melynél fontosabb a mag: a belső, a tartalmi működése, a kormányzás formája. Wilson, amikor átjött Európába, meglepődött, hogy itt mily kevés hatalma van a királyoknak. Az ismert szólásmód szerint Anglia köztársaság — királlyal az élén. Az alkotmányos király különben is — Thiers szerint — csak uralkodik, de nem kormányoz. Az államforma mint elmélet, mint bölcseleti kérdés sohasem lesz eldönthető. Annálinkább tradició és nemzeti kultura kérdése marad mindig.

Mindszenty: Valóban, új törvénye van a királyoknak is már: nem szabad tévedniök. Aki téved: lemond. 1937-ben VIII. Edward is ezért mondott le. És hogy ne tévedjenek, tartózkodjanak a tévedés alkalmaitól: minél kevesebbet éljenek a jogaikkal! Az angol királyról azt tartják, az a joga csak, hogy mások — tanácsot kérhessenek tőle, ő pedig intéssel, bátorítással szolgálhat. Nemde köztársaság volt az ólomkamrákkal, kínzóeszközökkel kormányzó Velence is, de a mindig demokratikus Svájc is? Vajjon nem gyakorol-e kormányzónk most is több jogot, mint az angol király? Mert ez IV. Vilmos óta nem él e vétójoggal. A francia köztársaság elnöke pedig Mac Mahon óta nem él az országgyűlés feloszlatási jogával. Úgy látszik, hogy az államformák régi bírálatai: az arisztoteleszi, a montesquieu-i vagy a kossuthi egyformán időszerűtlenek. Hát teóriákért aztán igazán nem érdemes a mi misztikus történelmi erőt sugárzó Szentkoronánkat félretenni! Ebben méltán hisz a nemzet túlnyomó többsége.

Ernszt: Hisz, mert a monarchiákban erkölcsi és metafizikai erőt tételezünk fel, a respublikában pedig csak jogi konstrukciót látunk.

Mindszenty: Persze az államforma kérdésénél társadalmi, érzelmi, gazdasági, világnézeti szempontok is felmerülhetnek, sőt még felekezeti szempontok is, habár ezek érvényesítésének inkább van helye a kormányzati funkciókban, ahogyan ezt tapasztalhattuk is 1867-től 1944-ig. Az államformáról vallott felfogásban inkább a nemzet egységének kell kifejeződnie, ahogy az jelentkezik a Skan-

dináv-államokban és Angliában még a marxisták s munkáspártok részéről is.

Ernszt: Nálunk az 1918-as év nem az államforma, de még az uralkodóház krizise sem volt, hanem a kettős monarchiáé. IV. Károly a demokratikus népkirály tipusa, aki a parlament szűkmarkú többségével szemben is kivánt reformokat. Két évi trónörökössége alatt nem nevelhették félre és amikor egy hatvannyolc évig uralkodó nyolcvanhétéves elől széthullóban levő birodalmát huszonnyolc éves fejjel átvette, volt bátorsága új emberekkel, új módszerekkel kormányoztatni. A háború kellősközepén, a nemzetiségek évszázados törekvéseinek végcéljában, e végcélnak az ellenséges hatalmak által való kihasználásában, alig is tehetett valamit a rendelkezésére álló két év alatt. A csehek már végigkilincselték a Nyugatot azzal, hogy a „Habsburgok zsarnokok, a monarchia a népek börtöne, segítsetek szétzúzni"! Megtett mindent a birodalma háborúból való kiragadására és a belső reformok keresztülvitelére.

Mindszenty: Benesék Prágában még a trónunk romjaitól is reszkettek! Nem szomorú-e, hogy a csehek kezdeményezte külhatalmi kényszer alatt kellett hoznunk detronizációs törvény.[67]) Nem szomorú-e, hogy a nemzeti függetlenségünk hiányát kénytelenek voltunk elismerni s belefoglalni ebbe a törvénybe és ezt az elismerést csak annyival enyhítettük, hogy egy mondatban kifejezhettük óhajunkat:

„Magyarország a királyság ősi államformájához a jövőben is ragaszkodni kíván." Hozzánk méltó válasz a cseheknek és e szégyentörvényre csak egy lehet: erős magyar királyság!

Ernszt: Kossuth is keserű csalódások után jött rá arra, hogy kisebb rossz a Monarchia, mintha a nemzetiségek elviszik az országot. „Béccsel nagyobb a territórium és kevesebb a diszmembráció"[68]) — írta. Hátha még megéri a Benesnek is kiszolgáltatott trinanoni törpeségünket! Szívesen tette volna maga a király fejére a Szent-Koronát, amely mégis csak a Kárpátoktól az Adriáig fényeskedett minden népeknek.

Mindszenty: Fog is fényeskedni a népek korszerű federációja felett!...

A kalauz: Kelenföld következik. Szabad segítenem a podgyászt?

*

Ma már alig rughat két tucatra azoknak a száma, akik még emlékeznek Mindszenty egy érdekes és jellegzetes népi akciójára, amely — a királyság visszaállítását célozta. Igazi kilátástalan, amolyan deákferenci „süker reménye nélküli" dolog volt ez, de őt annál inkább jellemző bátor kiállás, egyéni kezdeményezés, mint annyiszor máskor: egyes egyedül az egész uralmi rendszer felfogása ellen. Nó az bizonyos, hogy állásfoglalásait legkevésbbé szokta a konjunkturához mérni!

Amikor ez történt, 1942-őt írtunk. Az előző év még a hitleri Németország fényes harctéri győzelmeinek büszke éve. Horthy, a magyar államfő, is hatalma és dicsősége csúcspontján: Felvidék, Kárpátalja, Erdély után Délvidék is visszatért. Benne éltünk a „mindent vissza!" elragadtatásában. Ez év elején zajlott le az államfő fiának „közfelkiáltással" kormányzóhelyettessé történt megválasztása is. Az idő igy semmiképen sem látszott kedvezőnek a királyság visszaállításának a felvetésére, amely a kormányzó kétévtizedes, most már dicsőségessé vált államfőségét kivánta — ha a jövőben is — mégis csak érinteni. De az akciója könnyen félremagyarázható volt az Ausztriával való kapcsolatunk újrarendezésére is, ami pedig az Ostmarkként bekebelezett államrész által már a Harmadik Birodalom érdekeit is sértette. Őt azonban az ilyen éppen nem kicsi nehézségek sem tartották vissza. Sőt meglepő, hogy azokat az eseményeket, amelyek még pillanatnyilag mindenkit megnyugtatnak és örömmel töltenek el, ő egyszerüen átlépi, túlhaladja és mint egy történelempolitikai érzékeny szeizmográf, belejelez a jövőbe és a két év mulva csakugyan bekövetkező államrengést, államfőváltozást, Horthy lemondását, az alkotmányjogi vákuumot előrelátja és ezt szeretné az ősi magyar alkotmányosság szellemében, a királysághoz való visszatérésünk előkészítésével megelőzni, elkerülni. Mindszenty ekkor az ország 1600 plébániája közül csak az egyiknek vezetője, nem törvényhozó, csupán a félszázezerre rugó értelmiségünknek egyik tagja s mégis csak egyedül benne támad felvillanó előrelátás, szorongó aggódás és tettrekészség: rendezni alkotmányjogi káoszunkat, betömni a közjogi réseket, előre tatarozni az öreg államhajót a közelgő világviharok előtt! Olyan mint egy szent próféta, akinek ki kell kiáltania a nemzet veszélyét, ha utá-

na tengerbe vagy börtönbe vetik is.

Célja a törvény szerint fennálló, de csak elméleti királyság állapotából a tényleges királyságra való visszatérésnek az előkészítése. Hiszen az ideiglenesség már huszonkét éve(!) áll fenn, sőt éppen az imént nyert megerősítést a kormányzóhelyettességgel. Ideje tehát gondoskodni arról, hogyan lábalunk ki ebből az egyre sulyosbodó államjogi rendezetlenségből. Sokan mások is aggódtak emiatt, de aggodalmukat kifejezni még az államférfiak is rejtetten merték. Teleki Pál a történelmi összefüggéseket vizsgáló tudós hosszu éjszakákat töpreng át efelett s — nagyon lehet, hogy Mindszenty tanácsára — a nádorság visszaállításáról tervez törvényjavaslatot, de erről akkor még a kormány tagjai sem tudnak. Bárdossy László, egyik legképzettebb feje korának, volt miniszterelnök, ugyane kérdés tragikus veszélyére egy mélyenszántó történelmi tanulmánnyal hívja fel a nemzet figyelmét s ebben a Trianon utánihoz annyira hasonló Mohács utáni állapotokat, a kettőskirályválasztás megosztottságát megdöbbentő élességgel vetíti az új végzete felé haladó ország elé. De aki aggodalmát akcióvá merte kibontani, az csak Mindszenty volt. Talán annak a rendkívüli megérzéséből is, hogy nemcsak a nemzetre veszélyes ez az alkotmánytalanság, de az ő személyes terhévé is válik és pár év mulva lényegesen hozzájárul életfogytig tartó fegyházra ítéltetéséhez.

Érdekes az is, hogy e mozgalmában sem az úgynevezett legitimistákkal, sem a kisgazdapárttal, sem a liberálispárttal nem működött együtt, holott e két párt ekkor már szintén a királyság tényleges visszaállítása mellett volt. A pártokkal azért nem kollaborált, mert ezek összeköttetésben állottak a szociáldemokratákkal, ezek pedig a földalatti kommunistákkal. Inkább változatlanul megmaradt a pár képviselőre zsugorodott kereszténypárt keretében. Népi mozgalmat kezdeményezett, újat és nem mások árnyékával takartat. Dunántúl legszélesebb és legszegényebb néposztályaiban: a parasztság, mezőgazdasági és ipari munkásság körében gyüjtetett embereivel aláírásokat és szerveztetett tömegeket a királyságra való visszatérésünk érdekében.

Ez az ügy váratlanul, meglepetésszerűen merült fel a képviselőház külügyibizottsága előtt, ennek zárt ülésében.

Azért itt, mert kényes bel- és külpolitikai vonatkozásai miatt a parlament nyilvánossága elé nem kerülhetett. Az ülésen Baky László alföldi nemzetiszociálista képviselő kérdéssel fordult a kormányelnökhöz:

— Van-e tudomása miniszterelnök úrnak arról, hogy Mindszenty József zalaegerszegi prelátus éppen most találja alkalmasnak az időt arra, hogy az államfő magas személyével szemben, aki két évtizedes eredményes országlásával a nemzet legteljesebb háláját érdemelte ki, mozgalmat kezdeményezzen és ezzel súlyos időkben megzavarja a belpolitikai békét, sőt esetleg külpolitikai bonyodalmakat idézzen fel egy velünk szövetséges nagyhatalommal szemben. Mit óhajt tenni ez ügyben a miniszterelnök úr?

A kérdésről előzetesen senki sem tudott, általános érdeklődést keltett, mindenki kíváncsian fordult a kérdezett felé. Kállay ezt a választ adta:

— Ez a mozgalom a prelátus úr egyéni vállakozása. Nem látom olyan jelentőségünek, hogy a kormány intézkedését vonná maga után.

Ez helytállónak látszott. De meg már a budaőrsi csatahelyet is rég felszántották. Az államfő pozíciója évről-évre szilárdabbá vált. Ellenben annál fontosabb volt az, hogy Dunántúlon valaki ellensúlyozza a nemzetiszociálistákat. Okos a népi mozgalmakat egymással semlegesíteni. Ha kellemetlen és kényes is a dolog s ha a kormányzó dinasztikus törekvései ellen is van, de egy fecske nem csinál tavaszt és egy prelátust internálni még sem lehet. Nem sokkal ezelőtt történt, hogy Wirth Károly nemzetiszociálista képviselő szervezetével a kormányzó Gödöllő felé futó autóját tervezte feltartóztatni, őt elfogni és rezsimváltozásra akarta kényszeríteni. Most fegyházban van társaival együtt. Mindszenty azonban távolállott minden törvénytelenségtől. Lehetséges, hogy Bakynak interpellációjával éppen az volt a célja, hogy enyhítse a Wirth-ügyet. Magam a külügyibizottság tagjaként hallgattam a vitát.

A mozgalmat persze a hatóságok igyekeztek minél kisebb mederbe szorítani. Ám Mindszenty mégis elérte vele célját: az alkotmányjogi rendezetlenségre felhívta a figyelmet, a nemzetiszociálizmustól a királyság felé fordította a zalai szegénység egyrészét, s bebizonyította, hogy az ősi államformának mély gyökerei népünkből kiirthatatlanok.

Egyébként a kormányzóság huszonöt éve alatt ez volt egyetlen megmozdulása a királyság érdekében, ez is a legdemokratikusabb formában, a legnagyobb nyilvánosság előtt történt nemcsak a törvények tiszteletében, de éppen ezek reálizálása szellemében, a jövő biztosítására. Amikor három év mulva, 1945 végén, a kommunisták törnek az ősi államformára, kemény ellenállást tanusít a prímási székből. Tudja, hogy a királyság eltörlése csak a kezdet és in principiis obstat! Kezdetben kell ellenállani.

*

A szentistváni örökség kereszténységéhez és magyarságához 1945-ben még nem mertek hozzányúlni a moszkvai ügynökök. Először csak a királyságot akarták lebontani, a történelmi gyökereket elvágni. Rákosiék első erőpróbának szánták az idegen államforma, a köztársaság keresztülerőszakolását. „Először a Korona hullt le, aztán a Hatalom, aztán a Kettős Kereszt, aztán a Jog!" (Reményik)

Mindszenty próbálja szervezni az ellenerőket, 1945 novemberében mint prímás fogadja az államfőt helyettesítő háromtagú nemzeti főtanács tagját Varga Bélát és a miniszterelnököt Tildy Zoltánt. Varga katolikus, Tildy református lelkész. Mindszentynek megfogadják, hogy kitartanak a királyság mellett. Tildy becsvágyó és hiú, Rákosi a főkomisszár megigéri neki a köztársaság elnöki székét, a karriérvadász boldogan kap utána, Horthy örökébe még Moszkva kegyéből is! Hogy csak kétéves lesz a klrálysága, utána Rákosi elhajítja, lecsukatja, erre nem gondol. Mindszenty azonban figyeli és figyelmezteti Tildyt átiratot intéz hozzá, óvást emel a köztársaság ellen. Átirata másolatát megküldi Vargának is hivatalosan. Bizalmasan pedig figyelmezteti ígéretére: „a közéletben az elvekért való kiállás szükséges!" De Tildy elvitte a többségi pártot, amely a Mindszenty-irányította nemzettől abszoluttöbbséget kapott. A prímás újra egyedül maradt az ősi királyság védelmében.

Rákosi halálbüntetést hozat azokra, akik a kilencszázötven éves államformához, a királysághoz ragaszkodnak. Biztosra veszi, hogy e törvény mellé vádat is tud hamisítani a prímás ellen. De diplomatikusabbnak is véli el-

leplezni azt a szembenállást, amely a krisztusi hit és a bolsevizmus között van, áttolni egy másik ellentétpár mögé: a „reakció és haladás", a „királyság és köztársaság" mögé.

Rákosi tudja, mit csinál. Ő is „történelmi" nyomokon halad. Az első világháború alatt az antant riadót fújt a császárok frontja ellen: Vilmos, Ferenc József, a szultán (ő a keletrómai császár) ellen, akik „népeiket nemzetiségi és szociális elnyomásban tartó zsarnokok." Most Rákosi, Moszkva porkolábja, Mindszentyt festi a császár színére, a fekete-sárga színekre, a színeket tényleg ki is fejezi, a kirakatperéről kiadott két könyv fedőlapját feketére és sárgára készítteti, élclapjaiban ilyen szinű képekben, zászlókkal rajzoltatja. A vádlottak padjára Mindszenty mellé ültetné legszívesebben Habsburg Ottót és Trumant is, de legalább, aki kéznél van, Eszterházyt, a nagybirtokost, aki „visszaveszi a paraszttól a földet." A hazai protestánsok számára magyarellenes Kollonits Lipótnak öltözteti be a prímást és Rómával szeretné Moszkva mellé ijeszteni őket. A munkást pedig azzal rémiti, hogy „az egyház a kapitalizmus védőformációja." A vádak zuhatagját nyitja meg ellene bizonyítékokat hamisít, biztosra megy, mert a „beismerést" moszkvai mintára ugyis kipréselik. Igy tálalhatják lapjai Mindszenty „vallomását": „A magyar köztársaságnak amerikai segítséggel való megdöntését terveztem. Ennek érdekében követtem el mindent külföldön és itthon: a köztársaságellenes erők tömörítésével". E hamis vádakat aztán igy kürtölteti tovább: Prímás megállapodott Ottóval, Magyarország újra Ausztria gyarmata lesz!"

A főtárgyaláson" azonban a vádak tulnyomó része mégsem nyert „beigazolást". Minden testi és lelki preparálás után is maradt annyi ereje a hercegprímásnak, hogy tiltakozzék a köztársaság megdöntésének vádja ellen. Ugyan mivel is döntötte volna meg? A pásztorbotjával? Kettőszázezernél több orosz és közel száezernyi honi fegyveres kommunista katonával szemben? Ellenkezőleg azt állitotta, hogy a *királyságot* nem *tartotta aktuálisnak*, sem pedig realizálhatónak és ugyan igy nyilatkozott Amerikában Spellman kardinális társának is.

Mindszenty mindig kivált reális ítéleteivel. Nagyon is ismerte az éppen ellene hozott köztársaság védelméről szóló törvényt,

Tudta, hogy életbelépte után alkalmazkodnia kell hozzá. Ezt is tette. Ahogyan a trianoni korszakban is csak a huszonkettedik évben emelte fel a szavát és akkor is a törvényi rendezésért. A püspökikar pedig a kormányzóság teljes huszonöt éve alatt egyetlen egyszer sem sürgette a királyság tényleges helyreállítását. Még kevésbbé jutott az eszébe a Vatikánnak. Nem egy uralkodóház restaurációja, de még az államforma elvi kérdése sem érdekelte a Vatikánt. XIII. Leónak a félszáz év előtti üzenete nem csak a francia monarchistáknak szólt, de minden nemzet és kor katolikusainak:

— Ott a nép! — mondta a nemes demokrácia hangján a pápa — Appelláljatok hozzá! Igyekezzetek, hogy megértse elveteket! Mert ha megért: tiétek a győzelem!

A Szentszék ezuttal is szükségesnek tartotta, hogy 1949 januárjában, Mindszenty pere előtt, tényként megállapítsa, hogy a hercegprímás a püspökikarral együtt a demokráciát ismételten elfogadta, sőt szívből kívánta. Megállapítja azt is, hogy a magyar katolikusok jó katolikusok voltak ezer éven át a királyságban s jó katolikusok akarnak maradni a köztársaságban is. Idézi erre 1883-ból XIII. Leó körlevelét (a Libertá-t): Az egyház a különféle államformák egyikét sem veti el, ha azok önmagukban alkalmasak az állampolgárok javát szolgálni.

Mindszentynek a törvény meghozatala előtt való tiltakozása egy idegen megszálló hatalom presszíójával szemben nem csak jogos, ősi alap-törvényen nyugvó volt, hanem egyenesen méltóságával járó kötelessége is volt. Elítéltetése ebben a vonaktozás ban is kiáltó justizmord!

*

A jövőre nézve: az ősi állameszme mint federációs alkotmány alapja látszik elfogadhatónak.

1919-ben Károlyi Mihályék és Kún Béláék elmenekültek, a kincstári és magánértékekkel együtt magukkal vitték államformáikat is: a köztársaságot és tanácsköztársaságot. Arra senkisem gondolt, hogy a megszököttek, a farkastorkú gróf és Moszkva ügynökei valóban megdöntötték volna Szent István ezeréves királyságát. Alkotmányjogi garázdálkodásuk, közjogi anomáliájuk

felett egyszerűen napirendre tért a nemzet és teljes, tökéletes konszenzussal, erre vonatkozó törvény nélkül, fogadta el ideiglenes államfőként József főherceget, mint régebben megbízott homo regiuszt és az általa kinevezett Fridrich-kormányt. Csak később, cseh sugalmazásra, a párisi béketanács diktátuma, külhatalmi erő, mozdította ki egyenes vonalából ősi alkotmányunkat ennek szükségmegoldásába, az ideiglenes kormányzóságba.

Magyarország új felszabadulása esetén a moszkvaiak gyüjtött értékeikkel újra magukkal viszik államformáikat is. A szovjet megszállás előtt érvényes ősi törvényeinkhez és ezek szerint a királysághoz való elvi visszatérésünk ismét elintézettnek volna tekinthető a nemzet konszenzusával. Mégis megnyugtatóbbnak látszik a vörös propaganda semlegesítése után ezt a konszenzuszt népszavazással is megerősíteni és kifejezni. Ugyis kell alkotmányozó nemzetgyűlésünket foglalkoztatni az államforma kérdésén túl egy másik közjogi kérdéssel is. Ugyanis most már nemcsak a trinanoni országkerettel kell számolnunk, hanem a Kárpátmedence szabad népei számára is meg kell találnunk a közös együttélés törvényeit.

1920-ban a mindenáron „függetlenségi" bús magyar azzal az akasztófahumorral vigasztalta magát, hogy ha Trianon egyharmadára csonkította is az országot, de legalább most végre „megszabadultunk Ausztriától is és nemzetiségeinktől is."! „Függetlenségünkben" kiduhajkodhattuk magunkat és nem győztünk csodálkozni Mindszentyn, a fiatal plébánoson, aki népszerűtlen, svarcgelb dolgokat emlegetett arról, hogy még szívesen látnánk Ausztriát is és nemzetiségeinket is. Csakugyan elég hamar vakartuk fejünket, amikor blokád zárta körül az országcsonkot, majd pedig a nemzetiségeinkkel gyarapodott kisantant gyűrűje is és a legbelsőbb dolgainkat, ebben a nagy „függetlenségben", — Prága szájaize szerint kellett megoldanunk. Mindszentyről azt hittük akkor, hogy egy letünt történelmi kor álmaiban él. Kiderült, hogy mi éltünk a véres napok bűvöletében és mi vesztettük el történelmi látásunkat. Elfelejtettük, hogy földrajzi helyzetünknek, gazdasági adottságainknak, a Kárpátmedence közös kulturájának és közös multjának függvényei vagyunk és hogy a kettős monarchia nagyhatalmi állást, kifelé védettséget, befelé hege-

móniát jelentett a tizennégy megyére zsugorodott országcsonkkal szemben.

1918 óta, négy évtized alatt a magyarság is, kárpátmedencei néptársaink is, sokat tapasztaltak. Az érzelmi és pártszempontokat az értelmi belátás váltja fel. Két Trianon és Yalta tanulságaképen a népek önrendelkezési jogát, amellyel Prága szétrobbantotta történelmi országunk egységét, nekünk kell új államfederáció fundamentumává építenünk. Az Európa-unió csak a tagállamok belső békéjén alapulhat és a béke előfeltétele a szeszélyes néprajzi határokkal teli Kárpátmedence rendezése: A jövő kialakításában nem lehet figyelmen kivül hagyni a következő tényeket:

hogy az 1956-os októberi forradalom Keleteurópa vezérnépévé emelte a magyarságot;

hogy e forradalom lelkivezetője, magvetője Mindszenty volt; hogy a forradalom kiszabadította, visszahelyezte hercegprímásságába annak bizonyságául, hogy Moszkva összes rágalmai után is őt tartja vezérének;

hogy Mindszenty tanítása átjárta, megszentelte népünket és konzerválta hitében, tradicióiban.

Ezekből a tényekből viszont az következik, hogy népünk a jövő terveiben is figyelembe veszi a prímás irányelveit. Igy a birodalmat szervező szentistváni állameszmét is, amely már az első király idejében is a soknyelvű népiség közös államiságát tartotta szem előtt s amely a Kárpátmedence államfederációjának is legalkalmasabb és bevált alapeszméjeként kínálkozik. Viszont a minden nemzettagra, állampolgárra kiterjesztett Szent Korona-tana biztosíthatja a keresztény testvérnépek belső békéjét, adhatja meg az együttélés morális tartalmát és a krisztusi demokrácia közös nevezőjét. Végül az alkotmányos királyság mutakozik a Kárpátfederáció megvalósítható, tradicionális államformájaként olyképen, hogy a királyi szék a federáció közös szuper-szenátusának választásával töltendő be.

Igy lesz az az ősi állameszme, amelyért Mindszenty martiriumot szenvedett, korszerű alkalmazásban a kárpátnépek összefogó alkotmánya. E népeknél ez az állameszme élményemlékekben, hagyományokban és kulturában közös, mélygyökerű és gazdag. De nincs is más közös eszme, amellyel helyettesíthető volna.

SZIVÁRVÁNYHID PANNONHALMA ÉS DEBRECEN FELETT

Protestánsok — katolikusok

Havas Krisztus-kereszt az erdön
Holdas, nagy, téli éjszakában:
Régi emlék. Csörgös szánkóval
Valamikor én arra jártam
Holdas, nagy, téli éjszakában.

Az apám még vidám legény volt,
Dalolt, hogyha keresztre nézett,
Én meg az apám fia voltam,
Ki unta a faragott képet
S dalolt, hogyha keresztre nézett.

Két nyakas, magyar kálvinista,
Miként az idő ugy repültünk,
Apa, fiu: egy Igen, s egy Nem,
S miként az Idő, ugy repültünk.
Egymás mellett dalolva ültünk.

Húsz év elmult, s gondolatban
Ott röpül a szánom az éjben
S amit akkor elmulasztottam,
Megemelem kalapom mélyen.
Ott röpül a szánom az éjben.
(*Ady: Krisztus-kereszt az erdőn*)

Akik az emigrációból haza és a multba visszatekintenek, a külföldön tapasztaltak nyomán szívesen kicsinylik le az otthoni vallási differenciákat s tartják nevetséges csökevénynek azt, hogy a magyar hatóságok az okiratokon is feltüntették az egyházhoz tartozást. Ebben a magyar és magyar közötti ellentét felesleges megerősítését látják. Bárcsak ilyen felszines és formai volna ez a különbözőség s bárcsak ne gyökereződnék négyszáz éves tradiciókban, külön öntudatban, történetszemléletben! De éppen mert ilyen mélyről fakadó ez a vallási differencia, jelentkezik az emigrációban is, majd otthon, az orosz iga megszünte után is. Ezért sem mellőzhető e kérdés megtárgyalása. Hozzátartozik önismeretünkhöz is. Úgy hiszem, az őszinteség, ha látszólag veszélyes is, mégis inkább szolgálja a magyarság egységét, mint a képmuta-

tás. A hamis kép hamis eredményekhez vezet. Kell a tisztánlátás ahhoz is, hogy a mult hibáit e téren se ismételjük meg.

A hires Ugron Gábort, a századforduló ellenzéki vezérét, Erdélybe hazautazásában, a vasuti fülkében megszólította utitársa:

— Milyen vallásu uraságod?

Ugron, egyenes válasz helyett, kérdéssel felelt:

— Ugye ön kálvinista?

— Persze, hogy az vagyok! De honnét tudja ezt ön?

— Ó, uram, ez nagyon egyszerű! A zsidó szégyenli vallását, az evangélikus óvatos, várakozó e téren is, a katolikus hitközömbös, egyedül a református az, aki a vallàson kezdi a társalgást és dicsekszik vallásával.

E párbeszéd félszázada hangzott el, de ma is a magyar lélek karakterisztikus vonásait adja. S ha e vonások valaha is eltörölhetők, akkor ez éppen a Mindszenty által keltett vallási újjáébredéstől, felekezetek közötti békemunkájától, az emlékezetes 1946-os debreceni látogatásától várható. E látogatásnál csoda történt: a négyszáz éves ellentéteket órák alatt elsímitotta.

Akik a magyar protestáns-katolikus szembenállás útját megfigyelték s erről történelmi, földrajzi felméréseket végeztek, azok ezt Justus Lipsius 17. századi híres könyvének, egyik Bethlen prédikátora által végzett, fordításától eredeztetik. Justus Lipsius egy országban csak egy vallást engedélyez, a többit — kiirtandónak tartja. S mivel többször cserélt vallást, igy mindig más-más vallást tartott kiirtandónak. Türelmetlensége katolikus és protestáns oldalon egyformán tett szert népszerűségre.

A 17. században Kassa például egyaránt nem engedte letelepedni sem a kálvinistákat sem a katolikusokat: evangélikus volt. Debrecen századokra kitiltja a katolikusokat és halált igér a görögkeletieknek. Bethlen Gábor a katolikus papokat számkiveti Ám a katolikusok is éppen úgy érvényesitik hatalmi szóval e kor felfogását: akié a föld, azé a vallás. Később egyes korszakokban tulságosan is elfogadják a Habsburgok támogatását. Viszont Pázmány, Lippay prímások s a katolikus Zrinyiek nyiltan hirdetik, hogy a protestáns független Erdély nélkül „gallérunk alá köpik a német" Mindszenty megyéjének, a katolikus Zalának, Csáktor-

nyájából indulnak ki a Habsburg-ellenes francia kapcsolatok: a Wesselényi-Zrinyi összeesküvés. Thökölyi-, Rákóczi-mozgalmak. Erdély pedig, megelőzve minden nemzetet, még 1557-ben a tordai országgyűlésen törvényben biztosítja a keresztény vallások békés együttélését, sőt még a jobbágyok vallásszabadságát is.

Protestánsok szerint az újabban hozott katolikus dogmák mélyitik a szakadást. Erre katolikus oldalon mondják: mit bánt benneteket a mi hitünk, mindenki éljen a magáé szerint. Vallásaink között túlcsekély a teológiai különbség, azért foglalkoztok ti a kelleténél többet a mi hitfejlődésünkkel, dogmatanunkkal, hogy ezzel igazoljátok különállástokat. Ugyanezért van az is, hogy ti protestánsok a 16. és 17. század helyzetmegítéléseit áttelepítitek a 20. századba, tankönyveteikben ma is alkalmazzátok és e könyvek válnak a katolicizmus elleni érzés forrásaivá. Ez az oka az egyes helyeken jelentkező katolikus-gyűlöletnek. Például Móricz Zsigmond emlékirataiban szülőfaluja és édesanyja sajátjaként is beszél erről az érzésről, de megállapítja ezt a másik nagy kálvinista írónk, a próza Adyja, Szabó Dezső is, aki mint magáról mondja: „háromszáz éven keresztül-kasul kálvinista család fia". A magyar protestántizmus gyökérbetegségének tartja ezt a gyűlöletet s minden akcióját: „negativ csak-azért-is-tett-nek" a katolicizmus ellen. Holott — mondja tovább Szabó — a „katolicizmusnak logikus dogmái, diszciplináris tagoltsága és egységes szociális nevelése: a közösség lelki alapja és természeti szükség."

Ebben a szerencsétlen ellenszenvben találja okát Szabó annak is, hogy a kálvinizmus a szabadelvűséggel szövetkezett a katolicizmus ellen, s megállapítja, hogy „a liberálizmusnak még ott is protestáns szinezete van, ahol a protestántizmus igen csekély vegyielem." Tisza István tévedéseit is ezzel a „katolicizmus ellen szövetséget kereső ősprotestáns gyanú-"val menti. „A liberálizmus magában véve is tragikus volt a magyarságra nézve, de még tragikusabbá teszi ezt a liberálizmust az az ellentét, amely a protestáns frontot örökös rohamra készen tartja a katolicizmussal szemben." — állapítja meg Szabó. (A magyar protestantizmus problémája, Nyugat 1913, és Egyenes Úton, 1921.)

A liberális kálvinizmusnak megtestesítője, jellegzetes kifejező-

dése az a nagyváradi ügyvéd, aki a harmincas években végrendeletében vagyonának a felét a kálvinista egyházra, a másik felét pedig — a szabadkőmüves páholyra hagyta. Viszont katolikus oldalon elismerik, hogy a dunántúli és budapesti protestantizmusból hiányzott ez a katolikusellenség, liberális szinezete is elmosódottabb. A protestánsok további általános panasza az, hogy a katolikusok a vegyesházasságok és a reverzálisok terén zárkóznak el a méltányos megoldásoktól.

A veszedelem abban látszik, ha a felekezeti ellentét politikai, hatalmi útra tér, ha állásokat, pozíciókat, munkahelyeket ily szempont szerint oszt. Ez elkeseredést, súlyos ellenhatást támaszt. A katolikusok a huszas évek közepétől panaszolnak ilyen tendenciákat, amelyek a protestáns vidékeken a többség, vagy tekintélyes kisebbség jogcímén, katolikus vidékeken pedig az „egészséges felekezeti keveredés" vagy a „rátermettebbség" címén igényelte el a pozíciókat. Ez a szelekció alapos félelmet keltett a katolikusokban s ez odáig terjedt, hogy mig minden vezető protestáns presbiter, gondnok, felügyelő volt egyházában, a katolikus fronton egyházuk mellett kiállani, pláne „kardot rántani" csak a tapasztalatlan fiatalok, vagy a makacs öregek mertek. Meg kell azonban állapítani, hogy e panaszok mögött sok volt a katolikusoknál az öntudathiány, a szervezetlenség és tehetetlenség is. A miniszterek számarányánál, a köztisztviselők kinevezésénél és választásánál jelentkező ez a szelekció, a másik oldalon ennek féltékeny vizsgálata, sokhelyen megbontotta a hitvallások között évszázadok során kialakult türelmi, engedékenységi, toleranciai egyensúlyt, amelyet mindkét részen figyeltek, kommentáltak, ellenőriztek. Főleg vidék őrizte ezt a tradiciót, amelytől eltérés komoly sérelmet jelentett.

Igy történt ez Veszprémben, 1931-ben, ahol a protestáns felekezetek kisebbséget képeztek. A kétharmados többség és püspöki székhely érzékenységét először sértette meg a kormány a Kenessey főispán kinevezésével. Ősrégi szokás szerint installációkor most is megtartották a püspöki nagymisét, de ezután eltünődöztek a kinevezésen. Örményesi és karánsebesi Fiáth Pál, ősi családjának nyolcvanöt éves szeniorja, pedig felállt a megyegyűlésen:

— Kénytelen vagyok szóvátenni ezt a kinevezést, — mondotta — a törvényhatóság nevében, amelynek hatvan éve vagyok tagja s hol atyám is főispán volt, aki megtanított az ősi tradiciók tiszteletére. E tradiciók egy összefogó láncszeme most összetört e kinevezéssel, mert ez ősi vármegye főispáni székében Szent István óta nem ült más, mint katolikus. (M. K. 1931. jun.)

Nem kis dolog az ezer éves tradició. Újsütetű nemzetek egyszázados tradiciókat is féltve őriznek. Ma már a bolsevizmus dulása után kevesebb megértéssel nézünk vissza a trianoni kor ilyen barokk-szerűségeire, de akkor még történelmi gyökereinket nem vágták el durva kezek. Az aggastyán Fiáth pedig még a multszázad nyolcvanas éveiben édesatyjának olyan beiktatására, installtációjára, emlékezett vissza, amelynél nevezetes esemény zajlott le: Vaszary Kolos „tűzpróbája".

A híres prímás és szónok akkor mégcsak egyszerű bencés tanár volt. Veszprém vármegye fáklyásmenettel köszöntötte új főispánját, Fiáth Józsefet. A menet élén magyar zsinóros bekecsben állt Vaszary, a szónok. Ám alig kezdi el beszédjét, a főispán hozzáugrik és karját ütögeti. Vaszary meglepetten néz szét, mig észreveszi, hogy az egyik fáklyától meggyulladt a bekecse. Egy pillanatra zavarba jött, de aztán újult erővel folytatta:

— Ne oltsa el méltóságod! Hadd legyen ez külső jele a szívünkben égő szeretet lángoló tüzének, amelyet szavakban tolmácsolni ugyis képtelen vagyok!...

Az ügyes rögtönzést egetverő éljenzés fogadta.

Fiáth az ünnepség után ezt mondotta:

— Nó ennek a fiatal papnak a rögtönzőképessége ma ugyancsak kiállotta — a tűzpróbát!...

Vaszary igazi tűzpróbája mégis később következett el az egyházpolitikai harcok alatt, amikor a liberális Csáky miniszter ellen kellett harcbaszállnia, aki pedig rábeszélte a — hercegprímásság elfogadására.

Egy ilyen tűzpróbát e könyv szerzőjének is ki kellett állania éppen az aggastyán Fiáth Pál tárgyköréből, de Fiáth tekintélye és Vaszary szónoki művészete nélkül, de Vaszary szülőföldjén, Mindszentynek árnyékában.

A veszprémi 1931-es installáció után öt évvel, Zala is kálvinis-

ta főispánt kapott. A sérelem súlyosabbnak látszott, mert a protestáns felekezetek a lakosság alig öt százalékát tették csak ki, lévén Zala a legkatolikusabb megyéje az országnak és Mindszenty apátúr ezen felül is intranzigens közfelfogást teremtett.

A főispán beiktatása előtt — mint minden megyegyűlés előtt — a kereszténypárt, Mindszenty elnöklésével, ülést tartott. Ezen egy szépszál magyar, felsőzsidi földműves indítványozta, hogy panaszunkkal forduljunk az államfőhöz. A többség azonban úgy határozott, hogy a sérelemnek még a beiktató közgyűlésen kell hangot adni. A kérdés csak az volt, hogy ezt ki tegye. A feladat nehezebbnek látszott volt, mint Fiáthé, nemcsak azért, mert az új főispán a koronaőrnek, Teleki Tibor grófnak, a kormányzó jóbarátjának, fia volt, de inkább azért, mert Teleki Bélát fiatal, rokonszenves, megnyerő egyéniségnek ismertük. A párt két régebbi képviselője: Esterházy Móric és Gyömörey Sándor ódzkodtak ettől a felszólalástól. Igy vagy az apátúrra, vagy rám a párt új képviselőjére várt e kemény dió. Láttam, hogy Mindszenty számára túlságosan exponált ez a feladat, elvállaltam. Tisztában voltam, hogy a kormányzó kinevezési tényét „bírálni", — mert ide magyarázzák majd! — semmiképen sem előnyös. Különösen nekem nem, aki ezt a főispáni széket Gömböséknek visszautasítottam, választási visszaélésüket pedig, alig pár hét előtt, bélyegeztettem meg a közigazgatási bírósággal.

Végül is a közgyűlésen előbb alaposan megdicsértem az új főispánt és ezzel — úgy véltem, — megágyaztam a megye katolikus tradicióinak sérelmét.

Felsoroltam a megye nagy főispánjait, vezetőit, akik országos nevet szereztek maguknak és dicsőséget nemzetüknek s kifejeztem azt a véleményemet, hogy ezek megfelelő utódját a kormány most is megtalálhatta volna, ha a megye közszellemét és tradicióit nézi.

Ám kedves Olvasó, ha egy igazán nem kellemes napot akarsz magadnak szerezni, melegen ajánlhatok egy ilyen tárgyú felszólalást. A közgyűlés túlnyomó többsége egyetértett velem, de hallgatott, egy kis része nem értett velem egyet, de ezt annál hangosabban adta tudtomra. Tapasztalhattam, hogy a tradicionál és közszellemnél nagyobb úr a hata-

lom, ebbe szívesebben kapaszkodnak az emberek...

Rá is kerültem a kormány fekete listájára a korszak végéig. Viszont az én értéklisztámon előbbrevaló dolog volt népünk és az apátúr becsülése...

A huszadik század harmadik évtizedéig a katolicizmus — Prohászka tanítása szerint — feloldódott a protestantizmussal közös keresztény világnézet követésében és külön öntudatot már csak a protestáns öntudat tapasztalása és annak a ténynek felismerése után kezd mutatni, hogy az állami és közéleti helyeken hátrányba szorult. A katolicizmus panaszai e téren mégsem mindenben voltak indokoltak, mert politikai térvesztésének alapoka mégis csak hívei hitközömbössége volt, amiről a protestánsok nem tehettek. Az is igaz, hogy e hitközömbösségre sok mentséget találtak az előző korszak, a századforduló, szellemében, a katolikus autonómia hiányában és egyebekben. Igy gyakran rámutattak arra, hogy a katolikus vezérek: Zichy Nándor, Molnár János, Ugron Gábor és Apponyi sorban letörnek, háttérbe szorulnak az egyeduralkodó szabadelvűséggel szemben, mert ez katolikusellenes. Viszont Tisza Kálmán (1875-től 1890-ig miniszterelnök) nevét azzal tette ismertté, hogy egy pátenssel szemben a protestáns autonómiákat védte. Tisza Istvánt (1903-1905, 1913-1916 között miniszterelnök) pedig éppen a katolikusellenes egyházpolitikai harcok emelik fel. Tisza István kultusza átlengi még az egész trianoni korszakot is, amelynek miniszterei, nagy többségükben, marionettfiguráiként jelentkeznek annak a száz főnyi exkluziv társaságnak (Tisza-kör): bankárnak, iparbárónak, kartellfőnöknek, nagybirtokosnak, aki évente egyszer, a Tisza-emlékünnepen, mutatja meg magát a nyilvánosságnak.

Katolikusok az elfogulatlan magyarbarát angol professzorra, a háború alatt az angol rádióból ismert Macartney-re hivatkoznak, aki szerint a protestánsok, bár nem tervszerűen, de elfoglalják a kormányzati főhelyeket.

Katolikus részen idézik az evangélikus Mikszáthot a még tudományos életünkben is jelentkező vallási elkülönülésre: „A Tudományos Akadémiába és a Kisfaludy Társaságba nem juthat be mindenki, mert nem minden ember — kálvinista és unalmas." — Nem mulasztják el idézni Mikszáthnak ezt a kis tréfáját sem:

„A vallásügyi minisztériumba érkezett beadvány e szavakkal kezdődött: Dicsértessék a Jézus Krisztus! — A kálvinista irodatiszt egész kedélyességgel igy intézte el az aktát, ráírta: Mindörökké! Ámen! — Ad akta!" — A katolikusok jellemzőnek találták ezt az adomát: az ő közéleti befolyásuk is igy helyeződött — irattárba.

Serédi 1933-ban azt mondja: Az ország hatvanhét százaléka katolikus, azért Magyarország mi vagyunk. „Protestáns oldalon Serédi szavait igy kommentálták: „Régi ellenfeleink üszköt dobnak reánk és megtagadják a velünk való testvériséget." Viszont Tisza egyik mondását az elmult félszázad minden esztendejében még az emigrációban is, visszatérően olvashatjuk a protestáns lapokban: „Nem érezzük kisebbségnek magunkat, hanem mi az egyetemes magyarság vagyunk."[59])

Kölcsönösnek kellene lennie annak a megértésnek, hogy az ilyen kijelentések inkább csak az öntudat felkeltését célozzák, mint a testvéregyház kisebbítését. Ugyanigy kellene felfogni a magyarság kérdésében való versengést is, mert valójában a felekezetek között a faji különbség csekély. A lutheránusok háromnegyede idegeneredetű, mert városlakó. Ugyanezokból van elég a katolikusok között is. Az agrárjellegű tiszántúli kálvinisták között viszont török, román, rác beütés jelentkezik.

A harmincas években maga Debrecen is elfordult a balthazári irányzattól, a sokat próbált püspök a városa közgyűlésén kisebbségbe jutott. A fiatal protestáns értelmiség szerte az országban elvált a hatalomtól és a katolikus értelmiséggel együtt kereste a reformokon épülő új magyar jövőt.

A trianoni korszak vége felé pedig örvendetes módon felülkerekedett mindkét oldalon az önzetlen meggondolás és felelősségérzet: a sérelmek, panaszok ideje lezárult. Jó példával jártak elő a megszállott területek kisebbségi sorsba jutott magyarjai, Erdélyben kiváltképen Mailáth katolikus és Ravasz református püspök. A csonkahazában Serédi és Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát a protestáns egyházvezetőkkel együtt keresik a megbékélés utját. Bangha a Magyar Szemlében kimutatja (1936), hogy még dogmatikailag is milyen sokban ért egyet Krisztus több egyháza. E cikk vitája, valamint az Egy-

ség Útja című folyóirat, ezek nyomán indult mozgalom, együttes imaközösségek örvendetesen tovább építették a katolikus-protestáns közeledést.

A keresztény-keresztyén egyházak harmóniáját a szovjet rémuralom alatt Mindszenty József teremtette meg. A katolicizmus mindig az elnyomás korszakaiban tudja kibontani hősi erőit. Most a hercegprímás bátor példaadása, vezetőképessége, varázslatos egyénisége felrázta a katolicizmust és hadirendbe állította tömegeit. A katolikusok vallási, nemzeti megújhodása átjárta az egész magyarságot, a testvéregyházak híveit is.

Mindszenty a hívei védelmében hősihalált halt Apor Vilmos győri püspök utódját, Papp Kálmánt, iktatta székébe, amikor a katedrálisban megjelent Kapy Béla evangélikus püspök is, aki kicsi egyháza védelmét kérte a nagy egyház fejétől. Mindszenty a közös édesanya, a haldokló haza, együttes megmentésére hivta fel a különböző egyházak híveit.

Azután a reformátusok jeles vezetője, Ravasz László fejti ki, hogy most nincs első vagy másod-osztályú államegyház, egyforma helyzetbe kerültek az állammal szemben. Mindszenty pedig megkezdte héroszi harcát a hitvallásos iskolák megtartásáért. Példája vonzó. Látják a többi hitvallások is, hogy a bolsevizmus felgyöngyölíti őket, ha nem lát ellenállást. A prímás diktálta tempótól nem lehet lemaradni. Máris oly vonzó az ereje, hogy körmenetein, prédikációin tömegesen jelennek meg protestánsok is. Az evangélikus egyház szívvel-lélekkel vele van. Ordass Lajos püspök egyházkerületi beszámolói mutatják, hogy a nemzet- és egyházpolitika minden kérdésében azonos álláspontot vall: kárhoztatja a féktelen bosszút és kollektiv felelősséget, bírálja a földreform igazságtalanságait, feltárja egyháza súlyos helyzetét, de iskoláiról nem mond le.

Ordass ezzel a bátor magatartásával megpecsételte sorsát. Rákosiék rajta tartanak főpróbát, hogyan likvidálják majd Mindszentyt. Ellene, Radványszky Albert egyházi főfelügyelő és Varga Sándor főtitkár ellen dolláreltitkolás miatt kész a vádirat. A vádirat pedig a Szovjet alatt: ítélet is. A püspök helye kommunista utódjának kellett már: Dezséri körlevélben rántja le Ordass

palástját. Denunciálja egyházát: „betörtek a Mindszenty-partizánok — írja — és furfanggal elhitették velük, hogy az a nyíltan monarchista abszolutizmus, amit Mindszenty képvisel, kedvezőbb élettér a protestantizmus számára."

*

1946 november 30. Korszakot nyitó, nevezetes dátum a magyar egyházak, de a nemzet életében is: a hercegprímás, először a történelem során, katolikus püspököt szentel Debrecenben. Sokkal több ez, mint jelkép: Mohács óta újra és először ez maga a nemzet osztatlan egysége!

Amikor Mindszenty arra gondolt, hogy „Debrecenbe kéne menni", négyszáz esztendő históriai, vallási ellentétei hullámzottak át rajta. Mennyi szorongó, nehéz érzése várt feloldásra a civisvárosban! Gondolatai a hitújítás körül jártak. A nepotista pápák, a Mediciek körül, akik elindították a katasztrófát, a kereszténység világegységének szétválását. A reneszánsz-kor méltatlan püspökei jutottak eszébe, akik mögött az elvilágiasodás, erkölcsi lazaság, visszaélés ütötte fel a fejét. Nem az örök hittételekben, a korszellemben volt a hiba. Luther tanai nem a hittételei erejével, a nemzeti nyelv által terjedtek el. Igaz, később a protestantizmus fellazította a dogmákat, az aufklérizmus útvesztőjében részben elhajolt a deizmus felé, a szabadelvűséggel való ikresedésével pedig a közömbösség felé. A tőkésgazdálkodás és a marxizmus talán ezért is járták át nagyobb mértékben. De hát ami nincs jól megkötve: széthull. Kell az abroncs a hordón, kötél a kévén, dogma a valláson!

Most Debrecenben, a protestantizmus legkeletibb végvárában, a legizgalmasabb történelmi, vallási és társadalmi kérdés elébe megy. Tradicióhoz ragaszkodik-e a kálvinista város, avagy a magyarság egységéhez? Feloldódik-e a magyar átok?! Biztosra veszi: igen! Hiszen a földreszállott, emberré lett, csodálatos Isten köt össze bennünket!

A mult nemes példái vonzzák: elődjéé, Pázmányé, aki az erős kálvinista Rákóczi Györgynek azt írta, hogy „ezt a kevés magyarságot jobb időkre akarnám tartani és egymást ne fogyatnók!" Bethlen Gábornak pedig ezt: „mint küszöbön ajtó között lévő

ujj, úgy vagyunk mi a hatalmas császárok között". Régebbi kardinális-elődje, Fráter György, pedig a magyarság egyesítéséért egyezett bele abba, hogy Debrecen teljesen kálvinista, Székesfehérvár pedig evangélikussá legyen. Kölcsönös áldozatok nélkül nincs nemzeti egység!

Vonzók ezek a történelmi példák. E régi eseményeket a változatlan magyar sors azonossága oly közel hozza most a szovjet-orosz megszállás alatt! Elhatározta, hogy különös szeretettel lesz protestáns testvérei iránt. Az ő feladata már nem az, hogy csak a katolikus egyház feje legyen. Keze csak testvéri kézfogásra, karja csak testvéri ölelésre nyílhat. Mindent végleg el kell felejteni. Debrecennek nem szabad kiszakadnia a magyar egységből! Annál jobban nem szabad, minél jobban akarja Moszkva! Ha Pázmány a török ellen, Deák pedig 1867-ben tudta egyesíteni a keleti és nyugati magyart, 1946-ban százszor nagyobb parancs ez — Moszkvával szemben! Áthidalni a négyszáz éves szakadékot! Leimádkozni a béke szivárványhidját Pannohalma és Debrecen fölé! Ezen múlik a nemzet élete!

Ezek a gondolatok rajzottak fel benne útközben a kálvinista Róma felé, a negyvennyolcas detronizáció és az első orosz-szatellit kormány székhelye felé.

Három nap böjtölt, imádkozott Debrecen előtt — a magyarság belső békéjéért. Amikor pár nappal utána volt e látogatásának és egy másik, elmélkedő-böjtös napon, újra mindent rekapitulált, úgy találta, az Egek meghallgatták kérését. Lapja, az Új Ember, Szent András apostol debreceni napjáról, 1946 november 30-áról oldalakon át számolt be ezzel a címmel: Debreceni látomás. Az volt csakugyan. Katolikus püspököt szentelt az egész nagy kálvinista város asszisztenciája mellett. Még sem ez volt a látomás-szerű, hanem az a kitüntető, meleg ragaszkodás, amellyel őt, a kardinálist fogadták.. Négyszáz éve bezárt kapuk és bezárt szívek tárultak ki! Rég nem látott édesatyjukként, megtisztelő szeretettel vették körül. Dehogy kerülték volna most a plébánia-templomot, mint tették azelőtt, ellenkezőleg: ott tolongott az egész város, ahol a két püspökkel és kilencven pap segédletével püspökké szentelte Debrecen közszeretetben álló prépostját, Bánáss Lászlót.

Mindszenty is, de mindenki más is, átérezte a nap történelmi súlyát. A taps, amely szinte minden mondotta után felzúgott a Bika-szálló zsufolásig megtelt termében, meglepte. Meglepte az a harsány hang is, amely közbeszólt s arra kérte, hogy hangosabban beszéljen, mert ezrek szorultak az utcára és hallani szeretnék. Az ünnepi tisztelet, fegyelem és figyelem, amellyel körülvették, meghatotta. A könny, amely legördült a vigyázállásban merevedő, tisztelgő rendőrök arcán, bizonyította számára, hogy Prohászka látomása valósággá vált, a béke szivárványhídja ott ragyogott a ködös-borus novemberi égbolton Pannonhalma és Debrecen között teljes fényességében, átfogva, besugározva égi derüjével az egész országot.

De mit is mondhatott Debrecennek a kardinális? Három izben is szólott.

Beszédei valóban pontifexi, hidatverők voltak: Dunántúl és Tiszahát, a nyugati és keleti magyar között, a magyar mult aranykora és véres jelen között. Tanácsaival látta el püspöktársát, az ő prépostjukat, nagy útjára. Beszédében elvezette székhelyére s vele vezette a debrecenieket is: a három gyönyörű balatoni vármegyébe, ezek történelmi multjába. Olyan útra vezette őket, ahol még nem jártak: az első szent király lábanyomába. Ő jó vezető, minden követ, fűszálat ismer ott. „Mi dunántúliak" — mondja és ahogyan bemutatja a Pannónia Sacrá-ját, az gyönyörüségesen szép vággyal teliti meg a szíveket a katolikus nyugat iránt, ahol nincs bálványozás és nem hajtanak térdet másnak, csak a szent keresztnek és a rajta függő mi Urunknak! Mert nem mulandó arannyal váltattunk meg, hanem az Ő szentséges vérével. Ott őrizték a bakonyi főkapitányok a Szentséges Vért, szent Grál módjára, ahol szent Gellért is remetéskedett. Bemutatta a mult regéivel koszorúzott balatoni várakat. Elmultnak fenntartója, hirdetője, őrzője és védője Veszprém főpásztora, akinek földjén markolható leginkább a magyar mult emlékezete és tanítása. Hirdesd főpásztor, — fordul Bánáss, az új püspök felé — hogy az a nemzet, amely elrugja magától a multat, nem érdemel ilyen jelen után jobb jövendőt! Ne felejtsd el, hogy az apostolutód sorsa vértanusors. De azt mondom; amit Miklós pápa írt III. Mi-

hály császárnak: Jobb a seb, amelyet esetleg barát üt rajtunk, mint a csók, amelyet ellenség ad nekünk!

A prímás debreceni csodája, a szivárvány-hid, az égigjel, ott épült sok tízezer ember előtt: az örökszép mondataiból...

Felszentelés után küldöttségeket fogadott: a köztarsasági elnököt képviselő, szárnysegédeitől kisért honvédelmi minisztert, a kormány és a miniszterelnök képviseletében megjelent újjáépítési minisztert, a nemzetgyűlés elnökét, a kultuszminisztert, a főispánt, a polgármestert, a református püspököt: Révész Imrét, a református főgondnokot, a bíróságok elnökéit. Úgy látta, hogy hivatása és küldetése iránt való nagyrabecsülésben egységes az ország. S mindez Debrecenben, ahol kisebbség a katolicizus! Maga is meglepőnek találta. Még a gondolata sem merült fel soha senkiben, a reformáció négyszáz éve alatt, hogy itt Debrecenben szenteljen püspököt. Főszékhelyén a kálvinizmusnak, amelyet most egyházával szemben akartak kijátszani a moszkvaiak! Itt engedte megmutatni az Ég, hogy ime a nép nem az ő hazug demokráciájuké, hanem a hitvallásoké! Viszont híveinek és a másik krisztusi vallás hívei tízezreinek megadatott látni: ime az államhatalom teljes képviselete itt volt ennél az egyházi aktusnál, mert akinek küldetésében jött, az az egyetlen, örök és hatalmas Úr!...

Mégis, valaki hiányzott. De képviselőit ő is elküldötte: kémei, besúgói fölös számmal ott voltak. Őt is nagyon érdeklik a hitvallások: Moszkva megbízásából ő kontrollálja őket: Rákosi. A debreceni jelentésekből látta, hogy a kardinális milyen toronymagasságban áll az ő kis hatalmi kalkulációi felett. De megállapítja azt is, hogy melyik minisztert kell sürgősen leváltania, melyik hajolt meg mélyebben a prímás előtt.

Leméri a látogatás súlyát a református hetilap is. (Az Út, 1 é. 18) A reformáció debreceni emlékünnepélyéről beszámolva keveseli a megjelentek számát. „Persze most csak a református püspök beszélt, — írja — de bezzeg repedeztek volna a Bika falai, ha az „egyetlen magyar kálvinista", a „tiszteletbeli kálvinista": Mindszenty beszélt volna!"

De már ez a hazafelé-dohogás, zsörtölődés is már a testvéri együttérzés, elismerés új hangja. Ebből tudjuk meg, hogy a civi-

sek milyen diszitő jelzőkkel fogadták szívükbe a hercegprímást és hogy az alakult ki felőle: az ő gerincessége még Debrecennek is — egyetlen reménye!

Mindszenty debreceni látogatását Ravasz László református püspök, a protestantizmus szellemi vezére, viszonozza az Új Ember szerkesztőségében, ahol a hercegprímás fogadja, részletes tanácskozásuk során felajálja a kardinális lapja hasábjait a protestáns cikkirók és közlemények számára. Ettől kezdve az Új Ember megszűnik csak katolikus lap lenni, hasábjain a keresztény egyházak ugyanazon szellemű, irányú közleményei jelennek meg. A lap ismételten foglalkozik a protestáns-katolikus béke jelentőségével. Megállapítja, hogy ez a hívek minden társadalmi rétegére egyformán kiterjed: a gyárak, mezők munkásaira, az értelmiségiekre, világiakra és egyháziakra kivétel nélkül. Az ország minden tájára, olyanokra is, amelyek eddig bizalmatlansággal voltak egymásiránt.

A debreceni egység reálitásának szerves, szoros folytatása volt az az iránymutató nagy nyilatkozat, amelyet Ravasz László 1947 márciusában adott az Új Embernek. Ebben részletesen beszámol a református egyház iskoláztatásáról, kulturintézményeiről, tanintézeteiről, amelyekben tolongnak a tanulók a hitvallásos iskolák magas színvonala, presztizse miatt. A kormány tervezte tankönyvekre kijelenti, hogy ellensége minden szellemi monopóliumnak. Szükségesnek tartja a kötelező hitoktatást, a keresztény szülők kötelességének az iskolák fenntartása és csak a pártállam erőszaka ragadhatja el ezt a jogot. Kemény hadüzenet volt ez a nyilatkozat Moszkva ügynökei számára.

Pár hét mulva a református egyház, Ravasz cikkének útmutatása szerint, hivatalosan is állást foglal egyházi törvényeire való hivatkozással a kormány elnyomó tervei ellen.

A keresztény egyházaknak ez az egysége segíti diadalra Mindszenty bátor ellenállását a hitvallásos iskolák megvédése terén. Rákosiék takarodót kénytelenek fújni. Elejtik a tervet! Persze csak időlegesen, amig külön-külön nem penetrálják az egyházakat.

A moszkovita bérencek beszüremkednek a kálvinisták közé, megalakítják a „Szabad Tanács"-ot és ez megindítja aknamun-

káját saját egyháza ellen, hogy „mindszentyzmus kovászának" egyre jobban terjedő „poshasztását" megakadályozhassák. Tildy apóstársa, a mindenre kapható Bereczky Albert, háttérbe szorítja Ravaszt. Az egyház új zsinati tanácsa siet Rákosi felé hajlongani és kijelenti, hogy „az új életformák szívünktől nem idegenek s bennük egy igazibb, boldogabb magyar élet Istentől rendelt kereteit fedezzük fel".

1948 karácsonyán Mindszentyt letartóztatják. Tildyt Moszkva internáltatja. A pártáruló marxista Szakasits átmeneti elnöke a köztársaságnak. Bereczkynek mindegy: apóstársa helyett most ezt köszönti 1949 újévén a „protestáns egyházak" nevében és szerepéhez híven igazolja Mindszenty letartóztatásának „jogosságát," aki a „kereszténység lelki építő erőit szembe fordította az új társadalmi és politikai renddel".

Mindszenty József hercegprímás azonban már boldogan ment a moszkvaiaknak az élete fogytáig kiszabott fegyházába is, mert tudta: áldozata nem hiábavaló! Az igehirdetésnek, a léleknek és az országnak szabadság után való vágya szétbonthatatlan egységbe kovácsolta a magyarságot. Szemében őrizte a debreceni látomást, fülében zsongott már a Harmonia Hungara és ítéletében a „kereszténység lelki építőerői" már végleg összefonódtak a szabad Magyarország újjáépítésére.

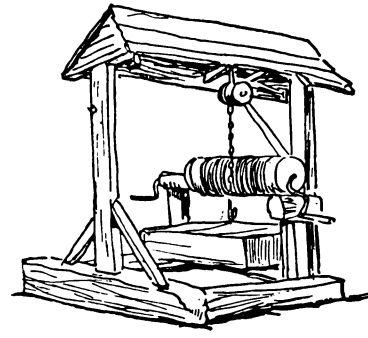

NINCS AZ A HULLÓ ÉGETŐ LÁVAHAMU...

Dombos Zala zengő dala Feléd száll most.
Hálás Zala elvisz haza szívbezárva,
S ha szenved is, nem lesz többé e nép árva.
Édesanyánk, árva néped leborulva hódol Néked
És könyörög ...

(Zalai búcsújárók Mária-éneke.)

Mindszenty 1944 tavaszától a hatalmas egyházmegyéjének, 1945 őszétől hercegprímásként az egész országnak a gondjait hordozza. Olyan nehéz időkben, amilyenek ezer év óta még nem szakadtak rá sem a magyarra, sem az első főpapjára. A világ legborzalmasabb fegyveres ereje foglalta el országát és a legpokolibb vész, a bolsevizmus fojtogatta népe torkát és — lelkét. Hogy is lett volna ideje elhagyni őrhelyét és látogatóba menni kedves megyéjébe, Zalába?! Anyja utazik fel hozzá Esztergomba és számol be régi megyéjéről.

Ám annál gyarabban járja Zalát Moszkva főkommiszárja: Rákosi. Nem kell hozzá csodálatos ösztön, hogy a perc- és báb-emberkék e dáridójában azonnal felismerje egyetlen ellenfelét a bíborosban. Retteg tőle, mert látja, hogy megfélemlíthetetlen. Nem hiszi el vérebeinek, az ávosoknak, hogy Mindszenty Zalai huszonhét évéről semmi, de semmi kompromittálót nem lehet kinyomozni. Ezért megy le maga többször, tanácskozik zalai párttitkáraival, rendőreivel. Amikor azt hallja, hogy még ezek is tisztelettel beszélnek Mindszentyről, leváltja, áthelyezi őket. Moszkvában képzett, speciálista párttitkárokat küld le. De Zalának kommunistának kell lennie! Ha nem is megy gyorsan, de szeretné egykor boldogan olvasni, legalább a maga lapjaiban Mindszentyről, hogy „Zalában még a régi hívei is ellene

fordultak!" Igen, ez volna a győzelem! Ez mindent megér. Rákosi járásról-járásra veszi Zalát, végig rabulisztikázza, szónoki fogásait, trükkjeit, népbolondító, kipróbált frázisait csillogtatja. Túlkeményre fogta megyét: adót és vádat emeltet, internáltat, nyomoztat, majd kegyelmet gyakorol: fogságából mindenkit hazaküld, beszolgáltatási kedvezményeket ad. Kollektiv büntetést és kollektiv megvesztegetést oszt. Korbáccsal és kaláccsal felváltva játszik. Erőpróbának szánja Zalát!

Mindszentyre már negyedik éve irányítja a sajtó pergőtüzét, de a politikai vádakon és hajszákon túl, személye ellen, még nem mert támadást intéztetni. A kísérletek csütörtököt mondottak. A hercegprímás válaszaival megszégyenítette. Hiába tiltotta be lapját, amig pásztorleveleit szétküldi és prédikál, addig a tömegek előtt kivívja igazát. Csak amikor már letartóztatására minden előkészülettel készen volt, 1948 decemberében, tartotta szükségesnek és eredményesnek, hogy vakmerő terve hazug igazolására és a gyűlölet felkeltésére a rágalomhadjáratot a paroxizmusig fokozza és Mindszenty egyéni becsülete ellen is törjön. Riportereket parancsol Zalába. Ha mint prímás ellen semmit sem tudott produkálni, majd az egerszegi apát ellen inkább sikerül. Visszamenni a multba vagy húsz évet! A közvélemény igy kevésbbé ellenőrizheti a rágalmakat. A határszéli kisváros is messze van Budapesttől. Lapja már nincs, embere sincs, aki cáfolni merne. A prímás már körülzárva az ávosok hadától esztergomi székházában, legbelsőbb hívei sem merik már felkeresni. Csak anyja. Hát ha valaha, most itt az idő azt írni róla, ami legkedvezőbb Moszkvának. Most szabad préda Mindszenty a rágalom nyilai számára!

Rákosi a kommunista főlap legügyesebb embereit küldi le:

— Egy hét Egerszegen csak elég idő?! Teljes költségmegtérités és dupla napidij! Elvtársak, értsünk szót! Eredményt akarok. — adta ki az ukázt.

A nagy „leleplező riport" végre megszületett! A Szabad Nép 1948 december 12-i száma hozza hangzatos ponyvacímekkel: A „nagyságos apátúr" igazi arca — Egerszeg nem felejt!

Hanem az ügyes rágalomhoz más is kell mint dupla napidij. Irói fantázia, magas intelligencia, személy- és tárgyismeret. Honnét vennék ők ezt? Még ahol otthon vannak, a kínzás és vallatás terén is, csak szolgai másolói a moszkvai mestereknek! A nagy riport hajmeresztő ostobaságokat, üvegátlátszó hazugságokat és gyermekes naivitásokat tartalmaz. Nem Mindszentyt, hanem a kommunista riportázst leplezi le!

„Gyűlölte mindenki Mindszentyt — kezdődik a cikk — és erről száz meg száz panaszos emlék, törvényszéki peres akta, végrehajtási jegyzőkönyv tanuskodik!" E nagy beharangozás után az olvasó „száz meg száz" perből legalább egypárat szeretne perszámaival és a peresfelek neveivel felsorolva látni. Ám a száz meg száz dokumentumból egyetlen egyet be nem mutat. Ehelyett egy öreg ságodi parasztot meséltet arról, hogy a cikk megjelenése előtt — husz évvel(!) Mindszenty apátúr „perrel kiforgatta a házából" — Balázs táblabíróval együtt. Aki azonban tud a sorok mögött olvasni, megérti az igazságot fejtörés nélkül. A ságodi útépítéskor több házat, beleesvén az útvonalba, kisajátítottak. A bíró mindenkivel meg tudott egyezni, a kártérités összegében, csak e makacs öreggel nem. Az apátúr figyelmeztette, hogy a perlekedés túlköltséges és kilátástalan. Mégis perelt. De önmaga helyett — a kverulánsok törvénye szerint — most azokat okolja a pere elvesztéséért, akik óvták a pertől! Hasonló együgyüséggel szólaltatja meg Mindszenty egyik kocsisát, a derék Zsigát, akit gazdája kerek tíz esztendővel előbb elbocsájtott, de ugyancsak kerek tíz esztendő szolgálat után és most azt panaszolja, hogy — kevés volt a bére. De hogy mindjárt az első hónapban miért nem ment többet fizető gazdához, erről nem nyilatkozik. Még két kommunista „tanut" szólaltat meg a cikk. Ezek szerint Mindszenty „kidobatta elődjét, a néppel érző öreg plébánost" és „gyóntatószékben zsarolni akart."

Ezek az idétlenségek önmagukat cáfolják meg és még arra sem voltak alkalmasak, hogy a pár hét mulva Mindszenty ellen tartott „főtárgyalás" anyagába mint „hangulatkeltő", kisegítő" és „támogató" motivumok vétessenek fel, mert nyilván a „tanuk" sem a bíróság előtt, de még a rendőrség előtt sem voltak hajlandók még ennyit sem mondani. Pedig a hivatalos „vádak" ugyan-

csak rászorultak volna a „támogatásra", mert egyedül a preparált vádlottak „beismerésén" alapultak.

Ezidőben „nemzeti ajándékokat" kaptak azok, akik a legostobább r á g a l m a k a t tudták kitalálni Mindszentyről. Annál figyelemreméltóbb, hogy a „rekordtermés" mégis ilyen silány, komikus, sőt egyenesen f e l s ü l é s s z á m b a m e n ő. Ha nem ismernök Mindszentyt, e mocskolódó cikkek tükréből is szeplőtelen papot kellene benne látnunk! Mert még ebben a kommunista hazugságversenyben sem merik megtámadni papi életét, sőt még munkatársaiét, névszerint is felsorolt apostolaiét sem. Csúfolódó szavaik — akaratlanul — egyenesen dicséretnek hangzanak, amikor frazeológiájuk szerint „Szent Szatyrok-nak nevezik őket.

Az ilyen cikkek is, amelyeket a bíboros meggyűlöltetésére és befeketítésére szántak, minden állításaikkal együtt, — a vádló fejére hullanak vissza!

A kommunista rendszer erőpróbája egyébként sem sikerült. A megye nem hajolt bele az árba! Hű maradt az apátúrhoz.

Mikor már a terror tetőfokán állott, Mindszenty feloldotta híveit az egyház hoz való hűség alól s megengedte, hogy ellene is bármilyen nyilatkozatot tegyenek, ha erre kényszerítve vannak: sikerült csak Rákosinak a minden tagjában kicserélt, új zalaegerszegi képviselőtestülettel „hozatni" oly határozatot, amely „elíteli a vallásos gyülekezetek leple alatt rendezett politikai tüntetéseket". (Szabad Nép, 1948. okt. 24)

Az ország szemét, amelyre Rákosi már vörös szemüveget tett, ismételten forditja Zala felé, a megye nevében hamisíttat Budapesten fogalmazott „nyilatkozatokat" a „templomi politizálás" ellen és ezekben követelteti, hogy álljon az egyház „az emberi egyenlőséget, szociális igazságot megvalósító népi demokrácia" mellé. Ezekkel a zalai nyilatkozatokkal szeretnék igazolni otromba támadásaikat Mindszenty ellen, akit „szószéki bujtogatással, reakcióval, lelkihatalommal való visszaéléssel" vádolnak. A zalai kisgazdákkal szeretnék elismertetni, amit Mindszenty megtagadott: a szociális reformok külszinébe rejtett moszkvai diktaturát.

Pedig lépten-nyomon meggyőződhettek arról, hogy a „Mindszenty-uralom nagyedszázada" mily mélyre gyökereztette Zalá-

ban a krisztusi hitet. Sőt az ő vetése most, a szovjet megszállás és elnyomás alatt szökkent igazán szárba: most régebbi ellenfelei, a marxisták, is látták, hogy mennyire helyes, igaz uton vezette népét. 1947 áprilisában az Egerszegen rendezett misszió egyik éjszakáján, hajnali kettő órakor, zsúfolt templomban az összes demokratikus pártok — tehát a kommunista párt! — jelenlétében is, ajánlotta fel Baráth Ferenc polgármester városát Jézus szentséges szívének! Mélyen megrendítő felajánlási imában sorra könyörgi a Szent Szív oltalmát minden foglalkozási ág, végül saját maga és tisztviselőtársai számára, amely oltalom „hatalmasabb hatalom minden hatalomnál". Az Eukarisztia előtt térdelve fogadja meg az egész város, az apátúr régi hívőserege, hogy a jövőben a Szent Szívnek tetszőbb életet akar élni.

Ez a felajánlás megindító, szívigható hűségnyilatkozat Mindszenty felé is és megdöbbentően bátor hadüzenet: Rákosinak.

Zalamegye 1948 szeptember 8-án látta utoljára nagy lelkiatyját. Rákosi mindent elkövetett, hogy az egerszegi három napos Mária-kongresszust megfossza tömegeitől: tifuszjárvány hirét terjesztette, a zalai vasuti szerelvényeket javitás címén kivonatta forgalomból, az autóbuszokat más felé irányíttatta a londoni olimpiászon szerepelt futbalbajnokokat afőünnepség óráiban szerepeltette. Zalaiak nem féltek a tifusztól, felhőszakadásban gyalog 50—70 kilómétereket tettek meg és nem voltak kiváncsiak a futbal világhires bajnokaira sem: ezeknek szégyenszemre meg kellett várniok a Mária-kongresszus bezárását és csak az esti órákban kezdhették a meccset, mert addig összesen öt kommunista állt a pálya körül. Viszont Mindszentyt, mikor egyszerű szürke kocsiján, édesanyjával, megérkezett, a város szélétől a templomig rivalgó éljenzés kisérte diadalútján. A nagytéren és a beléje torkoló utcákban a 15 ezer lakosu városban: hatvanezer ember szorongott.

A misét magasraépített, virágerdővel borított táborioltárnál mondotta, majd a püspöki kartól kisérve a magaépítette plébániaerkélyre vonult. Meghatódott, könnyesszemű végtelennagy tömeget látott, mely nem tudta fékezni magát, hogy ne törjön ki

üdvrivalgásban, amikor egyszerű viseletes reverendájú plébánosát most bíborban köszönhette, de a könnyes szemük bizonysága, hogy vele vannak üldöztetése átérzésében is. Sokukat ismeri személyesen: keresztelte, tanította, házasságukat megáldotta, szüleiket temette, az élet három nagy állomása, a kezdet, a folytatódás és a vég kötötte össze velük. És az a sok kegyelem, amelyet leesdett számukra. Meg a fórum közös harcai. Boldog tudat pirja fut át arcán, mikor megtéritett marxistáit is felismeri, tüntető közelben helyezkednek el, ott a bikaerős kovács, a fiatal mechanikus, kit a keritésen át tudott megközelíteni, már négy gyermeke áll előtte, Sebestyén úr is itt, a Bárány-szállodás is most hogy feldíszítette ablakait, Szilveszter a szerkesztő, mit lengeti annyit kalapját, még majd letartóztatják. S a nyilasok is kopottan, megtörten, táborokból, börtönökből szabadultan, ott sereglenek a vármegyeház előtt és a leghűbb gárda töméntelen soka: a gazdák, iparosok, mezei munkások... Ez a boldog seregszemle megér minden szenvedést!...

„Abból a gyönyörű, szívetmelengető Boldogasszony Évből — kezdte a kardinális beszédjét —, mely mostanában szinte egyetlen nemzei erőnk és vigasztalásunk, Zalavármegye sehogy sem maradhatott ki... Ez ősi katolikus földön... Ősi intézmények és a történelem nagyjai beszédesen oktattak a Mária-tiszteletre. Zala tele van Szűz Mária kegyhelyeivel, művészi Mária-szentélyekkel, tele van Zrinyi Miklós, Eszterházy nádor, Széchenyi és Deák Ferenc Mária-tiszteletének emlékeivel. Zala derék népét élteti Mária Édesanyánk tisztelete és nincs az a hulló, égető lávahamú, amely ezt a hitvilágot maradéktalanul kiégetni és elborítani tudná.

Aztán a magyar és mégtöbbször idegen várkapitányokról beszél a multból, akik könnyen feladták a várakat és pusztulásra, dulásra adtak viruló vidékeket... Térjünk vissza őseink hitéhez és életformájához — folytatta. — Mozdul-e a kalapotok és van-e imádságotok, ha kondul a déli és esti harangszó? Trianon után az ezer éves köszöntésünk helyébe hozták a „Szebb Jövőt!" s hol volt a szebb jövő? Amikor „Kitartás"-sal köszöntek, senkisem tartott ki. Most „Szabadság!"-gal köszöntenek, de hol a szabadság?! A mi köszöntésünk volt és marad: „Dicsértessék a

Jézus Krisztus!" — Mindörökké! Ámen" — zúgta rá egyszerre hatvanezer ember, a kommunisták, a nyilasok, a gazdák, a munkások mind-mind a hitvallásszámbamenő feleletet...

Most a két nagytemplom között körmenet indul. Otthalad az osztatlan magyarság, a protestáns lelkészek, híveik is, patyolatfehér csipkezászlók, nehéz selymek, Boldogasszonyt dicsérő feliratok, virágfűzérek alatt. Az óriási menet végén vakító fehérbe öltözött, rózsakoszorukkal ékes lányok viszik Szent Margit ereklyéit és a búcsúszentlászlói kegytemplom aranyos Mária-szobrát.

Zala megköszönte a huszonhét éves pásztorkodást és tisztelgett a martiriumba lépő hercegprímása előtt. A jó pásztor pedig örült nyája teljességének és összetartásának.

A zalai Mária-napok befejeződtek. Az Egerszegből kivezető utakon megindult hazafelé a zarándokok sokasága, szívükben a kemény elhatározással, hogy hitükhöz pedig mindhalálig ragaszkodnak. Ajkukon hangzott a szép ének:

Dombos Zala zengő dala feléd száll most...[60])

*

Ha Rákosi nem értette meg a Mária-énekek szavát, annál inkább tudomásul kellett vennie azt a szomorú eredményt, amelyet a választási adatok tükrében mutatott feléje Zala. A megye fegyelmezett, egységes tömb, egyetlen nagy család, amely 1939-ben, megszállás előtti utolsó, titkos választásokon egyetlenegy mandátumot sem juttatott a kisgazdapártnak, csak jobboldalibb pártoknak, 1945-ben a tizennégy mandátumból — tizenkettőt adott e pártnak és csak egyet Rákosinak, pedig ő maga volt a kommunistapárt lisztavezetője. Később a kisgazdapárt lefaragása és demoralizálása után épen ilyen egységesen áll át a választások előtt csak pár héttel alakult demokrata néppárt mellé, mert napok alatt kerékpáros küldöncök szétvitték a hírt: ez Mindszenty pártja. A párt — egyedülálló eset a politikában! — kétszer annyi mandátumot kapott, mint amennyi jelöltet tudott állítani a rövid idő alatt!

A megye marxista-ellenesége legnagyobb az egész országban 1945-ben a polgári pártra — pedig itt van legtöbb proletár! — a szavazók 85.7 százaléka szavaz, megközelítő eredményeket pedig éppen Zala két szomszédja: Vas és Somogy érnek el: 80 százalékot. A polgáripárt országos aránya mindössze 55 százalék.

Rákosi minden kisérlete csődöt mondott Zalával. Tehetetlen dühében kettétépte a megyét! A közepén átkanyarodó Zala folyótól keletre eső felét — ezeréves egysége után — átkapcsolta Veszprémmegyéhez!

MIÉRT TARTÓZTATTÁK LE MINDSZENTYT A NEMZETISZOCIALISTÁK?

Mert semmi vagy, ha nem vagy ellenállás.
Vigyázz, ne fujjon át rajtad a szél!...
Vesd meg lábad, az idő gonosz
S egy bal-léptedre les a vadon.
Ne táncolj minden ősz füttyére, mintha
Virág volnál a saját sírodon.

(Babits Mihály.)

A terror és indokolása lényegesen fejlődik Mindszenty letartóztást-szenvedő praxisa alatt is. Károlyi Mihály kormánybiztosa még előzetesen népgyűlésen öklével figyelmezteti a „hecckáplánt" s csak azután tartóztatja le. 1919-ben Kun Béla nyelve, módszere még egyenesebb és félreérthetetlenebb: magas fára akasztott emberekkel beszél. De Mindszentyt akkor még megmenti a perrendtartás s a terror rövidéletűsége. Aztán a technika fejlődik: a terror és indokolása közé propagandafüggöny ereszkedik és a perrendtartás lárvájába takart főtárgyalási-színjáték. Ennek ellenére ma már teljesen tisztázott Mindszentynek a moszkvacseléd Rákosi által 1948-ban szenvedett letartóztatása és kirakatpere is. Ellenben egyedül, de annál vitásabb, elködösítettebb ma is a nemzetiszociálisták által 1944-ben a püspök ellen elrendelt és háborúspropagandába takart letartóztatása.

Egy magasintelligenciájú repülőtiszt, távol minden nemzetiszociálista tendenciáktól, Mindszenty igaz méltányolója, értesülvén készülő könyvemről, ezzel fordult hozzám:

— Ha Mindszentyről, a hercegprímásról írsz, nagyon helyeslem;

de okos-e az előző életét nyivánosság elé vinni, amelyben olyan foltok voltak, mint az 1944-es letartóztatása?

— Mlyen foltokra gondolsz? — kérdeztem megdöbbenve.

— Mint veszprémi püspök megtagadta a katolikus épületeknek az átadását a sebesült katonák számára! Ezért tartóztatták le!

— Honnét veszed ezt?

— Legközvetlenbbül tudom. Akkor a pápai repülőtéren szolgáltam, hallottam a veszprémi tisztektől és olvastam is.

Barátom meg volt győződve arról, hogy ez az igazság. Pedig csak egyetlen verzióját ismerte annak a számtalan költött oknak, amelyet a propaganda talált ki és szervirozott e kérdésről s amely okok közül magam is vagy huszat ismertem, hiszen akkor ezzel hónapokig foglalkoztam. A kommunisták 1945-ben, amikor Mindszentynek ezt a letartóztatását a nemzetiszociálizmus ellen még kiaknázhatónak találták, boldogan ismerték el a hercegprímást mint „ellenállót" és nyilasellenest. De két év múlva, mikor már bíboros lett a főellenség s ők készültek letartóztatására, megfosztották e „babértól", kiválasztották és átvették a nemzetiszociálista propaganda kelléktárából a nekik tetsző „okokat" és ezeket terjesztették.

A kommunisták szerint Mindszenty nyilas-letartóztatásának okai ezek voltak:

„Szembeszállott a Szálasi-kormánnyal."

„Nem szállott szembe, csak nem ismerte el Szálasiékat. Ha elismerte volna őket, azonnal elbocsájtják."

„Nem is a nyilasok tartóztatták le, hanem a német parancsnokság, amely nem sokat finnyáskodik holmi magyar főpapokkal." (Haladás c. kommunista lap, 1948 julius, Hűvös Endre cikke.)

„Mindszenty maga elismeri a rendőrségi vallomásában, hogy az ő „ellenállása" egy nyilas főispánnal való veszekedés volt ezernyolcszáz darab fehérneműfelett." (A kommunista kormány Sárgakönyve 1949 január 19-én s ennek nyomán minden budapesti lap.)

„Nem politika, hanem áruhalmozás, vagyonmentés és Schiberna főispánnal való régi személyes ellentéte miatt tartóztatták le", — olvassa ki a főtárgyalás tanácselnöke 1949 február 3-án Mindszenty egy leveléből, amelyet Szöllősi Jenő nyilas kormányelnök-

höz írt. Ez azonban hamisítás vagy hamis közlés, mert Mindszenty akkor látta először a főispánt, amikor az őt letartóztatta. Ez volt az „első vizitje" a püspöknél. — „Ez az ismeretségem is jól kezdődik!" — mondotta titkárjának Mindszenty, aki kezébe adta palliumát, hogy követhesse a főispán — rendőreit.

Ezek a kommunista változatok, kópiák éppúgy távolállottak a valóságtól, mint a nyilas eredetiik. Az a legokosabb, kedves Olvasóm, ha faképnél hagyjuk a propaganda-okok festett világát, visszatérsz velem 1944 végére, s magunk vizsgáljuk meg, mi történt Veszprémben, hogyan ostromolták meg a püspöki rezidenciát, hogyan hurcolták el Mindszentyt papjaival együtt.

1944 novemberében a szovjet csapatok ágyúval lőtték Csepel felől Budapestet, amikor az országgyűlés áttelepült Sopronba. Ide érkezett december 2-án a hire, hogy az oroszok már a Balatonnál állnak. Azonnal kocsiba ültem, hogy kerületemet, Zalát meglátogassam és segítsek, ahol lehet. De a szembejövő menekülőknek olyan kocsikaravánjain kellett magamat áttörnöm, hogy már rég elmult éjfél, amikor a máskor olyan csendes téli éjben meglepő látvány fogadott a balatoni hegyek hágóin: pokoli fényt árasztottak a vízparton égő villák és a sztalingyertyák! Somogy már orosz kezén volt. Zala védekezett, erődítést ásott, tankfogókat állított, csákánnyal-lapáttal egymás mellett dolgozott munkás és értelmiségi. Meglátogattam a keszthelyi apátot, dr. Szerecz Imrét. Ezzel fogadott:

— Bomba találhatta a veszprémi püspöki palotát! Telefonja nem jelentkezik..

— Csak nincs baja a püspök úrnak? Hivjuk újra!

— A püspökség napok óta nem válaszol. — tájékoztatott a veszprémi központ.

— Ez aggasztónak látszik... Elmegyek, megnézem. — mondottam.

Sötét este lett, mire Veszprémig vergődtem. Alsódunántúl minden menekülője az utakon torlódott össze. Amint egykoron a tatár, török, német elől is ide, a Bakony rengetegeibe, futott a magyarság, most az orosz elöl is itt keresett menedéket.

A várban egyenesen a püspöki rezidencia elé jártam. Teljesen

ép volt, de vaksötét. Kopogtattam a portán. Háromszor is. Végre a kapu lassan kinyilt és a sötétből — egy géppisztoly csöve meredt rám.

— A püspök urat keresem.

— Nincs itt.

— A kancellár úr? Meggyesy kanonok úr?

— Itt nincs senki.

— Hát hol vannak?

— Nem mondhatok semmit! — s a kapu már be is csukódott.

Az utcán nem volt egyetlen lélek sem. Valahol itt kell lennie a plébániának is. Kezdtem a kapukat végigkeresni a sötétben. Tele aggodalommal. Végre az egyik elsötétitett ablak mögött egy kis fény szüremkedett ki. Bekopogtam:

— Ez a plébánia? Itt van a püspök úr?

Kinyilt a konyhaajtó. Az öreg szakácsnő elsírta magát:

— A püspök urat letartóztatták az összes papjaival együtt.

— Letartóztatták? Ugyan-ugyan? — hitetlenkedtem. — Hol a plébános úr?

Az emeleten Veszprém két plébánosát együtt találtam nagy tanakodásban, mit is csináljanak. Elém raktak minden dokumentumot püspökük letartóztatásáról:[61])

— A Veszprémvármegye című lapnak ezzel a cikkével kezdődött: Zarka Elemér főmérnök a püspök urat azzal vádolja, hogy nem ad szállást a menekülteknek és a katonáknak, pedig a „palota kong az ürességtől". Persze ez merő rágalom! A püspök úr minden katolikus épületet átadott! Ez épületek irattárait, könyvtárait mind a palotába telepítette. Ezen kivül itt lakott két tábornok, ezek altisztjei, tizenhét menekült apáca, tizenhét teológus, sok menekült diák, udvari pap, teologiai tanár, úgy annyira, hogy a püspökatya egyetlen szobában húzódott meg: ez a fogadója, dolgozója, hálója. A másik nevetséges vádat a főispán támasztotta abból, hogy a püspökatya fehérnemüt vásárolt karácsonyra a sebesült katonáknak, menekült teológusoknak. A fennmaradó tételt Mindszenty körlevélben felajánlotta az egyházközségeknek. A főispán ezért feljelentést tett áruhalmozás, vagyonmentés, zsidóvagyon eltulajdonítása címén a veszprémi ügyészségnél. Az ügyész nagyot nézett és — megtagadta a vád képvi-

seletét, mert hogy a jótékonyság nem bűncselekmény! Erre azt találták ki, hogy a püspök titkos rádióállomást tart üzemben.

— De hát hogy történt a letartóztatása? — kérdeztem.

— November 27-én délben Bánky fogalmazó egy szakasz rendőrével megszállotta a rezidenciát, körülzárta, senki se be, se ki! az ostromállapotba helyezett palotából. Még a telefont is kikapcsolták. A szemlét Zarka főmérnök, Zágon titkár végezték, közben megjelent a főispán is és minden ok nélkül — nyilván provokációs célból — letartóztatta Szabadhegy Szabolcs püspöki szertartót és dr. Meggyesi Róbert kanonok-irodaigazgatót. Mindszenty erre a hírre lesietett a portára s megkérdezte papjait, hogy ki tartóztatta le őket. Mikor közölték, hogy a főispán, a püspökünk feléje fordulva ezt mondotta:

— Tiltakozom, hogy ok nélkül őrizetbe vette papjaimat!

— P ü s p ö k u r a t i s őrizetbe veszem! — volt a válasz.

A püspök felment szobájába, felvette a piros köpenyét, a palliumot, amelyet nagyobb látogatásainál szokott hordani. Lement a portára és kérte a fogalmazótól a letartóztatási végzést. Ilyen nem volt. De a főispán kijelentette, hogy a letartóztatás „egyenesen a nemzetvezető parancsára történt". Közben a püspök egész házanépe összefutott. Ezekre áldását adta, két letartóztatott papjával kilépett a kapun. A kapu előtt állott a főispán autója, amelybe a rendőrfogalmazó betessékelte a püspököt, mig két papját gyalog akarták kisérni.

— Én is gyalog megyek! Ha papjaimat igy kísérik! Különben sem fogadhatok el udvariasságot attól, aki letartóztat! — tiltakozott a püspök.

— Erre vártak csak a rendőrök, akiknek előzetes utasításuk volt: k a r h a t a l o m m a l a k a r t á k b e t u s z k o l n i a z a u t ó b a ! Erre a felháborító jelenetre a teológusok egészen szorosan körülvették — mintegy vezényszóra — püspöküket s olyan szoros, zárt, megbonthatatlan gyűrűt alkottak körülötte vállaikkal és összeölelkező karjaikkal, hogy a rendőrök többé hozzá nem érhettek a püspökhöz. Az egyideig még dulakodó rendőröket — kudarcuk leplezésére — a fogalmazó szakaszba fejlődtette. Igy kísérték a püspököt papjai elszánt és végig zárt testőr-gyűrűjében Veszprém utcáin végig. Persze a csökkentett világítás sö-

tétében is felismerték Mindszentyt és papjait a járókelők, akiknek csatlakozásával jelentékeny tömeggé nőtt a kiséret. A püspök a rendőrség előtt áldását adta papjaira és hazaküldötte őket.

— A letartóztatás híre percek alatt futótűzként terjedt el. Mióta áll a püspökség, ilyen ezer év alatt még nem történt. Az ősi város vallásos lakosságában a megdöbbenés, elkeseredés és harag tüze lobbant fel...

— Valóban esztelenség! — mondtam elhülve, mikor a plébánosok befejezték a letartóztatás ismertetését. — Felmegyek a belügyminiszterhez, nyilván azonnal reparálja ezt a baklövést!

— Itt van az utólagosan készített írásbeli határozat! Ebben az összes eddigi vádaskodásokat elejtik, azt, hogy nem akart szállást adni a menekülteknek, elejtik az áruhalmozást, a vagyonmentést, a zsidóvagyon eltulajdonítását, a titkos rádióállomást, Szálasi egyenes parancsát és új okot hoznak fel, sőt olyat is, amely a letartóztatás után történt!

A letartóztató véghatározat szószerint ezt tartalmazta:

VESZPRÉM-VÁRMEGYE FŐISPÁNJÁTÓL.

1615-1944. Sz.

Tárgy:

Mindszenty József Veszprém, Vár u. 12. sz. a. lakós rendőrhatósági őrizetbevétele.

VÉGHATÁROZAT

Az 1500./1944. M. t. sz. 7. paragrafusában biztosított jogomnál fogva, figyelemmel a 760/1939. B. M. sz. rendelet 1. par.-nak 2. bekezdésére, az 1939 évi 11 t. c. 150. paragrafusa alapján

Mindszenty József, csehimindszenti születésű, Veszprém, Vár u. 12. sz. a. lakost azért mert 1944 november 27.-én a katonai beszállásolás érdekében folytatott helyszíni megállapítás alkalmával a hatósági rendelkezéssel szembehelyezkedett, hatósági közeg elleni erőszakot követett el, továbbá társaival együtt tüntető felvonulás rendezésével a lakosság felizgatását kísérelte meg, amely cselekményével a közrendet, a közbiztonságot s ezáltal a hadműveleti érdekeket nagymértékben ve-

szélyeztette, rendőrhatósági őrizet alá helyezem és megkeresem a veszprémi kir. ügyészséget, hogy a nevezettet további intézkedésig a m. kir. belügyminiszter úr által ezen célra igénybevett fogházhelyiségben, figyelemmel a 760/1939 B. M. számu rendeletet 11-17. paragrafusaira, őrizetben tartani szíveskedjék.

Ezen véghatározatom ellen további fellebbezésnek helye nincs. Erről értesítem stb.

Veszprém, 1944 november 30-án.

Dr. Schiberna Ferenc s. k.
hadműveleti kormánybiztosi
jogkörrel felruházott főispán.

— Ez valóban meglepő! — mondottam. — November 27-én írás nélkül tartóztatják le, mert még az „indokot" nem tudják, három napig törik rajta a fejüket és végre a megszületö határozatba azt veszik be főindoknak, amit a püspök letartóztatása után, egy egész rendőrszakasz asszisztenciája mellett, bekísérés közben „követ el"! A letartóztatott, áldást osztó püspök, rendőrök sorfala között lázította a lakosságot? Hatósági erőszak? A fegyvertelen püspök egy szakasz fegyveres rendőrrel szemben?

— Azután még este házkutatást is tartottak, felforgattak mindent. A püspök úr egész levéltárát átvitték a rendőrségre. Tíz éves leveleket is. Két nap mulva újra jött Zarka és egy rendőrtiszt. Sorakoztatták az épület minden lakóját. Azonnal le is tartóztatták mindazokat, akik elkísérték a püspököt. Géppisztolyos katonákkal kísértették el még a beteg püspöki levéltárost is, a két kanonokot is, akik csak az utcán találkoztak a püspökkel...

Megkíséreltem, hogy meglátogassam a püspököt. Nem engedték meg.

Hajnalban nekivágtam — ahogy a tihanyi apátság alapítólevele kilencszáz év előtt elnevezete — a „Fehérvárra menő hadiútnak", hogy Budára jussak. Most aztán szemmel láthatóan „hadiút" volt: tele szovjet repülőktől felgyújtott, égő teherautókkal, holttestekkel, sebesültekkel. Az út Buda közelébe eső részét már ágyútűz alatt is tartották.

Egyenesen a Várba, a belügyminisztériumba mentem. Vajna Gábor nemzetiszociálista belügyminisztert Keresztes-Fischer Ferenc egykori nem jó emlékű szobájában találtam:

— Veszprémből jövök, közvetlen információkkal szolgálhatok főispánod garázdálkodásáról. Remélem, felfüggeszted?

— Nem, sőt, határozatát Mindszenty-ügyben, jóváhagytam.

— Átlátszóan valótlan indokainál fogva?

— Nem, hanem részletes jelentések alapján.

— Ne engedd magadat félrevezetni! Hogy ne lehessen önkénykedését bizonyítani, a főispán lecsukatta a huszonhat szemtanupapot is.

— Te nem ismered a tényállást! A nemzetvezető szállását akartuk odatelepíteni a püspökipalotába.

— Tehát börtönbe telepítették a lakóit? Különben is ez már tizedik ürügye a letartóztatásának. Gondolj arra, hogy a pápa az egyetlen szuverén, aki nem szakította meg országunkkal a diplomáciai viszonyt. Mindszenty felsőházi tag is, mentelmijog illeti, a felsőház engedélye nélkül nem tartóztatható le. Vajjon mit szól ehhez a nemzetvezető? Nem volnál szíves hozzá fáradni az aktákkal?

— Más ügyekben vagyok hozzá ugyan bejelentve...

Végre is átmentünk a királyi várba, Szálasihoz. Előadtam Veszprémi értesüléseimet. Válasza ez volt:

— A tényállás igy nem teljes. Van itt még más is: Mindszenty rovásán.

— Még más is? — csodálkoztam a tizenegyedik okon, — Megtudhatnám, mi az a más?

— Nem közölhetem. De azért rövidesen szabad lesz a püspök úr.

— Ez nagy megnyugvást jelentene az egész egyházmegyében!

A biztató választ közöltem Veszprémmel, ahová pár nappal később csakugyan leutazott Szálasi, aki Mindszenty titkárának, — egyedüli, aki nem volt letartóztatva az aulában, — dr. Szemes Józsefnek is megígérte a püspök szabadulását.

Karácsony előtt Sopronban találtam meg Vajnát:

— Örök szégyenetek lesz, hogy ti lecsuktátok, az orosz kommunisták pedig kiszabadítják a veszprémi püspököt!

— Nem fogják kiszabadítani, mert elhozatom Veszprémből. — hangzott a barátságtalan válasz.

Szöllősi miniszterelnökhelyetteshez fordultam. Ő ezt mondotta:

— A németek azzal fenyegették meg Vajnát, hogy nem adnak csapatokat a körülzárt Budapest felszabadítására, ha nem tud belső rendet teremteni.

— Szóval akkor Mindszenty a rend túsza? Ez volna a legújabb ok?...

Pár nap mulva kedvező fordulatról értesítettek Veszprémből: Vajna letartóztatta Schiberna főispánt! Még pedig nem politikai ok miatt. Siettem Vajnánál érvényesíteni ezt a meglepő motivumot:

— Ime főispánod is már fogoly, most már csak nem tartod fenn határozatát?

— Ez nem érinti Mindszenty ügyét! — hangzott az elutasító válasz.

Mindszenty 1944 november 27-től december 5-ig a veszprémi rendőrség, december 6-tól 22-ig a veszprémi törvényszéki fogház foglya paptársaival együtt. Ekkor, ahogy Vajna igérte, felhozatta őket a sopronkőhidai fegyházba. Itt töltötték a szent karácsonyt is. Komisz szállásuk volt. Kutyahideg télben, fűtetlen, rozzant raktárban lakott huszonhat papjával együtt. Hijjával voltak a legszükségesebb egészségügyi berendezéseknek is. Megalázó, megszégyenítő módon kellett a püspöknek is sorban állania a nyilt udvaron, mosdóhelységre várakozva. A felajánlott külön elhelyezést nem fogadta el. Inkább maradt a rosszabb helyen, de a papjaival. Sőt ahogy tőlük hallottam, a lehetetlen, szomorú, törtablakú raktárban is a leghidegebb helyet választotta ki magának azzal, hogy a „fiatalokra jobban kell vigyázni, ő pedig megszokta a hideget." Derült lélekkel, edzett testtel, mindenki csodálatát felkeltve, mutatott példát a hiányok, szenvedések tűrésében. Maga és papjai számára rendes napi munkabeosztást állapított meg: a teológusokat tovább tanították, vizsgáztatta őket, az utolsó évfolyamosokat pedig ott a fegyházban pappá is szentelte. A szomorú fegyház zengett a gyönyörű régi egyházi énekeiktől, hatásukra, nem egy öreg bűnös járult a szentségekhez.

Fegyházban ül az egyházfejedelem: betörők, gyilkosok, kémek társaságában. Sopronkőhida most a szentek és ördögök furcsa tanyája. A város és fegyház között az utat öles hótakaró borítja és a villogó, sziporkázó gyémántmezőben huszonhét feltűrt, fekete reverenda mozog, hajladozik, ütemesen, huszonhét lapát csillan a ködfényes reggelben. Kékegyenruhás, szuronyos, fegyveres fegyörök őrzik a papokat. Furcsa előmunkás vörös sapkácskával a fején: maga a püspök. Önként vállalták e munkát: felszabdítani az utat. Hatalmas hókupacok mutatják, hogy örömmel végzik a szokatlan munkát. Kell az út az embereknek, de ma éjjel — karácsony előtti nap van — jön Jézus is. Ha a városból jön, a bombaszőnyegek felől, legalább itt a fegyház körül járjon a közösségért vállalt munka szeretetszőnyegén. És itt a fegyház táján fogadja legalább a béke betlehemi csillaga, ha a sztalinlámpák kékfehér, az aknatüzek rötvörös fényéből erre menekül.

Amikor Glóriára csendül az éjféli harang, hogy hirdesse: Krisztus született nekünk, jöjjetek, imádjuk őt! — ropog a fegyver, dörren az ágyú a közeli fronton. Sőt itt a fegyházban is. 1944 karácsonyán öli a magyar a magyart, amikor két nagyhatalom között amugyis kivérzőben van.

Amikor a Verbum Dei születik, a püspök fegyházi rabként huszonhat papjával imádkozik a magyar testvéri egységért.

Most olvassák fel a számonkérőszék ítéletét az udvaron, katonák négyszögében. A huszonhét pap térdén fohászkodik. Idézi a Csendes-éj, a Szent-éj emlékét... Dörren nyolc fegyver, villan a tűz, hóba hanyatlik és vérrel festi a havat egy ősz magyar fej — Bajcsy-Zsilinszkyt végeztek ki.

A fegyházudvar fenyőiről az éjféli vihar ledobja a havat. A szeretet és remény fái üdén emelik fejüket a csillagfényes éjbe... Vérben, vasban is újraszületik Jézus!

A karácsonyesti kivégzés megrendítette a püspököt, de legkevésbbé sem félemlítette meg. Akkor azonnal, a szörnyű impressziók alatt, halkhangú prédikációt tartott papjainak. Isten békéjéről, a magyarok békéjéről és egységéről beszélt. Papjai megindultan könnyezve hallgatták e csodálatos férfiú szavait a csodák éjjelén. Szavai súlyát kívülről repülők bombái moraja és géppuska-kattogása húzta alá.

*

Pár nap mulva Budinszky László igazságügyminiszter teljesítette ígéretét: rendeletet adott ki, hogy a fegyházakban csak jogerős ítélettel elítélteket szabad befogadni. A rendelet Vajnának szólt, vigye el Mindszentyéket Sopronkőhidáról. Közben Vajnát is sikerült Hóman Bálinttal, Jaross Andorral és Krüger Aladárral odáig puhitani, hogy hozzájárult Mindszenty enyhébb formájú őrizetbentartásához. Így került át a fegyházból az Isteni Megváltó Leányai szerzetesrend soproni k o l o s t o r á b a. Itt már rendszeresen meglátogathattam. Mindszenty szavai nyomán végre tisztázódott előttem az ügye:

— Schiberna főispán testvéröccse Károly intéző volt a püspökségnél. Ezt boldogult Rott Nándor idejében szabálytalanságai miatt fegyelmileg lefokozták, de számadásainak átvizsgálása még folyt. A főispánnak tehát érdekében állott, hogy a papi számvevőt, de ha lehet, engem is, eltávolítson Veszprémből.

— Schiberna ezzel a beállítottságával is csak jelentéktelen eszközember! — válaszoltam. Nem vicinális, hanem országos ügy egy törvényhozó egyházfejedelem letartóztatása! Ez az államfő tudta nélkül elképzelhetetlen.

— Ez kétségtelen.

— Háttérben vannak az egerszegi ellentétek is. Szálasi is említett annyit, hogy „van még valami a rováson". Szabad erről érdeklődnöm?

— A dunántúli p ü s p ö k i k a r e m l é k i r a t á t a d t a m á t a miniszterelnökhelyettesnek.

— Mikor történt ez?

— Az emlékirat 1944 október 31-én kelt, két hét telt el az aláírások megszerzésével, november 13-án tudtam csak átadni.

— November 27-én már letartóztatták excellenciádat. Világos, e z a z i g a z i o k, ezt akarták más vádakkal takarni!

Az emlékirat tartalmáról Mindszenty nem beszélt. Tévedés, hogy ez akkor nyilvánosságra került volna. A letartóztatás álürügyei elég naivak voltak. Négy év mulva Rákosiék sem találnak ki ügyesebb ürügyeket, bár az ilyen álürügyek kitalálásában is Moszkva vezet. Az őspéldát ott őrzik. Ők takarták be először az egyházüldözést anyagi természetű vádakkal. Az egyháziak kivégzése miatt Gasparri pápai államtitkár küldött 1919 február 7-én

tiltakozó táviratot Leninnek, erre Csicserin válaszolt hosszú mosakodó levélben ezzel: „Nem vallási meggyőződésükért ítéltük el a papokat hanem — élelmiszerek és értékek elrejtéséért."(!) — Csicserin levele azóta iskolát csinált. Hitlerék is valuta- és botrány-perekkel kísérleteztek az egyháziak ellen. Vallást támadni ugyanis a szabadelvűségbe ütközik. Elég tehát — megölni a pásztorokat.

De hát lássuk, mit kért a kommunisták „fasiszta" Mindszenty-je püspöktársaival a Szálasi-kormánytól? Az általa fogalmazott emlékirat teljes szövege a következő:[60])

Miniszterelnök Úr!

Alulirottak, mint a Dunántúl főpásztorai, magyar főpapi felelősségünk tudatában arra kérjük Miniszterelnök Uron keresztül Magyarország sorsának mostani intézőit, hogy a még ép Dunántúlt ne vessék oda visszavonulási harcok martalékának, mert ezzel a magyar haza utolsó darabja is és vele a magyar jövő és felépülés utolsó reménye is odavész.

Két hatalmas hadsereg álló és mozgó harcának színhelye lesz ez az országrész. Elpusztul a 3,441.853 főnyi törzslakosság, a többi országrész számba sem vehető, rengeteg idemenekültje; a gyönyörű városok, falvak, felbecsülhetetlen vagyon, történelmi érték, a legutolsó élelmiszerkészlet. Ez annál inkább várható, mivel a harcok közt történő kiürítés és bevonulás egyre elkeseredettebb lesz, a felperzselés és vérszomj is egyre nő. A maradék lakosságra éhhalál, épületek hijjával fagyás, ragályos betegségek egész raja vár, hiszen a Dunántúl orvoskörzetei nagyrészt betöltetlenek.

Ha Budapest kiürítésével annak 1.160.000, illetőleg Nagybudapestet véve másfélmilliónál több lakosa, a Felvidék és Duna—Tisza közének és a Délvidéknek menekülői itt zsufolódnak, a pusztulás még borzalmasabb, a felelősség még irtózatosabb lesz.

Vajjon az a remény, hogy a rendszerváltozás megfordítja a hadihelyzetet, megvalósult-e már? — Vajjon az elmult két hét alatt Magyarország meg nem szállt területe nagyobb lett-e? Mi örülnénk, ha azt írhatnók, hogy áll a haza legalább az október 15-i határok között.

Vajjon a kétheti tapasztalat és áttekintés birtokában fenntartható-e az erkölcsi felelősség mérlegén az az álláspont, hogy megsemmisítünk, vagy megsemmisülünk? Avagy épen a mi kezünkből várható a megsemmisítő csapás egyetlen kiépített védelmi vonal nélkül, védtelen határokkal, felszereletlen honvédséggel, megtépett, visszavonuló támogatókkal egyre előrehaladó hadakkal szemben? Amennyire csak a vágyak birodalmába tartozik a mi világhatalmakat összemorzsoló harciteljesítményünk 1944 őszén-telén, annyira közeli a vagy-

vagy másik eshetősége: a mi megsemmisülésünk. Muhi, Mohács, Majtény, Világos, Trianon után volt feltámadás, de a megsemmisülésből nem lesz.

Egyén feláldozhatja magát a nemzetért, tízezrek és tízezrek ebben a világháborúban is hősökként haltak meg nemzetünkből hazánkért; de a nemzetet öngyilkosságba odavetni csak ugy elvből, — nem lehet. A felelősség és lelkiismeret nem engedi.

Ha az volna a kérdés, honnan vesszük a jogot, hogy szavunkat felemeljük, emelt fővel válaszoljuk: magyarok vagyunk, elszakíthatatlan sorsközösségben élünk és akarunk élni a nemzettel. A törvényhozásnak, az országvezetésnek vagyunk Istentől, Szent István királytól és az ezerév törvényeitől rendelt tényezői. A felmerült élet-halál kérdés ma már nem politikai, hanem mindent megelőzően erkölcsi, ezért nemcsak szólhatunk, de kötelességünk is a lelkiismeret a történelem és Uristen ítélőszéke előtt a felelősségre rámutatni a Dunántúl 3 és fél millió lakósa nevében.

Abban a reményben, hogy komoly szavunk komoly mérlegelésre talál, vagyunk Miniszterelnök Urnak hazafias tisztelettel:

1944.évi október hó 31-én.

Dr. SERÉDI JUSZTINIÁN
bíboros hercegprímás, esztergomi érsek

MINDSZENTY JÓZSEF
veszprémi püspök

APOR VILMOS
győri püspök

SHVOY LAJOS
székesfehérvári püspök

VIRÁG FERENC
pécsi püspök

KOVÁTS SÁNDOR
szombathelyi püspök

Az emlékirat a harc beszüntetését követeli. Ugyan azt, amiért az ország kormányzóját csak két hét előtt hurcolták el idegen helyre a németek. Mindszenty keményhangú felelősségrevonása, ultimátuma ez a kormányhoz, amelyben a történelem és az Uristen ítélőszéke elé idézi és távozását követeli. Ez emlékirat s Mindszenty fogsága: a sors különös rendelése. De örök dokumentum is főpásztorok önfeláldozó bátorságáról, népükért kiállásáról. Az emlékiratot aláíró hat főpap közül négy és fél hónap mulva már csak kettő van a helyén: Virág és Kováts. Serédi ősi prímási város ostroma közben, őrhelyén hal meg. Apor hívei védelmében szovjet géppisztolyok tüzétől hal hősi halált. Mindszenty és Shvoy püspöki

székhelyükről elhurcoltan a nyilasok fogságában sínylődnek. „Mert semmi vagy, ha nem vagy ellenállás!" E püspökikaron nem fúj át a szél! Pedig ez az ellenállás még csak az előjáték. Majd a kommunistákkal szemben bontakozik ki a maga teljességében. Mindszenty tüzes lelke árama átjárja a püspökikart és elindítja az egyház és nemzet szabadságharcát.

Ezt az emlékiratot Mindszenty hercegprimás is jelentős eseménynek tartja: 1947 december 11-én a Szent István-társulatban ezt mondja róla:

„1944 november 13-án átadtam a kormánynak a dunántúli püspökök ama követelését, hogy a harc feladásával mentse meg Dunántúlt. Megelőzően boldogult elődöm Budapest és Esztergom nyílt várossá nyilvánítását követelte. Egyik követelésnek sem lett foganatja, pedig élesen rámutattunk (Mindszenty az emlékirattal! A szerző beszúrása.) a lelkiismereti és történeti felelősségre! De örültünk annak, hogy ugyanakkor sikerült meghiúsítanunk a főváros és Dunántúl egész lakossága maradéktalan kiköltöztetésének vészes felelőtlen tervét. (Uj Ember, 1947. dec. 14.)

De ez a beszéde a továbbiakban is az emlékirat tételeinek: a lelkiismereti, történelmi és Isten előtti felelősség kérdéseinek bölcseleti vizsgálata. Az emlékirat jellegzetes Mindszenty-stilust mutat: világos, határozott, bátor, éles, tömör. Vérbeli publicisztára vall. Tolla finom penge, amelyet később forgat igazán, a kommunisták felé.

Vannak, akik szerint a nyilasok Mindszentynek is Zsilinszky sorsát szánták, a kivégzést. Ezt a feltevést a tények megcáfolták. A nyilasok a püspököt nagy ellenfelüknek tartották, akire respektussal néztek, de nem kiirtandó ellenségnek. Különben is Zsilinszkyék kivégzésére fennállottak a törvényes okok, Mindszentyvel szemben nem. Az igaz, hogy Zsilinszkyék kivégzése erős nyugtalanság árnyékát borította a püspökért aggodók lelkére. Érthetően. A románok kiugrása a háborúból (1944 augusztus 23-án), Hitler mellől, huszonegy német hadosztályt juttatott fogságba. 26-án Bulgária is „kiugrik". Ha ezeket a magyarság is követi, ez a szovjet csapatokat egyszerre Bécsig lendíti előre. Mindszenty letartóztatásakor még élt némi remény Guderian német vezérezredes el-

késett tervéből: kiüríteni a Balkánt és a görög partokon várt angolszászokat a szovjet orra előtt beengedni Dunántúlra. De végig fennállott a kétségbeesett remény: csak kelet felé védekezni. Ezért tartották Dunántúlt. Ezeket a be nem teljesült reményekre épült hadiérdekeket érintette Mindszenty Dunántúl kiürítésére vonatkozó követelése. Ilyenkor pedig egyetlen hadvezetőség sem tréfál! Amikor ezrek hullanak, egy emberért nem kockáztat. Mindszenty tehát az emlékiratra feltette életét, mert nem tudhatta, hogy a nyilas kormány, régi ellenefelei, nem szolgáltatják-e ki a németeknek.

A Szálasi-kormány a maga felfogása szerint egy utolsó kísérletet tett a nemzet részfüggetlenségének megőrzésére s ebben a hadsereg és a lakosság kilencven százaléka támogatta. Az a beállítás, amely a német megszállást egyenlő veszélyünek akarja feltüntetni a szovjet megszállással, nem magyar.

Persze más kérdés az, hogy a további harccal elért eredmény arányban állott-e a további áldozatokkal? Nem állott. Ennek elbírálása azonban már államrezón körébe vág, amelyre — erkölcsi kérdés is — a püspöki kar jogosítottnak érezhette magát. A végső döntést ebben is majd a történetírás hozza meg.

Mindszenty azonban nem bujkált, nem konspirált, nem keresett érintkezést a szovjet hadsereggel, mint politikusok, tábornokok tették; nyíltan, törvényesen, de négyszemközt vonta felelősségre a kormányt. Aztán visszament székhelyére és várta lépése következményét. Eszébe sem jutott már a Kún Béla vörös fogságából származó lapocka- és kulcscsonttörése, sem az, hogy ő valaha is, valakivel szemben ne közölje azt, amit helyesnek tartott.

*

Budapest harcol. Utcáról-utcára, házról-házra, lépésről-lépésre megvéd minden talpalatnyi területet. Vidék is. Mindszenty püspök úr zalai, veszprémi hívei felvágják a Balaton jegét, öt méter széles vizszalagot tesznek szabaddá a parttal párhuzamosan, de ott, ahol még mély a víz s belefullad az orosz. Ez a vízszalag, mögötte a fegyveres földműves s a Bakony állította meg négy hónapra a szovjet tankokat. Kerek négyszáz év előtt is épen itt volt

a védelmi vonal a Bakony, Veszprém, Keszthely, Kanizsa, Csáktornya alatt, a régi pogánnyal, a törökkel szemben. Akkor Várdaynak hívták a Mindszentyt, az is békét akart, erre a vonalra hivott országgyűlést a kettős királyválasztás által két részre szakadt országban. Azok is ilyen vérködös, kegyetlen idők voltak, a nyugati határszélre zsugorodott félfüggetlenséggel.

Most a határsáv-országnak Sopron a fővárosa, ott a városházán ülésezik az országgyűlés. De naponta rendszeresen megszólalnak a légiriadót jelző szirénák és a törvényhozást a vármegyeház ódon, boltíves pincéibe űzik. Pár perc mulva reng a föld, rázkódnak a falak és az óvóhelyen összebújt tömeg remegve imádkozik, közösen, fennhangon. A ködfelhők felett, biztos magasságban, megjelent Nyugat büszke légi ezüstflottája és átszabadította a másvilágra a gyermekek, aggok, asszonyok, fegyvertelen férfiak védtelen ezreit. A halál bombaszőnyegeit teregette békés városokra. Sopron is nyílt város, zsufolva menekültekkel, akik minél később akartak részesülni a másik, az ázsiai tipusú, felszabadulás örömeiben. A nyugati városrészek és a Várkerület kormos, üszkös romfalsorai árnyképszerű kietlen, kegyetlen látványt adtak a nyugvó Naptól és az esthajnalcsillagtól félvilágos égbolt előterében.

Ez a szegény menekülő polgári lakosság már hazájában hazátlanná, saját házaiban hajléktalanná nyomorodott. Egy évtizednél tovább bújdosik idegen világrészekben, vagy honvágytól űzve, egy része visszatér ázsiai járom alá, mert a négy „Nagy" bölcsesége eladta feje fölül, lába alól ezer éve független hazáját...

Mindszenty új internálási helye már nem volt olyan félelmetes, rideg, mint a kőhidai fegyház. Két ablakos, tágas szobát engedélyezett itt Vajna, ennek felét hálónak, felét fogadófélének rendezték be, fogoly és szabad papjaival beszélgethetett, de a kapúban álló rendőr mindenkit igazoltatott és feljegyzett.

A fogsága alatt elveszítette egészséges, barnapiros arcszínét és még soványabb lett. Pedig a zárdának saját gazdasága az ellátását tűrhetővé tette. Ellenben a nővérek információja szerint a rendes böjtjei mellé újakat iktatott be. Nem mutatta, de fogsága észrevehetően sulyosan érintette. Nem személye miatt, hanem püspöki hivatásának megalázottsága miatt.

A magas hóban vállalt lapátolásból is baj lett. Ugyanis amikor letartóztatták, elfelejtjette kicserélni az otthon használt cipőjét, amelynek lyukas volt a talpa. A lyukas cipőben végzett munkának alapos meghülés lett a vége.

Bajcsy-Zsilinszkyék ügyéről kért tőlem információt:

— Nem lehetett őket megmenteni?

— Büntetőjoguk rendelkezései szerint: nem. Bajcsy maga is megszavazta azt a törvényt, amelynek alapján elítélték. Védőjétől, Pinezich Istvántól hallottam, beismerte a szovjet szolgálatában álló hálózattal való kapcsolatát. Az igaz, hogy kiadatása nem szabályszerű kérelemmel történt, ennek tárgyalásakor a megkeresés elutasítását kértem. De nem ezen múlott élete. Nagy hibának tartom a kegyelmi kérvényének elutasitását. Szomorú precedenst látok kivégzésében. Ez a magyarság önkiirtásához vezethet.

— Igaza van! Ilyenkor az okosság kegyelmet parancsol! — válaszolt Mindszenty. Rákóczi is megértette fegyveres ellenségeit, a labancokat. Ezt mondotta: A nemzet azért konzerválta egy részét a némethez való hűségben, hogy ez győzelemkor ne úgy kezelje az országot, mintha fegyverrel hóditotta volna meg!

— Szegély Zsilinszky! Éppen Tarpát képviselte, Esze Tamás népét. Mily büszke volt erre s neki kellett labanccá lennie, az öreg antibolsevistának, a szovjet mellett! A kommunisták beugratták és elárulták! Pedig a németek 1944 márciusi letartóztatása után, Malasits Gézával és más szociálistával együtt, még szabadon engendték.

Látogatásaim során, ha nem esett és bomba sem hullott, akkor Mindszentyvel a kertben sétálgatva beszélgettünk. Egyizben a kolostor nem túlmagas kőfalát vizsgálgattam. E fal egy elhagyott utcára nézett. Önfeledten, magamra gondolva, igy szóltam:

— De hiszen innét éjjel nem volna nehéz távozni!

Nem kellett indignálódó szemébe néznem. Magamtól is szégyenkeztem. Ilyet mondani annak, akit jól ismertem és aki igazsága tudatában és optimizmusában elégtételt várt meghurcoltatásáért.

Hosszu fogsága alatt egyszer hallottam kifakadni:

— Csak azt nem tudom, hogy mit akar Vajna a papjaimmal? Ám tartson engem továbbra is fogságban, de őket engedje el. Ne veresse itt össze az angol-szász bombázókkal.

Az országgyűlés itt ülésezése miatt bizony fokozott dózisokat kapott Sopron. A kolostor közelében is tekintélyes bombaszőnyegek húzódtak!

A papjait nagyon féltette. Volt nap, amikor a nyugatiak ezernégyszáz darab nagykaliberü bombával igazolták — humanitásukat. Igazi halálos tavasz ez, a halál árnyéka terjeng a város felett. A temetőben nem tudják eltemetni a halottakat, nincs elég sirásó. A felhalmozott hullacsoportokból csak azokat keresik elő temetésre, akiket rokon, vagy jóbarát maga földel el. A bombák földrengésszerűen verik a pince oldalát, mintha már magunk is a világgal együtt összeomlanánk. A pincetorkokból feltör a hangos karima: Urunk légy kegyelmes hozzánk, itt már csak Te segíthetsz! Tőled függ minden! Vess véget ezeknek a borzalmaknak!

Az egyik nővér a portán megállít s kér, szóljak a püspök úrnak, riadókor vonuljon le az óvóhelyre és ne imádkozzék az imazsámolyán az emeleti szobájában „zavartalanul, mert ilyenkor biztosan nem nyitja rá az ajtót senki."

Visszafordultam, mintha valamit elfelejtettem volna. Közben figyelmeztettem egyházmegyéjével szemben való kötelességére: személye megóvására. Nem szólt semmit, de tekintete szemrehányó volt s azt az érzést keltette bennem, hogy valami olyanba avatkoztam, ami nem tartozott rám.

A sok képzelt misszió között akadt egy igazi is, az övé.

Vajna központi problémájává nőtt Mindszenty ügye. Egyre több törvényhozót mozgosítottunk, az ügy aktáit már állandóan táskájában hordotta. Legközelebb ezzel fogtam el Vajnát:

— Magyarország végnapjaiban a belügyminiszter püspökök, papok fogvatartásával foglalkozik! Ha nem vagy biztonságban Mindszenty miatt, legalább papjait küldenéd haza. A püspök ugyis itt marad kezedben túszul.

Túszul? Ez olyan belügyminiszteri fogalmazás volt! Még ugyanaz nap újra interveniáltak nála mások is. Másnap Vajna a papokat hazaengedte.

Még decemberben felvetettem Szöllősi előtt, hogy meg kellene kísérelni a különbéke kérését a nyugati hatalmaktól. Mindszentyt ajánlottam, aki épen fogsága miatt szimpátiát kelthet Nyugaton. Szöllősi hosszas érvelésemre, — mentsük, ami még menthető, —

elvállalta, hogy Szálasival letárgyalja Mindszenty Nyugatra indítását. Én ezt persze kiszabadítási kísérletnek is szántam.

Délután siettem be a püspökhöz, hogy a nélküle — róla szóló tervhez utólagos beleegyezését megnyerjem.

— Köszönöm fáradozását, de a tervet nem fogadhatom el. Mig én fogságban vagyok, semmiről sem tárgyalhatok. Még félre értenék. Azt hinnék, hogy igy akarok szabadulni.

Még az este revokáltam Szöllősinél a propoziciómat.

Feljegyzéseim szerint Mindszenty az országgyűlés felsőházának először 1944 december 29-én tudta csak jelenteni (S. 31/1944. Eln. szám alatt) mentelmijogának megsértését: rövid, önérzetes, sürgető sorokban: „Kérem az ügy sürgős kivizsgálását és a sérelem orvoslását azonnali szabadlábrahelyezésemmel." Ezután elmondja papjai és maga letartóztatását.

A kommunisták meghamisították s ellene felhasználták több ez idöben kelt beadványát. Pedig fogsága csak elmélyítette nyilasellenességét s ezt nem is igyekezett nagyon titkolni még a kormányhoz intézett beadványaiban sem.

Mivel minden intervenció sikertelennek bizonyult, egyházmegyéjéből papjai is szomorú híreket hoztak, 1945 március 19-én új beadványban részletezi jogsérelmét.

— Püspökatyám, fogsága mégis csak véget ér, a front már egyre közelebb jön, — mondottam 1945 márciusában. — Számolnunk kell azzal, hogy e beadványok kommunista kezekbe kerülhetnek.

— Tehát?

— Ezt a beadványt dolgozzuk át! Hagyjuk el Varga Béla és Eckhardt (Bethlenhez intézett) levelére[62]) való megjegyzéseket. hagyjuk ki ezt a mondatot is: Évtizedes irodalmi és hitszónoki működésemet mindig az istentelen és nemzetgyilkos bolsevizmus ellen fejtettem ki." Nem kell mindent kimondanunk ebben a szerencsétlen korfordulóban!

Ezek az eltanácsolt részek mégis csak benne maradtak a felsőház elnökéhez 1945 március 19-én intézett (S. 31/1944. Eln. sz.) mentelmibejelentésében. Két hét telt csak el: és „az istentelen, nemzetgyilkos bolsevizmus" tankjai — megállanak a soproni kolostorfogháza kapujában!

Jellemszilárdsága, eszméihez való törhetetlen hűsége még eb-

ben a veszedelmes korfordulóban s a halál közelségében sem volt hajlandó megalkudni még az opportunus elhallgatás erejéig sem. Ez a keménysége előrevetette végzetének, drámájának árnyékát...

Ez a Férfiú nem hajladozik nádszálként a viharban. Magános tölgy a hegytetőn, amely legfeljebb törik, de sohasem hajlik.

SZABADULAS — ÖRÖKÖS FEGYHAZBA.

Istenem! ó ki nagy úr vagy az égben, a csillagokon túl,
Nézz le szeliden e csúf földre, hol őrületes
Harc, szomorúság dúlja a békét s csörteti kardját
Mars is. Amerre rohan, pusztul az élet, Uram! (népnek,
Áldd meg e földet, Atyám, n y u g a l o m kell végre e
Fájnak a harci sebek s oly szomorú a halál...

(*Janus Pannonius pécsi püspök*, 1434-1472.)

Egyik Mindszentyhez induló látogatásom — elakadt. Elakadt és egy — másik püspöknél kötött ki.

Úgy történt, hogy a zárda portáján a rendőrön kivül mást nem találtam, aki felvezetett volna hozzá. Épen mert máskor kalauzoltak, most a nagy épület folyosólabirintusában utat tévesztettem. Alkonytájt sötét folyosón egy végtelenül kedves, szelid hang szólított meg:

— Kit tetszik keresni?

— A püspök urat, — válaszoltam anélkül, hogy a felém közeledő, cingulustalan , egyszerű reverendát viselő, ezüsthajú papot megismertem volna.

— Én vagyok. Erre tessék, itt a szobám.

Meglepetésemet eltitkoltam, az invitálást visszautasítani sem akartam, de meg óhajtottam tudni is, hogy ki ez a m é g e g y f o g o l y p ü s p ö k.

A szoba fényében ismertem fel: S h v o y L a j o s, a székesfehérvári megyéspüspök, Prohászka utóda volt.

— Mi történt Püspökatyám? Hogy került ide? — kérdeztem meglepetten.

— Nem engedelmeskedtem a főispánnak. Utasítást adott, hogy papjaim s én miről prédikáljunk. Felvilágosítottam, hogy az apos-

tolok utódai két ezer év óta maguk döntik el s nem kérdezik meg a főispánokat, hogy mi történjék a templomban. Sohasem kerestem az ellentéteket s ha volt valami kívánsága az államnak, ami teljesíthető, nem tagadtam meg. De utasítást?!

— Felháborító tájékozatlanság ez egy főispán részéről!

— Mi vár ránk a vörösök alatt, ha már most ez a sorsunk?

— S éppen annak, aki olyan szociálislelkű főpásztora a munkásoknak és falusi dolgozóknak!...

Ez nem udvarias vigasztalás volt részemről. Shvoy csakugyan jóságos atyja volt egyházmegyéjének, a hozzátartozó pestkörnyéki gyárvárosoknak. Fehérvárott a munkásság ügyeivel a legagilisebb papokat bízta meg, Mezgár Lajost és társait. Több ezer munkást tömörít keresztény egyesületekbe, szakszervezetekbe, közösségi műhelyeket rendeztet be számukra, amelyekben amunkások egyben vállalkozók is, termelnek, értékesítenek saját maguknak. 1937-ben a magyar katolikusok követeként utazza be Északamerikát a budapesti eucharisztikus világkongresszus előkészítésére...

A két soproni fogoly két év mulva örvendetesebb alkalommal találkozik: Mindszenty hercegprímás Fehérvárott adja át volt fogolytársának, husz éves püspöki jubileumán, a pápai trónállóvá történt kinevezéséről szóló okmányt.

Ezidőben a püspökiszék és börtöncella felváltva sorsa a magyar főpapoknak.

*

1945 januárjában a körülzárt, ostromgyűrűbe fogott Budapest felmentése nem sikerült. A Balatonra és Bakonyra támaszkodó úgynevezett Margitállás északkeleti szárnya: a főváros februárban elesik. A szovjet csapatok az utolsó rögtönzött védővonal hátába kerülnek. A határsávország befejezte küldetését. Megkezdődött a vég. A trianoni korszak farsangja után a nagyböjt, a hamúhintés, a vezeklés.

Amikor utoljára Zalában voltam, Sopron és Zala között a budapest-szentgotthárdi műútra már ráfutottak az orosz tankok. Csak kerülőúton jutottam vissza Sopronba nagycsütörtökön. Lekéstem az országgyűlést kitelepítő vonatot és autókaravánt is.

Összekapkodtam holmimat, beszórtam a kocsiba, hogy elinduljak szép hazámból. Egyesegyedül. Temetetlen holttestek, lótetemek, kiégett kocsik között, légiriadóban, repülők géppuskatüzében kanyarodtam utoljára a kolostor elé, hogy elbucsuzzam Mindszentytől:

— Utolsó vizitem, Püspökatyám!

— Hogy-hogy? Elmegy? Emigrál? De hát miért? Mi oka volna rá?!

— Ismerem a bolsevizmust. Ez elég ok. Igy egyszer talán még használhatok. Ha majd fordulnak a csillagok felettünk...

Hosszabban szorítottunk kezet, mint máskor.

A püspök szemébe néztem. Végtelen nyugalom, biztonság és erő sugárzott belőle. A magyar föld nyugalma, népünk biztonsága, történelmünk ereje. És Krisztus békéje. Milyen ellentét volt a püspök azzal a felfordult, háborús világgal szemben, amely a kolostor kapuján túl, az utcán kezdődött. Milyen ellentét azzal a végleg felbomló trianoni társadalmi és politikai rendszerünkkel s vert hadaival szemben, amelyek most futottak szét a glóbusz minden tájára.

— Zalaegerszegi első találkozásunkra gondolok... — mondottam.

— Éppen negyedszázada!

— Mennyi történt azóta!

— Mégis semmi ahhoz, ami ezután jön! Isten áldja, segítse! Nagy útján!

Könny csillogott a szememben, amikor lefelé jöttem a lépcsőkön.

Negyedóra mulva átléptem a magyar határt. Talán örökre.

A püspök maradt, mégis az. ő útja volt sokkal nagyobb és nehezebb.

Délamerika vadidegenségében az utolsó hazai pillanatok mindig felejthetetlen emlékeként hordozom magammal a rab püspök szomorú arcát. Mégis biztató tekintetét...

•

A püspök hívei, a zalai, veszprémi fiúk még védték szülőföldjüket. A szovjetorosz áradat elöntötte az országot. A magyar csa-

patok harcolva, fegyverrel a kezükben szorultak ki ősi földjükről.

Mindszenty pár nap mulva telefonált a kapitányságra, megkérdezte, hol maradt a rendőr a kolostor kapujából. A választ nem értette. Oroszul beszéltek.

Átsietett a másik folyosóra Shvoyhoz:

— Lajos, itt felejtettek bennünket a nyilasok! Úgy látszik, szabadok vagyunk. Mi személyünk szerint. De vajjon az ország is?

Az ablakhoz siettek, kiárták. Rémes látvány riasztotta vissza őket: az utca tele romokkal, kilőtt tankokkal, halottakkal, állati hullákkal, Az oroszok zsákmányoltak, fosztogattak, nőket támadtak meg, foglyokat hajtottak, embereket vadásztak munkára és a Szovjetbe hurcolásra. Az utcasarkon géppisztolyok kattogtak. Elugrottak az ablaktól. Két golyó csapódott be. Az egyik a vilanyégőt fröcsentette szét. A másik a falon függő feszületet érte. Kettétörve esett le.

A két püspök megdöbbenve nézett egymásra...

Másnap bejött a zárda gazdaságának a tejeskocsija. A püspökök feltették rá a kézitáskájukat. Félkenyérrel, egy darabka sajttal neki vágtak a tejeskocsin — Veszprémnek, Székesfehérvárnak. Este visszaküldték a kocsit. Szekéren gyalog, tehervonaton folytatták útjukat.

Amerre mentek, fáradt, éhes hadifogoly-csapatok vonszolták magukat orosz szuronyok között. A lemaradozókat lepuskázták. Kilóméterenként egy-két halott, beletaszítva az árokba, dekorálta a végtelen szomorúságú utat.

A két püspök elővette kenyerét és sajtját. Odaadta az egyik fogolycsapat két leghátul kullogó, rogyadozó halottjelöltjének...

•

Ide tartozik ez a kis epizód Mindszenty cigarettáiról.

Churchill szivarjairól évtizedekig beszéltek, pedig másról nem is nevezetesek, mint csak arról, hogy ha egyedenként el is hamvadtak, összeségükben annál állandóbb volt az életük a premier ajkai között.

Mindszenty viszont sohasem dohányzott. Cigarettái talán mégis

több okkal lesznek nevezetesek.Nem kell szép és mélyértelmű legendákat fonni köréjük, elég róluk az igazságot elmondani. Ezek nem a szenvedély tüzétől hamvadtak el. Ellenkezőleg: a legritkább, legnemesebb szeretetnek, az ellenségszeretetnek tüzétől.

1947 Szent István napja előtt a vatikáni misszió egyik magyar papja végiglátogatta azokat a foglyokat, akik még ekkor is börtönökben raboskodtak. Mindegyik kapott egy élelmiszeres csomagot s pár doboz cigarettát. A lelkész feljegyezte nevüket.

Az egyik francia börtönben egy nagyon megtört, lesoványodott, fáradttekintetü férfi is megkapta csomagjait, bemondta nevét:

— Dr. Schiberna Ferenc.

— A volt főispán?

— Igen.

— Akkor önnek külön csomagjai vannak: magyar szalámival és magyar cigarettákkal.

A páter előkereste a nemzetiszínű szalagokkal díszitett csomagokat.

— Vajjon ki gondolhatott reám? Feleségem? Öcsém? Barátom? — kérdezte könnyek között a harmadéves rab.

— Most ezek egyike sem. De az, akinek ön ellensége volt: Mindszenty József bíboros hercegprímás úr küldötte áldásával együtt...

— Lehetséges volna ez? A hercegprímás úr?... Nekem? — futotta el a fogoly falfehér arcát az öröm pirja, szemét pedig könnyár.

— Igen, a hercegprímás úr. Ezer gondja között sem felejtette el önt. Szabadonbocsájtatása érdekében már két levelet is írt. Sajnos a franciák ismerik az ön esetét. De reméljük nem lesznek keményszivüek, mint mások egykor a prímással szemben...

Chesterton szerint Krisztus értelmezésében azért új a szeretet fogalma, mert azt jelenti: megbocsájtani a megbocsájthatatlant, szeretni azt, akit gyűlölnünk kellene. Ez a szeretet irracionális, ellentmondó és forradalmi.

Churchillnek hívei monstrózus szobrot terveznek a Calais-csatorna fölé, a meredek hegyfal tetejére. A szobor-Churchill szivarjába a világítótornyok reflektorát akarják helyezni, hogy ez mutasson irányt ködös éjjelek hajóinak.

Mindszenty cigarettái nem merevedtek ércbe, egy sötét börtön mélyén hamvadtak el. Mégis, mintha parazsuk örökké fényeskednék. Akár a kihunyt csillagok fényei, amelyek a földtávol milliárdszor milliárd kilométerein át még évszázadok mulva is futnak felénk...

*

1945 április 2-án, husvét hétfőjén, helyezik örök nyugalomra Serédi Jusztinián hercegprímást az esztergomi főszékesegyház kriptájában.

Husvét hétfőjén hajnalban szenved ki egy kórházi ágyon a hívei védelmezése közben kapott három szovjet golyótól Apor Vilmos győri püspök.

Husvét hétfőjén indul el fogságából székhelyére, Veszprémbe, Mindszenty József püspök.

Husvét után szerdán esik el utolsónak Zalaegerszeg, Mindszenty apátúr városa.

Korszakot záról, korszakot nyitó husvét.

A feltámadás reményével indul el a szovjet megszállás borzalmasan súlyos korszaka.

Mindszenty április elején érkezett meg soproni fogságából. Veszprémi rezidenciáját most már az orosz parancsnokságok szállották meg. Egyik kanonokának egyetlen szobácskájában huzza meg magát. Közben a soproni szovjet városparancsnok futárt küldött utána, hogy vele az érintkezést felvegye. Hogy ez elől kitérhessen, azonnal útrakel, hogy végiglátogassa sokat szenvedett egyházmegyéjét.

A Balaton és Sárvíz környéki községeiben, ahol a harcok tovább tartottak, a tatárdúlás és törökvész utáni állapotokat talál. Sokhelyen papja a temetőben, a templom romokban, hívei kétségbeesetten, könnyezve fogadják. Nőiszázadokkal találkozik, amelyeket egy-egy községből a bíró vezet be a városba kórházi kezelésre. Leszáll egylovas kordéjáról, velük masiroz és közben sorban kikérdezi őket szomorú sorsuk felől. A félelem dermedtségéből, amely némává tette őket, alig ocsudtak még fel. Valamennyi beteg, sok az állapotos. Fiatal gyermeklány és agg nő, unoka a nagyanyjával, menetelnek együtt. Kikérdez egy hetven felüli tö-

rődött asszonyt. Már éppen tovább akar lépni tőle, amikor a szomszédai biztatják:

— Mondjon csak el mindent, Anna néni!

— Valamit még nem mondott el? — kérdezte a püspök

Zsebkendőjébe temette arcát és könnyei között onnét szipogta:

— Másik négy orosz katona szegény édesanyámmal ugyanezt tette. Másnap belehalt, harmadnap eltemettük.

Balatonfőkajáron megáll a községháza előtt. Az egy méter magas istállótrágyát lapátolják ki a szobákból.

— Miben fáradoznak jó emberek?

— Tisztogatunk a vörösek után. Istállónak használták a községházát.

— Hol lakik a plébános úr?

— A pincéjében oszladozik szegény, délután temetjük.

Megvizsgálja a templomromokat, majd a református templomot nézi meg. Keresi a református papot.

— Ott lakott! — mutanak rá egy félromos épületre.

— Ki van itthon a nagytiszteletü uréknál? — kérdezi a szomszédot.

— Csak a kutya. Romok alatt a gazdája, azt vonítja...

Nem győznek temetni. Minden második ház: rom.

Szabadbattyánban egyszerre, közös sírban, harminchét halottat temetnek.

Másutt a városka méhkasként rajzik. Butorokat cipelnek mindenfelé.

— Itt mindenki költözik? — kérdezi a plébánost.

— Most cserélgetik vissza a butorokat. Már amit meghagytak az oroszok. Minden lakósnak, még a betegeknek is, el kellett hagynia a várost negyvennyolc órára. A szomszéd községekben találtak fedelet, amig az orosz kifosztotta a házaikat. A jobb butorokat mind vinni akarták, csak nem volt elég teherautójuk.

Asszonyok surolják, meszelik a katolikus és kálvinista templomot.

— Mi történt itt? — kérdezi a serénykedőket.

— Itt a templomban dorbézoltak ezek a nememberek. Ide hurcoltak bennünket és itt barmoltak meg minket. Később a lovaikat is ide kötötték be.

Megrendülten törli le könnyeit.

A temető mellett megállította lovát. Megnézte a feltört kriptákat, üres koporsókat, kiszórt csontokat, koponyákat.

— Ékszerekre, aranyfogakra vadásztak a dicső hadsereg katonái. A kifordított csontvázak helyébe belefeküdtek a koporsókba és ott a kriptákban aludták mámorukat.

Megnyugtatta némileg népünk erkölcsi tisztasága. Mindenütt jelentették, az asszonyok, lányok hősiesen védték magukat az ázsiai vadakkal szemben. Legtöbbje előre elrejtőzött hetekre: kazlakban, górékban, vermekben, de a pincék végén, a padlások tűzfalánál be is falaztatták magukat s csak élelmezésükre hagyattak kis rést. Siófokon négy férfi: két fiú, a férj és a fivér halt meg a családanya védelmében. A szobák falán még ott vannak a golyónyomok és a padlón a vérfoltok. A ház kihalt. Ablakait bedeszkázták.

Az orosz közeledtekor népünk azzal vigasztalta magát, hogy „az orosz is csak ember!" Most már látja, hogy nem az. Népünket irtózat fogja el a szovjet katona látására. Hetekig nem mosdanak, ruhájukat, csizmájukat le nem vetik. Televannak férgekkel. Európára szabadított fegyveres vadak ezek a Nyugat dicső szövetségesei! Felél, kizsarol bármily gazdag országot is, amelyen átvonul. Sáskák nem pusztítanak igy. Semmi neki az emberélet. Jószágot, anyagot esztelenül pocsékolja. Hogy tízmilliókat borít gyászba, taszit éhségbe, eziránt nincs érzéke. Gyilkolásra beidomított csorda ez a legprimitivebb állati ösztönökkel.

Népünk sorsa nem volt rózsás a trianoni korszakban. A falakon még ott virítottak a beszolgáltatást rendelő plakátok. A Jurcsek-terv elvitte a lovat, a tehenet és gabonát. A fiút harctérre vitték, a kisbírók éjjel-nappal hordták a „sasbehívókat", aztán később lövészárkot kellett ásnia a kert végében, tankcsapdákat állítania. A repülők rágéppuskáztak a mezőn dolgozókra. Mindezt megértették. Egyetlen vörös zászló sem fogadta a szovjet csapatokat. Ellenkezőleg: polgárőrségek, népfelkelések ragadtak fegyvert a honvédség segítésére. Az ajkai, a dorogi, a tatai bányászok önkéntes századai itt harcoltak a Balaton körül a legelső vonalban. Még a „vörös" Cse-

pel is fegyverrel állt ellen a „felszabadítóknak". A német propagandának nem hittek ugyan, de a saját véleményük is eléggé lesujtó volt a szovjettel szemben. Most azonban még az a pár kommunista is kiábrándult. Látják, hogy a szovjet hadviselés: rablóhadjárat; mozgatóereje: a zsákmányvágy. Az ember is csak zsákmány neki, elrablandó munkaeszköz, vagy a pillanatnyi kéj eszköze.

Ment a püspök faluról-falura. „Egylovas kordéval, lovát udvari papja hajtotta a kiégett tankokkal szegélyezett országutakon és lerobbantott templomú falvakon keresztül. Jóformán az első ismerős, aki ebben az elhagyatott és kétségbeesett helyzetben köztük megjelent. Nemcsak vigasztalt és hirdette elsőnek a romok között megújuló életet. Nemcsak a lerombolt templomok és iskolák gyors felépítését szorgalmazta, hanem a még füstszagú romok kellős közepén új intézményeket alapított. Hihetetlennek látszik, de ezek az új alapításai és nyomukban mások rögtön be tudtak kapcsolódni az ujjáépítésben. Amit másfél évszázad úri nemtörődömségében elhanyagoltak, annak omladékok alól kellett feltörni, hogy kézzel foghatóan bizonyítsák az elpusztíthatatlan életakarást."[63])

Budapest a hosszú ostrom alatt romhalmazzá omlott. Gyönyörű hídjai felrobbantva a Duna mélyén fekszenek. Gyárak, üzletek, műhelyek, boldog otthonok: kiégett, fekete falak. A Szentkorona és a Szent Jobb messze idegenben, ismeretlen helyen.

A háborúvesztéssel az ország újabb megcsonkítása jár együtt. De számolni kell a szovjet hadsereg állandósuló megszállásával, a nép kiszipolyázásával, Moszkva kommunista terrorrendszerének átültetésével is. Népünk ugyan minden reformba csomagolt erőszakának keményen ellenáll, de vajjon meddig képes erre, amikor Sztalin nyiltan megmondotta, hogy a magyar kérdés: csak vagon kérdése s a pánszláv vágyálmok kis akadálynemzetét könnyű áttelepíteni Ázsiába.

Debrecenben a szovjet csapatok védelme alatt megalakul az első „demokratikus" kormány, amely sietve hajtja végre Moszkva parancsát, a propaganda-földosztást. Az ugynevezett „népbíróságok", valójában marxista pártemberek, megkezdik bosszuálló ítélkezéseiket. „Háborús-bűnösség" és „népellenesség" címén

mindenkit kiirtanak, akit uralmukra veszélyesnek tartanak.

A szovjet borzalmakban, az erkölcsi és eszmei nihilben, első irányjelzést, megnyugtató eligazítást a püspökikar május 24-én kiadott pásztorlevele adott. Ez egyetemes gondoskodás a nemzetről. Minden magyar kérdésben kifejti az egyház álláspontját, egyben minden magyar szívevágyát, védekezését. Egységes és oszthatatlan közszellemet teremt. Semmi kétséget sem hagy abban, hogy ez is Mindszenty fogalmazása. Vigasztalja az erőszakot szenvedettek százezreit, megrója a rosszakaratú vádaskodókat, akik börtönbe juttatják felebarátjukat. Megrója, akik kifosztják az elmenekültek otthonait. A törvények becsületét, örök érvényét hirdeti. Idézi Serédi pásztorlevelét az emberi jogok általánosságáról és a szabadságjogokról, amelyeket az állam sem érinthet. Pártfogásba veszi visszatérő menekülteket, elhurcoltakat, hadifoglyokat, hős katonáinkat. Keresztény összetartásra és egyetértésre int. Engesztelődést hirdet a mult hibái felett, a bosszú és megtorlás irtóháborújával szemben. Igazi szabadságot és demokráciát sürget egyformán mindenkinek. Követeli a kereszténység jogait a templomban, iskolában és a közéletben.

Önbizalmat ad és reményt támaszt a nemzetben ez a pásztorlevél.

Megindult a rombadőlt templomok újjáépítése, a hitélet reorganizálása.

1945 agusztus 19-én váratlanul hazakerült a Szent Jobb. Másnap már százezrek diadalmas körmenetben örömmel és vigasztalódással hordozták körül.

Mindszentyt felkeresik Veszprémben azok, akik a keresztény közélet újjáépítését is tőle várják. Ezeknek azt válaszolja, hogy egy keresztény demokrata párt alapítását szükségesnek tartja, együtt a protestánsokkal. De mint püspök nem vehet részt a párt irányításában. Később meglátogatja Baranyai Jusztin egyetemi tanár is, aki viszont legitimista szervezkedés gondolatát veti fel. A püspök ezt már nem tartotta időszerűnek. Baranyait is óvta tőle.

Megfigyeli, hogy a szovjet hadsereg mögött Moszkva ügynökei hogyan építik ki a kormányhatalom hálózatát. A marxizmus most

ismét népünk akarata ellenére, egy-két százaléknyi eszközember felhasználásával akar rémuralmat teremteni, akárcsak 1919-ben tette, az első fogsága idején. Csak most óvatosabb taktikával, körömfontabban, egyházak iránt nagyobb figyelemmel lát hozzá tervei megvalósításához. A püspök tudja, hogy a nyilas közjáték után, most következett el az ő ideje. Most kell teljes erejét kifejtenie. Nevelni a nemzetét és felvilágosítania. Az anyagi újjáépítés másodrangu amellett, hogy a nemzet először lélekben találjon magára. Az épületromok mögött az erkölcsi romokra mutat rá: megingott az Isten törvényeinek tisztelete, a hagyomány, a mult, a fegyelem tisztelete. Visszaállítani a tízparancsolat hitelét! Ezért jár városról-városra, faluról-falura, bérmál, prédikál, buzdit, reményt, igazságot, szeretet oszt; épít, alapít.

Ebbe a magát nem kímélő, fáradhatatlan munkájába szól bele XII. Piusz: az ország prímásává nevezi ki.

Éppen Pápa városában, zsufolt templomban bérmált, itt kézbesítették a pápa parancsát. Amint a szószékre lépett: szembetalálta magát a templom oltárképével, amely Szent István első vértanut ábrázolja abban a pillanatban, amikor a zsidó főpapok megkövezik. A keresztény állampolgár kötelességeiről beszél, de átszövi prédikációját az oltárkép hősi példájával, István vértanúságával. Elmondja a vértanu főpapokhoz intézett szavait: Megöltétek a prófétáitokat, akik az Igaznak eljövetelét jövendelték meg, most pedig az ő gyilkosai és árulói lettetek! — István vértanunak e szavaiból is sugárzó bátorsága töltsön el bennünket, — folytatta az új primás, — hogy Krisztusért mi is bármily üldözést el tudjunk szenvedni!...

Első prímási beszédét Szent István vértanu templomában, képe előtt, róla mondja, de a saját sorsát jövendöli bele: bátorságban is, vértanuságában is ő követi Istvánt. Mindszenty életében sok a megmagyarázhatatlan elrendeltség, misztikum, a kegyelem, a predesztináció. Ilyen ez a Szent István vértanu képe előtti, első prímási beszéde is. Pár hónap mulva megismétlődik ez a figyelmeztető motivum, bíborossá avatásakor Rómában a sok templom közül éppen Szent István vértanu bazilikáját kapja templomaként s mint bíboros, első miséjét újra István vértanu képe előtt mondja. Végre szinte csodálatos módon, harmadszor is vissza-

tér e vértanu figyelmeztető jele, amikor 1948-ban az évek óta előkészített letartóztatását foganatositják Rákosiék: karácsony másnapján rabolják el prímási lakából édesanyja és tizenkét papja köréből és ez a nap: újra Szent István vértanura mutat, éppen az ő halálba dicsőülésének a napja ez!

Jézus Pétert figyelmezteti vértanuságára igy, háromszor egymásután, iránta való szeretetének megkérdezésével.

A Pápán mondott beszédére még püspökként készült, igy irt cikket is az Új Emberben, amely már prímási kinevezése után jelent meg. A cikk a katolikus élet újjáépítéséről szólt, ennek terveit már neki kell legelső helyről irányítva, végrehajtania.

Október 7-én tartja érseki székfoglaló beszédét: „Népem lelkiismerete akarok lenni, hivatott ébresztőként kopogtatok lelketek ajtaján... a föltetsző tévelyek ellenében az örök igazságokat közvetítem népemmel... Ébresztgetem nemzetünk megszentelt hagyományait, amelyek nélkül egyesek talán igen, de a nemzet nem élhet."

Október 17-én adja ki első prímási pásztorlevelét, amelyben az egyház egyetemes gondoskodását kiterjeszti a nemzet egészére.

Október 18-án újabb pásztorlevelet ad ki, amely a november 4-i választás sorsát eldönti. Világos útmutatás ez a marxizmus ellen, a tiszta demokrácia mellett. Moszkva nagy kudarca ez, az ország hatalmas többsége, a hercegprímás tanácsa szerint, elfordul a marxizmustól.

Felhivást intéz a világhoz s ennek nyomán megindult nagy nyomorenyhitő akciót bonyolít le. Beszél Csepelen a munkások meghívására. Szilveszterkor rádiószózatában engesztelésre szólítja fel az országot. Majd a multról, a tatár és török időkről beszél, de mindenki érti, hogy példái a mának, az orosz uralomnak, szólnak. 1946 februárban a pápa bíborossá avatja.

Karácsonyi Guidó, Kiss Szaléz és Zadravecz perével megindul a nyilt egyházüldözés. Koholt „összeesküvéseket" fedeznek fel az egyetemeken és középiskolákban, gimnázisták „ellenforradalmai" veszélyeztetik a szovjet hadsereget. Persze a háttérben, az egyházi iskolák mögött, a prímás ellen gyüjtik a vádakat. Párhuzamosan lefaragják Rákosiék a nemmarxista, többségi pártot. Minden napra jut egy-egy „szenzációs leleplezés"

felfedeznek egy-egy veszedelmes „fasiszta" vagy „reakciós" összeesküvést. Papokat tartóztatnak le, tüntetnek el. Az osztálygyűlölettől sziszegő új tankönyveket kitiltja a katolikus iskolákból. Kommunisták új egyházalapítással kísérleteznek. Mindszenty letérdepelteti és megimádkoztatja az egész országot. Nemzeti Máriakongresszusokat, Boldogasszony-évet rendez. Munkásnegyedekben is, protestáns vidékeken is, százezres tömegeket vonz csodálatos egyénisége.

Nem feledkezik el a szlovákiai magyarok sorsáról sem és a párisi új békediktátumról, amely Trianonnál is csonkábbá csonkítja az országot.

Rákosi travesztiává silányítja a negyvennyolcas szabadságharc százéves fordulóját: 1948-at. Munkásegység ürügyével elnyeli a szociáldemokrata pártot, kezébe gyüjt minden rendőri, politikai hatalmat, igy nekibátorodik ahhoz, hogy a hercegprímást a „demokrácia ellenségének" nyilvánítsa s hadat üzenjen neki. Nem az állam, hanem Moszkva, a bolsevizmus rabolja el a vallásos iskolákat, kapcsol ki, internáltat és börtönöz be tizenötezer szellemi irányitót, tanárt, nevelőt és állít helyébe ugyanannyi marxistát.

Egyetlen ember, aki kezdettől fogva tisztán látja Moszkva és szolgái terveit s akit egyetlen taktikájuk sem tud tőrbe ejteni. Ország-világ lélekzetvisszafojtva figyeli a magyar kardinális héroszi harcát. Látják, megírják mindenütt, hogy személye már nemcsak jelképe az ország szabadságának, hanem már azonos vele: amely napon elhurcolják, nemzetére is rákattintják a börtönzárat. A vértanuságot nem kereste, de nem is tért ki előle.

Utolsó üzenetét már rendőrhadakkal körülvett prímási lakából, a bibliából vett idézetekkel írta meg.

Szent István vértanu napján hat géppisztolyos rendőrtiszt rabolta el.

Eddig egyházi ténykedéseit kifogásolták, most egész más vádakkal illetik. Egész életével, egyéniségével ellentétes vallomásra kényszerítik. De a világ már tisztában van Moszkva módszereivel. Rajk tragikomikus önlefejezése és rehabilitációja óta már egy kommunista sem akad, aki ne tartaná martirnak Mindszentyt.

1949 február 8-án „ítélik el" örök fegyházra. Utána Grösz kalocsai érseket is „elítélték", a püspököket internálták, vagy börtönbe vetették. A letartóztattak száma naponta százával nőtt, életveszélyes aknazáron és magasfeszültségű árammal telített drótmezőkön keresztül is tömegesen menekültek az országból.

A világ részvéte fordult a magyar kardinális felé. Milliók és milliók tüntettek mellette és fordultak el Moszkvától.

A konzisztóriális szent kongregáció kiközösítette azokat, akik meghurcolásában részt vettek. Az U.N.O. közgyülése megbélyegezte üldözését.

Az ország szabadsága, elfogatása után, valóban leáldozott. A földműves robotos lett a földjén, vagy béres-jobbágy az állami birtokon. Sorrakerült a munkás is: gépéhez láncolt rabszolga lett a „saját" gyárában. Kémek ellenkémek roppant hálózata borult rá a börtönországra...

A templombajárást is kontrollálják. Egyetlen vigaszát, a hitet is elvennék a néptől, ha tudnák. Mindszenty áldozata nem volt hiábavaló. Népét visszavezette Krisztushoz. Történelmünk aranykora óta, az árpádházi szent királyok óta, nem volt olyan általános, mély, igaz, őszinte vallásosság, aminőt Isten különös kegyelme Mindszenty által keltett fel népünkben.

A hercegprímás pedig boldog volt, hogy három év alatt, a két fegyház között, ennyiről számolhatott be Annak, aki őt küldötte.

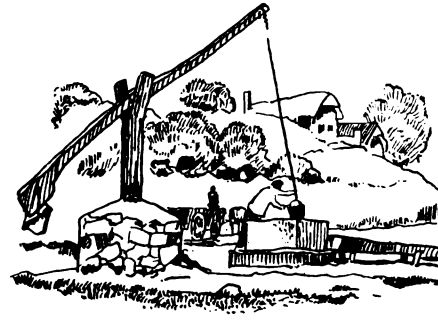

EPILOGUS.

Az 1956-os magyar szabadság harc utolsó perceit élte.

November negyedikén hajnali ötkor imazsámolyáról emelkedett fel a hercegprímás, amikor titkárja a forradalmi munkástanács tagját jelentette be:

— Szomorú fordulat! Maléteréket tőrbecsalták, letartóztatták! A szovjet tankok benyomulnak a városba. Itt lesznek rögtön az ávosok is! Hagyja el, eminenciád, azonnal a prímási palotát!

E derék forradalmár ma éjjel már a negyedik figyelmeztetője. Átmeditálta helyzetét. Az országból nem távozik. De ha most elfogják, a Szovjetunióba hurcolják. Csak egy megoldás van: a menedékjog.

Vette kabátját, breviáriumát, Beült a katonai kocsiba, átment Pestre. Az Egyesült Államok budapesti követségének védelmét kérte.

Az első hetekben a szovjet haderő tankjai, gépágyúi szegeződtek a követség épületére. Később a titkosrendőrök gyűrűje zárta körül. Ez gyakorlatilag egy újabb, immár ötödik fogságát jelenti.

Mindszenty ismét csak h a l l g a t á s á v a l — b e s z é l h e t. A néma prímás helyett most csak a fogságokkal keretezett, gyönyörű t e t t e k b e n g a z d a g é l e t é n e k példasorozata szólhat hozzánk: a jó pásztornak, Krisztus sajtófőnökének alkotó évtizedei, kemény küzdelmei a marxizmussal, a nemzetiszociálizmussal, az államhatalommal népe megőrzéséért, felemeléséért. Beszélhet helyette: tudományos, irodalmi működése, népnevelése, társadalomszervezése, karitászhálózata, intranzigenciája, puritánizmusa, aszkétizmusa, az igazságnak, szeretetnek maga körül teremtett új világa. Ahogy a háborúnyerés diadalmámorában, a bosszuállás nürnbergi s keleteurópai ítélkezéseinek pillanataiban, is az ő ajkáról hangzott el az első kijózanító, figyelmeztető szó.

Egész életével Moszkva ellen tanuskodik: Vigyázzatok! A békemaszk mögött a sátán vigyorog, ha karöltve mentek vele, letaszít benneteket a sziklafalról!

Eddig negyven évét szánta arra, hogy tisztán lásson a világ. Zrinyi is csak egyszer áldozta fel magát. Horatius Cocles is csak egyszer tartotta vissza Róma kapujában ennentestével, egy szál karddal az ellenséget, mig védelme alatt bajtársai szétrombolták az ellenség elől Tiber hídját. De Mindszenty 1944 óta tizennegyedik éve van állandó életveszélyben, hogy megnyissa a világ szemét. A glóbusz lelkiismeretét ébresztö, égő lármafává gyujtja önmagát a magyar Sión ormán. Az ő csodálatos ereje állítja meg a felfegyverzett ateizmus Nyugatra ömlő tűz- és vérfolyamát. Az örök rend és igazság lelkét leheli a véres háború utáni erkölcsi nihilbe.

Egyetlen igaz próféta a hamis prédikátorok zavargásában. Benne sűrűsödik a magyar történelem szava, harcikürtök, félrevert harangok szava: Helytállani mindhaláig Istenért, hazáért! És a világ első szabadsághősének még Horatius Cocles egyetlen szál kardja sem jut önön védelmére: a legnagyobb katonai hatalom orra elől — olvasóval a kezében foglalja el Budapestet és az országot. A demokráciára már egy évszázada éhes magyar népet a megvesztegetés és csábítás legnehezebb éveiben — önfeláldozásra tanítja és visszafordítja Krisztus felé. Nem tudná tenni, ha nem volna maga is a hivatás- és felelősségtudat martirja, ideáit megvalósítani tudó, erősszal töltekezett, nemzeti és vallási akaratzseni, kit a kegyelem maximális erőkifejtésekre képesít.

Akik majd életrajzokban irják meg a világtörténelmet, korunkat Mindszenty nevével fogják jelölni, ezzel az alcímmel: Egy antibolsevista élete Nyugat peremén. Az atomkor áruló-tipusával szemben az atomkor új, martir-hősét konstruálja meg önmagában.

Kétezer év óta naponta imádkoznak milliók, százmilliók igy: Jöjjön el a Te országod! Talán sohasem voltunk ettől az országtól távolabb, vagy — közelebb, attól függőleg: megérti-e a világ Mindszenty hősi példáját.

Egyesült Államok elnöke mondja: Mindszenty neve jelképezi előttünk mindazon bátor, remek férfiakat, akik a szabadságsze-

rető népek küzdelmét vezetik.

Más nemzetek vezetői mondják: Mindszenty legnagyobb a földön!

Mi magyarok neki köszönhetjük, hogy felemelt fővel járhatunk. Legyőzetésünket győzelemmé, bukásunkat dicsőséggé változtatta. Kik szétszakadtunk, összegyűjt, tévelygésünkben irányt ad. Nevéről ismerünk egymásra: magyarul beszélünk és Mindszenty a vezérünk. Mi, kiknek pillanat a mértékünk, általa kapaszkodunk Istenbe és a nemzet öröklétébe.

Mindszenty felé nézünk, második éves, legujabb fogságába.

Mit mond számunkra az elnémított hercegprímás?

Ha az otthoni magyarokra esik tekintete, a gyermekhősöket temető hétfájdalmu magyar Máriák szomorúsága tükröződik a szemében. Dehogy tudna tőlük élve elszakadni! Nekik is vigasztalás, remény az a tudat, hogy őrködik felettük hercegprímásuk. Spellman bíborostársa kérdésére mondta 1946-ban Amerikában:

— Miért félnék visszamenni hazámba? Hiszen ott a nyájam! A pásztor sohasem hagyja el a nyáját!

Biztató, meleg tekintete azt mondja az otthoniaknak:

— Életemet rátok szántam, nem is először. Annyiszor visszakaptam már, hogy újra és újra feláldozhassam! A katakombákba menekült ősegyház összetartásával legyetek szent egységben! Bármi történjék, veletek maradok. Bizzatok, megszabadít bennünket az Isten!

Felcsillanó, várakozó szemmel néz reánk, emigrált magyarokra. 1947 Szent Istvánjára ezt üzente nekünk:

> Tegyétek teljessé az én örömömet azáltal, hogy ugyanegyet értsetek, egyenlő szeretettel egyakaratuak, egyértelmüek legyetek (Filipp. 2,2). Tehát kedves, drága atyámfiai, én örömem és koronám, igy álljatok az Urban, szerelmeseim. Ami igaz, ami tisztességes, ami igazságos, ami szent, ami az erényhez és dicséretes fegyelemhez tartozik, azokról gondoskodjatok. Amiket tanultatok és vettetek, hallottatok és láttatok tőlem, azokat cselekedjétek. Köszöntsetek minden hí-

vőt a Jézus Krisztusban. Köszöntenek titeket az atyafiak, minden hivők (Filipp. 4, 1; 9, 21—22).

A közös vér és nyelv tudását is őrizzétek, a közös történelmet és szent hagyományaitokat el ne felejtsétek.

Szeretettel áld mindnyájatokat a viszontlátás emlékével és reménységében,

Mindszenty József

Nézzünk bele ennek a szívből jövő, gyönyörű üzenetnek a tükrébe és ítéljük meg magunkat, mi emigráns magyarok! Ilyenek vagyunk-e, amilyennek Mindszenty kivánt bennünket? Ilyen egyakaratuak, egyértelmüek? Nem dezertáltunk-e az üzenete kivánta nemzeti, keresztényi kötelességeinkből s legalább az egyetlen főcélban áldozatosak vagyunk-e: abban, hogy megmaradjunk és az emigráció minden tagját megtartsuk magyarnak?!

Válaszoljatok magatok hercegprímástok üzenetére!

Végül Nyugat felé fordul szemrehányó tekintete:

Ti nyugatiak! Egy évszázada bibelődtök Európa politikai egyensúlyával, mignem a világ egyensúlya billent fel, a túlsúly Ázsiába tolódik.

A kommunizmus és kapitalizmus felöl egyformán kiderült, hogy csak a vér és arany terrorjával tartható fenn. Nem hallgattatok az egyházak figyelmeztetésére. 1846 óta 1949-ig, amikor végre az egyház kiközösítette a kommunistákat, alig mulott el év e veszélyre figyelmeztetés nélkül. Párhuzamos volt a másik figyelmeztetés: építsétek az emberiességre, a szociális igazságokra államaitokat!

Mi magyarok pedig, mióta Moszkva először foglalta el Lengyelországot: másfélszázada mutatunk rá az orosz veszélyre. A forradalmár Martinovics, Mária Terézia, a királynő, a világtalan Wesselényi, Kossuth egy hosszú életen át, Eötvös József 1854-ben és sokan mások. Az első proletárdiktatura után, 1919-ben, a magyar miniszterelnök szakemberek szakkönyvével figyelmezteti a világot: öngyilkosság nézni a futótűzként terjedő kommunista veszedelmet, hozzátok is elér Nyugatra: Világ népei egyesüljetek a — bolsevizmus ellen!

Nem hallgattatok sem az egyházakra, sem a magyarokra. Lefoglaltátok magatoknak a világ gyarmatait. Itáliát tulszaporodásával fasizmusba, Németországot kegyetlenségtekkel a nácizmusba löktétek, Magyarországot szétbontottátok, a második világháború után pedig, a többi vasfüggönymögötti országgal, a magatok vélt biztonságáért: eladtátok Moszkvának. Az elárult Európa átcsaphatott volna a kommunizmusba s akkor már Amerika felhőkarcolóin is sarló-kalapács tündökölne.

Most már tizenhárom éve konferenciáztok és közben Moszkva maga mellé állította Ázsiát, Afrikát.

Ti a második világháborúban hadicélokat tűztetek ki, ezekre megszereztétek az egyházak áldását. Hova tettétek e hadicélokat? A félelemnélküli életet? Hiszen most reszket az egész glóbusz?! Hova tettétek a szükségtől mentességet? A világ fele éhezik! Hova a szólás- és vallásszabadságot? Mit szóltok az -956-os magyar szabadságharchoz?? Pedig e hadicélok szolgálatában bombáztatok össze, gyújtottátok fel foszforral Európát, atommal Japánt? E célok szolgálatában állítottátok meg csapataitokat az Elbánál, Prágánál, hogy az ázsiaiakat beljebb engedjétek Európa szívébe! Ezért tizedeltétek meg háborúsbűnösség címén Európát, dultátok fel határait, otthonait. Isten jogrendje helyett hódítást, erőszakot, szellem helyett vadságot plántáltatok beléje.

Mert ha még csak a kommunizmus és kapitalizmus életformái közötti választásról volna csak szó! Sokkal többről! A kétezer éves csodálatos kulturfejlődés végveszélye előtt állunk! A mezopotámiai kultura és a palesztinai kereszténység meghalt Ázsiában, de az Isten kiválasztott földrésze, a természettől dédelgetett kontinens, Európa, világkulturát teremt belőlük. Európa csodálatos kulturképessége szerencsés geográfiai helyzetében, éghajlatában és Ázsiától való védettségében található. Az ázsiai népek: arabok, hunnok, mongolok, törökök betörései kulturtragédiákat idéznek fel. E betörések fő hullámtörőgátját, a magyarságot, egy félázsiai nép diktaturájába löktétek. A magyart, amely nyugat szellemi áramlataiba mindig belekapcsolódó, kulturavédő nép. Az orosz alá, amely konszolidációra mindig képtelen volt és melyet történelme egész során csak a mongoljellegű rémuralom tudott féken tartani és amely most is, már négy évtizede, áll az

ázsiai befolyásoltságú materiálista, pogány civililizáció fertőzetében.

Európának az Istenember által megszentelt kulturája van veszélyben és közel jutott ahhoz, hogy Ázsia nyugati félszigetévé süllyedjen. Ez egyben a fehérember tragédiája lesz!

Ha ti az igazi békét keresitek, gondoljatok arra, hogy az Úr ezt mondotta: Növekedjetek, sokasodjatok, töltsétek be a földet! Ezt nemcsak az angolszászoknak, nemcsak az oroszoknak mondotta, minden népnek. A föld gyümölcse csak igazságos elosztással elég a föld népének. Egyik nemzet sem élhet a másik rovására. Az emberiség közjava több, mint az egyes nemzeteké. Igazság nélkül nincs béke. A nemzetek céljait csak Krisztus szentelheti meg. Csak Ő vethet rájuk féket. Az önzést, bizalmatlanságot, gyűlöletet csak az Ő szeretete zabolázhatja meg. A világ minden jogi, tudományos és technikai csúcsai között — elvesztette a lelkét. Addig is, amig a Szovjetunió e földi és légüri szatelliteinek problémáit megoldjátok, keressétek meg a saját lelketeket! Korszakunk etikai értékei vannak bomladozóban. Gondoljátok végig, hogy az utolsó hatszáz év alatt hova jutottunk társadalmi téren a tudományos analízissel? Az egyén korlátlan jogainak meghirdetése, a tőkésgazdálkodás kizsákmányolásra vezetett, ennek visszahatása, a kommunizmus pedig az egyén teljes elnyomására. Mindkét irány a maga féktelenségébe bukott bele. Az ember nemcsak individuum, társadalmat is alkot, önmagában sem tökéletes, sem boldog nem lehet. De az ember nemcsak kollektivum, szám vagy paránya az egésznek, önmagában is teljes világ: lélek. Az embernek ezt az összetettségét az egyén és államhatalom viszonyában, de az államok egymásközötti viszonyában is, csak keresztény szolidaritás oldhatja meg. Államok, szolgái legyetek az állampolgáraitoknak, ne urai! Nagyhatalmak, legyetek igazságosak a kisnépekkel és a proletárnépekkel szemben. Osszátok meg velük jogaitokat és anyagkészleteiteket. Ne csak teóriaban, gyakorlatban is ismerjétek el, hogy minden embernek, minden nemzetnek joga van a független életre!

A szovjet börtönökben szokás elvenni minden fényt a rabok elől. Vácon is ezt tették, ahol én voltam fogoly. Egy fo-

golytársam verséből idézek nektek:

A rádiók csak üvöltsék rekedten
A szabadságot s az ember jogát,
Itt érzi csak befalazott testem
A milliókkal Moszkva ostorát...
A Váctól Pekingig zúgják a rabok:
Ha nem vigyáztok, az egész világon
Bebádogoznak minden ablakot!

Emlékeztek-e még 1956 novemberében az utolsó szabad magyar rádió hozzátok intézett, megrendítő segélyhívására?

„Világ népei! Az ezeréves Magyarország őrtornyaiban kialszik a tűz. A szovjet hadsereg legázol bennünket. Tankjai, ágyúi elöntötték az országot. Mentsétek meg lelkeinket! Halljátok meg félrevert harangjaink szavát! Sok századvig védtünk benneteket. Most ti segítsetek! A hajó süllyed, a fény kialszik. Az árnyak óráról órára nőnek. Halljátok meg kiáltásunkat és nyújtsátok felénk testvéri jobbotokat! Segitsetek! Mentsetek meg! SOS! SOS! Isten legyen veletek és velünk!"

Ez az én üzenetem volt! Most is ezt üzenem. De ne féljetek! Budapest ledöntötte Sztalin szobrát. A ledölt bálványokat feltámasztani nem lehet. Budapest hittel ajándékozott meg benneteket A hit szárnyán szálljon felétek az igazság:

Ahol a szellem van, ott a győzelem!
Az eszme él s a láng, mely fellobog, világot késő századokra vet!

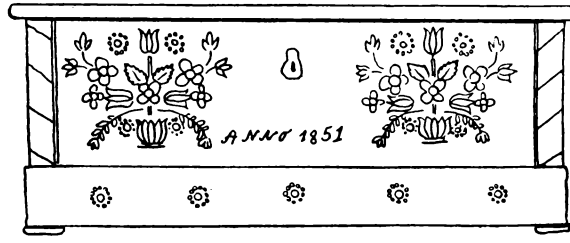

JEGYZETEK:

1.) Egyházellenesége idején Gárdonyi is kiadói befolyása alatt állott. Később a M. K. 1917. 1. számában, Szabados Nagy Géza név alatt, meggyőződéses cikket ír a keresztény sajtóért.

2.) Juhász Gyula: A tápai Krisztus.

3.) Buday Barna: Magyar problémák, Bp. 1917.

4.) Nagy Miklós, Új Ember, 1946. okt. 27.

5.) és 6.) Monosi, Surányi, Tereseli: El Cardenal Mindszenty. Buenos Aires, 1949.

7.) Bártfai Szabó: Széchenyi György. M. K. 1936.

8.) Magyarok Útja, Buenos Aires, 1949.

9.) A harmincas években Bécsben dolgozó történetírónk.

10.) 1933-ban.

11.) 1936-38 között. A Moszkvától támogatott spanyol kommunisták ellen Franco győz olasz és német segítséggel.

12.) Bagdad körül.

13.) Többször hivatkozott Emlékirataiban.

14.) Barcsay Adorján könyve a magyar páholyok 13,142 tagját névszerint felsorolja. Somogyi István dr. (M. K. 1927. jul. 20.) ugyancsak közli névszerint a szabadkőmives egyházi férfiakat és tanárokat. E névsorok hitelességét nem cáfolták.

15.) Népet jelent. De itt a képviselőket érti alatta.

16.) Rudai Rezső egyetemi m. tanár adatai: M. K. 1935. jun. 5. A kereszténypárt törvényhozó tagjait (1920—1944 között) emlékezetből itt közlöm: Andrássy Gy., Apponyi A., Béldi B., Benárd Á., Bernolák N., Bleyer J., Bozsik J., Buday L., Csilléry A., Czettler J., Ötvös L., Ernszt S., Eszterházy M., Dömötör M., Fangler B., Flandorfer I., Fridrich I., Frühwirth M., Giesswein S., Griger M., Gyömörey S., Haller I., Haendel V., Hegyeshalmy, Homonnay T., Huszár K., Huszár M., Hunyadi F., Ilovszky J., Jankovics-Bésán. Karafiáth I., Károlyi J. Kontra A., Kossalka J., Klebelsberg, Kocsán K., Kóródy-Katona, Kováts S., Köz i-Horváth, Kray I., Lázár F., Lékay-Lingauer, Lipthay L., Mahunka I., Makray L., Maróthy L., Maróthy-Meizler, Milotay I., Müller A., Nagy László, Nagy János, Oorosdy F.-né, Pallavicini Gy., Petró J., Petrovácz Gy., Pozsogár R., Prohászka Ottokár, Raffay Sándor, Rakovszky I., Reibel M., Reischl R., Sigray A., Szabó J., Szabó I. (sokóró), Székely J., Széchenyi Gy., Slachta Margit, Szőke Gy., Szontagh J., Szmrecsányi Gy., Tassy K., Tarányi F., Tassler B., Tóbler J., Toperczer

A.-né, Túri B, Vass J., Vicián I., Weigandt A., Windissgrätz, Zákány Gy., Zsembery Gy., Zichy J. Nem törvényhozók között: Mindszenty József, Mihalovics Zs. Krüger A., Pálffy J., Rajniss F., Mandorff E., Csík L. Komócsy L., Pesthy Müller, Kulcsár I., Cikann-Zichy, Mosonyi K., Gosztonyi S. stb.

17.) A német nemzetiszociálizmus ideológusa.

18.) Zárt számot jelent. 1920-ban hozott törvény korlátozta az egyetemi hallgatók felvételét.

19.) Egy évtizedig működik, Ernszt alapítása a huszas években.

20—23.) A Magyar Kulturában.

24.) A magyar nemzetiszociálisták pártszine volt a zöld.

25.) Nagy Miklós: A sziklára épített városban. Új ember, 1946, nov. 24.

26.) „Észszerűség" tana. Vallásellenes.

27.) II. Józsefről (1780—1790) elnevezett zsarnoki irányzat, amely az egyházakat alárendelt helyzetben, állami szervként kezeli.

28.) Ratio Educationis tanügyi kodex 1777-ben.

29.) Fiához és a trónján utódaihoz írt bölcs kormányzati tanácsok.

30.) 1894 évi 31. törvény.

30a.) Ezt a több felől megerősített verziót közlöm az audienciáról.

31.) Soliloquia, 1920. nov. 13.

32.) Az egyház egységét szolgáló, gyakran félremagyarázott dogma, melynek napjaink kommunizmus elleni küzdelme szolgáltat igazságot.

33.) Katolikus Akció.

34.) Martinuzzi (Fráter) György (1482—1551), ferences szerzetes, egyik legnagyobb magyar államférfiunk.

35.) Richelieu francia bíboros, államférfiu.

36.) Isten földi országát.

37.) Szemnecz E.: Katolikus Autonómia, Bp. 1897.

38.) M. K. 1927. nov. 20.

39.) A kegyuraknak, utódainak joga volt a plébániának épített templom, adott birtok ellenében, plébánost jelölni. A főkegyúr, az apostoli király vitatott joga volt püspököt jelölni a pápai kinevezéshez.

40.) Katolikus Szemle, 1951.

41.) A trianoni idők három nagyhatalma: Gyáriparosok Országos Szövetsége, Országos Magyar Gazdasági Egyesület, Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete.

42.)Kenéz Béla: Katolikus Szemle, 1934. nov.

43.) Állástalan Diplomások Országos Bizottsága.

44.) Rudai Rezső egy. tan. 1936, M. K.

45.) Kóródy-Katona (1932), Pezenfoffer (M. K. 1933. nov. 20.), a szerző (Nemzeti Ujság, 1936), Czapik érsek (1939) nem cáfolt adatai.

46.) A titkos választást általánosító 1938. évi 19. törvény feltételei szerint egy-egy pártnak kb. tízmillió pengőre volt szüksége, hogy minden kerületben jelöltet állítson.

47.) Szalay Jeromos: Mit üzen a vértanú prímás?

48.) Nagy Miklós: Új Ember, 1946. nov. 24.

49.) Bacsányi János (1763—1845) Napoleon kiáltványát fordítja le a magyarokhoz.
50.) Martinovics Ignác összeesküvő (1795), Bécs beugrató kéme.
51.) Szabó Dezső híres regénye, 1919-ben.
52.) Szekfű Gyula történetíró könyve.
53.) Macciavelli (1469—1527) a realista államtudomány megalapozója (Il Principe), olasz.
54.) Jánszky budapesti hadtestparancsnok sértéséért 1886-ban nem kapott elégtételt a nemzet.
55.) Szül. 1878.
56.) A francia forradalom legvérengzőbb alakja (1744—93.) Nem személyes ellentéte iratja vele. Hanem mert „éppen a népuralmi rendszerek torkollanak legkönnyebben a diktaturákba" — állapítja meg a baloldali, nyugatos Babits Mihály (Szép Szó, 1936.)
57.) 1921:47 t. c. azuralkodó jogainak megszüntetéséről.
58.) Nagyobb a terület, kevesebb a széttagozódás.
59.) Evangéliumi Vil. szolg. VI. 6-9. sz.
60.) Református Sz. S. helyi adatai és a Magyarok Vasárnapja, 1948. okt. 15.
61.) Mindszenty letartóztatását a tőle kapott konceptus alapján, jórészt az ő szavaival adom elő.
62.) E levelek a püspökilakban tartott házkutatáskor kerültek Vajnához.
63.) Nagy Miklós, Új Ember, 1946. nov. 24.

M. K. = Magyar Kultura folyóirat rövidítése.

MEGJEGYZÉS:

Mindszenty József családi nevét, édesatyja iránt való tiszteletből, csak 1940-ben változtatta meg. Mivel Mindszenty néven vált világhiressé, e néven szólok róla 1940 előtt is.

*

ÉLETRAJZI ADATOK:

Vaszary Kolos: 1832—1915.
Csernoch János: 1852—1927.
Prohászka Ottokár: 1858—1927.
Ernszt Sándor: 1870—1938.
Bangha Béla: 1880—1940.
Serédi Jusztinián: 1884—1945.

*

FORRÁSOK:

Mindszenty József: Vigyázzatok az újsággal. 1919.
Mindszenty József: Veszprémi egyházmegye multjából, Zrinyi ny. 1934.
Mindszenty József: Az édesanya. Zrinyi ny. 1940.
Mindszenty József: Salacz Gábor: A magyar kulturharc története. M. K. 1939. ápr. 5.
Mindszenty József: Mentelmijogom megsértésének bejelentése a felsőházhoz. 1945. márc. 19. (kézirat).
Mindszenty-bünügy okmányai. (Sárgakönyv), Bp. Atheneum, 1949. (Kommunista).
Mindszenty József a népbiróság előtt. (Feketekönyv). Állami lapkiadó, Bp. 1949. (Kommunista).
Magyar Kultura c. folyóirat. 1927 - 41. évfoly. Szerk. Bangha Béla, Czapik Gyula, Nyisztor Zoltán. Bp.
Katolikus Szemle 1934. évf. Szerk. Túri Béla, Mihelics Vid.
Balla Antal: Az utolsó száz év története, Bp. 1946.
Gr. Bánffy Miklós: Megszámláltattál.
Berzy József: A jövö szolgálatában, Buenos Aires, 1957.
Cortez Donoso - Ludwig Fischer: Der Staat Gottes, Badenia, 1933.
Eckhardt Ferenc: Magyarország története, Buenos Aires, 1950.
Ferenczi Zoltán: Deák élete. M. Tud. Akad. kiadása, 1904, Bp.
Farkas Emöd: Gr. Batthyány Lajos élete.
Fekete J., Várady J.: Széchenyi Vallomásai, 1926.
Apponyi Albert: Emlékirataim, Bp. 1922, 1934. Panteon.
Horthy Miklós: Emlékirataim, Buenos Aires, 1953.
Hóman-Szekfü: Magyar történet.
B. Eötvös J.: A XIX. sz. uralkodó eszméi.
Kovách Aladár: A Mindszenty-per áranyékában.
Kovrig Béla: A magyar társadalompolitika. 1954.
Illyés Gyula: A puszták népe.
Lukincs Imre: Magyar történelem életrajzokban.
James A. Michener: Az andaui hid, Buenos Aires, 1957.
John F. Montgomery: Hungary, 1947.
Magyar Népköltési Gyüjtemény: Sebestyén Gyula: Dunántuli gyüjtés, 1906.
Padányi Viktor: A nagy tragédia, 1952.
Mikes Imre: Erdély utja, Brassó, 1931.
Prohászka Ottokár: A modern szegénység.
Prohászka Ottokár: Soliloquia.
Pintér Jenő: Irodalomtörténet.
Radó Polikárp: Az Egyház szentjei, 1940.
Szabó Zoltán: A tardi helyzet.
Szekfü Gyula: Történelempolitikai tanulmányok, 1924.
Szekfü Gyula: Három nemzedék (Trianon óta) 1934.

Veres Péter: Mit ér az ember, ha magyar? 1946.
Centrum Curae Pastoralis pro Hungaris: Harc az Antikrisztussal, 1949.
A pápai szociális enciklikák.
Új Ember, hazai lap. Római Magyar Kurir.
Katolikus Magyarok Vasárnapja.
A magyarországi napilapok. Az emigráció lapjai.
Ezen kivül a könyv szövegében és jegyzetében felhivott, itt nem közölt müvek.

★

HÁLÁVAL kell szólnom mindazokról, akik értékes adatszolgáltatásaikkal segitettek munkámban. Különösen: megb. Luttor Ferenc pápai protonotárius, Dr. Mezgár Lajos prépost, Kótay Zoltán az 1945-ös emigráció pápai legátusa, dr. Árvay László, Berzy Józsefné, Kámán József, Nagy Pál, Szeibert József ifj. és vitéz gr. dr. Teleki Béla.

A **könyv kiadását** elősegitették: Ft. Gáspár Márton plébános, dr. Theész János.

★

KÉPEK JEGYZÉKE:

1. Mindszenty József hercegprímás szabadságharcos jelvénnyel.
2. A hercegprímás kiszabadítóival.
3. Mindszenty misét mond a követségen.
4. A magyar Szentkorona a felségjelvényekkel.
5. Tankok védik a hercegprímást ősi rezidenciájában.
6. Az apátúr szülőházában, családikörben
7. A hercegprímás pere s fogsága előtt.
8. Pápa város plébániatemploma.
9. A hercegprímás szülőföldje: a Rábavölgy.
10. A templombamenők.
11. Szombathely Mindszenty diákkorában.
12. Sümeg, Zala ősi búcsújáró-helye.
13. Sárvár mellett káplán.
14. Esperesi kerületének, az ősi Göcsejnek egyik falúja.
15. Falusi templom belülről.
16. Látkép az egerszegi plébánia ablakából.
17. Képek Zalaegerszegről.
18. Zalaegerszeg főutcája.
19. Munkaeszközök szentelése.
20. Prohászka szobra Budapesten.
21. Katolikus nagygyűlés 1935-ben.
22. Veszprém vára a katedrálissal.
23. Püspöki rezidencia Veszprémben.
24. A hercegprímás édesanyja.
25. A hercegprímás 1945-ben.

A fejezeteket záró rajzok: város-, falú-képek, falurészletek, oromfaldiszitésű ház, útszéli és temetői keresztek, feszületek, haranglábak, csigáskút, virágtartó — Zalaegerszegről és Mindszenty apátúr göcseji falvaiból valók.

Egyik rajz a kéttornyú templommal: a plébániatemplom és Deák Ferenc gimnáziuma Keszthelyen. Egy másik rajz: Kisfaludy Sándor szöllőhajléka Sümegen, Zalaegerszeg szomszédságában. E rajzok nagyrészét Malonyay Dezső „A magyar nép művészete" mű negyedik kötetéből vette át a szerző.

A könyv fedőlapján Mindszenty József veszprémi püspök címere áll.

TARTALOMJEGYZÉK:

	oldal
Előszó	1
Őszi vihar. Mindszentytől a szabadságharcig	7
Négy hercegprímás	17
Mindszenty szülőföldje, származása	22
A családikör Mindszenten. Apja a földműves	30
Katona vagy pap? Diákévek Szombathelyen	40
Krisztus bölcsességében és tudományában	49
Hősök és szentek igézetében	56
1917: világomlásban kicsi fészek	65
1919: Károlyi Mihály és Kún Béla fogságában	77
A megyeszékhely huszonhétéves plébánosa	90
A jó pásztor	98
Nyugati város napsütésben	108
Társadalomszervező. Közösségi ember	119
És mint ember?	128
Hányodó hajón a liberálizmus és bolsevizmus között	143
Politikai pártja: a keresztény demokrácia	156
Együtt a néppel! Mindszenty földreformterve	169
Mindszenty apátúr és a nemzetiszociálizmus	185
Mindszenty, a tudós, az író és az országgyarapító	202
Krisztus a király! Mindszenty és a politika	216
A katolikus autonómia és egyházi vagyon	230
Mindszenty és a kormányhatalom a két világháború között	240
Híd felett kehely. Serédi — Mindszenty belép a történelembe	254
1944: a százszorszent Veszprémben	265
„Hunnia". Mérlegen a trianoni kor	274
Mindszenty és a magyar államforma	285
Szivárványhíd Pannonhalma és Debrecen felett. Protestánsok — katolikusok	304
Nincs az a hulló, égető lávahamu	319
Miért tartóztatták le Mindszentyt a nemzetiszocialisták	327
Szabadulás — örökös fegyházba	347
Epilógus	361
Jegyzetek, életrajzi adatok, források	369

ESTE LIBRO SE TERMINO DE IMPRIMIR EN EL MES DE ENERO
DE 1958 EN LOS TALLERES GRAFICOS DE LA IMPRENTA
DANUBIO S. R. L. BALCARCE 605, BUENOS AIRES
REPUBLICA ARGENTINA

A KÖNYV 1958 JANUÁR HAVÁBAN KÉSZÜLT A DANUBIO
NYOMDAVÁLLALAT MÜHELYEIBEN, BUENOS AIRES,
BALCARCE 605. ARGENTINA